ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Journal of Atatürk Research Center

CİLT/VOLUME: XXXIII | BAHAR/SPRING: 2017 | SAYI/ISSUE: 95

ISSN 1011-727X

Bahar ve Güz Dönemlerinde Yayımlanan Hakemli Dergi
Peer Reviewed Journal Published in Spring and Autumn

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY
ATATÜRK RESEARCH CENTER

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Journal of Atatürk Research Center

CİLT/VOLUME: **XXXIII** | BAHAR/SPRING: **2017** | SAYI/ISSUE: **95**

ISSN 1011 - 727X

Bahar ve Güz Dönemlerinde Yayımlanan Hakemli Dergi
Peer Reviewed Journal Published in Spring and Autumn

Levent Şahverdi Arşivi

DANIŞMA KURULU / ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN	Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Yakup MAHMUDOV	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi - Bakü/AZERBAYCAN
Nihat BÜYÜKBAŞ	Atatürk Araştırma Merkezi Başkan Yardımcısı - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Abdullah İLGAZİ	Dumlupınar Üniversitesi - Kütahya/TÜRKİYE
Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU	Hacettepe Üniversitesi - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Arshi KHAN	Aligarh Muslim University - HİNDİSTAN
Prof. Dr. Cesar ROSS	Santiago Üniversitesi - ŞİLİ
Prof. Dr. Cengiz HAKOV	Sofya/BULGARİSTAN
Prof. Dr. Çağrı ERHAN	İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi - İstanbul/TÜRKİYE
Prof. Dr. Erden KAZHYBEK	KAZAKİSTAN
Prof. Dr. Ewa SIEMIENIEC GOLAS	Jagiellonian University - POLONYA
Prof. Dr. Hacı Murad DONOGO	Dağıstan - RUSYA FEDERASYONU
Prof. Dr. Halil BAL	İstanbul Üniversitesi - İstanbul/TÜRKİYE
Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI	Kırıkkale Üniversitesi - Kırıkkale/TÜRKİYE
Prof. Dr. Husnija KAMBEROVİC	Saraybosna/BOSNA-HERSEK
Prof. Dr. İbrahim Halil El-ALLAF	Musul Üniversitesi - Musul/IRAK
Prof. Dr. İsmail COŞKUN	İstanbul Üniversitesi - İstanbul/TÜRKİYE
Prof. Dr. Kemal ÇELİK	Başkent Üniversitesi - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Mahmut Ali El-DAVUD	Arap Tarihçiler Birliği Üyesi - IRAK
Prof. Dr. Mehmet CANATAR	İstanbul Üniversitesi - İstanbul/TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet TEMEL	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi - Muğla/TÜRKİYE
Prof. Dr. Muhammed ARNAUT	World of Islamic Science and Technology University - Amman/ÜRDÜN
Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Mustafa TURAN	Gazi Üniversitesi - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ	Hacettepe Üniversitesi - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Necati Fahri TAŞ	Erzincan Üniversitesi - Erzincan/TÜRKİYE
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN	Ankara Üniversitesi - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR	Fırat Üniversitesi - Elazığ/TÜRKİYE
Prof. Dr. Ömer TURAN	Orta Doğu Teknik Üniversitesi - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Recep ŞKRİYEL	Novi Pazar Devlet Üniversitesi - SIRBİSTAN
Prof. Dr. Selami KILIÇ	Atatürk Üniversitesi - Erzurum/TÜRKİYE
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Stefano TRINCHESE	Univ. G.D'Annunzio Chieti Pescara - Roma/İTALYA
Prof. Dr. Şükrü HANİOĞLU	Princeton Üniversitesi - ABD
Doç. Dr. Uğur ÜNAL	Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü - Ankara/TÜRKİYE
Doç. Dr. Hasan CİCİOĞLU	Doğu Akdeniz Üniversitesi - Gazimağusa/KKTC
Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi - Bakü/AZERBAYCAN
Bedrettin KORO	Tarih Bilimleri Uzmanı - KOSOVA
Janos HOVARİ	Budapeşte/MACARİSTAN

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ
JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

CİLT/VOLUME: **XXXIII** BAHAR/SPRING: **2017** SAYI/ISSUE: **95**

Sahibi / *Owner*
Atatürk Araştırma Merkezi adına Başkan / *Owner on behalf of Atatürk Research Center*
Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı - ANKARA

Yayın Kurulu / *Editorial Board*

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi - ANKARA
Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI
Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi -
KIRIKKALE
Prof. Dr. Ömer TURAN
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi - ANKARA
Prof. Dr. Mehmet TEMEL
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi - MUĞLA
Prof. Dr. Selami KILIÇ
Atatürk Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi - ERZURUM
Prof. Dr. Necati Fahri TAŞ
Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi - ERZİNCAN
Nihat BÜYÜKBAŞ
Atatürk Araştırma Merkezi Başkan Yrd. - ANKARA

Yazı İşleri Müdürü / *Journal Administrator*

Hüseyin TOSUN
Atatürk Araştırma Merkezi - ANKARA

Yayın Sorumluları / *Publishing Executives*

Orhan NEÇARE
Atatürk Araştırma Merkezi - ANKARA

Halit Aytuğ TOKUR
Atatürk Araştırma Merkezi - ANKARA

Aynur YAVUZ AKENGİN
Atatürk Araştırma Merkezi - ANKARA

HABERLEŞME / *INFORMATION*
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Ziyabey Caddesi Nu: 19 06520 Balgat / ANKARA
Tel: (0 312) 285 65 11 - 285 55 12 • Fax: (0 312) 285 55 27
e-mail: dergi@atam.gov.tr • web: http://www.atam.gov.tr

Basıldığı Yer: ÜÇ S Basım Limited Şirketi - Tel: 0 312 395 94 45
Basım Tarihi: Haziran 2017 - Ankara

Levent Şahverdi Arşivi

BU SAYININ HAKEMLERİ / ABRITRALS FOR THIS ISSUE

Prof. Dr. Hasan ONAT	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail COŞKUN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ERGÜN	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Osman AKANDERE	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TURAN	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel BULUT	İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Alev GÖZCÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sevilay ÖZER	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Ü. Gülsüm POLAT	Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Hilmi BENGİ	TOBB Ekenomi ve Teknoloji Üniversitesi

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER / *CONTENTS*

Nahit YÜKSEL — Tanin (1922-1925)
The Tanin (1922-1925) 1

Şahin YEŞİLYURT
Ali TUNA — 1926 Yılı İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Raporu Çerçevesinde Aşar Vergisinin Kaldırılması ile İlgili Bir Değerlendirme
The Evaluation of The Removal of Islamic Tithe Taxes in Framework of The Istanbul Chamber of Commerce and Industry Report in The Year of 1926 39

Pakize ÇOBAN KARABULUT — İkinci Dünya Savaşı'nın İzmir'deki Hububat Üretimine Etkisi
The Effect of The Second World War to Grain Production in Izmir 93

Zakir AVŞAR
Ayşe Elif EMRE KAYA — Arapça Ezan Yasağı ve Kaldırılması
Ban on Arabic Azan and Its Lifting..... 123

Özbay GÜVEN
Baybars Recep EYNUR — İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Beden Eğitimi ve Spor ile İlgili Görüşleri
Ismayil Hakkı Baltacıoğlu's Views on Physical Education and Sports 161

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Yayın İlkeleri..... 179
Publication Principles of The Journal of Atatürk Research Center..... 185

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TANİN (1922-1925)

Nahit YÜKSEL*

ÖZET

"Tanin", XX. yüzyıl Türk basın tarihinin önemli gazetelerinden biridir. Üç ayrı devrede yayımlanmıştır: 1908-1914, 1922-1925 ve 1943-1947. Gazetenin yayımlandığı yıllar tarihimizin önemli kilometre taşlarıdır. *Tanin*'in ikinci özgün yanı, her üç devrede aynı başyazar tarafından çıkarılmış olmasıdır. Bu başyazar, ünlü gazeteci ve siyasetçi Hüseyin Cahit'tir (Yalçın). 1908 yılından ölümüne kadar (1957) gazetecilik yapan Hüseyin Cahit (Yalçın), üretkenliği ve mücadeleci gazeteci kimliği ile adından çok söz ettirmiş, zaman zaman siyasal iktidar ile sorunlar yaşamış ve gazeteci kimliği ile İstiklal Mahkemelerinde bile yargılanmıştır.

Hilafetin muhafazası konusundaki görüş ayrılığı bir yana bırakılacak olursa, Hüseyin Cahit'in geleceğe yönelik öngörüleri ile siyasal iktidarın öngörüleri ters düşmemektedir.

Tanin ve İstanbul basınının bir bölümü, Cumhuriyet'in henüz yeni inşa edilmekte olduğu o yıllarda, durumun hassasiyetini yeterince dikkate almadan, siyasal iktidarı zaman zaman ölçüsü kaçan bir biçimde eleştirmişlerdir. *Tanin* ve diğer muhalif İstanbul basını, Mustafa Kemal Paşa'nın diktatörlüğe yönelmesinden endişe etmişlerdir. Hüseyin Cahit'in eski İttihatçıların önde gelenleri ile olan yakınlığı, siyasal iktidarın ona ve gazetesi *Tanin*'e mesafeli bakmasına, ondan kuşkulanmasına neden olmuştur.

Bu makalede, ikinci devrede (1922-1925) yayımlanan *Tanin* gazetesi tanıtılmakta ve bu gazetenin dönemin siyasal olaylarına (özellikle de, Cumhuriyet'in ilanına ve Hilafet'in kaldırılmasına) yaklaşımı ve siyasal iktidarla ilişkileri ele alınmaktadır.

Anahtar sözcükler: Tanin, Hüseyin Cahit (Yalçın), Cumhuriyet, Hilafet, Diktatörlük, Demokrasi, Muhalefet.

* Dr., Ankara, nyuksel108@gmail.com

Levent Şahverdi Arşivi

THE TANIN (1922-1925)

ABSTRACT

Tanin is one of the leading papers in the Turkish press history of the 20th century. It was published in three separate periods: 1908-1914, 1922-1925 and 1943-1947. Those years of publishing are important milestones of our history. Next distinctiveness of Tanin comes from the fact that it was issued each period by the same editor. This editor was Hüseyin Cahit (Yalçın), a well- known writer and politician. Hüseyin Cahit (Yalçın), who remained as a journalist for his lifetime (1957) since 1908, made his mark as a prolific, feisty journalist. He occasionally conflicted with the political power of the day and was tried by the Independence Courts (İstiklal Mahkemeleri) as a journalist.

Putting aside the differences over the continuation of the Caliphate, Hüseyin Cahit was not at variance with the political power in terms of future foresight.

During the building years of the Republic, *Tanin* and a part of Istanbul press criticized intemperately at times, regardless of the delicacy of the situation. Both Tanin and other opponent part of Istanbul press feared of Mustafa Kemal Pasha to head for dictatorship. Hüseyin Cahit's closeness to the leading figures among ex-Unionists caused the government to be suspicious about him, standing aloof from him and his paper, *Tanin* as well.

In this article, second publication period (1922-1925) of the newspaper *Tanin* is depicted and also discussed in terms of its approach to political developments of the day -especially the declaration of the Republic and resolution of the removal of the Caliphate- and its relationship with the political power.

Key Words: *Tanin*, Cahit (Yalçın), Republic, Caliphate, Dictatorship, Democracy and Opposition.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ: BASIN TARİHİMİZ VE *"TANİN"*

"*Tanin*"[1], tarihimizin üç ayrı devresinde (II. Meşrutiyet, Millî Mücadele ve II. Dünya Savaşı) aynı başyazar tarafından çıkarılmış önemli bir gazetedir. Bu başyazar, ünlü gazeteci ve siyasetçi Hüseyin Cahit'tir (Yalçın)[2]. Gazetenin bir başka özelliği de, her defasında çok ses getirmiş olmasıdır.

Birinci *Tanin* 2 Ağustos 1908'de, yani II. Meşrutiyet'in ilanının ertesinde Hüseyin Cahit (Yalçın), Tevfik Fikret ve Hüseyin Kazım (Kadri) tarafından çıkarılmaya başlandı. Tevfik Fikret ile Hüseyin Kazım bir süre sonra gazeteden ayrıldılar. Falih Rıfkı, Aka Gündüz ve Fazıl Ahmet gibi gibi gençlerle yeni bir yazar kadrosu oluşturan Hüseyin Cahit, ara seçimlerde İttihat ve Terakki Fırkası'ndan İstanbul mebusu oldu ve gazete adeta bu partinin yayın organı haline geldi. 31 Mart Olayı (13 Nisan 1909) sırasında saldırıya uğrayan ve yağmalanan gazete, ayaklanmanın bastırılmasından sonra yayın yaşamına devam etti. Sert eleştirileri ve heyecan uyandıran yazıları yüzünden siyasal iktidar tarafından sık sık kapatılan *Tanin*, başka adlar (*Cenin*, *Renin*, *Senin*, *Hak* gibi) altında da yayımlandı. Mehmet Cavid, Asım (Us), Adnan (Adıvar), Selanikli

---

1 Basın tarihimiz ve *Tanin* hakkında, bkz. Hıfzı Topuz, **Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi, Davalar, Hapisler, Saldırılar, Faili Meçhul Cinayetler ve Holdingler,** (2. Baskı), Geçek Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 59 vd. Ayrıca, "Tanin" maddesi için, **AnaBritannica**, Cilt 20 (1990), s. 378. Tanin'in ilk nüshasının (14.10.1922) baş sayfası makale ekindedir.

2 Hüseyin Cahit hakkında, bkz. Ö. Faruk Huyugüzel, **Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, 1984; Hilmi Bengi, **Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000; Ali Mücellitoğlu Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, Cilt III, Mars Matbaası, İstanbul, 1968-9; Süleyman Bulut, **Hüseyin Cahit Yalçın**, Milliyet, İstanbul, 1984; M. Nuri İnuğur, **Türk Basınında İz Bırakanlar**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1988; Cevdet Kudret [Suat Hizarcı], **Hüseyin Cahit Yalçı**n, Varlık, İstanbul, 1957; Hilmi Yücebaş, **Büyük Mücahit Hüseyin Cahit**, Kültür Kitabevi, 1960; Hüseyin Cahit Yalçın, **Tanıdıklarım**, YKY, İstanbul, 2001; Y. Doğan Çetinkaya, "Hüseyin Cahit Yalçın", içinde, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 3 Modernleşme ve Batıcılık**, (Ed. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim, İstanbul, 2002, s. 314-331, s. 314-329; A. Ali Gazel, **H. Cahit (Yalçın) Bey'in Siyasi Hayatı (1908-1913)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1998; Ayşe Azman, **Türk Basınında Siyasi Bir Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Bölümü, İstanbul, 1994; Nahit Yüksel, **Fikir Hareketleri Dergisi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005; Fatih Mehmet Sancaktar, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi ve Hüseyin Cahit Yalçın Örneği (1908-1925)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, **Ankara**, 2009.

Levent Şahverdi Arşivi

Tevfik Beylerin makalelerinin de zaman zaman yayımlandığı *Tanin*'in imtiyazı, 30 Ocak 1914'te İttihat ve Terakki Fırkası'na devredildi.

İşgal altında bulunan İstanbul'a 15 Temmuz 1922'de, yani Malta'dan ayrıldıktan onbeş ay sonra dönen Hüseyin Cahit, Ermenice yayımlanan bir gazeteyi (*Ceride-i Şarkiye)* satın almış, *Tanin* adıyla gazete çıkarmasına izin verilmeyince, *Renin* adını verdiği akşam gazetesini 14 Teşrinievvel 1338'de (27 Ekim 1922) çıkarmış, yaklaşık bir ay sonra da bu gazeteyi sabah gazetesine dönüştürerek *Tanin* adıyla yayımlamaya başlamıştır[3]. Takındığı muhalif tutumla sık sık siyasal iktidarın şimşeklerini üzerine çeken ve ara sıra geçici kapatma cezalarına çarptırılan bu ikinci *Tanin*, 1925 yılında Takrir-i Sükun Kanunu'na dayanılarak temelli kapatıldı ve Hüseyin Cahit, Çorum'da ömürboyu sürgüne mahkum edildi.

Tanin, Hüseyin Cahit Yalçın tarafından 1943-1947 yılları arasında bir kez daha yayımlandı. Bu üçüncü *Tanin*, II. Dünya Savaşı yıllarında müttefiklerden, özellikle İngiltere'den yana bir yayın politikası izledi.

Bu makalede, ikinci *Tanin*'in (1922-1925) dönemin siyasal olaylarına (özellikle de, Cumhuriyet'in ilanına ve Hilafet'in kaldırılmasına) bakışı ve siyasal iktidarla ilişkileri ele alınmıştır.

I. Cumhuriyet'in İlanı Sürecinde *Tanin*'in Tutumu

Kurtuluş Savaşının Eylül 1992'de fiilen zaferle sonuçlanmasından kısa bir süre sonra, Cumhuriyet'in ilanına varacak sürecin önemli dönemeçlerinden biri geçildi: 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırıldı. Bunu sağlamaya yönelik 308 sayılı Karar'da,[4] "… Hakimiyeti şahsiyeye müstenit olan İstanbul'daki şekli hükümeti(n)…" 16 Mart 1920'den itibaren ve ebediyen tarihe müntakil addeylendiği belirtilmekteydi[5]. Saltanatın kaldırıldığı gün Refet Paşa komutasındaki

3 Bengi, **a.g.e.**, s. 183.

4 Suna Kili ve Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri – Senedi İttifaktan Günümüze**-, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s. 97.

5 Bu dönemeç çok önemli olmakla birlikte, "... saltanatın kaldırılması ile siyasi rejim sorunu tamamen çözülmüş olmuyordu. Bu kez atışma yeni bir biçim kazanıyordu: Halife ile Meclis ilişkileri, ya da halifenin yetki ve görevleri sorunu. Halifeliğin saltanattan ayrılması ve halifeliğin korunması suretiyle, Mecliste Birinci ve İkinci Gruplar arasında uzlaşma sağlanabilmiş..."ti. Yeni Halife seçimi sırasında, Halifenin devlet sistemi içindeki yeri de tartışma konusu olacaktı. Ömür Sezgin, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu**, Birey ve Toplum, Ankara, 1984, s.100-101.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk ordusunun Trakya'ya girmesini, Rumeli'ye bu "ikinci geliş"i, bazı basın organları, "tarihin muazzam günü"[6] olarak niteleyecekti. Mustafa Kemal Paşa'nın parti (fırka) kurma fikri birçok basın organı tarafından desteklenirken, Paşa'nın partiler üstü ve tarafsız lider olarak kalmasını isteyen kimi yakın çalışma arkadaşları (Rauf Bey, Ali Fuat ve Kazım Karabekir Paşalar) ile kimi gazeteciler (Hüseyin Cahit ve Ahmet Emin) bu fikre karşı çıkmaktaydılar[7]. Gazete'de, Tevfik Paşa'nın Lozan Barış Konferansı'na[8] İstanbul ve Ankara Hükümetlerinin birlikte katılması yönünde Ankara Hükümeti'ne yaptığı önerinin yanıtsız bırakıldığından söz edilmektedir[9]. Hüseyin Cahit, Ankara Hükümeti'nin yönetim biçiminin cumhuriyet olduğunu belirten ilk gazeteci olmuş, "milli hakimiyet" rejimlerinin dünyada yaygınlaşmakta olduğu saptamasında bulunmuştur[10].

6 **Renin**, 2.11.1922. Ayrıca, bkz. Hasan Türker, **Türk Devrimi ve Basın 1922- 1925**, Dokuz Eylül, İzmir, 2000, s. 28. Hüseyin Cahit, Renin'deki ilk makalesinde Ulusal Mücadele'yi Türk Ulusunun "dirilmesi" olarak nitelendirmiş ve Mustafa Kemal'i övmüştür. Ona göre, değeri olan şey saltanat ve diktatörlük değil, "milli hakimiyet"tir. "Mucize", **Renin**, 27.10.1922. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 183-84. Hüseyin Cahit'e göre, bir ülkede her zaman için dayanılacak kuvvet, ancak bir "Meclis-i Milli" (Ulusal Meclis) olabilirdi. "Anadolu'nun Siyaseti Dahiliyesi", **Renin**, 29.10.1922. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**,s. 184.

7 Türker, **a.g.e.**, s. 62.

8 Bengi, **a.g.e.**, s. 183. Barış koşullarını görüşmek üzere Lozan'da 20 Ekim 1922'de başlayacak olan konferansa Ankara ve İstanbul Hükümetleri birlikte davet edilmiştir. Lozan Konferansına, Ankara Hükümeti'ni temsilen katılmak üzere, yeni Hariciye Vekili İsmet Paşa, Rıza Nur ve Hasan Hüsnü Beyler seçilmişlerdir. TBMM, 1 Kasım 1922'de aldığı kararla saltanatı kaldırmış, Hilafeti ise, Hanedan-ı Ali Osman'da kalmakla birlikte, Ankara Hükümeti'ne bağlamıştı. TBMM'nin çıkardığı yasaların 6 Kasım 1922'den itibaren İstanbul'da da yürürlüğe gireceği duyurulmuş, son Padişah Vahdeddin 17 Kasım'da bir İngiliz gemisi ile İstanbul'dan ayrılmış, ertesi gün Abdülmecid Efendi TBMM tarafından Halife seçilmiş, Lozan Konferansı ise, bir aylık gecikme ile 20 Kasım'da başlamıştır. 6 Aralık günü, Mustafa Kemal Paşa, halkçılık esasına dayanan, Halk Fırkası adında bir siyasi parti kurma niyetinde olduğunu açıklamıştır. Dönemin siyasal gelişmeleri için bkz. Faruk Alpkaya, **Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu (1923-1924)**, İstanbul, İletişim, 1998, s. 22-24.

9 "Bab-ı Ali'nin Müracaatına Ankara'dan Cevap Yok", **Renin**, 1.11.1922. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 31.

10 Hüseyin Cahit, "İnkılap", **Renin**, 4.11.1922. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 43-4. Hüseyin Cahit, "cumhuriyet" sözcüğünü kullanmaması konusunda Matbuat Müdürü Ağaoğlu Ahmet Bey tarafından uyarılmıştır. 1955 yılında yayımlanan anılarında, Hüseyin Cahit, bu uyarıya bir anlam veremediğini belirtmekte, Ankara Hükümeti'nin kendisini yanlış anladığını düşünmektedir. "Ankara, nazariye ve prensip ile hayalat dünyasına dalmaktan ziyade realite ve imkan hudutları içinde kendisini bağlı görüyordu. Attığı ilk adımı benim hakiki hüviyetiyle ilan ettiğimi görünce bunu Cumhuriyet fikrini henüz anlamamış ve hazmedememiş büyük kütleyi yeni rejime karşı bir nevi tahrik manasında anlıyordu. Bu tahrikin fena niyetle yapılmamış olsa bile fiiliyatta zararlı olabileceği endişesini hissediyordu." Yalçın, "Meşrutiyet Devri ve Sonrası: Atatürk Devri", **Halkçı**, (29.3.1954).

Levent Şahverdi Arşivi

Hüseyin Cahit, "Kemalilik" diye adlandırdığı Mustafa Kemal'in ilkeleriyle İttihat ve Terakki'nin (İT) ilkeleri arasında bir karşıtlık görmemekte, Mustafa Kemal'in bir siyasal hareket içine girmeyerek tarafsız kalması gerektiğini belirtmektedir. "Kemalilik bir meslek-i siyasi (siyasi eğilim) değildir. Bugün Kemali olmayan hiçbir Türk tasavvur edilemez."[11] Hilafet ile saltanatın birbirinden ayrılmasını, Ankara'nın "… devleti asrileştirmek, medeniyet ve Avrupa fikirleri dairesinde bir temele istinat ettirmek hususunda attığı kat'i adım…" olarak görmektedir.

> "… Diyebilirim ki hükümet-i milliyenin en büyük zaferi Sakarya değil, Dumlupınar değil, bu adımdır. İşte şimdi memlekette hakiki bir fırkanın bayrağı açılıyor. Medeniyet ve irfan fırkası, esaslı ve ciddi ıslahat fırkası, dünyevi bir devlet fırkası."[12]

Mustafa Kemal Paşa, 15 Ocak 1923 günü Eskişehir'de yaptığı konuşmada, "cumhuriyet" sözcüğünü ilk kez telaffuz etmiş, Hilafete yetki vermenin ulusal egemenlikle bağdaşmayacağını belirtmiştir. Ertesi günkü İzmit konuşmasında da, ulusal egemenlik ve cumhuriyet vurgusu yapmış, Ankara'nın başkent olmasının ve Fırka kurulmasının gerekçelerini açıklamıştır. Paşa'ya göre, yapılan devrim, Meşrutiyet ve daha önceki devrimlerden farklıdır[13]. Muhalif basına göre,

---

11 "Bir Mülakata Dair", **Renin**, 25.11.1922. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 186.

12 **Tanin**, 9.12.1922. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 198.

13 17.2.1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi açılmış, Mart Ayı içinde Mustafa Kemal Paşa bazı illeri kapsayan geziye çıkmış, 1.4.1923'te BMM seçimlerinin yenilenmesine karar verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa 8 Nisan'da Dokuz Umde'yi yayımlayarak kurulacak olan Halk Fırkasının seçim propagandasını açıklamış, daha sonraki tamim ve beyannameleri ile de, belirlediği adayların ve Dokuz Umde'nin desteklenmesini istemiştir. 23.4.1923'te tekrar başlayan Lozan Barış Konferansı sonucunda Barış Anlaşması 24.7.1923'te imzalanmıştır. Bu arada, 21.5.1923'te Meclis'in Birinci Devresi sona ermiş ve Meclis fiilen kapanmıştır. BMM'nin ikinci devresi, seçimler sonrasında 11.8.1923'te açılmış, 13.8.1923 günü Meclis Başkanı seçilen Mustafa Kemal Paşa, yeni dönemin en önemli konuları olarak "asayiş", "bağımsızlık" ve "adalet"i göstermiştir. Hükümeti Ali Fethi Bey kurmuş, işgal kuvvetlerinin boşalttığı İstanbul'a Türk Ordusu 6.10.1923'te girmiştir. 13 Ekim günü Ankara'nın başkent olması kararlaştırılmış, 26.10.1923 günü Hükümet istifa etmiş, 29.10.1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş ve Mustafa Kemal Paşa ilk Cumhurbaşkanı seçilmiş, ilk Cumhuriyet Hükümetini de İsmet Paşa kurmuştur. Ekim 1923 sonlarına doğru ortaya çıkan Hükümet bunalımı ve bu sırada cumhuriyetin ilan edilmesi, İstanbul gazetelerinde ve çeşitli çevrelerde önce şaşkınlıkla karşılanmış, sonra da eleştirilere neden olmuştur. Kasım ayı ortalarına doğru Halifenin istifa edeceği söylentileri dolaşmaya başlamış, Halife bunu yalanlamıştır. 5.12.1923 günü ise, Ağa Han ve Emir Ali'nin Başvekil İsmet Paşa'ya gönderdikleri mektup bazı gazetelerde yayımlanmış, bu mektuplar gerekçe gösterilerek, İstanbul'a gönderilmek üzere bir İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. Alpkaya, **a.g.e.**, s. 24 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhurbaşkanı fırkalar karşısında bağımsız kalmalıydı[14]. *Tanin*'in muhalif bir yayın organı haline geldiği kanısında olan Ankara, bu gazeteye yönelik eleştirilerinin dozunu artırmıştır. Hüseyin Cahit ise, Ankara'yı bazı konularda eleştirmesinden ötürü kendisinin muhalif bir kişi sayılmasından yakınmaktadır.

> "(...) Tanin'e muhalif diyorlar… Bugün müdafaai milliye şeklinde vücud bulmuş bir hükümetimiz var ki, hiçbir Türk buna muhalif olamaz. Çünkü o zaman muhalefet değil, hıyanet yapmış olur. (...) Benim zihnimde taraftarlık kelimesi dalkavukluk manasile müteradif (eş anlamlı) değildir. İnsanların layuhti (hatadan arınmış) olduğuna, bir adama mevkii iktidara gelmek ve esasen haiz olmadığı zeka, vukuf, ihata, liyakat ve kabiliyetin de mintarafillah (Allah tarafından) geleceğine kanaatim yoktur. Zannederim Meclis-i Milli de bu kanaattedir ki, arada sırada vekillerini değiştiriyor. (...) Şurasını da söyleyeyim ki, icraatı hükümette elde hurdebin (büyüteç) ile kusur aramak taraftarı da değilim. (...) Acı olan hakikati gazete sütunlarında görmekten hoşlanmayanlar belki buna 'muhalefet' diyebilirler. Fakat ben bunun memlekete 'hizmet' olduğuna kaniyim."[15]

Basında iktidara yöneltilen eleştirilerin önemli bir kısmı özgürlüklere ilişkindi. Mustafa Kemal Paşa'nın bir diktatörlük kurmasından endişe ediliyordu. Çok partili bir yapıda olan İngiliz Parlamentosu'nun özgürlüklerin de güvencesi olduğuna 1923 yılının ilk aylarında bazı basın organlarında değinilmişti. Hüseyin Cahit de, kişisel özgürlüklerin önemine değinmekteydi[16].

---

14 "Anadolu'da aklı eren zatlar her fırsat düştükçe İstanbul ile Adadolu arasında icadedilmek istenilen hayali zıddiyet ve münaferete meydan vermiyecek beyanatta bulunuyorlar. Eminiz ki cahil de olsa akl-ı selimden mahrum olmadığını birçok misal ile ispat etmiş olan kütleyi halk ancak delalete düşmüş mütefekkirlerin mahsulü olan bu lüzumsuz sözlere ehemmiyet vermiyecektir. İstanbulu müdafaa ve tahlis için kanını döken bir milletin kendi eliyle İstanbul'u tahrip edeceğine, ayaklar altında çiğneyeceğine ihtimal vermek için akl-ı selimden ümidi kesmek icab eder." **Tanin**, 19.2.1923. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 187. Hüseyin Cahit'in *Tanin*'deki yazılarında yer verdiği eleştirileri ağırlaştırması ve muhalif bir tutum takınmaya başlaması, Bengi'ye göre, İttihatçıların ve kendisinin dışlanmasını içine sindirememesindendir. Hüseyin Cahit, kimi çevrelerin İstanbul ile Ankara arasında hayali bir karşıtlık yaratma çabası içine girdiği kanısındadır.

15 **Tanin**, 20.2.1923. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 187-188 (dipnot 497). Hüseyin Cahid Yalçın, Ankara Hükümeti'nde ve belirli çevrelerde kendisine karşı oluşan "menfi" bakışın, bir zamanlar *Tanin*'in İT Cemiyetinin yayın organı gibi görülmesinden ileri geldiği kanısındadır. Yalçın, a.g.m. Oysa, ona göre, İT'ye mensup olduğu zaman da *Tanin* bağımsız düşünceden ödün vermemiştir. Yeni *Tanin* ise, ulusal egemenlik esaslarını ve Halk Fırkası ilkelerini göz önünde bulundurmakta ve ilkelere uyulmasını, yasaların her şeye egemen olmasını ve eski mutlakiyet idaresinin artık geçmişte kalmasını istemektedir. **Tanin**, 4.7.1923.

16 Hüseyin Cahit, "Hürriyeti Şahsiyye", Tanin, 4.3.1923. Ayrıca, bkz. Nurettin Güz, **Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)**, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1991, s. 73.

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara'nın mı yoksa İstanbul'un mu başkent olması gerektiği konusunda 1922 yılı sonlarına doğru başlayan tartışmada, Hüseyin Cahit, İstanbul'un tercih edilmesi yönünde kamuoyu oluşturmaya çalışmakta,[17] *İkdam* ve diğer bazı basın organlarından bu düşüncesine destek bulmaktaydı. Mustafa Kemal ise, 16 Ocak 1923 tarihinde İzmit'te yaptığı konuşmada, başkentin kıyıdan uzak ve merkezi bir yerde, yani Anadolu'da bulunmasının yararları üzerinde durmuş, açık bir biçimde Ankara'yı tarif etmişti. Hüseyin Cahit'e göre, Ankara başkent yapılırsa, İstanbul'dan bir Türk ve Müslüman göçü başlayabilirdi: "... Tahripkar tenkitlerden korkarak merkezini değiştiren bir hükümetin hiçbir zaman kimseye telkin-i hürmet ve itimat edemeyeceğini de hesaba katmalıdır." Bu görüşleri savunmakta olan Hüseyin Cahit, birkaç ay sonra bu ısrarından vazgeçecektir. Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir nutkunda, yapılan devrimin Meşrutiyet ve daha önceki devrimlerden ne denli farklı olduğunu vurgulamıştır. Hüseyin Cahit ise, ulusal hükümeti 1908 hareketinin bir devamı ve kardeşi görmekte, Mustafa Kemal'in parti kurma isteğine ise karşı çıkmaktaydı[18].

Hüseyin Cahit, Hükümet çevrelerinde ve Hükümet yanlısı basında kendisine karşı olumsuz tutum takınılmasından ve her türlü değerlendirmesinde gizli bir amaç aranmasından yakınmaktaydı[19]. Kendisine yöneltilen eleştirilere karşın, o, bildiği yolda yürümekte kararlıydı[20].

---

17 **Tanin'in** 17.3.1923, 22.3.1923 ve 13.4.1923 günkü sayılarında çıkan "İstanbul'un Kusurları", "İstanbul'un Kusurlarından" ve "Ali Fuat Paşa Hazretleriyle Mülakat" başlıklı makaleler. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 77-78.

18 "Siyasi mesleklere müstenid fırka hükümetleri bizim için henüz süs addolunabilecek sun-i, ca'li işlerdir. Biz herşeyden evvel muntazam bir hükümet partisi kurmağa mecburuz. Memlekette olmayan budur ve bunu yapmak için de siyasi fırkalara değil, vatan fikri etrafında toplanabilecek mukadder, afif (namuslu), fedakar ve çalışkan kimselere ihtiyaç vardır. Bulunduğumuz nazik ve müşkil vaziyeti idrak eden zatların böyle bir gaye etrafında birleşmemeleri affolunamaz bir kabahat olur." "Kuvvetli Hükümet", **Tanin**, 1.4.1923. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 63.

19 "Yeni intihabat icrasından memnun olduk mu? İttihatçıların işine geldi denilecek. İntihabata şu sırada ne lüzum vardı desek, İttihatçılar galiba boş bulundular, henüz hazırlıklarını yapmadılar da onun için memnun olmuyorlar, hükmü verilecek..." Bengi, **a.g.e.**, s. 188-189.

20 "Bu kararı verirken düşündüm ki ben Türk ve müslüman olarak doğdum. İttihatçı veya fırkacı olarak doğmadım. Bu vatan benim gibi Türk ve müslüman doğmuş bütün fertlerin müşterek bir anasıdır. Binaenaleyh, yeni bir milli hükümet kurulmakta olduğu bir sırada bu vatanın evlatlarından her birinin vazifesi her şeyden evvel vatanın umumi menfaatlerini, hayatını, istikbalini düşünmek ve yalnız bunları düşünerek yalnız bu gayeye hizmet etmekten ibaret olabilir." **Tanin**, 5.4.1923. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, 189.

Levent Şahverdi Arşivi

Ağa Han ve Emir Ali'nin Hilafet ve bu makamın İslam dünyası bakımından önemi konusunda Türk Hükümeti'ne yazdıkları mektubun 5 Aralık 1923 günü *Tanin*'de yayımlanması nedeniyle Hüseyin Cahit İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmıştır[21].

Nisan ayında seçimlerin yenilenmesi kararının alınmasıyla birlikte, eski İT'ciler, kendilerinden söz ettirmeye başlamışlardır. Bunlar özellikle İstanbul ve çevresinde etkili görünüyorlardı ve bazı konularda Ankara'dan farklı düşündüklerini saklamamaktaydılar. Bununla birlikte, İT'liler seçimlerde Mustafa Kemal'i ve Birinci Grup'un[22] adaylarını destekleyeceklerini bildirmişlerdi[23]. Hüseyin Cahit, İkinci Grup mensuplarının Meclis dışında bırakılmasını doğru bulmamaktaydı.

> "…Mademki birinci grup, dar bir fırka halinde kalmak istemeyerek, memleketin bütün diri, münevver ve teceddüt perver kuvvetlerini toplamağa çalışan bir heyet-i mecmua şeklinde tecelli ediyor; fırkacılığın dar zihniyetile muhakeme yürütmeyerek, intihabatta taraftar değil, aynı yüksek mefkureye müteveccih muktedir kimseler seçmeye ehemmiyet verilmelidir."[24]

---

21 Mahkeme'de kendisini şöyle savunmuştur: "Beni bırakınız. Çünkü masumum. Çünkü vatan haini değilim, diyorum. Huzurunuzdan beraat kararı ile çıkmayı arzu etmekliğimizin en birinci nedeni de, vatanımın şeref ve haysiyetinin muhafazası endişesidir. Dünyada bunu kim işitirse benim için 'işte siyasi iktidar kurbanı olmuş bir zavallı' diyecektir. Sonra da, 'medeniyet ailesi içinde eşit hukuk ile mevki sahibi olmak isteyen hürriyetperver asri Türk Cumhuriyeti bu mudur' diye soracaklardır. Yüce Mahkemenizden yalnız adalet istiyorum. Çünkü bu, hem benim namusumu kurtarmaya kafidir, hem de memleketin." Bengi, **a.g.e.**, s. 228.

22 Sezgin, 10.5.1921 günü oluşturulan Birinci Grubun siyasi edebiyatımızda genel olarak "İnkılapçı" grup olarak anıldığını, bir yıl sonra kurulacak olan İkinci Grubun ise "Muhafazakar" olarak nitelendirildiğini belirtmektedir. Başlangıçta Birinci Gruba mensup iken sonraları İkinci Gruba geçen Ali Fuat Paşa (Cebesoy), İkinci Grubun, zamanın Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın diktatörlüğe yönelmesinden kaygılananlar tarafından kurulduğunu açıklamıştır. Nutuk'a göre ise, İkinci Grup, hükümet teşkilatının Teşkilatı Esasiye Kanununa göre yapılmasına karşı çıkmak için kurulmuştu. Sezgin, **a.g.e.**, s. 81-82.

23 İT'nin seçimlerde kendi adaylarını seçtirmeye çalışacağı yönünde bazı İstanbul gazetelerinde çıkan haberler üzerine, Hüseyin Cahit, 14.4.1923 tarihli *Tanin*'de, İT'nin seçimlerde Birinci Grubu destekleyeceğini, çünkü aynı görüşü paylaştıklarını, yalnız yürütme ve yasama güçlerinin ayrılığını savunduğunu, bununla birlikte bu farkın anlaşmaya engel olmadığını ve Mustafa Kemal'e anlaşma teklif edildiğini yazmaktaydı. Sezgin, **a.g.e.**, s. 132-133. İT'nin eski İaşe Nazırı Kemal Bey de, 20 Nisan 1923 tarihli *Yeni Gün*'de yayımlanan demecinde, kendilerinin Müdafaai Hukuk Cemiyetini müşkülata duçar edecek hiçbir hareket ve faaliyette bulunmayacaklarını belirtmekteydi.

24 "Nasıl Bir Meclis Olmalı?", **Tanin**, 18.4.1923. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 73-74. Seçimlerde İkinci Grup üyelerinden hiçbiri milletvekili seçilememiştir. Sezgin'e göre, bu durumu

Levent Şahverdi Arşivi

Hüseyin Cahit, Hükümetin eski mutlakiyet idaresini çağrıştıracak uygulamalardan kaçınmasını istemekte[25] ve yeni fırka kurulması arayışlarını da özenti saymaktaydı[26].

Lozan Konferansı'nın gidişatının ve Hükümet icraatlarının muhalif İstanbul basını tarafından sürekli olarak eleştirilmesinin bir nedeni de, İstanbul basını üzerinde Ankara Hükümeti'nin denetiminin olmamasıydı[27]. Mustafa Kemal, gazetecilerle İzmit'te gerçekleştirdiği toplantıda, Hilafetin Müslüman ülkelerin gelişmesini engellediğini ileri sürmekte ve Hükümeti sürekli eleştirdiği ve devrim için yapılacak programlara yeteri kadar yer vermediği gerekçesiyle basından, özellikle de İstanbul basınından yakınmaktaydı[28].

Rauf Bey Hükümeti'nin istifası sonrasında yeni hükümet 13 Ağustos 1923'de Ali Fethi (Okyar) Bey tarafından kurulmuştur[29]. 13 Ekim'de Ankara'nın Başkent ilan edilmesini ise, İstanbul basını iyi karşılamamıştı[30]. Gündemde olan konu, yeni devlete "cumhuriyet" adının konulup konulmayacağı, bunun ne za-

---

seçimlerin baskı altında yapılmasıyla veya halkın siyasi bilincinin yetersizliğiyle açıklamak mümkün değildir. "...Uzun süren savaş yılları sonunda halk barış istemekte ve sonu belirsiz maceralardan korkmaktadır..." Sezgin, **a.g.e.**, s. 134.

25 "Tanin'in bütün yazdığı şey hakimiyeti milliye esasını, halk fırkası umdelerini gözönünde tutarak devlet adamlarından bunlara sadakat beklemeden ve inhiraf (sapma) vuku bulunduğunu görürse nazarı dikkati celbeylemekten ibarettir..(...) Tanin yalnız bir şey istiyor: Umdelere riayet edilsin, kanun her şeye hakim olsun ve eski mutlakiyetçi idare zihniyeti orada kalsın." **Tanin**, 4.7.1923. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 188.

26 "Memleketimizde Avrupa'da olduğu gibi fırka cereyanları vücuda getirebilecek muhtelif efkar-ı siyasiye göremiyoruz. Bu vadide yapacağımız şeylerin hepsi özenme olacaktır." "Neye Muhtacız?", **Tanin**, 26.6.1923. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 189.

27 Güz, **a.g.e.**, s. 69.

28 Yalman, Mustafa Kemal'in gazetecilerden, Hilafetin kaldırılması konusunu halka işlemelerini istediğini, kendilerinin de bunu yaptıklarını ve zemin hazırladıklarını, gazetelerin tamamına yakınının Lozan Anlaşması'na olumlu yaklaştıklarını belirtmekteydi. Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, (2. B.), Pera Turizm ve Tic. A.Ş., C. II, İstanbul, 1970, s. 28-31.

29 Başvekil Rauf Bey ile İsmet Paşa Lozan müzakereleri boyunca sık sık ihtilafa düşmüşler, bu ikilinin anlaşmazlıklarında Mustafa Kemal, İsmet Paşa'yı desteklemişti. Güz, Lozan Anlaşmasının imzalanması sonrasında Rauf Bey'in istifa etmesinde bu nedenleri aramak gerektiğini belirtir. Güz, **a.g.e.**, s. 76.

30 Ankara'nın hükümet merkezi seçilmesinde başkentin kolaylıkla savunulabilmesi ve halkının ve basınının önemli bir kısmı Halife yanlısı olan İstanbul'dan hükümet merkezinin uzak tutulması isteği önemli rol oynamıştır. Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, (2. Baskı), Afa, 1996, s. 57.

Levent Şahverdi Arşivi

man açıkça ilan edileceği ve cumhuriyetin Batıdaki gibi bütün kurumlarıyla yerleştirililip yerleştirilemeyeceğiydi[31].

Eylül ayında cumhuriyet rejiminden ve devletin adının Türkiye Halk Cumhuriyeti olacağından söz edilmeye başlanmıştır. "Halk" sözcüğünün bolşevizmi çağrıştırdığını söyleyen Hüseyin Cahit, Türkiye Cumhuriyeti adını önermekte, Mustafa Kemal Paşa'nın hem Fırkanın Genel Başkanı hem de Devlet Başkanı olmasına karşı çıkmaktaydı. Bu durum, ona göre, demokratik açılıma engel olurdu[32].

Hüseyin Cahit'in de aralarında yer aldığı muhalif İstanbul basınına göre, hazırlanmakta olan yeni Anayasa Tasarısında Cumhurbaşkanlığı ile Meclis ve Parti Başkanlıklarının aynı kişide birleşmesine olanak tanıyan maddelerin yer alması, Mustafa Kemal'in diktatörlüğe yönelmesine neden olabilirdi[33]. *Tanin*

---

31 Hüseyin Cahit, Hanedanın Türk Ulusuna yüz çevirmesi sebebiyle Cumhuriyetin kurulması fikrini Malta'da iken benimsediğini belirtmektedir. Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, (Haz. Rauf Mutluay), (2. Baskı), Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2000, s. 361.

32 "Şüphe yok ki, reisicumhurumuz Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri olacaktır. Bunu gerek Paşa hazretleri gerek memleket hayrına kaydedilecek bir vak'a diye telakki ederiz. Gazi Mustafa Kemal Paşa, mücadele-i milliyenin timsali olmak itibarile bütün memleketin malıdır. Halbuki halk fırkasının reisi mevkiinde bulunuyor. Memlekete bu kadar hizmet etmiş mümtaz bir şahsiyetin fırka mücadelesi fevkinde kalması umuma ilka ettiği (bıraktığı) hürmet ve muhabbet hislerine istinad ederek memleketin tayin-i mukadderatına yüksek bir hakem mevkiine çıkması ve bilaistisna bütün vatan evladı tarafından sevilebilmesi lazımdır. Halbuki vatanı kurtaran Mustafa Kemal filan veya filan fırka reisi mevkiine düştükçe buna imkan yoktur. (...) Gazi paşa artık bir fırkanın reisi değil, bütün vatanın timsali nüfuz ve şevketidir." **Tanin**, 23.9.1923. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 196. 26 Eylül'de, "Biz Halk Fırkasının tebaası değiliz, Türk Devletinin vatandaşıyız. Hiçbir Türk vatandaşı Halk Fırkası'na itaatle mükellef değildir." demekte ve diktatörlüğe yol açacağı gerekçesiyle devlet- parti bütünleşmesine karşı çıkmaktaydı. **a.g.e.**, s., 196.

33 "... Halbuki herşeyden evvel memleketin menafi-i aliye ve daimesi göz önünde tutulmak ister, Teşkilatı Esasiyede yapılacak tadilatı mutlaka Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin şahsi olarak ihraz etmiş olduğu mevki-i müstesna ve muhterem ile telif etmeğe uğraşmak biraz yanlış olur. Biz daha ziyade gayri şahsi olarak vatan binasını kurmağa mecburuz. Gazi Paşa hazretleri gibi bariz ve kuvvetli bir şahsiyet reis-i cumhurlukta da büyük bir nüfuz ve faaliyet sahası bulabilir. Hem hiç yıpranmadan, eskimeden. Fakat behemehal faal bir mübareze-i siyasiyeden ayrılmak istemedikleri takdirde, heyeti vekile riyasetini tercih edebilirler. Bunda şeref ve haysiyetini mahal hiçbir nokta göremeyiz." "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Tadilat", Tanin, 30.9.1923. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 105. İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri de, 20.8.1923 tarihli *Tanin*'de, benzeri bir görüşü savunmaktaydı. Ona göre, Paşa, mademki iş görmekte devam etmek istiyor, bizzat Heyet-i Vekilenin başına geçmeli, idareyi bilfiil ele almalıdır. "Hükümet ve Düşündüklerim", **Tanin**, 20.8.1923. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 105 (dipnot 85).

Levent Şahverdi Arşivi

Başyazarı'na göre, egemenliğin İngiltere, Fransa ve Belçika'daki gibi bir ulusal hükümet biçiminde kullanımı yararlı olurdu. Cumhuriyet hukuken ve fiilen var olduğu için, Cumhuriyetin ilanından kaçınılmamalı ama, bütün yetkiler Meclis'e bırakılmamalıdır[34].

Cumhurbaşkanı olduğu zaman Mustafa Kemal Paşa'nın Parti ve Meclis Başkanlıklarını bırakmasını isteyenler olduğu gibi, Paşa'nın daha geniş yetkilerle donatılmasını ve Mussolini ve Lenin gibi bir diktatör olmasını savunanlar da vardı. Suphi Nuri'ye göre, Meclis ve Hükümet ülkeyi ileri götürememişti, Halk Fırkası bir fikir partisinden çok menfaatperest topluluğunu andırmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa meydana çıkmalı, yönetimi ele almalı ve herkesi kurtarmalıydı[35]. Hüseyin Cahit ise, Mustafa Kemal'in halen sahip olduğu mevkiyi bırakıp diktatörlük istemeyeceğini, çünkü onun vatanı için çalıştığını ve bu yüzden sevildiğini, diktatörlük istemesi halinde, birkaç kişinin dışında yanında kimsenin kalmayacağını belirtmekteydi. Ona göre, Mustafa Kemal şayet Vahdettin'in yerine geçmek için yola çıkmış olsaydı, Türk Ulusunu yanında bulamazdı. Mustafa Kemal yalnız değildi, onunla birlikte savaşan ve bu yolda canlarını veren birçok vatan evladı vardı. Mustafa Kemal diktatörlük mevkiine çıktığı gün nüfuzunu kaybedecekti. Halk, diktatörlüğü asla kabul etmeyecekti[36].

Anayasa değişikliğine ilişkin tasarının Meclise sunulmadan önce kamuoyunda tartışılmasını[37] gerekli gören Hüseyin Cahit, Halk Fırkası'nı açık olmamakla suçlamaktaydı[38].

Cumhuriyet, basının hiç beklemediği bir anda, 29 Ekim 1923'te ilan edildi. Bazı basın organları, değişik gerekçelerle, Cumhuriyetin ilanından sonra da

---

34 Hüseyin Cahit, "Hükümeti Milliye ve Cumhuriyet", **Tanin**, 29.9.1923. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 78. Güz, Cumhuriyetin ilanından önce Ankara ve İstanbul basını arasında büyük bir çekişmenin varlığına ve çekişmenin taraflarına dikkat çekmektedir. İstanbul basınındaki eleştirilere *Hakimiyet-i Milliye* ve *Yeni Gün*'ün Hükümet icraatlarını savunarak cevap verdiklerini, İstanbul'daki *Akşam*'ın da Hükümet yanlısı olduğunu, basındaki bu çekişmenin zaman zaman çok sertleştiğini ve hatta Ankara basınının tehditler savurmasına kadar vardığını belirtmektedir. İstanbul basını da tek bir bütün değildir, birbirlerini de eleştirmekteydiler. İstanbul basını içinde Ankara'nın şimşeklerini üzerine en çok çekeni, *Tevhid-i Efkar* idi. Güz, **a.g.e.**, s. 77.

35 **a.g.e.**, s. 79-80.

36 "Mühim Bir Münakaşa", **Tanin**, 9.10.1923. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 80.

37 "Ne Var?", **Tanin**, 24.10.1923. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 96.

38 "Beğenilecek Bir İş", **Tanin**, 23.10.1923. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 81. "Teşkilatı Esasiye Etrafında", Tanin, 25.10.1923. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 80.

Levent Şahverdi Arşivi

Hükümeti eleştirmeye devam ettiler. Basın cumhuriyetin bütün kurumlarıyla işletilmesini istemekteydi; yalnızca yönetim şeklinin adının değişmesi yeterli değildi[39]. Cumhuriyetin ilanı sonrasındaki tepkilerin bir kısmı kişisel sürtüşme ve çekememezlikten kaynaklanmaktaydı[40].

Cumhuriyet, Hüseyin Cahit'e göre, "alkış ile, dua ile, şenlik ve şehriayin" ile yaşayamaz, ancak doğru idare ile yaşayabilirdi. Cumhuriyet bir tılsım olmadığı gibi Millet Meclisi'ne de bir tılsım yapılmamıştı. Her işin kendiliğinden düzeleceğini sanmak hataydı. Çareler yine insanlar tarafından bulunacaktı. Asıl sorun, Cumhuriyetin yönetim biçimi değişikliği ile birlikte zihniyet değişikliği getirip getirmediği ve vekillere devlet adamı kafasını hediye edip etmediği idi. Hüseyin Cahit, "cumhuriyet"in en iyi yönetim biçimi olduğuna inandığını ancak, bu sözcüğün putlaştırılmaması gerektiğini belirtmekteydi. Asıl önemli olan cumhuriyetin yönetime uygulanmasıydı. Anayasa değişikliği tasarısının Fırka grubuna bile getirilmeden birkaç saat içerisinde yasalaştırılmasını yadırgamaktaydı[41].

---

39 Güz, **a.g.e.**,, s. 86.

40 Falih Rıfkı'ya göre, Cumhuriyetin ilanı sonrasında ortaya çıkan hoşnutsuzluk, bu ilan kararının Meclis ve halk efkarı önünde açıkça ve serbestçe tartışılmaksızın acele alınmasına bağlanamaz. Bazı çevreler için bu bir bahane idi. Ona göre, İT'den arta kalan nüfuzlular değişik gerekçelerle eski kolağası Mustafa Kemal'in aleyhindedirler. Dr. Nazım, Kara Kemal ve Mehmet Cavid'in aleyhtarlık gerekçelerini izah etmekte ve Hüseyin Cahit'ten de söz etmektedir. "Hüseyin Cahit, Tanin gazetesinin başında Ankara'ya karşı savaşa geçmişti. Cahit, hiç şüphesiz bir mürteci değildi. Daha meşrutiyet devrinde Latin yazısının kabul edilmesi lehinde bulunmuştur. Fakat ta başlangıçtan beri, ne Mustafa Kemal ona, ne de o Mustafa Kemal'e ısınabilmiştir. 1908 Meşrutiyetinde İttihat ve Terakki Fırkasının gazetecisi iken, Selanik'te toplantı olmuş ve Cahid'e bir altın kalem hediye edilmek teklifi ortaya atılmıştı. Merkez-i umumi politikasını sevmiyen ve beğenmiyen Mustafa Kemal, bir nutuk söyliyerek, o politikanın İstanbul'daki savaşçısına altın kalemin verilmesini reddettiğini veya reddettirmeye çalıştığını kendisinden dinlemiştim…" Falih Rıfkı, Mustafa Kemal'in kurmak istediği yeni Türkiye ve yeni Türk toplumu ile Hüseyin Cahit'in gençliğinden beri rüyasını gördüğü yeni zamanlar Türkiyesi arasında hiç bir farkın bulunmadığını belirtmektedir. Velit Ebüzziya'yı ise vatansever, ulusçu, koyu şeriatçı (padişahçı ve Hilefet'çi) denecek kadar geri düşünceli bulmaktadır. Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul, Bateş A.Ş., 1998, s. 381-2. Yalçın da, Mustafa Kemal Paşa'yı kastederek, "... Ülkü bakımından birbirimize bu kadar yakın olduğumuz halde yaşamda birbirimizi anlayamayışımız gerçek bir gariplik oluşturmuştur." demektedir. Yalçın, **Siyasal…**, s. 372.

41 "Yaşasın Cumhuriyet", **Tanin**, 31.10.1923. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 87; Türker, **a.g.e.**, s. 121-122. Kimi yazarlara göre, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında beliren muhalefetin nedeni, Cumhuriyet'i ilan edenlerin içinde bulunulan dönemi bir ihtilal dönemi olarak nitelemelerine karşılık, muhaliflerin, ülkenin olağanüstü bir dönemde bulunmadığına inanmalarıydı. Sancaktar, **a.g.e.**, s. 487- 488.

Levent Şahverdi Arşivi

İsmet Paşa başkanlığındaki ilk "Cumhuriyet" Hükümetinin, eski kabinenin hemen hemen aynısı olduğuna işaret eden Hüseyin Cahit, yeni hükümete güvenmemekteydi[42]. Cumhuriyetin ilanını bir "emri vaki" olarak niteleyen Rauf Bey'e Hüseyin Cahit'ten destek gelmekteydi. *Tanin* Başyazarı, iyi bir şey yapmak için kötü bir yol tutulduğu kanısındaydı[43]. Parti başkanlığı ile cumhurbaşkanlığı görevi aynı kişide birleşmemeliydi[44].

Cumhuriyet'in ilanının yarattığı sevince katılmayan kişi ve gazetelerin varlığına Nutuk'ta işaret olunmakta[45] ve bu konudaki suçlamaların bazıları ise doğrudan doğruya *Tanin*'e ve onun Başyazarına yöneltilmektedir[46].

---

42 "... Demek oluyor ki, eski kabinenin tekmil-i muvaffakiyetsizliği giden bu üç vekilin yüzünden idi... Şu kanaatteyiz ki İsmet Paşa Kabinesi, Fethi Bey kabinesinden daha çürüktür. Esbab-ı zaafı kendi içindedir. Yine hariçden gelecek sızmalar değil, kendi içinden çıkacak gailelerle yıkılacaktır." "Yeni Kabine", **Tanin**, 1.11.1923. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 123; Güz, **a.g.e.**, s. 87.

43 "... Hükümetimizin şekli Cumhuriyet oldu. Pek güzel oldu ve iyi oldu. Fakat bunu yapanın tarzı o kadar aculane, o kadar gayr-i menus idi ki Cumhuriyet'in en samimi taraftarlarında bile bir ürkeklik husule getirdi." "Son Vaziyet", **Tanin**, 2.11.1923. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 126.

44 "Gazi Paşa Hazretlerinin sırf kendi nefislerinin menfaatini düşünerek hayat-ı hususiyeye çekilmesi ne kadar şayanı takdir ve memnuniyet ise, riyaseti cumhuriyete çıktıktan sonra fırkacılık etmekte devam göstermesi bu memnuniyeti tahfif edecek (hafifletecek) kadar bir hata olur. Memleketin kaybetmemeye muhtaç olduğu Gazi Mustafa Kemal Paşa, fırkacılıktan kendini çekmekle memleket hesabına kaybolacaktır. Bu dakikada bunun kendilerinin aciz fakat halis bir takdirkarı sıfatıyla yazmak ve söylemek borcumuzdur. Halk Partisi riyasetinde kalan bir Mustafa Kemal Paşa cereyanı vekayi ve hadisat ile behemehal yıpranmaya ve küçülmeye mahkumdur. Halbuki, bütün fırkaların fevkine çıkmakla ilelebed mevkii bülent ve muhteremini (saygıdeğer ve yüce konumunu) muhafaza edeceği şüphesizdir. (...) Fırkanın mütezelzil (sallanan) talihine Mustafa Kemal Paşa'nın talihini de niçin bağlamalı? Fırka düşerken niçin Mustafa Kemal Paşa'yı da beraberinde sürüklemeli?" **Tanin**, 4.11.1923. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 202-203. Bengi, Hüseyin Cahit'in eleştirilerinin bu denli yoğunlaşmasında, İttihatçılığın etkilerini görmektedir. Kendilerinin başına geçmesi yönünde Mustafa Kemal Paşa'ya götürdükleri teklife olumlu yanıt alamayan İttihatçılar, İT varken Halk Fırkasının kurulmasını doğru bulmamaktaydı. Oysa, Mustafa Kemal Paşa kendi örgütünü kurmayı yeğlemişti. Bengi, Hüseyin Cahit'in tutumunda kişisel bazı nedenlerin (kıskançlığın) de rol oynadığı düşüncesindedir. Malta'dan yurda dönüşünde Cumhuriyet Partisi adlı bir parti kurmak istemişse de bunu başaramamış, partiyi Mustafa Kemal kurmuştu. Yalçın, anılarında bu adla bir parti kurmayı tasarlamış olduğunu belirtmektedir. Bkz. Yalçın, **Siyasal…**, s. 362.

45 "… Yalnız, İstanbulda, iki, üç gazete ve yalnız İstanbulda toplanan bazı zevat, milletin umumi ve samimî olan sürurına iştirakte tereddüdetti; endişeye düştü; cumhuriyet ilânına delâlet edenleri tenkide başladı.
İşaret ettiğim gazetelerin ve zevatın cumhuriyet ilânını nasıl karşıladıklarını hatırlamak için, o günlerdeki neşriyatı sadece gözden geçirmek kâfidir." Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt II, (9. Basılış), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 815.

46 Meselâ 'Yaşasın Cumhuriyet' serlevhası [başlığı] altındaki yazılar bile cumhuriyetin tarzı ilân ve tesbitinin garîp olduğunu, bunda "sıkboğaza getirilmiş gibi bir hal" bulunduğunu ilân

Levent Şahverdi Arşivi

"Bu muharrir ve emsalinin, cumhuriyeti[n] tarzı ilânda, cumhuriyet esasatına mütaallik kanunda gördükleri kusur ve noksanları tenkid etmelerini samimî telâkki edebilmek için çok sâf olmak lâzımdır. Eğer bu muharrirler, cumhuriyetin ilânı günü yaygara tarzında hücumlara başlamayıp, evvelâ, cumhuriyet ilânını hüsnü telâkki etseler, samimî karşılasalardı... efkârı umumiyeyi tereddüt ve teşettüte [düzensizliğe] sevk edecek, tarzda değil, fakat cumhuriyetin iyi ve onun ilânının pek musip [yerinde] olduğunu efkârı umumiyeye telkin eder yazılar yazsalardı; ondan sonra yapacakları her türlü tenkidatın samimiyetini iddiada haklı olabilirlerdi. Fakat, gördüğümüz sureti hareket böyle olmamıştır."[47]

II. Hilafetin Kaldırılması Sürecinde *Tanin*'in Tutumu

8 Kasım 1923 tarihli *Akşam*'da, cumhuriyetin ilanı ile birlikte Hilafet sorununun gündeme geldiği, Halifenin istifayı tercih ettiği bildirilerek bütün İslam ülkeleri temsilcilerinin İstanbul'da toplanıp yeni halifeyi seçecekleri belirtilmekteydi. Ertesi gün bu haber *Tanin*'de tekzib edildi. 10 Kasım'da ise, Lütfi Fikri'nin Halifeye yazılmış açık bir mektubu *Tanin*'de yayımlandı. Mektubunda istifa söylentilerini çıkaranları gelecek nesillerin lanetleyeceğini belirten Lütfi Fikri, haberin tekzib edilmesinin gönüllere su serptiğini belirtti. Fakat, istifa olayının ebediyete kadar gömülmesini istedi. Bazı hallerde bazı görevler için istifanın yerinde olacağını ileri süren Lütfi Fikri, Halifenin istifasının vatan ve İslam âleminin aleyhine bir durum teşkil edeceğini söyledi. Lütfi Fikri, büyük sorumluluk nedeniyle Halifenin istifa edemiyeceğini belirterek, Halifenin istifa etmesi halinde Osmanlı Hanedanının hem Hilafeti hem de Osmanlı

ediyordu. Bu yazıların sahibi şu mütalâalarda bulunuyordu: '... Şöyle olacağı böyle olacağı söylenip dururken diğer taraftan birdenbire, birkaç saat içinde, Kanunu Esasi tadilâtı yapılıvermesi en munis tâbir ile gayritabiî bir harekettir.'
Bizim tarzı hareketimiz 'medeniyet dünyasını anlamış, okumuş, tetebbü etmiş, devlet idaresine ehil olmuş dimağlardan çıkacak muhakeme eseri' değilmiş...
Cumhuriyetin ilânını Meclisin alkışlarla kabul etmesi, milletin toplarla tes'ideylemesi [kutlaması] tenkid olunuyor; deniyordu ki: 'Cumhuriyet alkış ile, dua ile, şenlik ve şehrayin ile yaşamaz.', 'Cumhuriyet bir tılsım değildir. Millet Meclisinde bir afsun yapıldı. Bundan sonra her iş kendiliğinden düzelecek, her derdin çaresi kendiliğinden bulunacak değildir.'
Ben cumhuriyetçiyim diyenlerin, cumhuriyetin ilânı günü kaleminden çıkacak sözler bunlar mı olmalıydı? En yüksek şekli idare mefkûresinin cumhuriyetten başka bir şey olamıyacağına kani olduğunu iddia edenlerin cumhuriyet kelimesine 'bir put gibi tapmam' demesindeki mâna ve maksat ne idi?" **a.g.e.**, s. 815-816.

47 **a.g.e.**, s.819.

Levent Şahverdi Arşivi

Hanedanı'nın Halifelik hakkını kaybedeceğini ve vatan dışına çıkmak zorunda dahi kalacağını yazdı. *Akşam*'daki habere de değinen Lütfi Fikri, Hilafetin Türk Ulusunun elinde bir hazine olduğunu, bu hazinenin elimizden çıkmasını kendimizin istediğini belirterek, Halife istifa ederse yeni Halifenin belki şimdi Türklerden seçilebileceğini, fakat ileride kimin nereden halife seçileceğinin bilinmediğini söyledi. Halifeye de seslenerek, istifa etmesi halinde, vatana, ulusa, tarihe ve atalarına karşı sorumlu olacağını belirtti.

Akşam'daki habere değinerek, Hüseyin Cahit, barışın sağlandığı ve ileriye dönük planların yapıldığı, hala birçok sorunun halledilemediği bir ortamda hilafet konusunun gündeme getirilmesini doğru bulmadığını belirtmektedir. *Akşam*'da çıkan haberde, istifa durumunda Hilafetin şekli ve seçiminin de değişeceğini belirten Hüseyin Cahit, halife seçiminin yasada açıkça belirtildiğini, *Akşam*'ın bu haberi mebus olan bir ortağından öğrenmiş olabileceğini ileri sürdü. Hüseyin Cahit, arkadan verilmiş bu emrin yakında uygulamaya konacağını, yine emrivaki karşısında bulunulduğunu ve arkadan verilen bu kararın onaylanacağını söyledi. Cumhuriyeti de bir oldubitti olarak gören Hüseyin Cahit, Hilafet konusunda Meclise hiç olmazsa görünüşte hürmet gösterilmesini istedi. Ona göre, Millet Meclisinin bu kadar kayıd altında kaldığını ve dışarıda verilen kararları onay mevkiine indirildiğini görmek cidden üzücü bir olaydır. Hüseyin Cahit, Halifenin yeni sisteme göre seçilmesi halinde Hilafetin Türklerin elinden çıkabileceğini, bu durumda beş on milyonluk Türkiye Devleti'nin İslam dünyasında hiçbir öneminin kalmayacağını, "Avrupa nazarında küçük ve kıymetsiz bir hükümet mevkiine düşeceğimizi" belirtti. Bu, ona göre, ulusçuluk değildir. Milliyet hissini kalbinde duyan her Türk Hilafete dört elle sarılmak mecburiyetindeydi. "…çünkü Hilafet Türklük için bir kuvvettir. Hilafeti Türkiye hududlarından dışarıya çıkaracak surette hareket etmek intihardan farksızdır."

Hilafetin Türklerde kalmasının İslam dünyasınca da kabul edildiğini belirten Hüseyin Cahit, neden yokken bir halife seçiminin uygun olmadığını, toplanacak olan temsilcilerin halifeyi Türklerden seçseler bile kimi seçeceklerinin bilinemeyeceğini ileri sürdü. Hüseyin Cahit, Reisicumhurun halife seçilmesi halinde laik, demokratik cumhuriyetten uzaklaşılmış olacağını ve Saltanatla Hilafetin ayrılmasının anlamsız kalacağını söyledi. Kaldı ki, diğer İslam ülkeleri temsilcilerinin gelecek yıllarda halifeyi hangi ülkeden seçecekleri de belli değildir. Hilafetin her halukarda Türklerde kalması için önlem alınmasını is-

Levent Şahverdi Arşivi

tedi[48]. Hilafetin kaldırılması konusu hükumet taraftarı basın tarafından sık sık gündeme getirilirken, önde gelen yazarlar da Hilafet kurumunu eleştiriyordu. Yakup Kadri, Aralık ayı içerisinde *Akşam*'da yayınlanan bir makalesinde, Hanedan ve damat maaşlarının cumhuriyet bütçesinden ödenemiyeceğini söyleyince büyük bir tepki gördü.

Mustafa Kemal'e göre, Cumhuriyet ilanına yönelik bu eleştirileri yapanların amacı, hiç olmazsa Hilafeti kurtarmaktı[49]. Cumhuriyetin ilanı üzerine İstanbul'da kimi kişiler ve bazı gazeteler Halifeye de bir rol vermek isteğine kapılmışlardır. Halifenin görevden çekildiği ya da çekileceğine ilişkin gazetelerde söylentiler ve yalanlamalar yayımlanmıştır. Sorun bir söylenti niteliğinde olmadığı gibi, bir yalanlama ile çözümlenecek ölçüde önemsiz de değildir. Cumhuriyet ilanının yeniden bir halifelik sorununu ortaya çıkardığı yönünde görüşler ileri sürülmektedir. Gazi Mustafa Kemal'e göre, bu kişi ve çevreler, hem kendilerini halifelik görevlerini saptamaya çağırmaktalar, hem de Müslümanlık dünyasının hoş görmeyeceğini belirterek gözdağı vermeye çalışmaktadırlar. *Tanin*'de yayımlanan Lütfi Fikri Bey imzalı Halifeye açık mektubu, buna örnek olarak göstermekte ve bu mektubu değerlendirmektedir[50].

---

48 "Şimdi de Hilafet Meselesi", **Tanin**, 11.11.1923. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 115. Hüseyin Cahit, Hilafet'in muhafazasının gerekip gerekmediği konusunda, 10 yıl sonra şunları yazacaktı: "Saltanat kaldırıldıktan ve Türk Milleti hakimiyeti eline alarak Cumhuriyeti ilan ettikten sonra, hilafet müessesesinin siyasi bir alet makamında Türklerin elinde kalması[nın] memleket için faydalı olabileceği fikrine bir aralık ben de sürüklenmiştim. Halbuk, artık hiçbir yeri ve manası kalmamış olan bu müessese kendi milli hudutları dahilinde kendi terakkisine çalışmak ve beynelmilel sahada bir sulh ve medeniyet amili olmak isteyen Türk Cumhuriyeti'nin açık ve temiz siyasetine bir engel teşkil edecekti. Mazinin hataları ve dalaletleri ile hesabı kat'i surette kesmek, gizli ve entrikalı siyasetlerden çekinmek Türk Cumhuriyeti'nin harici siyaseti için hakiki kuvveti teşkil etmiştir." "Hilafet Meselesi", **Fikir Hareketleri**, Sayı 1, (29 Teşrinievvel 1933), s. 8. Aynı konuda bkz, Yüksel, **a.g.e.**

49 Atatürk, **a.g.e.**, s. 819.

50 "Lûtfi Fikri Bey'in olan bu mektupta, halifenin istifasına dair haberlerden, milletin ne kadar müellim ve bedbaht kalmakta olduğunu ispat için bir vapur hikâyesi uydurulmuştu. Vapurda oturanların, halifenin istifası haberine muttali olunca çehrelerine hüzün ve endişe çökmüş... Birbirlerini tanımıyanlar samimî görüşmeye ve çok görüşmeye başlamışlar... Müşterek endişe bunları bir dakikada dost etmiş...
Lûtfi Fikri Bey 'gönül istiyor ki bu istifa sözü, ebediyen gömülsün kalsın' diyor, çünkü 'dünya için bir musibet olur'muş...
Lûtfi Fikri Bey, millete şunu da telkin ediyordu: 'Hayretle ve teessürle görülmelidir ki, bugün şu hazinei mâneviyeye (yani hilâfete) taarruz etmek istiyenler, hariçten kimseler, mileli İslâmiyeden Türkü çekemiyenler değildir. Bizzat, biz, Türkler kendi elimizden ebediyen çıkarılmasını intacedebilecek teşebbüsatta bulunuyoruz!" **a.g.e.**, s. 828-829.

Levent Şahverdi Arşivi

> "Efendiler, ecnebiler, hilâfete taarruz etmiyorlardı. Fakat, Türk milleti taarruzdan kurtulmuyordu. Hilâfete taarruz edenler, mileli İslâmiyeden, Türkü çekemiyenler değildi. Fakat, Çanakkalede, Suriyede, Irakta, İngiliz bayrakları altında Türklerle uruşan mileli İslâmiye idi. Türk milletine kolaylıkla taarruz etmek için mahfuziyeti tercih olunan hilâfetin, ortadan kaldırılmasını 'Türklük için bir intihardır' diye tavsif eylemek; hilâfeti ortadan kaldırmak için, biz, Türkler teşebbüsatta bulunuyoruz sözleriyle cumhuriyetin hedefini tasrih ve ilân etmek, şüphesiz tesirsiz kalmadı."[51]

Lütfi Fikri Bey'in *Tanin*'deki bu yazısının, ertesi gün aynı gazetede Başyazar tarafından kaleme alınan "Şimdi de Halifelik Sorunu" başlıklı yazı ile desteklendiğine *Nutuk*'ta işaret edilmiştir.

> "11 Teşrinisani [Kasım] 1923 tarihli Taninin 'şimdi de hilâfet meselesi' unvanlı başmakalesi okununca, cumhuriyetin ilânına mâni olamıyanların, hilâfet makamını, herçibadabat [ne pahasına olursa olsun], tutabilmek gayret ve faaliyetine geçtikleri anlaşılır. Bu makalede, şehzade mektuplarını neşrederek, efkârı, hanedan lehinde perverde etmeye [sevdirmeye] çalışan Taninin, hanedan hukukuna karşı çirkin taarruz yapılmış ve bunu yapanın, Fırkamızın hasülhas [en seçkin] zümresinden bulunmuş olduğu ve hükümeti cumhuriyeyi millet nazarında fena göstermek için, ne söylemek lâzımsa onlar; yazıldıktan sonra, halifenin istifası şayiasına temas edilerek 'arkadan arkaya verilmiş bir karar karşısındayız' deniyor ve 'Millet Meclisinin bu kadar kayıt altında kaldığını, hariçte verilen kararları tescil mevkiine indirildiğini görmek cidden elîm oluyor' sözleriyle, Meclis, aleyhimize teşvik ediliyor... Cumhuriyet ilânını kabul eden Meclisin hiç olmazsa hilâfetin ilgasını, emrivaki yapmamasını temine çalışıyordu."[52]

Hüseyin Cahit'in halifeliğin bizden gitmesinin olası sonuçlarına, Türkiye'nin Müslümanlık dünyasında hiçbir öneminin kalmayacağına ilişkin görüşleri de *Nutuk*'ta yorumlanmaktadır. Mustafa Kemal'e göre, halifeliğe dört elle sarılmak zorunda bulunan bir yönetim biçiminin cumhuriyet olamayacağını anlayabilmek için de büyük bir yetenek gerekmez[53].

---

51 **a.g.e.**, s. 829.

52 **a.g.e.**, s. 829-830.

53 "Tanin başmuharriri, kendisinin cumhuriyetçi olduğunu ilân etmişti. Fakat öyle bir cumhuriyetçi ki, cumhuriyeti idarenin başında halife olarak Osmanlı hanedanı bulunacaktır. Yok-

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyet ilanının öncesinde ve sonrasında Rauf Bey, Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa'nın önderliklerinde bir grubun Mustafa Kemal ve arkadaşlarına karşı bir düzen kurduklarına, orduda bazı faaliyetlere giriştiklerine, Meclisin dinlenme dönemine rastlayan aylarda milletvekilleri üzerinde ve yeni seçimde başarı kazanamayan İkinci Grup üyeleri aracılığıyla bütün yurtta, ulusu kendilerine karşı kışkırtmak için çalışma fırsatını elde ettiklerine, yurt içinde birtakım gizli örgütler kurmaya ve girişimler yapmaya da başladıklarına, aralarında *Tanin*'in de yer aldığı bazı gazetelerle işbirliği yaptıklarına ve bu gazetelerde yönetimi karalama amaçlı imzasız yazılar yayımladıklarına *Nutuk*'ta değinilmektedir[54]. Yine, *Nutuk*'a göre, Rauf Bey, *Tevhid-i Efkar* ve *Tanin*'i, Cumhuriyetin ilanı konusunda yaptığı konuşmayı silah olarak kullanmakla suçlamıştır[55].

İstanbul muhalif basınının üzerinde durduğu bir diğer konu da Halifenin "konumu"ydu. Hüseyin Cahit'e göre, "Halife ya vardır, ya yoktur. Varsa, O'na hürmet etmek ve gerek zatını gerek hilafete karşı hiss-i ta'zim bekleyen milyonlarca Türk'ün ve müslümanın hissiyatını rencide etmemek lazım."[56] Nasıl ki Cumhurbaşkanı aleyhinde yapılacak eleştiriler suç kapsamına alınmıştır; benzeri bir yasa da, halife için çıkarılmalıydı.

Ülkemizde başka fırkaların da bulunmasını istediğini belirten Hüseyin Cahit, bundan sonra Türkiye'ye istibdat rejiminin getirilemiyeceğini söyleyerek dolaylı yoldan Halk Fırkası'nı suçlamaktaydı. Halk Fırkası'nın bazı hareketlerin-

---

sa, yapılan hareket akıl ve hamiyet ile, hissi milliyet ile zerre kadar kabili telif olmazmış... Hilâfeti, elimizden gitmesine zerre kadar imkân kalmıyacak surette muhafazaya memur imişiz... Vücudu meydana çıkan tertibat akim kalsın imiş...

Efendiler, bu yazıların mânası ve bu mütalâalardan maksat ne olduğu bugün sühuletle anlaşılmaktadır. Yarın, daha bâriz bir surette anlaşılacaktır. Ensali âtiyenin [gelecek nesillerin], Türkiyede cumhuriyetin ilânı günü, ona en birahmane bir surette [hiç acımadan] hücum edenlerin başında, cumhuriyetçiyim iddiasında bulunanların ahzi mevki ettiğini [yer aldığını] görerek mütehayyir kalacağını [şaşacağını] asla farz etmeyiniz! Bilâkis, Türkiyenin münevver ve cumhuriyetperver evlâdı, böyle cumhuriyetçi geçinmiş olanların hakiki zihniyetlerini tahlil ve tesbitte hiç de tereddüde düşmiyeceklerdir.

Onlar, sühuletle [kolaylıkla] anlıyacaklardır ki, çürümüş bir hanedanın, halife unvaniyle başının üstünden zerre kadar uzaklaşmasına imkân kalmıyacak surette muhafazasını mecburi kılan bir şekli devlette, cumhuriyeti idare ilân olunsa bile, onu yaşatmak kabil değildir." **a.g.e.**, s. 830-831.

54 **a.g.e.**., s. 854-5.

55 **a.g.e.**, s. 842.

56 "Matbuatta Nara Siyaseti", **Tanin**, 6.11.1923. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 128.

Levent Şahverdi Arşivi

de istibdat havası sezdiklerini ve onu uyardıklarını, eleştirileriyle hükümete doğru yolu göstermeye çalıştıklarını ileri süren Hüseyin Cahit, eleştiri yapmanın basın olarak kendilerinin görevi olduğunu belirtmekteydi[57]. Kendisi ve gazetesi cumhuriyet taraftarıdır, yoksa "Kızıl Cumhuriyet" taraftarı değil. Kendileri hiçbir irtica hareketini desteklememekte ve hiçbir makam ve mevki peşinde koşmamaktadırlar; diktatörlükten ve diktatörlüğe doğru gidilmekte olunmasından korkmaktadırlar[58].

İstanbul basınının Hilafet konusundaki duyarlılığını bilen Ankara, Hilafet lehine yayın yapan basına gözdağı vermek istiyordu. Bu sıralarda Ağa Han ve Emir Ali'nin gönderdikleri mektupların muhalif gazetelerde yayımlanması Hükümete aradığı fırsatı vermişti. İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi gönderildi[59]. Mahkemenin gönderilmesi kararının alındığı gün, Hüseyin Cahit Hilafeti savunmaktaydı[60].

İstanbul'da çalışmalarına başlayan mahkeme, *Tanin* başyazarı Hüseyin Cahit ile yazı işleri müdürü Baha, *İkdam* başyazarı Ahmed Cevdet ile sorumlu müdürü Ömer İzzettin, *Tevhid-i Efkar* başyazarı Velid Ebüzziya ile sorumlu müdürü Hayri Muhiddin Bey'i ve Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey'i gözaltına aldı,

---

57 "Yıkmak İstemiyoruz", **Tanin**, 8.11.1923. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 89.

58 Bu kaygısına gerekçe olarak, daha önceleri hükümeti alkışlayan *İleri*'nin şimdi sert bir dille hükümeti eleştirmesini göstermektedir. *Tanin* Başyazarı, Kanuni Esasi Encümeni Reisinin Mustafa Kemal'e halife olmasını önermesinin, Fırka, Meclis ve Cumhuriyet riyaseti ile Hilafet'in aynı kişide toplanmasının ve milletvekillerinin "bende" gibi hareket etmelerinin kendisinde diktatörlüğe gidilmekte olduğu kaygısı yarattığını belirtmektedir. Hüseyin Cahit, tıpkı Cumhuriyetin ilanının bir oldubittiye getirilmesi gibi bir yöntemin diktatörlük için de kullanılmasından korkmaktadır. "Korktuğumuz Nedir?", **Tanin**, 9.11.1923. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 90.

59 Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında asker kaçaklarını önlemek için 11.9.1920 tarihli Yasa ile kurulan İstiklal Mahkemeleri, Meclis içerisinden seçilecek bir başkan, iki üye ve bir savcıdan oluşacak, ayrıca mahkemenin bir de yedek üyesi bulunacaktı. BMM'nin 26.9.1920 tarihli oturumunda, 8 bölge için İstiklal Mahkemeleri kurulmuş ve mahkemelerin üyeleri seçiImişti. Bu merkezler Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu, Pozantı ve Diyarbakır'dı. 1923 yılı Mayıs ayına kadar görev yapan mahkemeler bu tarihte faaliyetlerini tamamlamışlardı. Ulusal Mücadele'nin başarılmasından sonra siyasal bir niteliğe bürünecek olan mahkemeler 31.7.1922 gün ve 249 sayılı Yasa ile düzenlenmişti. Yasanın ilk maddesi, hangi hallerde İstiklal Mahkemesi kurulacağını belirtmekteydi. Buna göre, Heyet-i Vekilece gösterilecek lüzum üzerine, Meclis'in mutlak çoğunluğunun vereceği kararla, gereken yerlerde İstiklal Mahkemesi kurulabilecekti. Büyük Millet Meclisinin 8 Aralık 1923 günkü gizli oturumunda kurulan mahkeme Cumhuriyet döneminin ilk İstiklal Mahkemesidir. Başkanlığını Cebelibereket Mebusu (Topçu) İhsan'ın yaptığı Mahkemenin görev alanı "İstanbul ve havalisi"ydi.

60 Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1994, s. 113-4.

Levent Şahverdi Arşivi

sonra da tutukladı. 12 Aralık 1923'te Halid Ziya'nın (Uşaklıgil) Başkanlığında ve bütün İstanbul gazetecilerinin katılımıyla toplanan Matbuat Cemiyeti, görüşlerini üç maddelik bir metinde toplayarak BMM'ne gönderdi: Söz ve yazı özgürlüğünün saklı kalacağı konusunda hükümetin ve İstiklal Mahkemesi'nin verdiği güvencenin memnuniyetle karşılandığı, İstiklal Mahkemesi'nin adaletle iş göreceğine inanıldığı belirtildikten sonra, tutuklanan gazetecilerden 'vatanın çıkarlarına aykırı ve suiniyete dayanan bir hareket' beklenemeyeceğine olan inanç vurgulanıyordu[61].

Emir Ali ve Ağa Han'ın mektubu, gazetecilerin yargılanması ve onlara gözdağı verilmesi için bir bahane idi. Çünkü, daha önce Londra'daki İslam Cemiyeti Komitesinin Dahiliye Vekaleti'ne gönderdiği 27 Eylül 1923 tarihli bir başka mektup *Tanin*'de yayınlandığı halde herhangi bir takibat yapılmamıştı[62]. İsmet Paşa'ya gönderilen bu yeni mektup ise, içişlerimize karışmak olarak algılanmış ve henüz İsmet Paşa'ya gelmeden gazetelerde yayımlanmasının[63] suç teşkil ettiği ileri sürülmüştü. 15 Aralık 1923'te başlayan duruşmalar 2 Ocak 1924'e kadar sürmüştür. Savcı, Ağa Han ve Emir Ali tarafından gönderilen ve Halifeye siyasi güç kazandırmayı amaçlayan mektubu yayımlamakla, Hilafetin kaldırılması durumunda sünni müslümanlığın büyük felaketle karşılaşacağı yolundaki propagandalara bilerek veya bilmeyerek aracı olunduğu için, gazetecilerin Hıyanet-i Vataniye Yasasının ilgili maddelerine ve Matbuat Yasasının 11 inci maddesine göre müştereken sorumlu tutulmalarını, Hüseyin Cahit'in cumhuriyetçi fikri savunmuş olmasının dikkate alınmasını ve yazı işleri müdürlerinin beraatlerini istemiştir. Sanıkların avukatları ise, cumhuriyete karşı işlenmiş kasıtlı bir suç unsuru bulunmadığını ve mektubun güncel haber olarak yayınlandığını, bu nedenle fiilin Hıyanet-i Vataniye ve Matbuat Yasaları kapsamına girmeyeceğini belirtmişlerdir[64].

---

61 **a.g.e.**, s. 118.

62 **Tanin**, 8.10.1923. Mektupta, Lozan'dan dolayı Mustafa Kemal ve TBMM kutlanmakta, içişlerimize karışılmak istenmediği belirtilmekte, İslam aleminin lideri olan halifenin durumunun açıklığa kavuşturulması, Ankara başkent olacaksa, kutsal şehir olan İstanbul'un da halifeden dolayı ikinci başkent ilan edilmesi istenilmekteydi.

63 5.12.1923 tarihli *Tanin*'de mektup, "Hilafet Meclisine Dair" başlığı ile verilirken, yine aynı tarihli *İkdam*'da mektup için "Hilafet ve İngiltere Cemiyeti İslamiyesi" başlığı kullanılmıştı.

64 Hüseyin Cahit, mektubun kendisine yazı işleri müdürü Baha Bey tarafından bildirildiğini, mektupların yayımlanmasında bir mahzur görmediğini, tenkit için ise, Başbakan İsmet Paşa'nın yapacağı açıklamayı beklediğini söyledi. Halifeye siyasi güç verilmesine karşı olduğunu bildiren Hüseyin Cahit, Hilafetin Türklerin elinde kalmasını uygun bulduğunu, esasen mektupta da böyle bir düşüncenin bulunmadığını belirtti. Mahkemeden merhamet ve

Levent Şahverdi Arşivi

Hilafet sorunu konusunda basında yapılan tartışmalar Ankara tarafından iyi karşılanmamaktaydı. Muhalif basın, cumhuriyetin tüm kurumlarıyla işletilmesini istiyor, tepeden inmeciliğe ve oldubittilere karşı çıkıyordu. Sorunların kamuoyunda ve Meclis'te serbestçe tartışılmasından yanaydı. Hükümet, basına hür tartışma ve eleştiri olanağı tanımamakta, basın özgürlüğüne sahip çıkan kamu görevlilerini de (Matbuat Umum Müdürü Zekeriya Sertel) görevden almaktaydı. Basına yönelik bu sindirme hareketinden sonra İzmir toplantısı yapılmıştı. Bu toplantının üzerinden bir ay bile geçmeden Hilafetin kaldırılması gündeme getirilmiş ve Hilafet "sakin" bir şekilde kaldırılmıştır.

Necmeddin Sadak'ın Hüseyin Cahit'i "En eski cumhuriyetçi olduğunu söylemekle övünenler şeriat ve hanedan savunuculuğuna çıkıyor. Cumhuriyet fikrine en büyük ihanet budur." biçiminde suçlaması üzerine, Hüseyin Cahit, şeriat ile cumhuriyetin birbiriyle bağdaşmaz şeyler olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır[65].

---

müsamaha istemediğini, yalnızca adalet istediğini belirterek, iktidarda bulunanları vatanın iyiliği için eleştirdiğini, vatan haini olmadığını söyledi. Mahkeme, 2.1.1924 tarihli kararında, Ağa Han ve Emir Ali'nin mektubunun Saltanatın kaldırılmasına ilişkin 1.11.1922 tarihli kararla çeliştiğini, Halifeye siyasi nüfuz verilmesini savunarak ulusu hukuk egemenliğine karşı kışkırttığına karar verdi. Ancak, kararda mektubun gazetelerde yayınlanmasında gazetecilerin suça kasıtlı katılıp katılmadıklarının incelenmesi gerektiği, esasen tutukluların da bu gerekçeyle yargılandıkları belirtildi. Gazete sahiplerinin ve yazı işleri müdürlerinin mektubun yayımlanmasında kesin bir bilgilerinin bulunmadığını açıklayan Mahkeme, mektubun yayımlanmasındaki amacın haber ve haberde atlamak korkusu olduğu, kasıtlı ve yıkıcı vatan ihaneti gibi bir amacı olmadığına mahkemenin kanaat getirdiğini belirtti. Yıkıcı amacı bulunan bu mektubu yayımlayarak, gaztecilerin, istemeyerek de olsa Ağa Han ve Emir Ali'nin amaçlarına alet oldukları, bundan sonra basının bu tür amaçlara alet olmayacağının ümit edildiği ifade edildi. Suç unsuru olan mektubun yayımlanmasında gazete sahiplerinin ve müdürlerinin kasıtlı bir amaçları görülmediğinden, Savcının cezalandırma isteği yerinde görülmemiş ve tüm gazetecilerin beraatine karar verilmiştir. *Tanin*, ertesi günkü sayısında, Mahkemenin oy birliği ile verdiği bu kararı "Şerefli Karar" olarak nitelemekteydi.

65 "... En eski cumhuriyetçi olduğunu söylemekle övünenlerin şeriat ve hanedan savunuculuğuna kalkışmaları bir kabehat oluyor. Hanedan savunuculuğunu anladık. Cumhuriyetten yana olanlar, tabii bir hanedan hükümetinden yana olmazlar. Biz meseleyi yalnız hilafet açısından düşünmüş ve savunmuştuk. Fakat şeriatı bu konuya karıştırmanın ne manası var? Uluorta söylenen bu münasebetsiz sözler halkın fikrine cumhuriyetle şeriatın bağdaşmayacağı korkusunu vermez mi? Cumhuriyetçi bir adam neden şeriatın savunucusu kesilmekle siteme uğrasın? Oysa İslamiyetin ilk zamanları bize bir cumhuriyet idaresi gösterir. Cumhuriyeti halkın fikrine ve tüm İslam dünyasına hoş göstermek için ileri süreceğimiz en göze çarpar, en akla uygun delil budur. Şimdi bizzat Cumhuriyet Partisinin (Halk Partisi'ni kastediyor) baltalamaya kalktığı görülürse hayretlere düşülmez mi?"
"Yapılan inkılapta güdülen amaçlardan biri laik, modern bir devletin kurulmasıydı. Saltanatla hilafetin ayrılması, bu açıdan memleket hakkında büyük bir yarar sağlayacaktı.....Bu iyi

Levent Şahverdi Arşivi

22 Ocak 1924'te Mustafa Kemal Paşa, "Halife ve bütün cihan, kat'i olarak bilmek lazımdırki, mevcut ve mahfuz olan halife ve halife makamının, hakikatte, ne dinen ne de siyaseten hiçbir mana ve hikmet-i mevcudiyeti yoktur." biçiminde bir açıklama yapmış ve Hilafetin tarihi bir hatıra olmaktan öte bir anlamının olmadığını belirtmiştir. 4 Şubat 1924 günü Reis-i Cumhur bir grup İstanbul gazetecisini İzmir'de kabul etmiş, 6 Şubat günü yapılan toplantıda da, Mustafa Kemal Paşa, basından, Cumhuriyetin çevresinde çelikten bir kale meydana getirmelerini istemiştir. Hüseyin Cahit, kendilerinin çelikten bir kale meydana getirdiklerini, Hükümetle aralarında bazı yanlış anlamalar olsa da, esasta hiçbir ihtilafın bulunmadığını belirtmiş ve özgürlüklerin korunması için geniş bir hoşgörü ortamı istemiştir[66]. Şubat başından beri süren bütçe görüşme-

adım atıldıktan sonra artık zihinleri karıştıracak ve cumhuriyet taraftarlığı şeriat taraftarlığına engelmiş gibi bir sanı vererek herkesi şimdiki idare şeklinden soğutacak sözler söylemekten kesinlikle sakınmak gerekir. Ne gerilemek, ne sınırı aşmak. Kazanılmış durumu korumak, sağlam, fakat ılımlılıkla devam....İşte dört-beş kelime içinde koca bir program...."

"Şu izahattan sonra bizim şeriat savunuculuğumuz pek kolay anlaşılabilir. Şeriatın savunucusuyuz. Çünkü şeriate saldırılmasını memlekete zararlı görüyoruz. Zaten mesele şeriat savunması şeklinde hiçbir zaman sözkonusu olmadı. Bilinen ağır saldırılar hilafet hanedanına dokunduğu için bunu sırf dünyevi açıdan muhakeme ederek ve düşünerek vereceği zararı düşündük ve protesto ettik." **Tanin**, 15.11.1923. Ayrıca, bkz. Kabacalı, **a.g.e.**, s. 114-115.

66 Mustafa Kemal, "Milletimiz, demokratik bir hükümet kurmak sayesinde düşman ordularını yok etti, vatanı istiladan kurtardı, kahraman ordumuzun erlik meydanında kazandığı zafer siyaset sahasında da verimli kılındı. Türkiyenin yeni idaresi fiilleriyle, başarıyla kendi kendini tanıttıktan sonra cihanca bilinen ve tanınan unvanıyle de varlığını duyurdu. Bazılarının sanmak ve inandırmak istedikleri gibi, geri dahi gitmesine ihtimal olan bir bekleyiş ve tereddüt durumunun mevcut olmadığı ispat edildi, Türk tarihinde cumhuriyet devri açıldı."

"Arkadaşlar, Türk basını, milletin gerçek seda ve iradesinin kendisini belirtmesi şekli olarak cumhuriyetin etrafında çelikten bir kale vücude getirmelidir, bir fikir kalesi, bir zihniyet kalesi... Basın mensuplarından bunu istemek cumhuriyetin hakkıdır. Bütün milletin samimi bir birlik tesanüd içinde bulunması bir zarurettir. Umumun selamet ve saadeti bundadır. Mücadele bitmemiştir. Gerçekleri, milletin kulağına ve vicdanına lüzumu gibi ulaştırmakta basının vazifesi çok, çok mühimdir."

"Efendiler, kabul etmeliyiz ki cihan henüz yeni Türkiye Devleti hakkında, Türkiye Cumhuriyeti hakkında daha fazla aydınlanmak ihtiyacındadır. Milletin ve aydın ve olgun vatandaşların ortak davaları etrafında olduklarını red ve cerh (çürütme) kabul etmeyen delillerle göstermeliyiz. Ulusal işlerde çeşit çeşit çalışma elemanlarının birbirlerine yardım etmeleri, çalışmalarının ortak hedefin üzerine yığılacak şekilde birbirlerine uygun düşmeleri lazımdır. Türlü türlü zorlukların ve meselelerin karşısında bulunduğumuzun farkındayız. Bunların hepsini inceleyerek azim ve imanla, bir milletin aşkının sarsılmaz kuvvetiyle birer birer çözeceğiz ve neticeye bağlayacağız. O millet aşkı ki her şeye rağmen sinemizde bir kuvvet, metanet ve ateş kaynağıdır."

Hüseyin Cahit'e göre, "Elde edilen bu mucizenin yerleşmesi için basın samimi hislerle gayret sarfetmeye arzulu ve taraftardır. Cumhuriyetin etrafında Gazi Paşa'nın dediği gibi, çelikten

Levent Şahverdi Arşivi

lerinde Hanedan bütçesine yönelik eleştirilerde bulunulmuş, 27 Şubat günü yapılan görüşmelerde de, bir milletvekili, bundan sonra Türk ulusunun bütçesinde Hilafet için verilecek hiçbir ödenek olmadığını belirtmiştir[67]. 29 Şubat tarihli gazetelerden, hilafetin kaldırılmasının artık an meselesi olduğu anlaşılmaktadır. Mart ayı başında Hilafet kaldırılmış, 6 Mart'ta yeni hükümet tekrar İsmet Paşa tarafından kurulmuş, 20 Nisan'da da yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilmiştir. 22 Nisan'da ise Meclis tatile girmiştir[68].

III. Başka Konularda *Tanin*'in Takındığı Tutum

Mustafa Kemal Paşa, 16 Eylül 1924'te Trabzon'da yaptığı konuşmada, Reis-i Cumhurluk ile Fırka reisliğinin kendisinde birleşmesinde sakınca görmediğini, 20 Eylül'deki Samsun konuşmasında da, muhalif fırka kurulmasına taraftar olmadığını belirtmiştir. Ekim ayı başından itibaren muhalif bir parti kurma hazırlıklarının olduğu basına yansımıştır. Kurulacak yeni partinin liderinin Rauf Bey olacağı söylenmektedir. Kazım Karabekir ve Ali Faut Paşaların ordudan ayrılmaları ve Refet Paşanın milletvekilliğinden istifasını geri alması, ayrıca bu üç Paşanın kendisine karşı mesafeli davranmaları Mustafa Kemal Paşa'nın kuşkularını artırmıştır. *Nutuk*'ta belirttiğine göre, Cumhuriyetin ilanı ve hilafetin kaldırılması bir yıldır hazırlık yapan komploculari birbirine daha da yaklaştırmıştı; komplocular siyasi alandaki ve ordudaki hazırlıklarını tamamlamışlar, yaz tatili boyunca da teşkilatlanmışlardı. Ayrıca, bu kişilerin İstanbul'da yayımlanan *Vatan*, *Tanin*, *Tevhid-i Efkar* ve *Son Telgraf* ile Adana'da yayımlanan *Toksöz* tarafından da desteklendiği kanısındaydı.

İsmet Paşa Hükümeti, Kasım ayı başında yapılan oylamada, 19'a karşı 148 oyla güvenoyu almış, oylamanın ertesi günü 10 milletvekili Halk Fırkasından

değil, ondan da sağlam olan kalpten bir kale vücude getirdik. Fakat bazen ne yazık ki maksatlarda ve esaslarda değil, ifadede anlaşmazlık oluyor. Yoksa esasta hiç ihtilaf yoktur. Hürriyet, zor ve şiddetle kurulur, fakat korunması ancak karşılıklı ve geniş bir müsamaha ile darılmamakla mümkün olur. Bunu Gazi Paşa'da görmekle bahtiyarım." Bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 210-211.

67 **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre II, C. 6, İçtima Senesi 1, İçtima: 113, Celse 1 (27.2.1924).

68 Alpkaya, **a.g.e.**, s. 190. İzmir'de Şubat ayı başında gazetecilerle yaptığı söyleşide gazeteciler Mustafa Kemal'e, Halife hakkında ne düşündüklerini, saltanat kaldırıldıktan sonra halifeliğin korunmasında tehlike görüp görmediklerini sormuş, Hüseyin Cahit, Halifeliğin İslam dünyasına karşı bir kuvvet olarak korunabileceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal de, gazetecilere, saltanatın kaldırılmasından sonra halifeliğin yeri olmadığını, halifenin kalmasının hem anlamsızlaştığını hem de tehlikeleri bulunduğunu belirtmiştir. Türker, **a.g.e.**, s. 165.

Levent Şahverdi Arşivi

istifa etmiştir. Kurulacak yeni partinin adının Cumhuriyet Fırkası olacağının söylenmesi üzerine, 10 Kasım 1924 günü yapılan Halk Fırkası grup toplantısında, tüzük değişikliği yapılarak, Halk Fırkasının adı Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştirilmiştir. Halk Fırkası'ndan istifa edenlerin sayısı birkaç gün içinde 40'ı geçmiş, 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) kurulmuş, Kazım Kararbekir 26 Kasım'da bu Partinin başına getirilmiştir. Kurulan yeni Parti, liberalizmi ve halkın egemenliğini esas almaktaydı. Özgürlüklere taraftardı, dini düşünceye ve inançlara saygılıydı. Yerinden yönetimi gerçekleştirmeye söz veriyordu. Cumhurbaşkanının milletvekilliği ile ilişkisinin kesilmesinden yanaydı. 23 Kasım'da İsmet Paşa Hükümeti istifa etmiş, yeni Hükümeti 27 Kasım'da Ali Fethi Bey kurmuştur. Muhalif İstanbul basınının TpCF'yi destekleyen yayınlarında önemli artış olmuştur. Bunun üzerine, CHF, Matbuat Yasasında değişiklik yapılmasını öngören 12 maddelik bir Yasa Tasarısı Layihasını Meclis'e sunmuştur. Muhalif basın, Tasarıyı, basın özgürlüğünü zedeleyeceği gerekçesiyle eleştirmiştir. Bursa'da yapılan milletvekilliği ara seçimlerini CHF adayına karşı Sakallı Nurettin Paşa'nın kazanması, *Tanin*, *Vatan* ve *Tevhid-i Efkar* arasında muhafazakarlık - liberallik tartışmasının başlamasına neden olmuş, Matbuat Yasası değişikliği tartışmaları gündemin ikinci sırasına düşmüştür[69]. Güz, bu dönemde iktidarın eleştirilmesine neden olan bir başka konunun "rüşvet"olduğunu yazmaktadır[70].

Hüseyin Cahit, muhalif görülme pahasına da olsa, Hükümetin kusurlarını söylemeyi kendine görev bilmektedir[71]. Batı Trakya'dan gelen muhacirlere iyi bakılmadığını ve yoktan yere irtica söylentileri çıkarılarak asıl sorunların unutturulmaya çalışıldığını ileri sürmekte[72] ve tek dereceli seçim yapılmasını savunmaktaydı[73]. CHF "herkes"in toplandığı bir yer durumuna gelmişti. Birer kahraman oldukları kabul edilen ve hatta çocuklara da böyle öğretilen Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşalar ile Rauf Bey'e şimdi çeşitli hakaretler yapılmakta ve suçlamalarda bulunulmaktaydı. İsmet Paşa, CHF içindeki bu zümreler konusunda uyanık olmalıydı[74].

---

69 Alpkaya, **a.g.e.**, s. 191-219.

70 Güz, **a.g.e.**, s. 232.

71 "Sekter zihniyet", **Tanin**, 17.8.1924. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 215. "Bazı İzahat", **Tanin**, 23.7.1924. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 213.

72 **Tanin**, 10.9.1924, 12.9.1924 ve 1.10.1924 tarihli nüshalar.

73 "Bir Dereceli İntihabı", Tanin, 2.11.1924. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s.140

74 "Korkunç Bir Manzara", **Tanin** 13.11.1924. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 142

Levent Şahverdi Arşivi

TpCF, program ve beyannamesinde, siyasal ve iktisadi liberalizmi savunmaktaydı. Parti, halkın desteği alınmadan yeni devrimler yapılmasına karşıydı. TpCF'ni destekleyen basın (*Tanin*, *Tevhid-i Efkar*, *Vatan* ve *Son Telgraf)* ise, ülkede özgürlüklerin kısıtlandığını, Meclis'in etkin biçimde çalışmadığını, yalnızca önceden verilen kararları onaylayan bir merci konumuna indirgendiğini ileri sürmekte ve diktatörlüğe gidilmesinden kaygı duymaktaydı. *Nutuk*'ta Mustafa Kemal, TpCF öncesinin muhalif basınını (*Tanin*, *Tevhid-i Efkar*, *Sebilür Reşat*) ve onların yazarlarını gerçekleri saptırmakla suçlamakta, bu gazetelerin özellikle TpCF'nin kurulması arifesinde yanlı yayın yaptıklarını ileri sürmektedir. CHF'den istifa eden milletvekillerine, sandalye (koltuk) için ayrıldıkları suçlamasında bulunulmuştur. Hüseyin Cahit'e göre, sandalye hiç kimsenin malı değildir, ulusun malıdır, Halk Fırkasından ayrılabilmek için temiz bir maziye sahip olunması gerekir, geçmişi temiz olmayanlar eleştirilere açık olmayacakları için Fırkadan ayrılmayacaklardır. Başyazar, bu yorumuyla, CHF'den ayrılanları iktidara boyun eğmeyen ve geçmişi temiz kişiler, Halk Fırkasında kalanları ise geçmişleri kirli kişiler saymaktaydı[75].

Tanin Başyazarı, İsmet Paşa Hükümetinin 22 Kasım 1924'teki istifasını, TpCF'nin kurulmasından sonra Meclis'te işlemeye başlayan muhalefet ve kontrolün olumlu bir semeresi olarak görmekte,[76] muhalefetin henüz yeni organize olmaya çalıştığı sıralarda CHF'nin Matbuat Yasasında değişiklik yapmayı öngören Yasa Tasarısını Meclise sunmasını ise, yadırgamaktadır. Ona göre, CHF'yi gülünç ve zor duruma düşürmek için bundan daha kötü bir çare muhaliflerin bile aklına gelemezdi[77]. Hüseyin Cahit, Tasarının yasalaşmayacağına inanmak-

---

75 "Sandalye Kavgası", **Tanin**, 18.11.1924. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 204. Hüseyin Cahit, TpCF'nın doğuş nedenlerini bir başka makalesinde şöyle açıklamaktaydı: "Halk Fırkası zimamdarları zannettiler ki namzetlerinden alacakları senetlerle vicdanları susturmak, Fırkada tesis edecekleri inzibat ile mebuslara bir tabur gibi emir vermek, satın alabilecekleri kalemlerle hür matbuatı hükümden düşürmek kabildir. Bu kalb-i beşeri tanımamak demektir. Bugünkü muhalefet işte bundan doğuyor." "Arkaya Doğru Bir Nazar", **Tanin**, 19.11.1924. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 205.

76 "Millet meclisinde ciddi bir muhalefet ve kontrol karşısında İsmet Paşa kabinesinin muhafaza-i mevki edebilmesine imkan yoktu. Şimdiye kadar ancak, fırkacılık gayretkeşliği ile, tarafgirlik kuvvetiyle ayakta tutunabilen ehliyetsiz bir kabine işte böyle bir fırkai muhalif daha henüz teşekkül eder etmez yuvarlanıp gider..." "İsmet Paşanın İstifası", **Tanin**, 23.11.1924. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 210.

77 "Bugünkü milletlerde demokrasi idaresinin kabil olabilmesi ancak ve ancak matbuat sayesindedir. Matbuat olmayan bir memlekette demokrasi yoktur ve olamaz. Kurun-u kadimde demokrasi ancak millet efradı hep ve bir araya toplandığı zaman birinin söylediği her şeye

Levent Şahverdi Arşivi

tadır[78]. Hükümet kararıyla gazete kapatılmasını ise keyfi bir tasarruf ve bütün ulusun hakkına tecavüz saymaktadır.

> "... Bir gazeteyi Heyeti Vekile kararı ile kapamak gazete muharrirlerini İstiklal Mahkemesine göndermekten daha ağır, daha gayrı kabil-i tecviz bir harekettir. Adil bir mahkeme huzuruna çıkmaktan hiç kimse perva etmez. Fakat Heyeti Vekile kararı ile bir gazeteyi kapamak, hiçbir hakk-ı müdafaa tanımadan, kanun dinlemeden keyif ve arzu üzerine bir mahkumiyet kararı vermek demektir. İşin en büyük fenalığı da böyle bir kararı keyfi neticesinde zayi olan ve çiğnenen hakkın yalnız bir ferde değil, bütün memlekete ait olmasıdır. Bir gazetenin istinad ettiği hürriyet-i kelamda yalnız gazete sahibinin değil, bütün vatandaşların bir hakkı hissesi vardır. Zahiren bir gazete kapanmış oluyor, fakat tecavüz edilen hak bütün miletindir." [79]

13 Şubat 1925'te Şeyh Sait İsyanının çıkması sonrasında, Hüseyin Cahit, Fethi Bey Hükümetini, isyan hakkında yeterli bilgi vermemekle suçlamakta, Hükümetin suskunluğunu olayın önemli olduğunun kanıtı saymaktaydı. 21 Şubat günü birçok Doğu ilinde sıkıyönetim ilan edilmiş, isyanda dini bir niteliğin

---

herkesin işitebileceği kadar küçük cemaatlerde görülmüştür. Büyük memleketlerde böyle şeyin imkanı olmayınca hatibin sesinin yerine matbuatın sesi kaim olmuştur. Matbuatın sesidir ki bütün efrad-ı millet arasında dolaşarak hepsini birbiriyle temasa geçirir ve memlekette efkar-ı umumiyenin teşekkülüne ve kendisini ifade etmesine imkan temin eyler. Hür matbuatın mahzurları görülebilir. Fakat dünyada hangi şeyin, hangi usul ve kaidenin bir de mahzur tarafı yoktur? Bütün bu mahzurlarıyla beraber matbuata dokunulmaz, çünkü demokrasinin kabe taşıdır. Buna dokunulduğu gün, ne demokrasi vardır, ne hükümet vardır, ne hak ve kanun. Hakimiyeti milliye demek halkın kendi kendisini idare etmesi demek ise, halkın düşündüğünü, hissettiğini izhar etmesi de en tabii bir hak olmak icab eder. Hürriyet-i matbuat işte bu hakkı esasi ve iptidainin tezahürüdür." "Matbuat Kanunu Hakkında Yeni Bir Layiha", **Tanin**, 5.12.1924. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.** , s. 217-218.

78 "Matbuatın hürriyeti kalmadığı gün, bütün öteki hürriyetler, herkesin gözüne bir avuç toz serpmek için, kullanılan birer zevahir derekesine düşerler. Memlekette artık halkın hakimiyetine müstenid bir cumhuriyetten bahsetmek, safdilliğin fevkinde bir çılgınlık olur. Bunu bildiğimiz için, gayesi hürriyet-i matbuatı mahvetmekten ibaret olan bu teklifin Millet Meclisince kabul edilmesine zerre kadar imkan tasavvur etmiyoruz... Fakat niçin Meclise geldi? Bu bile bir Cumhuriyet fırkası için lekedir. Çünki Hakimiyet-i milliyeye müstenid cumhuriyet esasına bir darbedir. Bu noktai nazardan en büyük bir hıyanet-i vataniyedir. Çünkü teklif kabul edilirse, değişecek şey matbuat kanunu değildir. Şekli hükümettir. Hakimiyet-i milliye ve cumhuriyet elden gidecektir. Mecliste Ali Saib bey efendinin yazmak istediği makale bir idam fermanıdır." "Hür Matbuatın İlgası", **Tanin**, 8.12.1924. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 218-219.

79 **Tanin**, 6.1.1925. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 218-219.

Levent Şahverdi Arşivi

de bulunduğu açıklanmış, 25 Şubat'ta Hıyanet-i Vataniye Yasasında değişiklik yapılmıştır. Fethi Bey, sertlik yanlılarının İstanbul'da da sıkıyönetim ilan edilmesi yönündeki isteklerini reddetmiş, 2 Mart günü Fethi Bey Hükümeti düşürülmüş ve yeni Kabine İsmet Paşa Başkanlığında kurulmuştur. Yeni Hükümet ilk iş olarak Takrir-i Sükun Yasasını çıkarmıştır[80]. TpCF mensupları, Yasa Tasarısı ile Şeyh Sait İsyanı bahane edilerek basının ve siyasal muhalefetin üzerine gidilmesinden ve temel hakların çiğnenmesinden kaygılanıyorlardı. Milli Müdafaa Vekili Recep Bey ise, Şeyh Sait İsyanının sorumlusu olarak İstanbul basınını göstermiştir. Yasanın kabulünün ardından, biri Ankara'da ve biri de isyan bölgesinde olmak üzere iki İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. Hükümet, Takrir-i Sükun Yasasının 1. maddesi hükmüne dayanarak, 6 Mart günü, çoğunlukla muhalif olarak tanınan ve TpCF'nı destekleyen, aralarında *Tevhid-i Efkar*'ın da bulunduğu birçok basın organını kapatmıştır. *Hakimiyet-i Milliye*'de Yakup Kadri, Cumhuriyetin ilanından beri İstanbul basınının Cumhuriyet kurumlarına karşı cephe aldığını ve giderek devlet üzerinde bir "Matbuat Terörü" estirerek, özgürlük maskesi altında devrimi yapan kişiliklere ve kurumlara saldırdığını belirtmekte ve isyandan basını sorumlu tutmaktaydı. Çok sayıda basın organı 6 Mart 1925 günü kapatıldı. Hüseyin Cahit, ertesi günkü yazısında, bundan böyle artık siyasal yazılar yerine hatıra, ilmi makale ve hikayeler yazacağını belirtmekteydi[81]. TpCF'nin İstanbul Merkez Şubesinin 12 Nisan'da aranmasını, *Tanin*, "Dün Gece Terakkiperver Fırka basıldı" biçiminde duyurunca, bu gazete

---

80 Toplam üç maddeden oluşan Takrir-i Sükun Yasasının ilk maddesinde;
"İrtica ve isyana memleketin nizamı içtimaisini ve huzur ve sükununu ve emniyet ve asayişini ihlale bais bilumum teşkilat ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı Hükümet, Reisicumhurun tasdikiyle re'sen ve idareten men'e mezundur.
İşbu efal erbabını Hükümet İstiklal Mahkemesine tevdi edebilir." denilmekteydi.
Tasarının Mecliste görüşülmesi sırasında, Müdafaai Milliye Vekili Recep (Peker) Bey, basının devlet nüfuz ve kuvvetine karşı mücadele ettiğini, "manzarai za'fın sebebi aslisi"nin İstanbul basını olduğunu söylüyordu. Kazım Karabekir'e göre ise, bu Tasarı yasalaşırsa basın ülkemizde tamamıyla sınırlandırılmış olacaktı. *Nutuk*'ta da cumhuriyete ve yenileşmeye karşı çabaların hükümet ve meclisi olağanüstü önlemler almaya ve bu çerçevede Takriri Sükun Yasasını çıkarmaya götürdüğü anlatılmaktadır. Karşılaştırmalı bir değerlendirme için bkz. Korkmaz Alemdar, **İletişim ve Tarih**, Ümit, Ankara, 2001. İki yıl için çıkarılan Yasa'nın yürürlük süresi 1927 yılında iki yıl daha uzatılmış ve Yasa 1929 yılı Mart ayında yürürlükten kalkmıştır. Bu Yasanın yürürlükten kalkmasıyla Hükümetin basın üzerinde azalan kontrolü, 1931 yılında çıkarılan Basın Yasasıyla doldurulmaya çalışılmıştır.

81 "Karilerimle Kısa Bir Hasbıhal", **Tanin**, 6.3.1925. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 230-231. *Tanin*, daha çok *Hakimiyeti Milliye*'de yayınlanan başyazıları haber niteliğinde ve birinci sayfasında yayımlamaya başlamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

de 16 Nisan'da süresiz kapatıldı. *Tanin* Başyazarı ve sahibi Hüseyin Cahit tutuklandı ve 20 Nisan'da Ankara'ya getirilerek Cebeci Hapishanesine konuldu. *Tanin* davası 8 Mayıs'ta sonuçlanmış, yazdığı muhalif yazılar ve Mahkemedeki ifade ve davranışları ile yasadışı yargılanıyormuş hissi yaratarak kamuoyunu kışkırtmaya çalışması göz önünde bulundurarak, Hüseyin Cahit, Matbuat Yasasının 17 nci maddesine göre sürgün cezasına çarptırılmıştır. Hüseyin Cahit cezasını Çorum'da çekecekti[82]. 1925 yılı ortalarında ise, TpCF kapatılmıştır[83].

Hüseyin Cahit Çorum'da sürgün cezasını çekmekte iken İzmir'de 1926 yılı ortalarında Reis-i Cumhur Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik bir suikast girişimi ortaya çıkarılmıştır[84]. İzmir'de 26 Haziran'da başlayan yargılamalar 11 Temmuz'da sonuçlanmış ve toplam 15 kişinin idam kararı 13 Temmuz gecesi infaz edilmiştir. Gıyabında idama mahkum edilen Kara Kemal ise yakalanamamış ancak, intihar etmiştir. Suikastin örgütlü bir girişim olma olasılığını değerlendiren Mahkeme, arkasında eski İttihatçıların da olabileceğine kanaat getirdiğinden, 1923 yılında İstanbul'da Cavit Beyin evinde İttihatçıların yaptığı

82 Türker, **a.g.e.**, s. 219-237.

83 Güz'e göre, "TpCF'nin dayandığı esas fikir, muhalefet olmaksızın bütün kuvvetlerin Meclis'te toplanmasının otoriter bir sistem doğuracağı fikri idi. Bu sebeple yeni fırka, birkaç kişinin tepeden inmeci gayelerine karşı koyarak ferdi hürriyetleri korumak amacında idi. Cumhuriyet rejimi, liberalizm ve demokrasi yeni partinin kabul ettiği temel prensiplerdi. Ş.S. Aydemir, TpCF'nin normal bir Meclis ve oturmuş bir rejimin fırkası olduğunu, halbuki yeni Türkiye'nin şartlarının buna müsait olmadığını, karşı fırkanın da bunu kabul edebilecek durumda bulunmadığını belirtir."

"İktidarın yeni fırkaya bakışı sıcak değildi. Mustafa Kemal kesin bir cephe almıştı. 'London Times' muhabirinin sorularını cevaplandırırken TpCF'nin mevcut fırkanın [CHF] programından farklı bir görüş ortaya koymadığını ileri sürüyordu. Başka bir soruya verdiği cevapta ise yeni fırkanın özellikle fırka programında diktatörlükle ilgili imalarda bulunduğunun doğru olduğunu, ancak bunun sebebini açıklayamadığını belirtti. İstanbul basınının hükümete karşı olması konusunda sorulan bir soruya ise, halkın çoğunluğunun bu gazetelere inanmadığını umduğunu söyledi. Mustafa Kemal 'Nutuk'ta, TpCF'den iyi bir şekilde söz etmez. Fırkanın programının gizli eller tarafından çizildiğini iddia ederek Fırkayı, Cumhuriyeti boğmak isteyenlerin toplandığı bir yer olarak niteler." Güz, **a.g.e.**, s. 286.

84 Çok sayıda araştırmaya konu olan İzmir Suikasti girişimi, özetle, şöyledir. Cumhurbaşkanı 14 Haziran 1926 günü Bursa'dadır ve ertesi gün İzmir'e gitmesi planlanmıştır. Girit'li Şevki adında bir motorcu, güvenlik güçlerine, İzmir'de Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya bir suikast yapılacağını ihbar eder. Bunun üzerine Cumhurbaşkanının gezi programı değiştirilir. Suikat planını organize eden Birinci Meclis Mebuslarından Ziya Hurşit ile üç tetikçi yakalanır. Suikast Planına göre, Gazi Mustafa Kemal Paşa İzmir'e geldiğinde suikast yapılacak ve suikastçiler Girit'li Şevki'nin motoru ile Sakız adasına kaçacaklardır. Ankara İstiklal Mahkemesi İzmir'de çalışma yapma kararı almış ve kapatılan TpCF'nin bellibaşlı üyelerinin İzmir'e celbine karar vermiştir. Bengi, **a.g.e.**, s. 244.

Levent Şahverdi Arşivi

toplantıyı[85] incelemeye almış ve bu toplantıya katılan İttihatçıların Ankara'da yargılanmasına karar verilmiştir. İstiklal Mahkemesi 17 Temmuz'da Ankara'da çalışmalarına başlamış, Mahkemenin talebi üzerine Hüseyin Cahit 25 Temmuz 1926 günü Çorum Valiliğince sorgulanmış ve 1 Ağustos'ta Ankara'ya gönderilmiştir. Karar duruşması 26 Aralık 1926'da yapılmış, Mahkeme Cavit Bey,[86] Dr. Nazım, Hilmi ve Nail Beylerin idamına hükmetmiş, Hüseyin Cahit ise bu davadan beraat etmiştir. İdamlar o gece infaz edilmiş, Hüseyin Cahit sürgün cezasının da kaldırıldığına ve serbest bırakıldığına dair telgrafı Çorum'da almıştır[87].

Mahkemedeki savunması sırasında, Hüseyin Cahit, Türk Devriminin din ile siyaseti birbirinden ayırmakla sağladığı kazançları[88] ve basın özgürlüğünden

---

85 Bu toplantıda İT Fırkasının programı ve seçim beyannamesi olarak kararlaştırıldığı öne sürülen dokuz madde için bkz. **a.g.e.**, s.247-248 (dipnot 626).

86 Mehmet Cavid Bey'in, oğlu Osman Şiar için tuttuğu günlükler için bkz. Eski Maliye Nazırı Cavid Bey, **Şiar'a Mektuplar**, (Yayına Hazırlayan: Şiar Yalçın), İletişim, İstanbul, 1995. Zaman zaman güncel siyasal konulara ilişkin yorumların, Hükümete ve özellikle Başvekil İsmet Paşa'ya yönelik suçlamaların yer aldığı günlüklerde, Mehmet Cavid, Cumhuriyet devri kahramanlarının genellikle maddi çıkarlar peşinde koşmalarından yakınmakta, Lozan Konferansı sonrasında İsmet Paşa'nın kendisini ihanetle suçlamasını, ona karşı duyduğu "nefret ve husumet"in nedeni olarak göstermekte, Osman Şiar'ın, babasından ve annesinden sonra en çok seveceği ve hürmet edeceği kişi olarak Hüseyin Cahit'i işaret etmektedir. Mehmet Cavid Bey, İstanbul'da Düyunu Umumiye Meclisi idaresinde Türk dayinler vekilliği yaptığını ve bu görev dolayısıyla aldığı 1600 lira tutarındaki maaşın ülkemizde maaş alan kimseler içinde Reisicumhurdan sonra en yüksek maaş olduğunu belirtmektedir.

87 Beraat edenler tahliye edilirken, kararda, Hüseyin Cahit'in, sürgün cezasının kalan kısmını çekmek üzere Çorum'a gönderileceği belirtilmiştir. Hakkı Tarık (Us) Mahkeme nezdinde girişimde bulunarak Hüseyin Cahit'in kefaletle serbest kalmasını sağlamıştır. Hüseyin Cahit ise, Ceza Yasası değişikliğine göre cezasının geçici sürgün olacağını, bunun da üç yılı geçemeyeceğini, yargılamalar sırasındaki tutukluluk süresinin ve her tutukluluk gününün yedi günlük sürgüne eşdeğer olduğu dikkate alındığında, ceza süresini doldurmuş sayılması gerektiğini Hakkı Tarık'a belirtmiş ve serbest bırakılması beklentisi içinde olduğunu ifade etmiştir. Bu görüşlerini, yazdığı dilekçeyle ve Hakkı Tarık aracılığıyla Mahkemeye iletmiştir. Hüseyin Cahit'in Çorum'dan eşi ve kızıyla ayrıldıktan sonra kısa süreliğine uğradığı Ankara'da Başvekil İsmet Paşa ve İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Çetinkaya ile yaptığı görüşmeye dair tartışmalar için, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 255-256.

88 "İnkılap Türkiyesi hiçbir zaman din ve şeriata tecavüz etmemiş, böyle bir teşebbüsü aklına bile getirmemiştir. Hürriyet-i vicdanı insanın en büyük bir hakkı addeden Türk inkılapçıları için din düşmanlığı isnadı kadar hamakat kabil-i tasavvur olamaz. İnkılap Türkiyesi dine tecavüz etmiş değil. Şimdiye kadar din namına hürriyet-i beşere hürriyet-i vicdana yapılan tecavüzlere bir set çekmek istemiş, din ile siyaseti ayırmakla dinin işte böyle cahil, hain ve yağmagir ellerde vatana karşı bir kundak olarak kullanılması ihtimalini ref' eylemiştir..." "İsyanın Gayesi", **Tanin**, 28.2.1925. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 225-226.

Levent Şahverdi Arşivi

ne anlaşılması gerektiğine ilişkin düşüncelerini açıklıyordu[89]. Yalçın, anılarında 1920'li yılları ve Mustafa Kemal'e bakışını şöyle değerlendirmektedir:

> "Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, zafer kazanmış, rakipsiz bir yıldız halinde yükseliyordu. Düşüncelerimizin arkasında ve derinliklerinde zafer kazanmış komutan general Napolyon'un gölgesi, belki de açık bir biçimde farkında olmadığım halde yaşıyordu. Cumhuriyeti yapanların cumhuriyet sözünü ağıza almakta beni engellemek istemelerini mantık ve düşünme ile açıklıyamıyordum. Açıklayamayınca da içimde bir düğüm beni sürekli rahatsız ediyordu."[90]

Mustafa Kemal'in kendileri ile temas kurduğu eski İttihatçılar, Anadolu Hareketi karşısında kendilerinin yaklaşımlarını Mustafa Kemal'e bir mektupla bildirmişlerdir[91]. Yıllar sonra kaleme aldığı anılarında, 1920'li yılların ilk yarısında kendisinin Ankara'ya muhalif gibi algılandığını, bunun bir yanlış anlaşılmadan kaynaklandığını belirtmektedir[92].

---

89 "Engizisyon devrinden sonra medeni ve hür dünyada ve bilhassa egemenliği halka dayanan bir demokrasi ve cumhuriyette kimse fikir ve mesleğinden dolayı suçlanıp sorumlu olmamıştır. Fikir mesleğine ceza yoktur... Basın özgürlüğünü zararlı görmek, bunun memlekette kötü sonuçlar verdiğini söyleyerek gazetecileri mahkum etmeğe kalkmak adalete aykırıdır. Mademki bu memleket halk egemenliği prensibi ile kendini yönetecektir, mutlaka basın özgürlüğü olacaktır. Hem de sınırsız bir basın özgürlüğü. Çünkü bütün dünya kabul eder ki basın özgürlüğü olmadan demokrasi olmaz. En saydığımız ağızlar bize 'Basın özgürlüğünün ilacı gene basın özgürlüğüdür' demiyorlar mı? Bunlar demiyorlar ki basın özgürlüğünün ilacı sonra da bir İstiklal Mahkemesi kurarak ve bu kanun kapsamına geçmişteki olayları da alarak gazetecileri mahkum etmek olsun." Türker, **a.g.e.**, s. 236.

90 Yalçın, **Siyasal**…, s. 271.

91 "Eskiden İT'ye bağlı arkadaşlar Anadolu örgütüne hiç karşı değildirler. Mustafa Kemal Paşa isterse İT'nin başına geçsin, örgüt yeniden kalkındırılsın; isterse başka bir örgüt kursun. İsterse cumhurbaşkanı olsun, bizim bu konularda hiçbir karşı koymamız yoktur. Ayrıca İT'yi diriltmek ve çalıştırmak düşüncesinde de değiliz. Yapılacak seçimlerde kendimiz hiçbir mebusluk istemiyoruz. Mustafa Kemal Paşa isterse içimizden istediklerini mebus alır. Seçimlerde muhaliflik yapmayacağımız gibi İstanbul gibi örgütünü az çok koruyan yerlerde Anadolunun adaylarına yardım etmeye de hazırız." **a.g.e.**, s. 274.

92 "Ankaraya karşı düşman durumda değil hakikatte pek dost ve taraftar hissiyat içinde bulunduğum için şüphelerin, yanlış anlaşmaların kalkmasını ben de çok istiyordum. Mustafa Kemal Paşa'nın şahsiyeti de beni pek enterese ediyordu. Çünkü tam istediğim gibi radikal, cesur ve açık fikirli bir lider gönünüyordu. İT hareketinin başlangıcından beri tanımış bulunduğum ihtilalcilerin hiçbirinde bu fikir genişliği ve cesaret yoktu. Tam aradığım bir inkılapçı idi. Ona muhalif imiş gibi bir durumda bulunmak beni içimden müteessir ediyordu." Hüseyin Cahid Yalçın, "Yalçın'ın 50 Yıllık Hatıraları: Atatürk Devri", **Halkçı**, (22.5.1955). İzmir mülakatı konusunda Hüseyin Cahit yıllar sonra şu değerlendirmeyi yapacaktır: "Mustafa Kemal Paşa, ne yapmak istediği noktasına hiç temas etmeden, o da nazari ve akademik sahada kaldı ve

Levent Şahverdi Arşivi

Yalçın, aynı devrede Ankara Hükümeti ile yıldızının barışmamasının ve muhalif sayılmasının nedenlerini şöyle açıklamaktadır:

> "Ankara beni kendisinden uzaklaştırmak için neler yapmamıştır, düşünelim. Daha memlekete ayağımı basmamışken, Düyunu Umumiyeye seçilmeme karşı veto etmiştir. Bu, o mevkiye daha münasip, kendilerince daha emin birisini yerleştirmek lüzumundan ileri gelseydi pekala. Fakat, sırf bana şahsi bir düşmanlık olmak için yapıldı. İstanbul'a geldim, milli hakimiyet hakkında duyduğum hayranlığı ve şükran hislerini hararetle ifade ettim. Yeni rejim kuruldu. Cumhuriyete kavuştuk, diye yazılarımda şenlik yaptım. Bu bir kabahat oldu. İT'de başa geçecek kimse kalmamıştır. Paşa isterse başımıza geçsin, beraber çalışırız dedik. Bizi istemediler. Kenarda durduk. Sonunda Lozan Konferansı'nda Rıza Nur'un entrikaları sebebiyle aforoz edildim. Ecnebi Maliye mümessillerine memleketin menfaatine mugayir (ülke çıkarlarına aykırı) olarak hizmet etmek lekesi üzerime sürülmek istendi. Daha sonra dünyanın kaatillikten de ağır bir suçu ile, vatana ihanet isnadı ile İstiklal Mahkemesine verildim. Bereket versin, orada Lozan ihtilafları ve vatana hiyanet sözleri hakiki çehresi ile meydana çıktı. (...) İşte bu hal karşısında benim Halk Partisine muhalif bir fırkaya girmemden daha tabii bir şey olamazdı. Fakat, girmedim ve girmeyeceğim. Çünkü, serbest ve bitaraf çalışmak istemiyorum. Paşanın yaptığı büyük işlerin hayranıyım. Onun ilan ettiği prensiplere candan bağlıyım. Hükümetin aleyhinde görülebilecek yazılar yazıyorsam da ihtilaf esasta ve prensipte değil, tatbikat ve icraattadır. Buna da düşmanlık denmez. Canla başla hakimiyeti milliye ve demokrasi taraftarıyım."[93]

---

kendi kanaatini söyledi. Bu kanaate göre, Hilafetin Türklerde kalması memleket hesabına faydalı bir şey değildir. Ben anlayacağımı anlamıştım. Mustafa Kemal Paşa, Hilafeti kaldırmaya karar vermiş bulunuyordu. Anayasa değişirken, Hilafete dokunmayışı muhakkak ki 'dokunmak istemediğinden' değil, dokunmak o dakikada 'elinden gelmediğinden' ileri gelmişti. Büyük bir tabiyeci ve manevracı kumandan sıfatıyla bu işin kat'i surette, hal ve zamanını ileriye bırakmış olacaktı. (...) Bundan dolayıdır ki, İzmir mülakatından sonra Taninde tek bir kelime yazmaktan içtinab ettim. Çünkü Mustafa Kemal Paşa mademki hilafeti kaldırmayı bir kere aklına koymuş ve bunun lüzumuna iman etmişti, ne yapılsa onu yolundan alıkoymak kabil olamazdı. Böyle olunca, memlekette nafile yere bir mesele çıkarmak ve memleketin halaskarının (kurtarıcısının) tarihimizdeki en büyük ıslahatçının bir muarız gibi yolu üzerine dikilmek çok manasız ve vatanseverliğe uymaz bir hareket olurdu."Yalçın, a.g.t.

93 Yalçın, a.g.t. Ardahan Meb'usu Halit Paşa'nın Ali Çetinkaya tarafından BMM koridorlarında öldürülmesi olayı konusunda Hüseyin Cahit'in *Tanin*'de yaptığı değerlendirme için bkz. Feridun Kandemir, **Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cinayetler**, İstanbul, Ekicigil, 1955, s. 68-73. Başyazara göre, "… Her halde, Halit Paşa'nın yaralanmasına (ve ölümüne) sebebiyet vermiş

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ

Türk Basın Tarihi'nde *Tanin*'in ve Hüseyin Cahit'in (Yalçın) ayrı bir yeri vardır. Üç ayrı devrede de *Tanin*'in başyazarlığını üstlenen *Hüseyin Cahit,* 1908 yılından ölümüne kadar (1957) gazetecilik yapmış, üretken ve mücadeleci kimliğiyle adından çok söz ettirmiş, zaman zaman siyasal iktidar ile sorunlar yaşamış ve ikinci *Tanin* macerası (1922-1925) esnasında İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanmıştır.

Tanin, işgal altında bulunan İstanbul'a 15 Temmuz 1922'de dönen Hüseyin Cahit'in (Yalçın) Ekim 1922'de (ilk önce başka adlarla ve daha sonra *Tanin* adıyla) çıkarmaya başladığı gazetedir. Adı, çoğunlukla muhalif İstanbul basını arasında zikredilen *Tanin*, 16 Nisan 1925 tarihinde Takrir-i Sükun Kanunu uyarınca kapatılmış ve ikinci *Tanin* macerası son bulmuştur.

Bu makalede, ikinci Tanin'in, yayın yaşamında olduğu dönemin (1922-1925) siyasal olaylarına (özellikle de, Cumhuriyet'in ilanına ve Hilafet'in kaldırılmasına) bakışı ve siyasal iktidarla ilişkileri ele alınmıştır.

Kimi yazarlar, Hüseyin Cahit'in Mudanya Mütarekesi'nden sonra gelişen olaylar karşısında aldığı tavra bakarak, onun, Anadolu'daki yeni siyasi kadrolarla geçinemediğini, özellikle Lozan Konferansı, Cumhuriyetin ilanı, Hilafetin kaldırılması ve ülkenin yönetim şekli gibi konularda tartışmalar içerisine girdiğini, ancak, onun bu muhalefetinin cumhuriyet rejimine ve bu rejimin temel ilkelerine yönelik olmadığını, bu muhalefetin köklerini I. Dünya Savaşı sonrasında tasfiyeye uğramış ve ülkeyi terk etmiş ve daha sonra geri dönmüş İttihatçılar ile Anadolu'da oluşan yeni iktidar çevresi arasındaki ilişkilerde aramak gerektiğini, isabetle belirtmektedirler. Zira, onlara göre, İttihatçılar yeniden dirilmeye, Anadolu'da oluşan yeni iktidar çevresine ortak olmaya çalışmışlar, Hüseyin Cahit, *Tanin*'de bu girişimin sözcülüğünü ve savunuculuğunu yapmıştır. Mürteci olmayan ve cumhuriyetçi olan Hüseyin Cahit ve Cavit Bey gibiler II. Meşrutiyet devrinde asker kökenli Enver Paşa "diktatöryası tecrübesinin" getirdiği endişeden dolayı Mustafa Kemal Paşa'ya inanmamaktaydılar. Başka bir anlatımla,

olan vak'a, sulhtan sonraki milli ve medeni hayatımızda bir durak noktası teşkil edecek kadar mühimdir. Zira ortada umumi bir hoşnutsuzluk vardır. Bu umumi hoşnutsuzluktan çıkan en sarih, en açık hakikat ise, sulh devresine girdiğimizdenberi işlerimizin iyi gitmemesinden ibarettir. Evet, işte hakikat bundan ibarettir. Maalesef bir türlü itiraf edilmek istenmiyen şey de budur." **a.g.e.**, s. 73.

Levent Şahverdi Arşivi

Hüseyin Cahit'in muhalefetinin bir başka sebebini de, Mustafa Kemal Paşa'nın tek adamlığa gideceğine dair endişesinde ve Anadolu hareketini yeterince tanıyamamasında aramak gerekir[94].

Tanin ve İstanbul basınının bir bölümü, Cumhuriyet'in henüz yeni inşa edilmekte olduğu o yıllarda, bu hassas durumu yeterince dikkate almadan, siyasal iktidarı, zaman zaman ölçüyü kaçırırcasına ve kıyasıya eleştirmişlerdir. Hüseyin Cahit'in, eski İttihatçıların önde gelenleri (örneğin, Mehmet Cavid Bey) ile olan yakınlığı, siyasal iktidarın ona ve gazetesi *Tanin*'e mesafeli bakmasına, ondan kuşkulanmasına neden olmuştur.

94 Sancaktar, **a.g.e.**, s. 417- 419.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

Alemdar, Korkmaz, **İletişim ve Tarih**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2001.

Alpkaya, Faruk, **Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu (1923-1924)**, İletişim, İstanbul,1998.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Cilt II, (9. Basılış), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969

Atay, Falih Rıfkı, **Çankaya**, Bateş A.Ş., İstanbul, 1998.

Azman, Ayşe, **Türk Basınında Siyasi Bir Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Bölümü, İstanbul, 1994.

Bengi, Hilmi, **Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

Bulut, Süleyman, **Hüseyin Cahit Yalçın**, Milliyet, İstanbul, 1984.

Cevdet Kudret [Suat Hizarcı], **Hüseyin Cahit Yalçın**, Varlık, İstanbul, 1957.

Çankaya, Ali Mücellitoğlu, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, Cilt III, Mars Matbaası, İstanbul, 1968-1969.

Çetinkaya, Y. Doğan, "Hüseyin Cahit Yalçın", içinde, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 3 Modernleşme ve Batıcılık**, (Ed. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim, İstanbul, 2002, s. 314-331.

Gazel, A. Ali, **H. Cahit (Yalçın) Bey'in Siyasi Hayatı (1908-1913)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1998.

Güz, **Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)**, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1991.

Huyugüzel, Ö. Faruk, **Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma,** Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, 1984.

İnuğur, M. Nuri, **Türk Basınında İz Bırakanlar**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1988.

Kabacalı, Alpay, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1994.

Kandemir, Feridun, **Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cinayetler**, Ekicigil, İstanbul, 1955.

Levent Şahverdi Arşivi

Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, (2. Baskı), Afa, İstanbul, 1996.

Kili, Suna ve Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri – Senedi İttifaktan Günümüze-**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.

Mehmet Cavid Bey, **Şiar'a Mektuplar,** (Yayına Hazırlayan: Şiar Yalçın), İletişim, İstanbul, 1995.

Sancaktar, Fatih Mehmet, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi ve Hüseyin Cahit Yalçın Örneği (1908-1925)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009.

Sezgin, Ömür, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu**, Birey ve Toplum, Ankara, 1984.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre II, C. 6, İçtima Senesi 1, İçtima: 113, Celse 1 (27.2.1924).

Topuz, Hıfzı, **100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi**, **Davalar, Hapisler, Saldırılar, Faili Meçhul Cinayetler ve Holdingler**, (2. Baskı) Gerçek, İstanbul, 1996.

Türker, Hasan, **Türk Devrimi ve Basın 1922-1925**, Dokuz Eylül Üniversitesi yayını, İzmir, 2000.

Yalçın, Hüseyin Cahit, "Meşrutiyet Devri ve Sonrası: Atatürk Devri", **Halkçı**, (29.3.1954).

Yalçın, Hüseyin Cahit, **Siyasal Anılar**, (Haz. Rauf Mutluay), (2. Baskı), Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2000.

Yalçın, Hüseyin Cahit, **Tanıdıklarım**, YKY, İstanbul, 2001.

Yalçın, Hüseyin Cahid, "Yalçın'ın 50 Yıllık Hatıraları: Atatürk Devri", **Halkçı**, (22.5.1955).

Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim,** (2. Baskı), Pera Turizm ve Tic. A. Ş., C. II, İstanbul, 1970.

Yücebaş, Hilmi, **Büyük Mücahit Hüseyin Cahit**, Kültür Kitabevi, İstanbul, 1960.

Yüksel, Nahit, **Fikir Hareketleri Dergisi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

Levent Şahverdi Arşivi

EK - *Tanin*'in ilk nüshasının baş sayfası (14.10.1922).

تانين

قارئلرمزه

مستقبل صاحبمزك عائد مسئلهلر

اقليتلر مسئلهسی

بوغازلر مسئلهسی

غرب تراکیا مسئلهسی

تخريبات وتعميرات مسئلهسی

سوق وتجليد :

متفقين قطعاتی بوآقشام جتالجه‌يه کيديور

يونانليلر تخليه حاضرلقلرينه باشلادیلر.

انکليز قرارکاهندن بوکونه‌آلديغمز تلغراف

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

1926 YILI İSTANBUL TİCARET VE SANAYİ ODASI RAPORU ÇERÇEVESİNDE AŞAR VERGİSİNİN KALDIRILMASI İLE İLGİLİ BİR DEĞERLENDİRME

Şahin YEŞİLYURT* **- Ali TUNA****

ÖZET

Çalışmada 1926 Yılında İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasınca düzenlenmiş olan raporun bir değerlendirilmesi yapılmış ve raporun odak noktasını oluşturan Aşar Vergisinin kaldırılması incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde raporda genel olarak aşar vergisinin olumsuz yanlarına dikkat çekildiği gözlemlenmiş ve bu verginin kaldırılmasının gereklilikleri sıralanmıştır. Ayrıca raporda Aşar Vergisinin kaldırılması çağdaşlaşma yolunda ilerlemenin temel koşullarından birisi olarak görülmüş ve buna benzer uygulamaların hayata geçirilmesinin önemine dikkat çekilmiştir. Fakat bu verginin kaldırılması neticesinde ortaya çıkan gelir eksikliğinin giderilmesinde başarılı olunamadığı ve bu nedenle Aşar Vergisinden meydana gelen boşluğun giderilmesi adına bir takım ek vergilere başvurulduğu ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye Cumhuriyeti, Vergileme, Aşar Vergisi.

* Araştırma Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü, Maliye Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, TÜRKİYE. shnyslyrt@gmail.com

** Uzman, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara, TÜRKİYE, attunna@gmail.com

Levent Şahverdi Arşivi

THE EVALUATION OF THE REMOVAL OF ISLAMIC TITHE TAXES IN FRAMEWORK OF THE ISTANBUL CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY REPORT IN THE YEAR OF 1926

ABSTRACT

In the study, an evaluation was made of the report which was organized in 1926 by Istanbul Chamber of Commerce and Industry and the abolition of the tithe tax which was the focal point of the report was examined. As a the result of this study, it was observed that attention was generally drawn to the negative sides of the tithe tax and the necessity of the removal of this tax were listed. In addition, the abolition of the tithe tax was regarded as one of the basic conditions for progress towards modernization and the importance of implementing similar applications was pointed out. However, it was stated that the elimination of the shortcomings revealed as a result of the abolition of tithe tax ended up unsuccessfully and, therefore, some additional new taxes were considered in an attempt to eliminate the gap occurring due to lack of the tithe tax revenue.

Key Words: Ottoman Empire, Republic of Turkey, Taxation, Tithe Tax.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

Tarih alanında yapılan çalışmalarda, birincil kaynakları her ne kadar dönemin yönetim erkini oluşturan devlet yönetimindeki resmi arşiv belgeleri oluşturursa da, söz konusu dönemde ele alınmış olan hatıralar, günlükler, sivil toplum kuruluşların hazırlamış oldukları raporlar da bu çalışmalarda önemli bir konuma sahip olmaktadır. Aslında bahsi geçen bu arşiv kaynaklarının, dönemin iktisadi, mali, siyasi, sosyal, hukuki ve günlük olaylarını aktarmada resmi görüşten sıyrılması hasebiyle, bu kaynaklara atfedilen önem günümüzde daha da artmaktadır. Özellikle günümüzde sıkı bir tartışma alanına sahip olan resmi kaynaklara itibar edilmemesi ya da bu kaynaklara şüphe ile yaklaşılması bu önemi gözler önüne sermektedir.

Bu nedenle gerek günümüzde gerekse geçmişte tarih alanında yapılan çalışmaların ekseriyetininin temel dayanak noktasını bu resmi arşiv belgeleri oluşturması ve resmi arşiv belgelerinin diğer arşiv kaynakları yoluyla denetlenmesinden başka bir yol bulunmaması sebebiyle, günümüz tarih çalışmalarında söz konusu kaynaklar vasıtasıyla tarihi olayların değerlendirilmesi ve sağlamalarının yapılması bir gereklilik olarak karşımızda durmaktadır.

Yapılan bu yeniden değerlendirme ve sağlama işlemleri bilimsel gerçeklikten ve objektiflikten uzak olmamalı, ayrıca olayları daha karmaşık bir hale getirmekten ziyade, olayların anlaşılmasını kolaylaştırmalıdır.

Bu çerçevede, çalışmada 1926 yılında İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası[1] bünyesinde düzenlenmiş olan *"Memlekette Yeni Vergilerin Te'sirat-ı İktisadiyesi*

1 19. yüzyıl boyunca, iktisadi hayatta derin dönüşümlerin yaşandığı Osmanlı İmparatorluğu'nda, esnaf teşkilatında da dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümlerin başında klasik dönem örgütlenmesi olan esnaf teşkilatı, değişen zaman ve şartlara uyum sağlayamaması nedeniyle, Batı'ya yönelmiştir. Bu kapsamda 1879 yılında Sadarete getirilen Küçük Said Paşa'nın bu alanda yapmış olduğu yenilikler, ticaret ve sanayi odalarının ortaya çıkması açısından dikkate şayandır. Günümüzde de varlığını sürdüren ticaret ve sanayi odalarının geçirmiş olduğu süreç şu şekilde gerçekleşmiştir: 1880 yılında Dersaadet Ticaret Odası kurulmuş; 1888 yılında Dersaadet Ticaret Ziraat ve Sanayi Odası'na dönüştürülmüş; 13 Haziran tarihli nizamname ile Odalar, Ticaret ve Sanayi Odaları ile Ziraat Odaları birbirinden ayrılmış ve 1910 yılında İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası kurulmuştur. Böylesine tarihsel bir geçmişe sahip olan İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, günümüz Türkiye'sinde ticaretin öncüsü ve lider kuruluşu olarak addedilmektedir. Bu konuda detaylı bir bahis için bk.: Ufuk Gülsoy ve Bayram Nazır, **Türkiye'de Ticaretin Öncü Kuruluşu: Dersaadet Ticaret Odası, 1882-1923**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2009, s. 195-208;
http://www.ito.org.tr/wps/portal/odamiz?name=TarihlerleITO&initView=true&prmPageId=BM16.9.2 (Erişim: 12.12.2016)

Levent Şahverdi Arşivi

Hakkındaki Tedkikata Zeylen Kongre Encümeni Tarafından Tanzim Olunan Rapor "un bir değerlendirilmesinin yapılması ve rapor çerçevesinde söz konusu yıla ilişkin mali alanda yapılan düzenlemelerin genel bir çerçevesinin ortaya konulması hedeflenmiştir.

Belirtilen bu hedef kapsamında, özellikle dolaysız (bilavasıta) vergilerden Aşar Vergisinin kaldırılmasının ele alınması ve bu alanda yapılan düzenlemelerin bir değerlendirmesinin yapılması amaçlanmıştır. Bu amacın şekillenmesinde ise, raporda da belirtildiği üzere, Aşar Vergisinin gerek maliye sisteminde ki gelir sağlamada sahip olduğu konum gerekse yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş devletlerin maliye sistemine ulaşma hedefi nedeniyle eski sistemden uzaklaşma gayesi belirleyici olmuştur. Ayrıca raporda belirtilen diğer düzenlemelerin temel kaynağının Aşar Vergisinin kaldırılması olduğu için, bu bölüm üzerinde hususi olarak durulmuştur.

1. RAPORUN İÇERİĞİ

İsminden de anlaşılacağı üzere rapor, genel itibariyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması sonucunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan vergi düzenlemeleri ile bu düzenlemelerin iktisadi etkilerini barındırmaktadır. Bu etkiler dikkate alınır iken, ilk olarak bu düzenlemelerin iktisadi etkilerinin 4 şekilde meydana geldiği belirtilmiş ve bu etkiler şu şekilde sıralanmıştır:

i. Bazı milli sanatların olumsuz etkilendiği,

ii. Bazı milli sanatların olumlu bir şekilde etkilendiği, tahkim ve takviye edildiği,

iii. Milli sanayinin bazı sektörlerinin olumlu, bazılarının ise olumsuz etkilendiği,

iv. Milli sermayenin yapılan değişikliklerin nispetlerine göre etkilendiği.

Her ne kadar, ilk anda bunların önemli değerlendirmeler olduğu belirtilse de, geçen zamanın henüz bu konuda değerlendirme yapılmasına imkân tanımayacağı ifade edilmiştir.

Yapılan bu genel girişten sonra, söz konusu düzenlemeler çerçevesinde yeni konulan vergilerde 3 devrenin bulunduğu dile getirilmiş ve bu devrelerin sırasıyla,

Levent Şahverdi Arşivi

i. Yeni vergilerin düzenlenmesine kadar geçen birinci devre, *hazırlık devresi*,

ii. Yeni düzenlemelerin uygulamaya sokulduğu ikinci devre, *tatbik devresi*,

iii. Yeni düzenlemeler neticesinde vergilerin artık yerleştiği ve iktisadi tesirlerini gösterdiği son devre şeklinde olduğu belirtilmiştir.

Yeni vergilerin, bu seyirden sonra toplumda kabul görüleceğini beyan eden raporda, şuan kendilerinin ikinci devrede olduklarından ve önlerindeki bir veya iki sene içerisinde son devreye girebileceklerinden bahsedilmiştir.

Tüm bu açıklamalar neticesinde, çalışmanın devamında artık yapılan vergisel değişikliklere değinilmiş ve bu vergiler hakkındaki düşünceler sistematik bir biçimde aktarılmıştır. Bu aktarmalar yapılır iken, vergilerin sınıflandırılmasında kullanılan en temel ve eski ayrım olan dolaysız (bilavasıta) - dolaylı (bilvasıta) ayrımı kullanılmıştır[2].

1.1. Dolaysız Vergilerde Yapılan Düzenlemeler ve Etkileri

Raporun bu bölümü dolaysız vergilerden olan Aşar Vergisinin kaldırılmasını, onun boşluğunu doldurmak üzere ikame edilen kazanç vergilerini ve maktu vergileri ele almış ve her üç düzenleme için ayrı bir başlık altında değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmelerin ilkini Aşar Vergisinin kaldırılması oluşturmuş ve raporun devamının şekillenmesinde temel belirleyici olmuştur.

Rapora göre, Aşar Vergisinin kaldırılması hadisesinin, Türk vergi sisteminde gerçekleştirilen en derin inkılâp olduğu ve altı asırlık köklü bir verginin tarihe gömüldüğü belirtilmiştir. Bu ortadan kaldırma neticesinde ise ortaya çıkan boşluğun doldurulması adına kazanç vergisi ile umumi ve hususi istihlak[3] vergilerinin ortaya konulduğu, ayrıca bu vergilerden kalan eksikliği doldurmak adına maktu bir verginin ihdas edildiği belirtilmiştir. Bu vergilere ek olarak yeni bir takım vergilerin de te'sis edildiği bildirilmiştir.

---

2 Maliye literatüründe "vasıtalı-vasıtasız vergiler" olarak da adlandırılan bu ayrım, vergi teorisinde günümüzde de geçerli olan bir ayrım türüdür. Bu ayrıma göre vergi konusu sürekli, yükümlüsü önceden belli ve matrahı devamlı olan vergiler dolaysız; bunların tam tersi ise dolaylı vergilerdir. Hüseyin Şen, **Vergi Teorisi ve Politikası**, Ankara, 2015, 2. Baskı, s.62.

3 Harcamak suretiyle tüketme, bitirme anlamlarına gelmektedir. Ferit Devellioğlu, İstihlak Maddesi, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, İstanbul, 2013, 30. Baskı, s.525.

Levent Şahverdi Arşivi

Aşar Vergisinin kaldırılması hakkında raporda şu değerlendirmeler yapılmıştır:

i. Sefalet altında inleyen köylünün artık hürriyetine kavuştuğu ve bundan böyle Türk köylüsünün daha hür ve azat olarak ürünlerini ekip biçeceğini ve elde ettiği ürünlerini piyasada rahatça işleme tabi tutabileceğini,

ii. Bunun sonucu olarak da, üretimini hem miktar hem de çeşit açısından artırabileceğini ve bunun da ürünlerin nakdi değerini artırabileceğini,

iii. Yaşanan bu gelişmelerin toprak fiyatlarında artışa yol açacağını ve özellikle Bursa ve Marmara sahilleri ile tren yolu üzerinde bulunan yerlerde ki artışın dikkate şayan olabileceğini ve

iv. Ürünlerin pazarlara, mültezimlerden ziyade, köylü eliyle geleceği için bu yolla öncelikle köylünün, daha sonra ise umumi ticaretin olumlu etkileneceği ifade edilmiştir. Özellikle önceki dönemlerde ürünler piyasaya genel itibarıyla mültezimler eliyle ve büyük miktarda geldiği için köylülerin bunlarla rekabet şansının bulunmadığı ve her ne kadar ilk dönemler düşük fiyattan satılsa da, kısa bir süre sonra piyasanın mültezimler eline geçmesi neticesinde tekel konumuna geçen mültezimlerin, fiyatlarda büyük artışa gittikleri belirtilmiştir. Fakat artık Aşar Vergisinin kaldırılması neticesinde piyasanın mültezimlerden kurtulduğu ve piyasanın köylü eline geçtiği, bunun neticesinde ise piyasanın sevk ve idaresinin ve fiyatların bu durumdan olumlu bir şekilde etkileneceği ifade edilmiştir. Köylü lehine yaşanan bu vaziyetin tahayyülü ise raporda şu şekilde yapılmıştır:

- Köylünün artık serbest olduğu ve mültezim baskısı altında olmadığı için küçük küçük partilerle malını pazara erkenden getirebileceği,

- Önceleri mültezim zoruyla malını hasat ile beraber elinden çıkarmak zorunda olan köylünün, bu yükümlülükten kurtulduğu,

- Mültezim mallarının, köylü mallarına rakip olduğu ve alım-satım işlerinde küçük partilere sahip olan köylülerin dışlanmasının artık sona erdiği ve yeni devre ile köylülerin malları için aranılan ve peşlerinden koşulan kişiler olduğu ve yaşanan bu dönüşümün Türk köylerini büyük ambarlar haline getireceği düşünülmüştür.

v. Girilen yeni devre ile artık daha fazla sermaye gerektiren faaliyet kollarının ortaya çıktığı, orta ve büyük ölçekte çiftçilik, peynircilik, sütçülük ve odunculuk başta olmak üzere Orta Anadolu'da bazı teşebbüslerin ortaya çıktığı belirtilmiş ve yeni vergi sisteminin bunlar üzerine oluşturulduğu ifade edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

vi. Aşarın ilgası ile pamuk, tütün ve fındık gibi alanların genişlediği ve üretimlerinin arttığı, bu yolla işlenmeyen toprakların da bu alanlarda kullanıldığı belirtilmiş ve diğer işlenmeyen alanların bu genişlemeden etkilenerek hububat alanında hareketlenmeye öncülük edeceği bildirilmiştir. Ayrıca bu faaliyetlerin umumileşeceğinin bir gerçeklik olduğu düşünülmüştür.

vii. Son olarak, Aşarın kaldırılması ile orta ve büyük çiftçilik faaliyetlerinin geçmişe nazaran daha etkili, hesaplı ve kârlı olacağı belirtilmiştir.

Tüm bu etkilerin de İstanbul çevresi ile sahil yerlerinde, özellikle demiryolu bulunan yerlerde yörenin gelişmesinde önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir. Bu rolün ise ziraatın geniş alanlara yayılmasının ve daha kâr getiren bir alana dönüşmesinin, ürün miktarında artışın yaşanmasının ve dolayısıyla gelir sağlamasının ve son olarak köylünün piyasada rahatça hareket etmesinin bir sonucu olarak gerçekleştiği ifade edilmiştir.

Aşar Vergisinin kaldırılması neticesinde vuku bulacak olan tüm bu olaylar neticesinde raporda, Türk köylüsünün ilerleyen 10 yıl içerisinde zenginleşeceği tahmin edilmiştir. Daha sonra bu tahmin biraz daha iyimserleştirilerek zengin olmasa bile en azından refahında bir artışın yaşanacağına dikkat çekilmiş ve özellikle yeni tesis edilen istihlak vergileri ile Türk köylüsünün vergi yükünü hiç hissetmeyeceği bir düzeyde olacağı belirtilmiştir.

Tüm bu koşullar altında kaldırılan Aşar Vergisinin meydana getirdiği boşluğu doldurmak adına Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin, Türk vergi sisteminde genel ve ciddi bir takım düzenlemeler yapmak zaruretinde kaldığı ifade edilmiştir. Yapılan bu zorunlu düzenlemelerin hem mevcut kamu geliri eksikliğini gidermesi hem de günün çağdaş koşullarına uygun olması hedefi belirlenmiştir. Bu suretle *kazanç vergisi* ortaya çıkmış ve raporda, bu verginin ruhu itibariyle Avrupalıların irat vergisi rolünü yerine getirmesi hedefi konulmuştur. Ancak bu vergi konulurken, gerekli düzenlemenin erken olduğu gerekçesiyle köklü bir değişiklik yapılamamış ve kanun birçok açıdan eksik bırakılmıştır. Bu nedenle yeni vergi kanunun, eski temettü vergisi kanununa göre bir adım mükemmel hali olarak yerine getirildiği ifade edilmiştir.

Türk vergi sisteminde yeni yer alan bu verginin iktisadi etkilerinin neler olabileceği konusuna değinilen raporda, bu verginin kişisel bir vergi olduğu ve her kazancın sahibinin *mali durumuna göre*[4] vergilendirileceği belirtilmiştir. Ay-

4 Bu kavram günümüzde "ödeme gücü ilkesine" denk düşmektedir. Ayrıntı bilgi için bkz. Şen, **a.g.e.**, s.232.

Levent Şahverdi Arşivi

rıca 3 basamaklı[5] artan oranlı bir vergi tarifesine[6] sahip olduğu belirtilen kazanç vergisinin, Aşar Vergisi ile kıyaslandığında, çok da dostane bir vergi olmadığı ve verginin örnek alınarak transfer edildiği ülkelere göre vergi oranın yüksekliğinden şikâyet edilmiştir. Ancak yine de diğer ülkelerde bu verginin oranının düşük olmasına rağmen, diğer bir takım vergiler ile bu verginin eksikliğinin giderilmeye çalışıldığı belirtilmiştir.

Uygulamaya sokulan bu verginin, yüksek oranlara sahip olduğundan şikâyet edilmiş ise de, Türk memleketinin vatani ihtiyaçlar sebebiyle bu vergiden rahatsız olmadıkları ifade edilmiştir. Yüksek vergi oranlarına ek olarak ayrıca, her ne kadar bu alanda bir şikâyet olmasa da, bu verginin matrahının belirlenmesinde *"beyanname usulüne[7]"* geçilmesi hasebiyle vergilemede adalette önemli sorunların peyda olabileceğine dikkat çekilmiştir. Bu sorunların kaynağında ise beyanname sisteminin getirmiş olduğu bir takım sıkıntıların olduğu ifade edilmiştir. Özellikle mükellefin kabiliyeti, ödeme gücünün eksikliği ya da yokluğu, vatana bağlılığı, vazife hissi ve namuslu davranması gibi sebeplerden dolayı hazinenin beklediği dürüstlük seviyesine erişilemeyeceği zan ve tahmin edilmiştir.

Bu tahminlerinde ve endişelerinde haksız olmadıkları belirtilen raporda, bu konunun hem vergilemede adalet hem de ticarette yaşanan rekabet açısından önemli bir sorun teşkil edeceği düşünülmüştür. Aynı zamanda, aynı ödeme gücüne sahip olan iki mükelleften birincisinin vergi tarifesinin en alt basamağından, ikincisinin ise en üst basamağından vergilendirilmesi sonucunda ticari rekabette önemli bir farklılaşmanın ve haksız kazancın ortaya çıkacağı ifade edilmiştir. Tüm bu endişelere rağmen, bir yandan maliye idaresinin iyi terbiye edilmiş memurları istihdam etmesi, diğer yandan ise tacirlerin ülkenin içinde bulunduğu mali anarşinin engellenmesi adına milli şuur ve bilince sahip olmaları sonucunda bu endişelerin giderileceği beklenmiştir.

---

5 Artan oranlı bir vergi tarifesinde, her bir oranın uygulanacağı ayrı matrah dilimlerine tarife basamakları adı verilir. Şen, **a.g.e.**, s.144.

6 Matrah büyüdükçe matraha uygulanacak vergi oranının da arttığı, ancak vergi oranındaki artışın daima matrahtaki artışın üzerinde olduğu vergilerdir. Artan oranlı tarifenin avantaj, dezavantaj ve diğer türleri hakkında bkz. Şen, **a.g.e.**, s.134.

7 Vergiye konu olacak unsurların en iyi mükellef tarafından bilineceği düşüncesinden hareketle, mükellefe vergi tarhına esas teşkil edecek bütün bilgilerin mükellef tarafından yazılı bir beyanname ile vergi idaresine bildirilmesidir. Günümüz maliye sistemlerinde çağdaş vergiciliğin modern bir yöntemi olarak kabul edilen beyanname yönteminin aksak yönleri için bkz. Şen, **a.g.e.**, s.147.

Levent Şahverdi Arşivi

Kazanç vergisinin tüm bu eksikliklerine ve ona duyulan endişelere rağmen, asıl sorun teşkil edecek ve korkulacak durum, mali durumu açısından beyanname vermeye gücü olmayan, başka bir ifadeyle kendilerinden beyanname istenebilecek durumda olmayan kişilerin vergilendirilmesi durumudur. Beyanname veremeyecek olan bu kişilerin vergi matrahlarının belirlenmesinde bir takım sorunların ortaya çıkabileceği belirtilen raporda, farklı gelirlere sahip olan bu kişilerden sabit esaslara göre ya da dış karinelere[8] göre vergi alınacağı ifade edilmiştir. Bu durumun ise, özellikle işleri bozuk giden veya işe yeni başlayan kişilerin diğerlerine nazaran daha ağır bir vergi yüküne maruz kalacağı düşünülmüştür.

Aşar Vergisinin kaldırılmasından sonra ortaya çıkan bir diğer vergi türü ise *maktu vergi* olmuştur. Vergilerin vergisi olarak adlandırılan maktu vergi, arazi, müsakkafat[9] ve kazanç vergilerinden birine tabi olan mükellefin, matrahının[10] senelik belli bir miktarı[11] aşması durumunda ödeyeceği ek bir vergidir. Bu ek vergi artan miktarlı[12] olup, altı sınıftan oluşturulmuştur.

Konulan yeni verginin mükellefinin, Türkiye'de ki arazi ve müsakkafat vergilerine ilişkin mevzuatın çok olması ve dağınıklığı yüzünden, özellikle köylerde ve küçük kasabalarda olacağı; büyük şehirlerde ise bu verginin ehemmiyetsiz bir konuma sahip olacağı belirtilmiştir. Söz konusu verginin konulduğu dönemde mali sisteme birkaç milyon getiri sağlanması beklenmiş ve bu verginin beyanname yöntemi ile saptanacağı belirtilmiştir.

1.2. Dolaylı Vergilerde Yapılan Düzenlemeler ve Etkileri

Dolaylı vergilerde yapılan düzenlemeler hakkında değerlendirmeleri de ele alan raporda, dolaylı vergilere yönelmenin temel nedeninin, Aşar Vergisinin

---

8 Dış karineler yönteminde, vergiye tabi unsurun gerçek miktarı ya da değeri dikkate alınmamakta; bunun yerine, söz konusu miktar ya da değerle ilişkili dış karinelere bakılarak tarhiyat yapılmaktadır. Bu yöntemin olumlu ve olumsuz yönleri ile diğer vergi tarh yöntemleri için bkz. Şen, **a.g.e.**, s.150.

9 Müsakkafat olan, üzeri dam ile örtülü olan yerler: (ev, han, dükkân… gibi). Devellioğlu, **a.g.e.**, 863.

10 Verginin hesaplanmasında esas alınan miktar ya da değerine vergi matrahı adı verilir. Vergi matrahı spesifik usul ve ad valorem olmak üzere iki farklı yöntem esas alınmak suretiyle tespit edilmektedir. Şen, **a.g.e.**, s.130.

11 Rapora göre bu miktarın 101 kuruş olduğu belirtilmektedir.

12 Artan miktarlı vergiler, artan oranlı vergilerden farklı olup; burada vergi matrahı arttıkça ödenecek verginin oranında değil miktarında bir artış yaşanmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

kaldırılması neticesinde ortaya çıkan gelir eksikliklerinin giderilmesi amacıyla te'sis edilen kazanç ve maktu vergilerin gelir sağlamada yetersiz olduğu şeklinde belirtilmiştir. Bu yeni vergiler gelir sağlamada başarılı olsalar idi, böyle ek bir vergiye ihtiyaç duyulmayacağı belirtilen raporda, diğer ülkelerde *chiffre d'affairers* ismiyle anılan ve *"iş yükünü"* adıyla çevrilen verginin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde *"istihlak vergileri"* adıyla ithal edildiği bildirilmiştir. Ayrıca bu verginin kendi içerisinde *"Umumi İstihlak Vergileri"* ile *"Hususi İstihlak Vergileri"* şeklinde ikiye ayrıldığı ifade edilmiştir.

Konulan bu yeni verginin vergileme sürecinin[13] işleyişinde, birtakım sorunların yaşanabileceği ve bunun içinde maliye idaresinin hazır olmadığı belirtilmiş ise de, raporun temel dayanak noktasının vergi düzenlemelerinin iktisadi etkileri olması hasebiyle bu alana dair açıklamalarda bulunulmamıştır.

İstihlak vergilerinin iktisadi etkilerinin neler olduğu hususunda ise temelde iki önemli sonucun ortaya çıktığı ifade edilmiş ve şu şekilde sıralanmıştır:

i. Bu vergi neticesinde her türlü eşya ve emtianın tüketimi ve alım-satım işlemi azalmış ve iktisadi durum hakkında iktisadi vaziyetin felce uğradığı beyan edilmiştir.

ii. Bu verginin her türlü eşya ve emtianın her alım satımında alındığı için, istisna edilen alanlar hariç, satış bedellerinin vergi nispetinden biraz daha fazla artmaya eğilimli olduğu ifade edilmiştir.

İktisadi vaziyette görülen bu etkilerin ciddi boyutta olması nedeniyle raporda, ticaret malları çeşitli sınıflandırmalara ayrılarak incelenme yoluna gidilmiş ve sınıflandırma şu şekilde yapılmıştır:

i. İthalat Emtiası

ii. İhracat Emtiası

iii. Dâhilde İstihsal[14] ve Dâhilde İstihlak Emtiası

iv. Hammadde Hariç İthal Edilen ve Hammaddesi Hem İçeride Bulunan ve Hem de Dışarıdan Getirilmesi Mümkün Olan Mamul Emtia

Bu sınıflandırma neticesinde yapılan vergisel değişikliklerin, bu emtia üzerinde nasıl etkiler yaptığı raporda ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Ancak mev-

13 Vergileme süreci, vergiyi doğuran olay ile başlayan ve mükellef açısından verginin ödenmesi, devlet açısından vergini tahsili ile son bulan bir süreçtir. Şen, **a.g.e.**, s.122.

14 Hâsıl etme, meydana getirme, üretme. Devellioğlu, **a.g.e.**, 526.

Levent Şahverdi Arşivi

cut bölümün çalışmanın kapsamına dâhil edilmemesi ve transkripsiyonunun verilmesi nedeniyle bu alana ilişkin açıklamalar kâfi görülmüştür. Yine de, raporda tesis edilen bu vergiler hakkında, istihlak vergilerinin gerek işlemleri basitleştirmesi gerekse başka ülkelerde uygulanan vergiler olması açısından memnuniyet verici olduğu belirtilmiştir. Ancak uygulamaya sokulan bu vergilerin bazı sanat alanları ile küçük esnaf üzerinde önemli bir yük oluşturacağı belirtilerek, üzerinde önemle düşünülmesi istenmiştir.

İstihlak vergilerinin barındırmış oldukları bu olumsuzluklar nedeniyle raporda, özellikle şeker, petrol, benzin, kibrit, alkollü içecekler ve sigara kâğıdı gibi tekel konumunda olan mallar[15] üzerinden vergi alınmasının vergilendirme açısından en makul ve makbul olduğu düşünülmüş ve bu mallar üzerinden verginin alınabileceği ifade edilmiştir. Böylece bu malların vergilendirilmesinin iktisadi durum üzerinde sağlayacağı etkiler ele alınmıştır.

1.3. Raporun Sonuçları

"Hulasa-i Umumiye" başlığı altında yapılan değerlendirme kısmı, çok kısa olacak şekilde 4 madde üzerinden aktarılmıştır. Bu maddeler şu şekilde sıralanmıştır:

i. Cumhuriyet hükümetinin Türk vergi sisteminde düzenlemeler yapmak amacıyla meydana getirdiği değişiklerin, Türk ticaret âlemince memnuniyetle kabul edildiği bildirilmiştir. Ayrıca yapılan değişiklikler hakkında gerek esasların gerekse uygulamaya ilişkin meselelerin gizli-örtülü bir şekilde gerçekleştirilmesi söz konusu dönemin olağanüstü koşulları neticesinde mazur görüldüğü ifade edilmiştir.

ii. Yapılan değişikliklerin gerek tacirler gerekse tüketiciler üzerinde meydana getirmiş olduğu sonuçların araştırılması ve bu sonuçlardan olumsuz yönde gerçekleşenlerin giderilmesi işleminin Türk ticaret âlemi tarafından şükran ve minnetle karşılandığı beyan edilmiştir.

iii. Aşarın kaldırılması sonucunda ortaya çıkan gelir açığının giderilmesi için gerek dolaysız vergilerden mevcut olanların düzenlenmesi ve yeni vergiler ilave edilmesi gerekse dolaylı vergilere umumi ve hususi istihlak vergilerinin ek-

15 Talep esnekliği düşük olan malların vergilendirilmesi yoluyla vergi gelirlerinin artırılması hedeflenmiştir. Maliye Literatüründe *"Ramsey Kuralı"* olarak bilinmektedir. Şen, **a.g.e.**, 275.

Levent Şahverdi Arşivi

lenmesinin memnuniyet verici olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bundan sonra yapılacak düzenlemelerde bu ahenge dikkat edilmesinin ümit edildiği ifade edilmiştir.

iv. Yapılan düzenlemeler neticesinde bünyesinde derin etkiler barındırdığı düşünülen ve yeni Türk Vergi Sisteminin işleyen en önemli çarkı olması beklenen Kazanç Vergisinin yüklenmiş olduğu bu önemli görevin, Türk ticaret âleminin dikkatini çektiği belirtilmiştir.

2. RAPORUN KAPSAMI VE AŞAR VERGİSİ

Raporun düzenlediği tarihin Aşar Vergisinin kaldırıldığı tarihten bir yıl sonrasına tekabül etmesi hasebiyle, raporun genel çerçevesini Aşar Vergisinin kaldırılmasıyla meydana gelen gelir eksikliğinin giderilmesi ve bu yolla yeni konulan vergilerin vergi sisteminde meydana getirdiği etkilerin tartışılması oluşturmuştur.

Sözlükte ondalıklar, öşürler, toprak mahsullerinden hazine giderleri için onda bir nispetinde alınan vergiler anlamına gelen "uşr" (çoğulu uşûr, aşar) kelimesinin Türkçeleşmiş şekli olan öşür, İslam hukukunda toprak ürünlerinden tahsil edilen *zekâtı* ifade etmektedir[16]. Öşür vergisi, öşri topraklar denilen ve İslam fethi sırasında Müslüman olan veya fetih esnasında İslam dinini kabul eden kişilerin sahip oldukları topraklardan alınmaktadır. Alınan bu vergi bir toprak vergisi olmayıp, toprak sahiplerinin elde ettikleri ürünlerden alınan bir vergidir[17].

Her ne kadar günümüzde öşür kavramı İslam dini içinde ele alınmakta ve öşrün tanımında onda birlik gibi bir oransal değeri bulunduğu ifade edilse de, geçmiş dönemlerde bu verginin farklı oranlar çerçevesinde uygulandığı görülmektedir[18]. Özellikle milattan önce Akdeniz dolaylarında sahip olunan topraktan ya da kiralanarak işletilen topraklardan bu yolla vergi alındığı bilinmektedir. Bu dönemde parasal ekonominin yaygın olmaması hasebiyle alınan vergiler genel olarak ayni şekilde, başka bir ifadeyle ürün üzerinden alınmıştır.

---

16 Devellioğlu, **a.g.e.**, 996; Mehmet Erkal, Öşür maddesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s.97.

17 Yusuf Kurt, Osmanlı Toprak Yönetimi, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C 3, Yeni Türkiye Yayınları s. 59-65, Ankara, 1999, s.59.

18 J. A. Macclulloch, Tithe. **Encyclopedia of Religion and Ethics**, c. XII, Edinsburg: T. & T. Clark, (Edited by James Hastings), 1922, s.347.

Levent Şahverdi Arşivi

Böylece Aşar Vergisinin ilk dönem uygulamaları gözlemlenmiştir. Bu dönemde Aşar Vergisi *"dîme"* olarak adlandırılmıştır[19]. Ancak Erkal[20], öşür vergisinin kullanımı her ne kadar eski dönemlere dayanmış olsa da, öşür kelimesinin terim anlamını Hz. Peygamber (s.a.v.)'in konuya ilişkin hadisindeki kullanımdan aldığını ifade etmiştir. Böylece ilk dönemlerde üründen ziyade topraktan alınan vergileri kapsadığı, ancak İslam dini ile birlikte ürün üzerinden alınan bir vergiye dönüştüğü belirtilmiştir.

Böylesine önemli bir geçmişe sahip olan Aşar Vergisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu aşamasında, imparatorluktan miras kalan birçok unsur gibi yeni devlet sisteminden önemli ölçüde etkilenmiştir. Yaşanan bu etkileşim neticesinde maliye sistemi açısından ortaya çıkan en önemli sonuç Aşar Vergisinin kaldırılması olmuştur.

Günümüzde Aşar Vergisi uygulaması ve kaldırışı hakkında ortak bir fikir akımı bulunmaktadır. Bu fikir akımına göre Aşar Vergisi, köylü üzerinde büyük bir yük olarak düşünülmüş ve Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren sınıfsal farklılaşmanın meydana gelmesinde temel etken olduğu kabul edilmiştir[21]. Bu kapsamda Aşar Vergisinin kaldırılması ile tarım kesimi üzerindeki vergi yükünün hafifletildiği belirtilmiştir. Ayrıca söz konusu uygulamanın Cumhuriyetin ilk yıllarında sahip olunan mali düşüncenin bir yansıması olduğu ifade edilmiştir. Böylece Cumhuriyet ile birlikte artık devletin gelir elde etmekten ziyade vergide adalet ve eşitlik ilkelerine önem verdiği ve mali sistemi bu şekilde dizayn ettiği ifade edilmiştir[22].

Özellikle günümüzde yapılan çalışmalarda, Cumhuriyetin ilanı ile yeni bir döneme geçildiği ve bu yeni dönemde de eski kurumların barınamayacağı belirtilmiştir[23]. Bu konuda 1 Kasım 1924 yılında Büyük Millet Meclisi açılışında

---

19 A. Neurisse, "Akdeniz'de Gelir Vergisi'nin Arkeolojisi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (Çeviren: Z. Sacit Önen) C II, S 1-2, 1998, s.291-296.

20 Erkal, **a.g.e.**, s.97.

21 N. E. Önal, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Tarımsal Dönüşüm (1858-1918)", **Anadolu International Conference in Economics**. June 17-19. Eskişehir, 2009, s.7.; Onur Eroğlu, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C 12, 2012, s.73.

22 Eroğlu, a.g.m., s.82.

23 Yaşar Süleyman, "Türk Maliyesinde Devrim: Aşar'ın Kaldırılması", **Maliye Dergisi, Atatürk Özel Sayısı**, 1981, s.258.

Levent Şahverdi Arşivi

konuşan Mustafa Kemal'in *"… Memleketin başında Kurun-u Vusta*[24] *en insafsız belası olarak hâlâ musallat duran aşarın ilgasını meclisi aliye teklif edebilecek bir seviyeyi maliyeye cumhuriyet idaresinin bir senede vasıl olması cidden şayanı memnuniyet ve şükrandır*[25]*…"* sözü dikkate alınarak; bu verginin mali yapıda çağdışılığı temsil eden bir kurum olduğu kabul edilmiştir. Çağdaşlaşma yolunda çığır açıcı bir vakıa ve cesur bir adım olarak kabul edilen aşarın kaldırılması işlemi, gerek maliye sisteminde önemli bir gelir kaynağından yoksun olma gerekse bütçe açıklarıyla karşılaşma pahasına atılmış bir adım olarak addedilmiştir[26]. Maliye sistemini böylesine derinden etkileyen bir kararın alınması, mezkûr dönemdeki yöneticilerin vergide adaleti sağlamadaki kararlılıklarına işaret edildiği beyan edilmiş ve bu uğurda Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki katı iktisadi ve mali kural olarak görülen denk bütçe kuralının dahi esnetilebileceği görülmüştür[27].

Maliye sisteminden çıkarılan ve köklü bir dönüşümün yaşanmasına öncülük eden Aşar Vergisi, İslam hukukuna dayanan, dinsel gücün devlet gücü yerine geçtiği ve insanların vicdanlarında baskıya yol açtığı kabul edilmiş ve teokratik devletin rahatlıkla kullandığı bir vasıta haline dönüştüğü ifade edilmiştir[28]. Bu nedenle yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin birçok alanda olduğu gibi maliye alanında da Osmanlı sisteminden ayrışması adına altı yüz yıllık vergiden uzaklaşıldığı belirtilmiştir[29].

Söz konusu dönemde basın, Aşar Vergisinin kaldırılması hakkında geleneksel Osmanlı sistemden uzaklaşılması ve köylü üzerindeki vergi yükünün hafifletilmiş olması nedeniyle bu olayı bir devrim olarak nitelemiştir. Ancak Özbek[30], Aşar Vergisinin kaldırılmasının bir devrim olarak nitelendirmenin yanlış veya eksik olduğunu ifade etmiştir.

---

24 Ortaçağ, Devellioğlu, **a.g.e.**, s.608.

25 Uçar Demirkan, "Atatürk'ün Maliye Siyasası", **Maliye Dergisi, Atatürk Özel Sayısı**, 1981, s.56.

26 Kemal Sakarya, "Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Maliyesi (1919-1938)", Maliye Dergisi, Atatürk Özel Sayısı, 1981, s.24.

27 Kemal Kılıçdaroğlu, "Kemalist Öğretide Maliye", **Maliye Dergisi, Atatürk Özel Sayısı**, 1981, s.83.

28 Mustafa Koç, "Türk Kamu Maliyesinde Kemalist Devrimler", **Maliye Dergisi, Atatürk Özel Sayısı**, 1981, s.32.

29 Sakarya, a.g.m.,19.

30 Nadir Özbek, "Köylü Aşardan Kurtuldu", **Cumhuriyetin 57 Yılı**, C 1, 1923-1953, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s.46.

Levent Şahverdi Arşivi

Aşar Vergisinin kaldırılması ile mükelleflerin vergi yükünden ve mültezimlerin zulmünden kurtarıldığını ancak bu uygulamanın söz konusu yıllarda 10 yıldan fazla bir süredir savaşan toplum açısından kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca devrim olarak kabul edilen bu uygulamaya rağmen dönemin hükümetinin, tarımsal kesimden elde ettiği vergi gelirlerini topyekun gözden çıkarmak niyetinde olmadığını belirten Özbek[31], mezkur yıllarda *"Toprak Mahsulleri Vergisi[32]"* adında yeni bir vergi alınmasının hedeflendiğini belirtmiştir. Bu yeni vergi ile birlikte pazarlanabilir ürün üzerinden %10 olarak vergi alınacağı kararlaştırılmıştır. Yaşanan bu değişikliğin gerek uygulama gerekse oran açısından Aşar Vergisine benzer olduğu belirtilmiş ve yeni verginin çok önemli bir değişiklik getirmediği ifade edilmiştir.

Bu konuda Duru[33], Aşar Vergisinin kaldırılmasını, başlatılan olumlu bir atılım olarak ifade etmiş, ancak bu olumlu havanın sürdürülemediğini ve gerekli vergi reformlarının gerçekleştirilmediğini bildirmiştir. Bu durumun kaçınılmaz olarak etkin bir vergi sisteminin kurulamamasına ve Türk maliyesinin ekonomik darboğazlara düşmesine neden olduğunu ifade etmiştir. Böylece ortaya çıkan bu mali krizin aşılmasında özellikle tekel gelirlerine, tüketim ve olağanüstü vergilere başvurulması yoluna gidildiğini ifade etmiştir.

---

31 Özbek, a.g.m., s.46.

32 Toprak Mahsülleri Vergisi, 1940'lı yıllarda uygulanan bir vergi türü olmasına rağmen, bir nevi Aşar Vergisine dönüş olması açısından önemlidir.

33 Cihan Duru, "Atatürk Döneminde Olağanüstü Vergiler", **Maliye Dergisi, Atatürk Özel Sayısı**, 1981, s.286.

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ

Tüm açıklamalar çerçevesinde, 1926 yılında İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından ele alınan raporda esas itibarıyla kaldırılan Aşar Vergisinin, iktisadi ve mali alanda meydana getirdiği değişikliklere yer verilmiştir. Rapora göre çağdaşlaşma yolunda ilerleyen Cumhuriyetin ortaçağ döneminden kalma bir vergiden kurtulmasının, maliye sistemi açısından bir devrim olduğu belirtilmiş ve özelliklede Batılı ülkelerin takip edilmesi ve bu değişikliklerin ahenkle gerçekleştirilmesi üzerinde durulmuştur. Böylece artık Türk köylüsünün mültezimlerin zulümlerinden ve bu yolla fakirlikten kurtulacağı; nihayetinde de sonraki 10 yıl içerisinde Türk köylüsünün müreffeh bir konuma erişeceği ifade edilmiştir. Maliye idaresinde birçok aksaklıkların bulunmasına ve bu uğurda yapılan değişikliklerin birtakım sorunlara yol açmasına rağmen, mükelleflerin yaşanan bu değişikliklerden memnun oldukları belirtilmiştir.

Ancak oluşturulan tüm bu olumlu havaya rağmen, Türk köylüsünün hâlâ fakir olduğu gerçeği göz önüne alındığında- ki raporda ele alındığı üzere, Aşar Vergisinin kaldırılması ile köylünün zenginleşeceği belirtilmiş- Aşar Vergisinin kaldırılması için ileri sürülen nedenlerin ve ulaşılması istenen hedeflerin sağlanamadığı görülmüştür. Başka bir ifadeyle, her ne kadar köylü üzerindeki vergi yükünün azaltılması ve bu verginin kaldırılmasındaki temel amaç vergilemede adalet ve eşitliğin sağlanması şeklinde ileri sürülse de; yaşanan tecrübeler dikkate alındığında bu amaca erişilemediği görülmektedir. Ayrıca gerek Aşar Vergisi hakkında yapılan yorumlar gerekse Aşar Vergisinin Osmanlı maliye sistemindeki yeri düşünüldüğünde, asıl amacın eski sistemden uzaklaşılması ve Osmanlı Devletine ait izlerin bertaraf edilmesi olduğu görülmektedir. Tüm bu sonuçları raporda Aşar Vergisinin kaldırılmasının amaçlarında ve Aşar Vergisi yerine tesis edilen vergilerde bulmak mümkündür.

Dönemin Batılı devletlerini takip etme adına ithal edilen vergilerin, ithal edildiği dönemdeki Türk iktisadi ve mali sistemine uygun olmadığı görülmüştür. Çünkü söz konusu dönemde, referans ülkeler olarak alınan ülkelerin sanayileşme alanında gelişmiş olmaları neticesinde tüketimin vergilendirilmesi, kamu maliyesi açısından gelir sağlama fonksiyonuna sahip iken, yeni kurulan Cumhuriyet böylesine bir sanayileşme alt yapısına sahip olamadığı için böyle bir fonksiyonu yerine getirememiştir. Böylece kamu gelirlerinde bir kayıp yaşanmış ve söz

Levent Şahverdi Arşivi

konusu bu kaybı gidermek adına yeni vergilere başvurulduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca sonraki yıllarda yine *"Toprak Mahsulleri Vergisi"*[34] adıyla tarım sektöründen bu vergiye yeniden başvurulması bu düşünceleri destekler niteliktedir.

34 Aşar Vergisinin kaldırılması ile ortaya çıkan gelir azlığı nedeni ve İkinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle Ordu'nun ve büyük şehirlerin iaşesinin karşılanması bakımından önemli bir gelir kaynağı olma vazifesi gören Toprak Mahsulleri Vergisi daha sonraki güncellemelerle bütün tarımsal ürünler için %10'luk bir oran ile uygulanmaya başlanmış bunun sonucu olarak da halk arasında Aşar'ın yeniden getirildiği söylentilerine sebep olmuştur. Bu verginin salınma gerekçesi olarak savaşın yarattığı iktisadi güçlükler gösterilmiş, savaşın bitmesinin ardından ise kaldırılması yönündeki talepler artmış nihayetinde de 01.01.1946 tarihinden geçerli olmak üzere bu vergi uygulamasına son verilmiştir. Konuyla ilgili olarak Bkz: Akman, Şefik Taylan, Akman, İnci Solak; "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Hububat Üretiminin Vergilendirilmesi", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1 (2) 2011, s. 73-91.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

Akman, Şefik Taylan, Akman, İnci Solak; "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Hububat Üretiminin Vergilendirilmesi", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1 (2) 2011.

Demirkan, Uçar; "Atatürk'ün Maliye Siyasası", **Maliye Dergisi**, **Atatürk Özel Sayısı**, 1981.

Develioğlu, F., Öşür, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, (30. Baskı) Aydın Kitabevi, İstanbul, 2013.

Duru, Cihan; "Atatürk Döneminde Olağanüstü Vergiler", **Maliye Dergisi, Atatürk Özel Sayısı**, 1981.

Erkal, M., Öşür, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** içinde C 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 97-100.

Eroğlu, O., "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2012, C 12.

Gülsoy, Ufuk, Bayram Nazır, **Türkiye'de Ticaretin Öncü Kuruluşu: Dersaadet Ticaret Odası, 1882-1923**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2009.

http://www.ito.org.tr/wps/portal/odamiz?name=TarihlerleITO&initView=true&prmPageId=BM16.9.2 (Erişim: 12.12.2016)

https://translate.google.com.tr/?hl=tr#fr/tr/d%C3%AEme (Erişim: 10.06.2016)

Kılıçdaroğlu, Kemal; "Kemalist Öğretide Maliye", **Maliye Dergisi, Atatürk Özel Sayısı**, 1981.

Koç, Mustafa; "Türk Kamu Maliyesinde Kemalist Devrimler", **Maliye Dergisi, Atatürk Özel Sayısı**, 1981.

Kurt, Y., Osmanlı Toprak Yönetimi, **Osmanlı Ansiklopedisi** içinde C 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 59-65.

Macclulloch, J. A., Tithe, **Encyclopedia of Religion and Ethics** içinde, C XII., (Edited by James Hastings), Edinsburg: T. & T. Clark, 1922, s. 347-350.

Levent Şahverdi Arşivi

Neurısse, A., "Akdeniz'de Gelir Vergisi'nin Arkeolojisi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (Çeviren: Z. Sacit Önen), 1998, C II. S 1-2.

Önal, N. E., Tanzimat'tan Cumhuriyete Tarımsal Dönüşüm (1858-1918), **Anadolu International Conference in Economics**, June 17-19, Eskişehir, 2009.

Özbek, Nadir, "Köylü Aşar Yükünden Kurtuldu", **Cumhuriyetin 57 Yılı**, C 1, 1923-1953, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.

Sakarya, Kemal; "Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Maliyesi (1919-1938)", **Maliye Dergisi, Atatürk Özel Sayısı**, 1981.

Şen, H. ve İ. Sağbaş, **Vergi Teorisi ve Politikası**, 2. Baskı, Ankara, 2016.

Yaşar, Süleyman, "Türk Maliyesinde Devrim: Aşar'ın Kaldırılması", **Maliye Dergisi, Atatürk Özel Sayısı**, 1981.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

EK - 1

TİCARET VE SANAYİ ODASI
KONGRE

1926 SENESİ EYLÜLÜNDE İN'IKAD EDEN İSTANBUL TİCARET VE SANAYİ ODASI SENELİK KONGRESİNDE ARZ OLUNAN LAYİHALAR

NUMARA

----

4 MÜKERRER

MEMLEKETTE YENİ VERGİLERİN TE'SİRATI İKTİSADİYESİ HAKKINDAKİ TEDKİKATA ZEYLEN KONGRE ENCÜMENİ TARAFINDAN TANZİM OLUNAN RAPOR

KONGRE ENCÜMEN-İ MAHSUSU TARAFINDAN ALINMIŞTIR.
YENİ MATBAA

1926

Levent Şahverdi Arşivi

VERGİLERİN İKTİSADİ TESİRLERİ

PROGRAMIMIZ:

Memleketimizin iktisadiyatı üzerindeki yeni vergilerin ne te'sir ika ettiği araştırılır iken mevcut milli sanatlarımızdan bazılarının fena bir hayat-ı akibete ma'ruz ve bazı sanatların bu sebepten dolayı milli iktisat içinden kaybolup olmadığı birinci derecede nazarı dikkatimizi celp etmiştir.

Vergilerin ikinci derecede iktisadi tesirleri, bazı sanatlarda efradı kasibeyi tahkim ve takviye ve bazı efradı da sanatlardan mahrum etmek tarafından tecelli eder ki bu cihette komisyonumuz tarafından sureti mahsusada nazarı dikkate alınmaya layık görülmüştür.

Üçüncü derecede yeni veriler çok defa sanayiyi milliyeden bazılarını fazlaca mahmul eder iken diğer cihetten bazı sanatlar ile kazançları vergi yükünden esirgeyebileceği ve bu hal dünyanın her memleketinde görüldüğü gibi, memleketimizde de görülebileceği için, komisyonumuz bu ciheti de unutmamış ve milli sanayi-i hazıradan hangilerinin lehine yeni vergi sistemimizde mümtaz ve müreccah ve muvakki' hazırlandığını veyahut vaziyetin böyle bir hali hazırlamaya sebebiyet verdiğini araştırmak istemiştir.

Dördüncü derecede yeni vergiler mühim nispetlerde ağır olduğu takdirde sermaye ve sanaatin şerait- salifesini ihlal edeceğine ve eski şekil ve derecelerde temettüat ihtihsali kabil bulunmayacağına ve muvakkat zamanlara raci' olarak bir takım tereddüd devreleri geçirilmek icap edeceğine binaen milli sermayeden veyahut milli sermayeye mülhak sermayelerden bir kısmının eshabı ile beraber veyahut yalnızca diğer milli iktisatlara gidip birleşmek isteyip istemediğini araştırmak icap etmiştir.

İtiraf ederiz ki; bu hususdaki tetkikatın her cihetine teşmiline henüz zaman müsait değildir. Çünkü henüz vaziyet tevzih-i tam ile tevzih etmemiştir.

Filhakika yeni vergilerde üç mühim devre vardır: birinci devre vaz' ve takninlerine kadar geçen hazırlık devresidir ki, bu zamanda gerek İstanbul Ticaret Odası ve gerek diğer Türk Ticaret Odaları, memleketimizin alakadar bütün mehafil-i sairesiyle beraber hem ahenk olarak bu hususta nokta-i nazarlarını, mütalaalarını, tahmine müsteniden izhar eylemişlerdir.

Bu devrin mütalaaları, şüphe yok, mazinin derslerine ve müktesep ma'lumata istinat eder ve mevcut şerait-i iktisadiye hüsn-ü tahlil edilir ve kaffe-i evamil yeni

Levent Şahverdi Arşivi

kanunların mücibatı ile beraber nazar-ı dikkate alınır ise, atiyen tahakkuk edecek netayice şimdiden tahmini bir surette varılabilir.

İkinci devrenin: ilk sene-i tatbik devresi olduğu meydandadır. Bu nisbeten ilk tecrübe devresi olduğu için, şekl-i zahirisi i'tibariyle bir nevi kargaşalık ve acemilik devresi vücuda getirir. Burada vergileri tatbik edenler ile mükellefin arasında muhtelif veçhelere taalluk etmek üzere, tehalüfler hasıl olabileceğine göre, efkar-ı ammeyi tecelli ettiren matbuat ile kongrelerde birbirlerine mühim derecede mütezad fikirler tebellür ettirilir.

Biz bugün ikinci devre maliyeyi yaşamaktayız. İstanbul Ticaret Odası ile onun etrafında menafi-i meslekiyyelerini müdafaa ve vatani menfaatler ile ticari menafiyi te'lif vazifesi ile mükellef olanlar bittab' vergilerin iktisadi tesirlerini mütalaa ederken, umumiyetten uzaklaşarak ve tahminlerden meh-ma-emken kaçarken, sunuf-u muhtelifeye mensup mükellefleri dinler, fikirlerini istimzaç eder ve şerait-i hayatiyyeyi umumi ve terkibi görüşler ile tahlil etmek sayesinde daha kat'i kanaatlere vasıl olabilirler.

Komisyonunuz, kongre heyet-i umumiyesinde izhar edilen arzuya binaen bilhassa bir çok mükellefini istima' etmeği faydalı bulmuş ve muhtelif sanayi-i ticariyye ve a'maliyye eshabının şahsi ve mesleki fikirlerini alarak bunların kabil-i hazf ve ilave olan aksamı tayy ve leb-i asliyi burada istihraç ile huzur- u alinize arz etmek imkanını bulmuştur. Ancak, zamanın adem-i kifayesine ve meselenin aglak ve müşkilatına binaen, varabildiğimiz neticeler, bu güne nazaran İstanbul muhit-i ticarisine ait ve hadisat-ı hazıranın revişine mutabık olan ve fakat yarın az çok tebdiline düçar olması mümkün ve başka mahallerce ayrıca tetkike layık ve kabil bulunan neticelerden ibarettir.

Üçüncü devre: vergilerin yataklarını yaptıktan ve iktisadi tesirlerini göstererek cereyanlarını kuvvetleşdirdikten sonra tayin eden vaziyet-i müessereleri dereke, devamlı olmak ve memleketin hayat-ı umumiyye-i iktisadiyyesinde bu vaziyetten kurtulmak imkan tahtında bulunmamak yüzünden en mühimdir. Ve buna ait tetkikat yapılmak için üçüncü devreye bihakkın girmek yani daha bir iki sene intizar etmek lazımdır. Gelecek senelerin kongrelerinde mühim mevzuu münakaşa olacak olan ve in'ikasat-ı ictimaiyyesi ile memleketimizin sunuf-u cedide-i ictimaiyyesinin te'sis ve teşkiline veyahut muhkemiyyetine hadim olacak olan ihtimalatı şimdilik bit'tab' programımızdan hariç bırakmak icap etmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

BİLAVASITA VERGİLER:

Türk vergi sisteminde en derin inkılâp yapılan saha burasıdır. Çünkü, altı asırlık Aşar tarihe gömülmüş olduğu halde, Türk şehir halkı ve erbab-ı ticaret ve sanaatı ile serbest kazanç eshabına raci' olarak yeni devrenin en asri vergiler evsaf-ı asliyesine min cihetin malik kazanç, umumi ve hususi istihlak vergileri ile onlara tetimme olacak bir maktu' vergi konulduğu gibi mevrusat ile bila sa'y meksubata Türkiye'de müterakki bir teklif ihdas ve iş bu vergileri itmam ve ikmal edecek devlete, vilayete ve nevahiye ait yeni bir takım vergiler te'sis edilmiştir.

AŞARIN İLGASI VE NETAYİC-İ İKTİSADİYYESİ

1- Aşarın ilgası altı asırdan beri bir nevi ıstırap-ı iktisadi ve sefalet altında inleyen köylüyü hürriyet ve serbestisine kavuşturmuştur. Türk köylüsü bundan böyle daha hür ve ser azat olarak tahmini ekeceği, ekinini, biçeceği ve serbesti dairesinde mukarriz ve tüccar ve müessesat-ı itibariyye ile münasebette bulunacağı için, kabiliyet-i mefturesini gösterecektir.

2- bunun ilk iktisadi semeresi: İstihsalini miktaren çoğaltmak, nev'en artırmak, saffen ve kıymeten yükseltmekten ibarettir ki, in'ikasat-ı ticariyyesi ne kadar yüksek olur ise olsun, bu günden itibaren tesirlerini göstermeye başlamıştır, telakki olunabilir.

3- Aşarın ilgası: ilk vazıh ve mütebellir neticesini: toprak kıymetlerinde göstermek lazımdır. İşlek ve sahili mevkilerde olan, inbatı kuvveti riyazi hesaplar ile malum olan topraklarda bu tezayid kıymet yerden yere tahvil etmek üzere başta birden on ve on beşte bir derecesinde vukua gelmek lazım ve bazı muvafık esbab-ı ticariyye ve iktisadiyye inzimam eder ise toprak kıymetlerinin birer misli derecesinde bir çok yerlerde artacağı muhakkaktır.

Hukümet-i Cumhuriyece vücuda getirilen ıslahat-ı mühimmenin köylüyü sermaye kıymeti nokta-i nazarından mühim bir intifa'-ı iktisadiye götürdüğü meydandadır. İşbu terfi'-i kıymetlere İstanbul ve civarında az tesadüf edilmekte ise de, Bursa, Marmara sahilleri ile dahili şimendifer güzergahlarında terfiler nazarı dikkati celp etmeye başlayacak derecelerdedir. Mamafih, umumi toprak terfi' kıymeti ceryanı azimi henüz başlamamıştır, denilemez.

4- Aşarın kalkması bazı nev mallarımızın piyasaya sevk, büyük istihlak merkezlerine nakli emrinde maziye nazaran mütevafit tesirler yapmakta bu hal

Levent Şahverdi Arşivi

evvela köylü lehinde ve sonra umumi ticaret lehinde bir netice-i iktisadiyye tevellüt etmektedir. Eski zamanlarda hasadı müteakip mültezimler büyük partilerde güzergahlara zahire ve saire sevk ederler ve bu esnada köylülerde borçları ve sair ihtiyaçları sebebiyle mallarını pazara götürürler idi. Türkiye'de büyük zahire tekeliyatı evvelleri iki üç, nihayet dört ay devam eden ısıtmalı bir hareket idi. Ve aynı istikamette büyük partiler ile küçük partiler ızdırarı bir surette pazara çıkarılmak yüzünden fiyatlar kırılır idi. Lakin senenin ortasına doğru zahire noksanının piyasalarda tahakkuku üzerine fiyatlar azim terfiler gösterir idi. İşte şimdi cebri tenezzül fiyatlar olmayacağı gibi azim terfilerde vukua gelmeyecek ve köylü eski mültezim devirlerinden kurtulduğu gibi, piyasayı idare ve takip edebilmek iktidarını da kazandığı için en iyi fiyat zamanlarını kollayabilecektir.

Bu vaziyet bilhassa köylünün lehindedir. Çünkü köylü bir kere serbesttir ve sonra kendisine en uygun zamanları intihap edecek ve fiyatlar lüzumsuz bir surette kırılmayacağı için, mahsulüne layık olan fiyatları bulmaya meh-ma-emken imkan-ı iktidar kazanabilecektir. Sun'i tedbirler ile köylünün mahsulüne daha yüksek fiyat buldurmak hususundaki her türlü tertibata tevessülden evvel memleketin köylüyü fiyat hususunda himaye edecek böyle bir devre-i tabii'ye girmesi şayanı şükrandır.

Köylü lehine tezayid-i fiyatı nispeten istilzam eden vaziyeti hazırayı şöyle canlandırabiliriz: 1 - Köylü bugün serbesttir. Mültezim kayıtlarının altında kalmadığı için, küçük küçük partilerde köylü malını pazarlara daha erken indirebilmektedir. 2 - Köylü malından mühim kısmını mazide yine mültezim ve tevabi'-i ıztırarları yüzünden hasat ile beraber elinden çıkarmak ıstırarında iken, bugün bundan kurtulmuştur. 3 - Mültezim malı köylü malına rakip idi. Küçük partiler uzmanın büyük ticari ve teşkilatı tarafından mazhar- ı iltifat olmaz idi. Halbuki bügün bilhassa zahirecilik ticari şekil icrası itibariyle yeni bir devreye girdiği için, köylüler malları ile aranmakta ve arkalarından koşulmaktadır.

İşte, bu sebepler memleketimiz zahire ve sair mahsulat türabiyye piyasasında yeni muvazene şartlarını te'sis etmiş, ve bu muvazene evvel-be-evvel köylünün lehine olduğu için, aynı miktar malın mukabilinde eski senelere nazaran köylünün eline daha fazla para girmeye, ta'bir-i aher ile mal daha fazla etmeye başlamış veyahut zayıf, orta halli ve kavi köylülerden hiç birinin malını da kır fiyatı verilmeyerek almak imkanının kalmadığı bu gün görülmekte bulunmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Eski mültezim ve zahirecilerden bir çoğunun yeni serbesti dairesinde işi tamamen tüccarlığa döndüğü nazar-ı dikkat ve memnuniyeti calibdir. Bu sınıf yeni Türk burjuvazisinin esaslarını yeni telakilere göre görmekte ve bunların köylüye karşı mukarrız vaziyetleri de değişmek üzere olduğundan tüccar ile Türk köylüsü ve müstahsilin ziraiyyesi arasındaki münasebet müstahsil ve siparişkari hal-i tabiisine girmektedir.

Bu hale göre, seneler tevali ettikçe, Türk köyleri muvehher malları bulunan ve kim azime-i tasarrufiyye ye malik olan ambarlar haline gelecektir.

5 - Gerek ziraat- i adiyye ve gerek hayvan yetiştirmek ve tevabiği gibi işler, girmek üzere bulunduğumuz, yeni devreye nazaran, daha fazla sermaye tahsis ve mesai saf etmeye müsait bir zemin-i iktisadi olmaktadır. Vaziyeti tecrübe ve imtihan etmek üzere memleketimizin sermayedarlarından bazı kimseler ile müteşebbisin-i ecnebiyyeden bazılarının bu maksat ile bir takım sermaye grupmanları vücuda getirmek istediklerini ve tali'lerini tecrübe etmek niyetinde olduklarını görmemek mümkün değildir. Orta ve büyük mikyasda çiftçilik, peynircilik, sütçülük ve odunculuk yapmak üzere Orta Anadolu'da bazı teşebbüsler zuhur etmiştir. Yeni vergiler ile bunların vaziyeti alakadardır.

6 - Memleketimizde pamuk sahası genişlemekte, tütün sahası ile fındık sahası yeni topraklar kazandırmaktadır. Dahili ihtiyacı istifa etmek vazifesini daha iyi idareye başlamış olan mühim zirai mıntıkalar, işlenmeyen topraklarını da hububat için kımıldatmaya çalışmaktadır.

Aşarın ilgası bilhassa zirai faaliyeti kurtarışlı yapmaya başladığı için, bu hareketin umumileşmesi tabiidir. Nakdi sermaye noksanı telafi ve hayvan ve alat-ı ziraiyye'nin tedariki Türk tüccarı tarafından teshil ve bu hareket devletçe teşvik ve teşci' edilince, henüz umumileşmeyen bu hareketler umumi ve milli bir "Zirai Kımıldanma" şekil ve haline inkılâp edeceği meydandadır.

7- Aşarın ilgası yüzünden orta ve bu büyük çiftçilik düne nazaran daha müesser, hesaplı ve kurtarışlı asri vesait ile teçhiz etmekte olduğuna ve kendi işini kendi emeği ve fetaneti ile gördüğüne şahit olmaktayız.

İstanbul mıntıkası ile beraber sahili mıntıkalarımız da ve bilhassa şimendifer güzergahlarımızda vergi tebeddülatı ile alakadar olarak görülen bu hadiseler bize gösteriyor ki, memleketimiz aheste aheste ilerlemek üzere evvelen daha fazla ve vası' sahalara doğru ziraiyyatını ilerletiyor. Saniyen, daha kurtarışlı bir ziraat devresine giriyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Salisen: daha fazla miktarda mahsul idrak ediyor ve bunlar maziye nazaran daha nefis olmaya istidat gösterdiğinden fi'l asıl mali daha ziyade para ediyor. Rabian: köylü malı eskisi gibi hasadı müteakip tamamen köylünün elinden bi'l ıstırar çıkmadığı ve piyasayı köylü peyderpey gıdalandırdığı için, malına ticareten dahi daha iyi fiyatlar buluyor.

Bütün bu ifadelerde Türk köylülerine doğru asrililik ve yeni bir zihniyet-i iktisadiyye ve ticariyyenin fiilen götürülmekte olduğuna ve köylünün bundan istifade edebilmesi temin edildiğine delalet eder. Köy istihsal sistemi bütün ichizası, vesaiti ile teşkil etmekte ve daha serbest istihsal etmek ve daha kolay sermaye bulmak, daha iyi zamanlarda piyasalara inmek ve malını indirmek kuvvetini kazanan Türk köylüsü kendisini serbest ve serazat gördükten maada, yüzde kaçlara kadar gittiği bilinmeyen ve bazen saf kazancının hepsine yakın, bir kısmını alan ve onu muttasıl mültezime ve şehirliye borçlu yapan aşardan da kurtulunca Türk köylüsü zengin olmaya namzet görünmektedir. Türk köylüsünün zengin olup olamayacağı on sene içinde belli olacaktır. Manayı has ile Türk köylüsü zengin olamasa bile refahı yükselecek ve maziye nazaran ve daha mühim bir müstehlik kitlesi vücuda getirecek ve hele aşarın ilgası sebebiyle vaz' edilen ve şehirlilere bedayeten yüklenen vergilerin bilhassa istihlak vergilerinin ilgası tarikiyle gelen ağırlıklarını Türk köylüsü hiç his etmeyerek omuzlarında taşıyacaktır.

Muhtıra: (Gelecek seneler arası vergisi zamimelerinin tatbikini tahakkuk edince köylünün hali bu seneden ziyade güçleşeceği unutulmamalıdır.)

KAZANÇ VERGİSİ:

Hükümet-i Cumhuriyye aşarın ilgasından mütevellit olan boşluğu doldurmak üzere, Türk vergi sisteminde umumi ve ciddi tahvilat vücuda getirmek ıstırarında kaldığı zaman, yapacağı ıslahatı bir taraftan hazine-i maliyenin boşluğunu doldurmaya hadim bir surette yaptığı gibi, bir taraftan da vergi sisteminde asri telakkileri nazar-ı dikkate almaya azim etmiş ve kazanç vergisi bu suretle meydana çıkmıştır.

Bu vergi ruhu itibariyle Avrupalıların irat vergisi rolünü ifaya namzettir. Filhakika: bu vergide hemen hemen umumi kazançları içine almaya çalışmak ve Türkiye'de yaşayıp kazanan kimselerin kaffe-i meksubatını doğrudan doğruya bu vergiye tabi tutmak arzusu görülmektedir, Lakin vaz-ı kanun henüz zamanında gelmediğini zan ederek burada tamamen radikal davranmamış ve

Levent Şahverdi Arşivi

iktibas eylediği kanunların bir çok canlı ve lüzumlu noktalarını ihmal ve kazanç kanunu sadece eski temettü kanununa nazaran bir nüsha-i mükemmele haline isal ile iktifa eylemiştir.

Vergi te'sir-i İktisadisi nokta-i nazarından: Vaz-ı kanunun nokta-i nazarına mutabık bir tesir icra etmeye namzettir. Vaz-ı Kanunun: Her kasibin (kazanan) hakiki ve müstehak iradından, yani saf kazancından bir hisse ifraz etmek niyetindedir. Vaz-ı Kanun: her kazanıcın sahibinin haline göre, kendisinde vergi yükü kalmak üzere bu vergiyi vaz' etmektedir. Kazancın vergileri mutedil oldukları ve hakiki, safi kazancı mehmul kıldıkları takdirde: mükellifine bar (yük) olurlar. Ve gayrı kimselere muamele-i ticariyyeleri yüzünden nakl ve dur edilemezler.

Vergi nispeti memurin ve müstahdeminde 3-4 den başlayarak sunuf-u ticariyyede 3000 liradan sonra %6'dan başlayarak terakki gösterdiği ve elli bin liranın fevkindeki büyük ve nadir kazançlardan %14 derecesinde bir hisse ifraz eylediği için, aşırı ağır ve muharribane tesir-i iktisadi ika'ına muktedir bir nispet telakki olunamaz. Bu noktayı nazarımız eski Aşar Vergisi şekli ile mukayese yapıldığına göredir. Vergi kanununun iktibas edildiği memleketlerde bu nispet bir az daha hafiftir. Velakin oralardaki vaziyet de diğer bir takım vergiler ile ağırlaşmaya mütemayildir.

Verginin tevcihi: filasıl kar mevcudiyeti haline nazaran kabul edilmiş olduğu için, beyanname vermeye mecbur ve bunu bihakk ifaya muktedir ve hahişkar olan memleketimiz mükellefini iktisaden bu verginin yükünden hiçbir suretle müşteki olamaz. Eski vergilere kıyasen bu vergi nispeti oldukça yüksektir. Ve şehirli kasibleri Avrupa memleketleri mükellefinine vergi muvacehesinde bulunmak noktayı nazarında benzetmektedir.

Türk memleketi her sahada gariplere benzediği ve bu teşabüh ve temasülatın faydalarını iktitaf ettiği gibi, bunun zaruriyyat ve netayicini de aynen kabul etmekte zerre kadar tereddüt edilmemek lazım olduğu içindir ki, gerek vatani ihtiyaç ve zaruretleri şahsen müdrik olan mükellefler ve gerek sunuf-ı muhtelife-i ticariyye bu vergilerin fi'l asl ağırlığından asla şikayet edecek bir sebep ve mahal bulamamışlardır.

Kazanç vergisinde iktisadi ağırlık ve te'sir mihrabane icrası imkanlarına müsteniden şikayet olmamakla beraber adaletin tamamıyla burada temin olunamayacağına ait endişeler mevcut ve bu da beyanname sisteminde esasen mü-

Levent Şahverdi Arşivi

kellefinin kabiliyet, iktidar noksanı, vatana merbutiyet, vazife hissi ve namuskarane hareket ihtiyacı noktayı nazarından hazinenin beklediği dürüstiye nail olamayacağı zan ve tahminlerine müstenittir. Mükellefin, bir seviye, telakki ve iffet ve namusta bulunsalar ve hazineyi i'fal itibari ile maharet, lakaydi, heveste bir ayarda olsalar idi, bu şikayetler ile endişelere de lüzum ve imkan kalmayacak idi. Meselenin bu ciheti bir adalet meselesi olduğu ve bunun iktisadi tesiri mükellefler arasında bir nev' mütevafit rekabet şeraiti elde etmek demek bulunduğu için, bizi bila vasıta alakadar etmekte ve mesel yalnız o cihetten tetkiki istilzam eylemektedir. Aynı derece ve kuvvette olduğu halde, biri kazancının %14ünü verir iken, diğeri kazancının % 5-6'sını bile vermeyen müessese-i ticariyenin rakibine karşı mümtaz mevkide kalacağı şüpheden vareste, böyle bir vaziyette memlekette sunuf-u ticariyyeyi düşündürecek miktarlarla baliğ olacağı hakkındaki endişeler tahakkuk etse bu halin ihtilalkarane telakki olunacağı tabii ise de bir taraftan hazine-i maliyenin günden güne daha iyi terbiye ihzar edeceği me'murlarını harekete getireceği gibi, bir taraftan da sunuf-ı muhtelife-i ticariye mesellerinin vazifelerini idrak ederek memlekette zuhuru melhuz olan bu iktisadi-mali anarşinin önüne geçmeye çalışacağı ve diğer cihetten umumi seviye-i milliye ve ahlakiyenin yükselerek, su'i istismalardan içtinaba halkı ve umumiyetle mükellefini davet ve amale eyleyeceği de unutulmamalıdır. Binaenaleyh, vicdanları tatmin edecek derecede tam bir vergi adaleti elde edilmese bile iktisadi tahrip ve su-i tesirlere müsaade hallere meydan bırakılmayacağına olsun inanılmak kabil ve kazanç vergisinin fena rekabet şartları tevlit edeceği şüphe ve tahminleri cerhe layıktır.

Kazanç vergisinde en ziyade iktisaden korkulacak olan vaziyet beyanname vermeye gayrimuktedir telakki edilen ve vaziyetleri kendilerinden beyanname istemeye imkan bırakmadığından, kazançları matrahı sabit esaslara ve karine-i zahirelere isnat ettirilen mükellefinin halleridir. Bunlarda indelhesap vergi nispeti daha mütefavit derecelerde şahıstan şahsa değişecek ve rekabet şeraiti burada daha büyük tehalüf gösterecektir. Bilhassa işleri bozuk giden ve henüz işlere başlayan müesseseler ile ırkların evladından diğer mücerrep ve eskilere nazaran vergi yükü daha fazla mahsup olacaktır.

Kazanç vergisi dahilinde bulunan ve unvan harcı, ruhsatiyyesi suretinde tezahür eden maktu' kısımlara gelince, bunlar iktisadi te'sir-i azim icrasına müsteid olmadıkları gibi, esasen asıllarına mültehak ve hüküm itibariyle oraya tabidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Kazanç vergisinde mütehakkik hasılat-ı safiye esas olduğuna göre, menabi' kesibe eshabının hasılat-ı safiyelerini hesap etmek itibariyle aralarında tevafüt yaptırmamak iktiza eder. Anonim şirketler için mesarif-i umumiyye hesaplarına dahil kar ve zarar hesabına alınması mücaz olan masraf veya muhtemel zarar veya meşkuk matluplar ile kesiblerin intizam devamını te'mine hadim olan her nev sigorta masraflarının ve ihtiyatlarının kabul edilmesi işbu müsavat ve adaleti te'sis etmek itibariyle zaruri telakki olunur. Bu keyfiyet filusul vergiden affetmek olmayıp, gelecek senelere vergileri te'cil ve hakiki matrahı taharri demektir. İşte serbest meslek ashabının ma'kul ve tespiti sehil olan bir miktarda sigortalının mesarif meyanına ithali ve her nev' müessesat-ı ticariyede sermaye ve muamele miktarları ile mütenasip bir ihtiyat teşkiline muvaffakiyet edilmesi muktezidir.

Muteehhil ve efrat ialesi müteaddid ve tahsil devresinde evladı mevcut olan kazanç ashabı hakkında sehl-ül tatbik bazı asar-ı şefkat ve himaye vardır ki, memasil-i kanunların hepsinde yer tutmuş iken, Türk Kazanç Kanununda bunların ne için yer bulmadığı anlamak mümkün değildir.

Beyannamelere merbut bilanço ve kar ve zarar hesapları mahtuyatının maddeten muhafaza ve ihfasına medar olacak teşkilat hazineyi maliyece ikmal ve temini ile ticaret endişeleri izale ve vicdanları kısmen tatmin olunmak ittihazi sehil olan tedabirden olsa gerektir.

MAKTU VERGİ:

Arazi, müskafat ve kazanç vergilerinden birine tabi olan mükellifin, senevi 101 kuruştan ziyade vergi verdiklerine nazaran, işbu vergilerinin hasıl mecmuuna nazaran alacakları altı sınıftan birine dahil olarak yarım liradan itibaren başlayan ve sınıfına göre sabit bir vaziyet iktisap eden maktu' vergi ile de mükellef kılınmaktadırlar. İşbu vergi nev'an bir sınıf vergisidir ve vergilerin vergisi şeklinde tecelli etmektedir. Sabit bir mahiyeti haiz olduğuna ve vergiler hasıl mecmua yükseldikçe sınıfına ait vergide mühim tezayid görülmediğine göre, iş bu vergi mütedenni bir teklif sınıfıdır. Türkiye'de arazi müsakkafat itibariyle al'ettarik ül iştirak tasarruf edilen mevzuatın kesreti ve dağınıklığı yüzünden, bu verginin mükellefleri mühim bir miktara baliğ olacak ve vergi büyük şehirlerde yükü itibariyle ehemmiyetsiz telakki edilmek icap eder iken, köylerde ve küçük kasabalarda oldukça müziç ve hatta ağır telakki olunacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Hazineye birkaç milyon lira vermesi mümkün olan bu verginin ayrıca müstakbel beyannameye tabi oluşu, vergilerin vergisi, şeklinde olan bu teklifatın iz'acatını artırmaya vesile olmakta ve bu cihetle bir kısım münzem haline inkılabını ümit ve temenni etmek lazım olan vergi iktisaden bazı tabakalara yükünü ağırca hissettirmekte ise de, aksettirilebilmesi kabil olmadığına nazaran bilvasıta vergi vaz'ında vazığı kanunun aradığına tam mutabık bir vergi olarak maktu vergiyi kabul etmek ve iktisadi tesirlerini aramaktan sarfı nazar etmek muvafık olur.

(BİLVASITA VERGİLER)

UMUMİ VE HUSUSİ İSTİHLAK VERGİLERİ:

Aşarın ilgasından mütevellit olan boşluğu doldurmak eğer kazanç ve maktu vergiler ile müsakkafat ve arazi vergisi zemaim mu'tedilesi ve hayvanattan alınan sayim vergisi hasılat-ı mütezayidesi ile telakki olunabilse idi, Türk vası' kanununun böyle bir vergiye müracaat etmek isteyeceği hatıra gelemez idi. Lakin, ihtiyaç var idi. Ve başka memleketlerde, "iş yükünü" vergisi ismini alan chiffre d'affairers vergisi bizde "istihlak vergileri" namı azimi ile hayatı maliyemize ithal edildi.

Bunlardan umumi istihlak vergisi "Devr-i Ticariler" ile her nev' a'malat ve tamirat ve taahhüdaddaki "mesai kıyemini" istidadgah yaparak tarh edilen ve müstehliki şahsen aramaya kalkışan bir vergidir. Mükellef kanunen ve aslen müstehlektir lakin, istifası mütevassıtlar vasıtasıyla vukua gelmekte ve hiçbir memlekette tatbik edilmiş bir usul olmak üzere, pul ilsakı tarikiyle ekser varidatı cibayet olunmaktadır.

Hususi istihlak vergisi, daha mahdud mahallerde olmak ve bir nev' teklifattan madud olan istihlakat-ı gadaiyye ile lezaiz-i muhtelife sebep teklif olmak üzere vaz' olunmakta ve nispeti bu sebeple derecatına tabi ve vaziyet ve halin müsaadesi ile mütenasiben mütezayit bulumaktadır.

Henüz mükellefini bu kadar çok zaman, mekanlar ile bir senede milyarlar ile miktara baliğ küçüklü, büyüklü istihlakta takip etmenin imkanını maliye tekniğine başka yerlerde ve ne de biz de hazırlandığı halde, konulan umumi ve hususi istihlak vergisinin mücib olduğunu tereddüt ve endişeler ile şikayetler sayılamaz ve kolay kolay da telhis olunamaz. Ancak bizi alakadar eden mesele bu vergilerin sırf iktisadi te'siri olmak itibariyle, biz sahamızı suhuletle daraltabiliriz.

Levent Şahverdi Arşivi

1- İstihlak vergileri yüzünden her nev' emtia ve eşyayı müberreme ve gayrı müberremenin istihlak ve iştirası azalmıştır. Memleket alış veriş hareketinde mevcut olan ve her sınıfa az çok doğrudan doğruya veya dolayısıyla sirayet eden nispi durgunluk, işte bu vergilerin evvel bi'l evvel neticesidir. Bu durgunluk bir müddet sonra belki azalarak kalmayacak ve müstahlikıyn ile beraber satıcılar ve bunların üzerinde murakabe vazifesini ifa eden makinanın hareketleri intizam kazanacak ve mamafih bir bir istihlak vergilerinin furuht ve iştirayı te'hir, te'vik, miktar muamelatı tenzil itibariyle husule getirdikleri netice-i vustiyye artık kesp katiyet edeceği için, o hal bizim için müesses yeni normal bir vaziyet telakki olunacaktır. İtiraf etmek ıstırarındayız ki, istihlak vergileri kanunun çıktığını tan edildiği gibi iktisadi vaziyeti felce uğratacaktır. Korkuları tahakkuk etmemiş ve fazla korkanların endişeleri biraz tahaffuf etmiştir.

2- İstihlak vergileri alelumum emval ve emtianın her defa-i tedavülünde alındığı için, istisna edilen sahalar hariç, satış bedellerinin vergi nispetinden biraz daha fazla artmaya temayül gösterdiği ve ekser emtiada terfi temayülünün kendisini muhafazaya çalıştığı ve binaenaleyh, vergilerin müstehliklere doğru gitmekte büyük bir istidat gösterdiği nazarı dikkati caliptir.

Bu hususta emtia-i ticariyyeyi muhtelif kısımlara ayırmak iktiza eder: 1- ithalat emtiası, 2- ihracat emtiası, 3- dahilde istihsal ve dahilde istihlak edilen emtia, 4- mevad-ı ibtidaiyyesi hariçten ithal edilen ve mevadd-ı ibtidaiyyesi hem dahilden tedariki kabil ve hem hariçten celbi mümkün olan emtia-i mamule.

İTHALAT EMTİASI:

İthalat emtiası içinde istihlak vergisi tezayidi ve devirlerin teakibi yüzünden yükün terfii sebebiyle, sürümü mühim nispetlerde duran veyahut ithalinden tamamen feragat edilen hiç bir mala tesadüf edilmemektedir. Bundan şu neticeyi istihraç imkan hasıl olmuştur.

İthalat emtiası ekseriyetle tezayit-i fiyata nail olmakta ve müstehlike doğru verginin devri kabil bulunmaktadır.

Lakin, hal-i tabiide ithalat-ı ticari ile onların müstehlikine doğru gidilir iken kendilerine tavassut icra eden orta tüccarın Avrupa'ya siparişleri azalmakta ve diğer cihetten Anadolu'nun içerlerinden talep ve sipariş eski derecesinde şiddetli bulunmaktadır. Memleketin bugün geçirdiği devir köylünün, şehirlinin muhtaç olduğu bir çok hazır emtia ile beraber yarı sermaye gibi kullanılacak

Levent Şahverdi Arşivi

olan küçük alat ve edavatı mühim derecelerde artırmaya müsait olan bir teçhiz ve hazırlanma devridir.

Tüccar hariçten ithal ettiği ve suhuletle tediyesine kendisini muktedir görebildiği emval-i mütezayide muvacehesinde görmedikçe, vaziyetini ticaretini, emin görmek istemeyeceği için, ithalat-ı ticari ve onların peykleri olan mütevassıtlar vaziyetten memnun değillerdir. İthalat cereyanının inkişafı önüne verginin gittikçe yükselen mania gibi çıkmamasını temin için, bu hususta ortadaki mütevassıtların kabiliyetsizlerini kaldırmak ve çok müsait olan mahallerde büyük tüccar tarafından şubeler ve vücuda getirmek, vergi yükünden tahfifine medar olur. Her vergi gibi istihlak vergisi de, müesseseleri tevsi' ve yahut daha dar dairelere hasretmeye bir sebeb-i müesser olduğundan, ithalat-ı ticariyyenin bu cihetleri ehemmiyetle derpiş ettikleri görülmekte ve mamafih gerek İstanbul ve gerek İzmir ticaret müesseselerince, istihlak vergileri yüzünden memleket dahilinde müteaddit şubeler vücuda getiren ve süratle harekete gelen müesseseler görülmektedir. Vaziyet kesb-i katiyyet eder ve vergilerde tadilat vücuda gelmeyeceğine kanaat husule gelir ise: bazı masraf fedakarlıklarına girişilerek son müstehliklere doğru bir adım daha yakın olmak üzere şubeciliğe ehemmiyet verileceği ve binaenaleyh, küçük mutavassıtlar aleyhinde bir hareket-i ticariyye olacağı muhakkaktır. Bu vaziyet memleketin umumi simayı iktisadisini tebdil edemez. Ve Türk milli iktisadı için bir zarar-ı mahz da telakki olunamaz. Lakin burada bir şartı unutmamak lazımdır. O da yeni husule gelen şubecilik temayülü hakikaten zait bazı masrafları tenkise hizmet eder ve dolayısıyla vergi yükü derecesinde müstehlikini menfaatdar edecek bir nef' i iktisadiye sebebiyet verir ise büyük manifatura ile tuhafiye ve demircilik ile buna mikyas olacak şuubat-ı ticariye'de küçük mutavassıtların nispi bir tazyik dalgasına müteveccih hareketlerin kolay muvaffak olmayacağı ve ender teşebbüslerin orta yerden kaldırılabileceği piyasamızda zan ve tahmin edilmektedir. Eğer bu tahmin tahakkuk eder ise: ithalat emtiasının ekserisinde, vergi müstehlikine doğru aynen inikas edecek ve ticaret hakları azalmayarak, vergi iktisaden mühim bir müessir olamayacak, demek olur.

Ancak son müstehlikin olan köylünün ve küçük şehirlinin istihlak kabiliyeti bir taraftan artmaz veyahut artsa bile ya mahrumiyet kabulü veyahut başka emtianın ikamesi veyahut mücadelecilik hissinin teması yüzünden bu hususta geriye doğru fiyat terfilerini itecek bir cereyan ve vaziyet hasıl olur ise: büyük toptancı veya ithalatçı tüccarın zarardan vikayesi ve vergi yükünden velev bir

Levent Şahverdi Arşivi

kısmını olsun üzerine almaktan içtinabı sebebiyle, istihlak vergilerini küçük ve orta mutavassıtların üzerinde ikinci bir tevzie düçar olmak icap eder. Şehrimiz en küçük esnafının umumiyetle hesapları bu merkezdedir ve kanaatleri istihlak vergilerinden bir kısmının kendi üzerlerinde kaldığı tarzdadır.

İHRACAT EMTİASI:

Burada ilk evvel hatıra gelen: her devr-i ticaride istifa edilen yüzdeler üste kona kona fiyatlar mademki artmaktadır, intihaen ecnebiler tarafından bunların ödenmesi tabii olmak lazımdır. Türk müstehlikleri kim bilir, ne kadar ecnebi vergilerini ale'ttarik inikas ödemektedir, bu hale göre, ihracat emtiası vasıtasıyla mühim bir miktar istihlak vergilerimizin ecnebi müstehlikler tarafından ödenmesi müstebid midir?

Vaziyeti hazırayı şöyle hülasa edebiliriz:

Her ne zaman Türk tütün, fındık, üzüm, incir ile afyon, palamut, pamuk ve derisi ve mevad-ı iptidaiye-i madeniye vesairenin cihan piyasasında mevkii kendisine fiyatları tespit etmek itibariyle hakim bir mevkii temin eder ve etmiştir. İşbu emtia üzerine yüklenen vergilerde mallar ile beraber sürüklene sürüklene ecnebi müstehliklerin ve evvel bil evvel tüccar ve fabrika türlerinin tabiat en sırtlarına yüklenebilir. Lakin, burada bir dakika tevakkufa lüzum vardır.

Cihanda hiçbir meta'miz yoktur ki, bila kayd u şart hakimiyetine rakipsiz olarak malik olabilsin.

Sonra, çok nefislerini yetiştirdiğimiz ihracat emtiamızın en kudretlileri muvacehesinde bile bi aman rakipler karşısında bulunmaktayız. Muhtelif vesileler ile kongre heyet-i umumiyesinde müzakere ve münakaşa edilmiş olduğu vecihle, Türk ihracat emtiasının nefasetini, hesais-i mergubeye malikiyetini ve hatta ehveniyetini mutlak bir rekabet-i kahirane esbabına malik iken, teşkilat-ı ticariye noksanı, milli vapurlar ile ve milli mutavassıtlar ile mallarımızın sürülmemesi ve arkadan Türk mallarını takviye edecek kredinin bulunamaması ve satışlarımızın birazda ecnebi müşterilere krediyle satılamaması vaziyetimizi kötüleştirmekte ve Türk mallarının fiyatını biraz kırmaktadır. İşte, bunlar delalet eder ve ecnebilerin Türk malı alırken hariçte değil, dahilde bile açıktan daima istihlak vergilerini üzerlerine almayacaklarını beyan ve bundan ısrarı ve binnetice ve muvaffakiyetleri gösterir ki, Türkler için, bugün ecnebi piyasalara kendi vergi yüklerini aksettirmek çok güçtür, gayri mümkün değildir, fakat ince maharet ve metanetlere mutavaffıktır.

Levent Şahverdi Arşivi

İhracat emtiasında asıl müstehliklerin istihlak vergileri emrindeki vaziyeti iyi kavranılmadıkça, istihlak vergilerinin nerelerde ve kimlerin üzerinde kaldığı anlaşılamaz.

Tütün, fındık, afyon, üzüm ve incir ilh. (ve diğerleri) İhracat emtiası müstahsilleri, mallarının üzerine binecek ve aded devre göre artacak olan vergileri kabul edip etmemede vaziyetleri nedir?

Harici piyasadaki beynelmilel fiyatlara ve mahall-i istihsalden ecnebi piyasalara çıkıncaya kadar geçirilecek devrelerde ödenecek vergi hasıl mecmuuna müsavi bir miktarda çiftçiden de eğer tenzil-i fiyata muvafakat istihsal edilebilse: bunun manası ric'i bir in'ikas husule getirmek ve müstehlik yerine müstahsile vergileri yüklemek demektir.

Eğer büyük tüccara ve az devirler yaparak mallarını alıp ecnebi piyasalara sevk edebilen mükelleflere göre:

Bugün gerek tütün ve gerek afyon ile fındık ve deri vesaire de vergilerin en mühim kısmı - tamamını değil - müstahsil yüklenmektedir. Çünkü tüccar, hele hesaplarını iyi yapan, istihsal mallarında müteaddit şebekelere malik olan tüccar cihan fiyatlarını ve vergi humulelerini nakliyeleri vesaireyi inceden inceye mükemmelen hesap etmekte ve bunların ya tamamını veyahut en yüksek kısmını müstahsile yüklemedikçe, alıcı olmamaktadır. Müstahsile gelince, zaafı (güçsüzlüğü), borçlu oluşu, evvelden bağlanışı ve müşterisini kırmamak arzusu yüzünden, ekseriya buna muvafakat etmekte ve yalnız cihan piyasası fiyatları biraz müsait ise, geçen seneden daha fazla bir bedel ile malını satabildiği takdirde işbu muvaffakiyetinden memnun olmakta ve vergi yüklerinden mühim aksamını üzerine aldığından bihaber görünmektedir.

İstihlak vergilerinin ihracat emtiasında müstahsil tarafından bilmuvafaka kabulü ihracatçı tüccarın ehliyet ve kudreti ve müstahsillerin zaafı ile mütenasiben vukua geliyor ve cihan piyasasının fiyatlardaki vaziyeti meseleyi biraz işkal veyahut teshil ediyor.

Bu halde daha dar bir sahaya girebiliriz:

Mesela, bu sene türün mahsulü fiyat itibariyle, cihan piyasasında mühim arz yapmaya ve fiyatları kırabilmek nokta-i nazarında bize şiddetli bir rekabet icra etmeye rakiplerimizin iktidarları yoktur. Fiyatlar yükselmeye meyyal ve köylünün vaziyeti vergilerden bir kısmının rakiplerimiz tarafından kabul edilmemesini teshile hadimdir. Mamafih: vergi yükünü tüccar da üzerine almayacak, belki ecnebilere aksettirebilecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Fındık mahsulü de türün ile aynı derecededir.

Afyon tütünden daha iyi mevkidedir, çünkü iki mühim afyon rakibinin cihan piyasasında mühim arzları bu sene yoktur.

Üzüm ve incir ile av derileri koza ve ipek ve mevad-ı iptidaiye-i saireden yapağ, tiftik orta vaziyettedirler. Bunların müstahsilleri ile orta mutavassıtlarının üzerinde mühim derecede vergi yükü kalabilmesi kabildir.

Geçirdiğimiz sene mühim ihracat emtiamızın suhuletle fiyatlarını bulabildikleri bir sene olduğu için, verginin suhuletle parçalandığı, kaydığı müstahsile mühim geri inikası yapmadığı nazarı dikkati caliptir. Gelecek senelerde böyle olur ise: istihlak vergilerinin istihsali tehdit ve işgal edecek mahiyet-i mihrabaneye malik bir tesir ifa etmemesi daire-i imkana girer.

Gerek ithalat emtiasında ve gerek ihracat emtiasında orta mutavassıtları kaldırarak, vergi yükünden istifade edilmesi, iktisaden bir zaruret olduğu gibi, imkan tahakkuku olunca, milli iktisat cihazımız bir tarafından tekmiline müsait bahşedeceği için bihakkın arzu olunur. Fakat burada bir nokta fevkalade calibi-i dikkattir.

İthalat emtiasında bizzat ecnebilerin şubeciliğe gitmeye çalışmaları hiç arzu edilmeyeceği gibi, ihracat emtiamızda da kezalik bizzat ecnebilerin memleketimize gelerek ta bidayet-i istihsale kadar faaliyetlerini teşmil etmeleri ve şubeciliği bu suretle yerli tüccarımız aleyhinde onların tatbik eylemeleri fevkalade muzırdır. Vakıan Türk müessesat-ı ticariyesinin tam bir idrak-ı ticari ile teşkilat-ı mükemmele yapamadığı ve ihracat şubelerine malik olanların bile ancak karşılarında ecnebi alıcı rakipler gördüklerinde Türk müstahsiline hakkı olduğu parayı verdikleri nazarı dikkate alınır ise, ecnebi alıcı ve ihracatçı müesseselerin memleketimizde artması köylüler namına bihakkın arzu olunur. Lakin, unutulmamalı ki, bu arzu ve talep mücerret Türk köylüsünün hakkını temine medar olacak bir derece ve mahiyette kaldıkça faydalı ve Türk muvazene-i ticariyesini ihlal edecek, bir dereceye varır ise, Türk tüccarının Keen (Sanki - güya) köylüye tahakkümü ve aşağı fiyatlar ile mallarını aldıkları farz ihtimaline nazaran, kat kat zararlıdır.

İstihlak vergileri yerli ve ecnebi tanımadığına, kabiliyetli, liyakatli, iyi teşkilata malik olan kimselere devr-i ticari miktarlarını tenzil etmeye hak verdiği için, Türk müessesat-ı ticariyesinin meseleyi kemali ehemmiyetle nazarı dikkate almaları ve müsta'celen kendi aralarında i'tilafat yaparak her cihetin menafiğini temin edecek suretle harekete gelmeleri lazımdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bazı emtia dahilde istihsal ve dahilde istihlak edilen emtiadan ihtiyacat-ı zaruriyyeye ait olan vergiden muaf olduğu için, fukarayı halkın vaziyeti nispeten tahfif edilmiş ise de, dahilde imalat ve ıslahat-ı müteakıbeye tabi olan mevad-ı iptidaiyenin elden ele geçişi esnasında istihlak vergilerinin tatbiki mühim müşkülat hudusuna bais olmaktadır.

Mevad-ı iptidaiye istihlak vergilerini kabl'el amal tediye eden fabrika türlerimiz küçük erbab-ı imalatımız için, istihlak vergisi "imal ve istihsal" vergisi mahiyetini suhuletle ve çok defa iktisap edebilir. Ve bu onların esasen müşkül olan vaziyetlerini kötüleştirir. İşte bu hal, fabrika mevad-ı iptidaiyesi olan milli kaffe - i emtianın borsalara ithaline teşebbüs ve buna müsaade ita edilmek ile, nispeten tay ve telafi edilebilir ise, Türkiye'de henüz tesise başlayan nesc, dericilik ve marangozluk ve sair sanayi-i sairenin teşkiline arz olacak olan manialar bertaraf edilmiş olmak kabil olur.

Mevad-ı iptidaiyesi hariçten ithal edilen emtiaya gelince, bunlar memleket dahilinde iş bu mevad-ı iptidaiyenin ıslahı ile vücuda geldiğine ve ekser ya mevad-ı iptidaiye-i ecnebiye bir iki elden geçmek ıstırarında kaldığına göre istihlak vergileri memlekette teşkil etmekte olan sanayi-i milliyenin tesisine şiddetle mani olacak bir vaziyet iktisap edebilirler. Türkiye'de dericilik ile sabunculuğun ve diğer bazı sanayi-i milliyemizin ecnebi fabrikaları mahsulatına rekabet edebilmek imkanları bu sebeple çok güçleştirilmiş bulunmaktadır.

İstihlak vergilerinin maktuiyyete rabtı muameleleri basitleştirmek itibariyle kıymettar ve başka memleketleri vazı' kanunları tarafından ihtiyar olunan usule imtisali mutazammın ise de, bir kere iktisap-maktuiyyet eden istihlak vergilerinin fena piyasa ve iş vaziyetleri dolayısıyla mümtaz bazı sanatlar ile küçük esnafa daha mühim bir bar iktisadı olacağını ehemmiyetle düşünmek iktiza eder.

İNHİSARLAR, HAKİKİ İSTİHLAK VERGİLERİ:

Şeker, petrol ve benzin ve gerek kibrit, meşrubat-ı küuliyye, sigara kağıtı inhisarları hususu istihlak vergilerinin en makbul olanlarındandır.

Bunlardan gerek şeker, petrol ve benzin ve gerek kibrit ve sigara kağıtları mamül halde ecnebi memleketlerden getirilmekte oldukları için, bugüne nazaran en taze iyi olan işbu emtiayı ithalat emtiası meyanında vasf-ı mahsus ve mümtaza malik emvalden saymak lazımdır. Alelumum diğer ithalat emtiasının üzerine mevzu olan vergiler nasıl inikas imkanını suhuletle göstermekteler ise:

Levent Şahverdi Arşivi

burada birde inhisar idarelerinin mevcudiyeti dolayısıyla, vergilerinin müstehlike doğru suhuletle nakil ve devredileceğini kabul etmek lazımdır. Demek: vergi yükünü burada ne idareler ve nede mutavassıt tüccar hemen hemen hiçbir zaman ödemez ve ödeyecek hallere düşmezler, vergileri inhisar mallarında ödeyen son müstehliklerdir.

Petrol ve benzin ile şeker müstehlikleri: gümrük, istihlak ve inhisar vergilerini hep beraber hal-i ıstırarında kalan müstehlikler bazen emtianın maliyet fiyatına yüzde yüz miktarında inzimam eden bir vergi muvacehesindedirler. (şekerde olduğu gibi), bazen petrolde istihsal fiyatının on ve hatta on iki mislini ödemek ıstırarındadırlar. Nihayet yedi sekiz misline yakın bir miktar zamimeyi de kibrit inhisarına te'diye mecburiyetinde bulunmaktadırlar. Bu vaziyet göstermektedir ki, Türk müstehlikleri hususi istihlak resmi cibayet eden inhisarlar sayesinde oldukça ağır yük altındadırlar. Türk müstehliklerinin kabiliyet-i istihlakiyesi işbu inhisarların vazına takdim eden bazı ahval dolayısıyla artmamış, olduğu gibi, inhisarların tesisinden sonra, ahval-i iktisadiyede husule gelen yeni inkişaflar sayesinde kezalik istihlak kudretinin arttığı iddia olunamaz. Binaenaleyh işbu istihlak fiyatlarının tezayidi sebebiyle, halk, iratlarının muhtelif makasıda sarf ve tevcihi emrinde, maziye nazaran yeni bir tarz hesabı ihtiyar etmek zaruretinde ve suretle mesela petrol ve benzine, şekere, kibrite ilh. Eskiden tefrik ettiği kazancı nispetinden daha çok yüksek bir kısmını bırakmak ihtiyacındadır. Halkın bu sebeple kazancı kifayet etmiyor ise, varını yoğunu yediği ve bu uğurda sarf ettiği iddia olunamaz. Cem'en yekun otuz küsür milyon lira miktarına baliğ olduğu ve ya olacağı zan edilen iş bu vergilerin Türkiye halkı bütçelerinde yüzde ondan ziyade tebdil istikamet icra ettirebilmesi kabil olsa idi, vaziyet pek ziyade güç telakki edilir idi. Fakat, meblağ-ı umumi bu derecelere varmakta olmadığından dolayı, denilebilir ki, biraz güç de olsa, bu yükler el'an suhuletle kabil-i tahmil olan teklifattan ibarettir.

Yapılan bazı tedkikata göre, şeker istihlakı miktarı umumisinde bu sene bir tenzil görülüyor ve petrol ve benzin istihlakatında yalnızca bu sene tahakkuku me'mul olan tezayidlere eski nispet ve derecede intizar olunmak kabil bulunmuyor. Bu hal bize verginin ağırlığı itibariyle halkın bir şey his etmediğini ispat edemez ise de, vaziyetin tahammülsüz olduğu iddialarına burada hiç mesağ olmadığını mükemmelen gösterir. Demek: kaybolan mühim şeyler yoktur. Azim cerihalar açıldığı ve hatta zayıf ve fakir halkın bile ağır bir yük altında kaldığı söylenemez. Yalnız, refaha süratle gidecek olan halkın meşy sürat- i nispeti biraz

Levent Şahverdi Arşivi

hafiflemiş demek olur. Hususi istihlak vergilerinin ağırlığını köylerimizin bilakis hissedeceği ve şehirlerdeki münevveran sınıfının, tabir-i ahir ile esbab-ı muhtelife taht-ı tesirinde kalarak bir taraftan istihlak vergilerinin bir taraftan maktu vergi ile kazanç vergilerinin taht-ı tesirinde kalıp bilmukabele sattığı hidemat-ı bedeniyye ve akılıyyesi icraatları için mütenasiben daha fazla ihraç say'i aramak ıstırarında olduğu halde, sesini isma' etmekte imkan bulamayacak olanların en mustarip mevkiyi işgal eyleyeceği mühim ve nazarı dikkate alınmaya layıktır. Bu sınıfın yediği darbeler taht-ı tesirinde fena inkisamlara uğrayacağını ve istikamet hayatını değiştirerek kendi iktisadi malı mevkiini ıslah için ifa eylediği vezaiften uzaklaşacağını ve bu sebeple memleketi daha canlı noktalardan ızrar edeceğini tahmin etmek kolay ise de, bu meselenin halli çarelerini gösterebilmek pek sehil değildir.

Levent Şahverdi Arşivi

HULASA-İ UMUMİYYE:

Mütalaat-ı Salifeye müsteniden bervech-i ati tekliflerin Heyet-i Umumiyeye arzı muvafık görülmüştür:

1- Türk vergileri sisteminde umumi ıslahat vücuda getirmek emrinde ihtiyaç hisseden hükümet-i cumhuriyece ittihaz edilen tedbir ve vaz' olunan yeni vergileri Türk ticaret alemi memnuniyet ile kabul etmiş ve bunların gerek esaslarına ve gerek tatbikatına mütedair meselelerin iğlakı dolayısıyla geçirilen müşkülat devresinin tabii olduğunu daima teslim eylemiştir.

2- Geçen sene vaz' olunan vergiler dolayısıyla gerek bir taraftan müstehlikin gerek bir taraftan erbab-ı imalat ve mutavassıtlar ile tüccarın muamelatı üzerinde bu sebeple husule gelen tesirleri araştırarak bunlardan fenalarının izalesine çalışmak hususunda hükümet-i cumhuriyenin ifasından geri kalmadığı ta'dil ve tashih teşebbüslerini Türk ticaret alemi kemal-i şükran ve minnet ile kaydetmektedir.

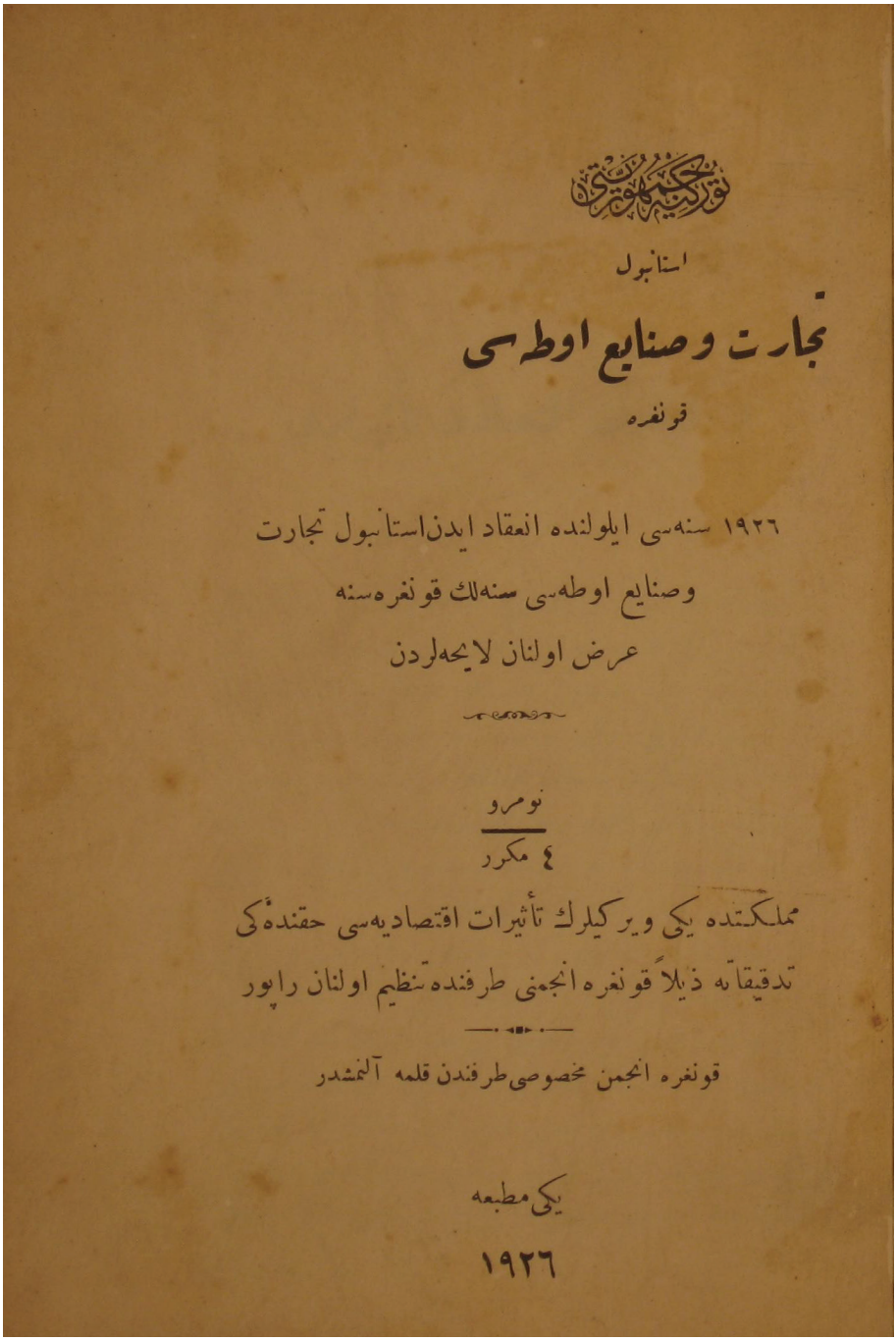
3- Aşarın ilgası dolayısıyla husule gelen boşluğu doldurmak üzere teşebbüs edilen vergi ıslahatında bir taraftan bila vasıta vergiler tadil ve bazı yenileri ihdas edilir iken, diğer taraftan aynı ehemmiyetle umumi ve hususi istihlak vergilerine gidilmesini İstanbul Ticaret Kongresi memnuniyet ile görür ve bundan sonra yapılacak tadilatında daima ahenktar ve mütevazi bir surette vukua gelmesini ümit eder.

4- Müstakbel Türk Vergi Sitemi bilavasıta aksam-ı teklifiyesi içinde kazanç vergisinin mihverlik vazifesini ifa eylemesi ve işbu verginin Türkiye'de husule gelen bilcümle kazançların menabiğine mütevezzi' olması lüzumuna Türk Ticaret aleminin nazarı dikkatini celp eyler.

Vergilerin İktisadi Tesirleri
Komisyonu

Levent Şahverdi Arşivi

EK - 2

استانبول

تجارت وصنایع اوطه‌سی

قونغره

۱۹۲٦ سنه‌سی ایلولنده انعقاد ایدن استانبول تجارت
وصنایع اوطه‌سی سنه‌لك قونغره‌سنه
عرض اولنان لایحه‌لردن

نومرو

٤ مکرر

مملکتده یکی ویرکیلرك تأثیرات اقتصادیه‌سی حقنده‌کی
تدقیقاته ذیلاً قونغره انجمنی طرفنده تنظیم اولنان راپور

قونغره انجمن مخصوصی طرفندن قلمه آلنمشدر

یکی مطبعه

۱۹۲٦

Levent Şahverdi Arşivi

ویرگیلرك اقتصادی تأثیرلری

یروغرامدن :

مملکتمزك اقتصادیاتی اوزرنده یکی ویرگیلرك نه تأثیر ایقاع ایتدیکی آراشدیریلیر ایکن ، موجود ملی صنعتلرمزدن بعضیلرینك فنا برحیات عاقبته معروض وبعض صنعتلرك بو سببدن طولایی ملی اقتصاد ایچندن غائب اولوب اولمدیغی برنجی درجه‌ده نظر دقتمزی جلب ایتمشدر .

ویرگیلرك ایکنجی درجه‌ده اقتصادی تأثیرلری ، بعض صنعتلرده افراد کاسبه‌یی تحکیم وتقویه وبعض افرادی‌ده صنعتلرندن محروم ایتمك طرزنده تجلی ایدرکه ، بو جهت‌ده قومیسیونمز طرفندن صورت مخصوصه‌ده نظر دقته آلنمغه لایق کورولمشدر .

اوچنجی درجه‌ده ، یکی ویرگیلر چوق دفعه صنایع ملیه‌دن بعضیلرینی فضله‌جه محمول ایدر ایکن ، دیکر جهتدن بعض صنعتلر ایله قازانجلری ویرکی یوکندن اسیر کیه بیله‌جکی وبو حال دنیانك هر مملکتنده کورولدیکی کبی ، مملکتمزده‌ده کورولهبیله‌جکی ایچون، قومیسیونمز بوجهتی‌ده اونوتمامش وملی صنایع حاضره‌دن هانکیلرینك لهنه یکی ویرکی سیستممزده ممتاز و مرجح بر موقع حاضرلاندیغنی ویاخود وضعیتك بویله بر حالی حاضرلامغه سببیت ویردیکنی آراشدیرمق ایسته‌مشدر .

Levent Şahverdi Arşivi

دردنجی درجه‌ده ، یکی ویرکیلر مهم نسبتلرده آغیر اولدیغی تقدیرده سرمایه وصنعتك شرائط سالفه‌سنی اخلال ایده‌جکنه واسکی شکل ودرجه‌لرده تمتعات استحصالی قابل بولنیه‌جغنه وموقت زمانلره راجع اولهرق برطاقم تردد دورەلری کچیرتلك ایجاب ایده‌جکنه بناءً ملی سرمایه‌دن ویاخود ملی سرمایه‌یه ملحق سرمایه‌لردن بر قسمنك اصحابی ایله برابر یاخود یالکزجه دیکر ملی اقتصادلره کیدوب یرلشمك ایستیوب ایستمدیکی آرائشدیرمق ایجاب ایتمشدر .

اعتراف ایدرز که ، بوخصوصده‌کی تدقیقاتك هرجهته تشمیله هنوز زمان مساعد دکلدر . چونکه ، هنوز وضعیت توضح تام ایله توضح ایتمه‌مشدر .

فی الحقیقه ، یکی ویرکیلرده اوج مهم دوره واردر : برنجی دوره وضع و تقنینلرینه قدر کچن حاضرلق دورەسی در که ، بو زمانده کرك استانبول تجارت اوطه‌سی و کرك دیکر تورك تجارت اوطه‌لری ، مملکتمزك علاقه‌دار بوتون محافل سائره‌سیله برارهم آهنك اولهرق بوخصوصده نقطهٔ نظرلرینی ، مطالعه‌لرینی تخمینه مستنداً اظهار ایتمشلردر .

بودورك مطالعه‌لری ، شهه یوق ، ماضینك درسلرینه ومکتسب معلوماته استناد ایدر وموجود شرائط اقتصادیه حسن تحلیل ایدیلیرو کافهٔ عوامل یکی قانونلرك موجباتی ایله برابر نظر دقته آلنیر ایسه ، آتیاً تحقق ایده‌جك نتائجه شیمدیدن تخمینی برصورتده واریلابیلیر .

ایکنجی دوره‌نك : ایلك سنهٔ تطبیق دورەسی اولدیغی میدانده‌در . بونسبةً ایلك تجربه دورەسی اولدیغی ایچون ، شکل ظاهریسی اعتباریله برنوع قارغه‌لق وعجمبلك دورەسی وجوده کتیریر . بوراده ویرکیلری تطبیق ایدنلر ایله مکلفین آره‌سنده مختلف وجهه‌لره تعلق ایتمك اوزره ، تخالفلر حاصل اولهیه‌جکنه کوره ، افکار عامه‌یی تجلی ایتدیرن مطبوعات ایله قوتغره‌لرده برچوق نشریه‌مهم درجه‌ده متضاد فکر وقناعتلر نشر ایتدیریلیر .

ز بوکون ایکنجی دورهٔ مایه‌یی یاشامقده‌یز . استانبول تجارت اوطه‌سی ایله اونك اطرافنده منافع مسلکیه‌لرینی مدافعه وملی ـ وطنی منفعتلر ایله تجاری منافعی تألیف وظیفه‌سی ایله مکلف اولانلر بالطبع

ویرکیلرك اقتصادی تأثیرلرینی مطالعه ایدرایکن ، عمومیتدن اوزاقلاشه‌رق وتخمینلردن مهما امکن قاچه‌رق ، صنوف مختلفه‌یه منسوب مکلفلری دیکلر ، فکرلرینی استمزاج ایدر وشرائط حیاتیه‌یی عمومی وترکیبی کوروشلر ایله تحلیل ایتمك سایه‌سنده‌دها قطعی قناعتلره واصل اولهبیلیرلر .

قومیسیونکز ، قونغره هیئت عمومیه‌سنده اظهار ایدیلن ارزویه بناءً بالخاصه برچوق مکلفینی استماع ایتمکی فائده‌لی بولمش ومختلف صنایع تجاریه واعمالیه اصحابنك شخصی ومسلکی فکرلرینی آلهرق بونلرك قابل حذف وعلاوه اولان اقسامی طی ولب اصلیی بوراده استخراج ایله حضور عالیکزه عرض ایتمك امکانی بولمشدر . آنجق ، زمانك عدم کفایه‌سنه ومسئله‌نك اغلاق ومشکلاتنه بناءً ، واراییلدیکمز نتیجه‌لر ، بوکونه نظراً استانبول محیط تجاریسنه عائد وحادثات حاضره‌نك روشنه مطابق اولان وفقط یارین آزچوق تبدله دوچار اولمسی ممکن وباشقه محللرجه آیریجه تدقیقه لایق وقابل بولنان نتیجه‌لردن عبارتدر :

اوچنجی دوره : ویرکیلرك یاناقلرینی یاپدقدن واقتصادی تأثیرلرینی کوسترەرك جریانلرینی قوتلشدیردکدن صکره تعین ایدن وضعیت مؤثره‌لری درکه ، دواملی اولق وملکتك حیات عمومیهٔ اقتصادیه‌سنده بووضعیتدن قورتیلمق امکان تخته‌ده بولنمامق یوزندن الك مهمدروبوکا عائد تدقیقات یاپیلمق ایچون اوچنجی دوره‌یه بحق کیرمك یعنی دها بر ایکی سنه انتظار ایتمك لازمدر . کلهجك سنه‌لرك قونغره‌لرنده مهم موضوع مناقشه اولهجق اولان والعکاسات اجتماعیه‌سی ایله مملکتمزك صنوف جدیدهٔ اجتماعیه‌سنك تأسس وتشکلنه وياخود محکمیته خادم اولاجق اولان احتمالاتی شیمدیلك بالطبع پروغرامزدن خارج براقق ایجاب ایتمکده‌در .

بلا واسطه ویرکیلر

تورك ویرکی سیستمنده الك درین انقلاب یاپیلان ساحه بوراسیدر . چونکه ، آلتی عصرلق اعشار تاریخه کومولش اولدیغی حالده ، تورك شهر خلقی وارباب تجارت وصناعتی ایله سریست قزانج اصحابنه راجع

Levent Şahverdi Arşivi

٦

اولهرق یکی دورك الك عصری ویرکیلر اوصاف اصلیه‌سنه من جهة مالك فازائج، عمومی وخصوصی استهلاك ویرکیلری ایله اونلره تتمه اولهجق بر مقطوع ویرکی قونولدیغی کبی موروثات ایله بلا سعی مکسوبانه تورکیده مترقی برتکلیف احداث واشبو ویرکیلری اتمام واکمال ایده‌جك دولته، ولایاته ونواحیه عائد یکی بر طاقم ویرکیلر تأسیس ایدیلمشدر.

اعشارك الغاسی ونتائج اقتصادیه‌سی :

١ — اعشارك الغاسی آلتی عصردن بری بر نوع اضطراب اقتصادی وسفالت آلتنده ایکلین کویلی‌یی حریت وسربستیسنه قاووشدیرمشدر. تورك کویلیسی بوندن بویله دها حر وسر آزاد اولهرق تخمینی اکیجکی، اکینی بیچه‌جکی وسربستی دائره‌سنده مقرض وتجار ومؤسسات اعتباریه ایله مناسباتده بولنه‌جغی ایچون، قابلیت مفطوره‌سنی کوسترهجك‌در.

٢ — بونك ایلك اقتصادی ثمره‌سی : استحصالنی مقداراً جوغالتمق، نوعاً آرتیرمق، وصفاً وقیمةً یوکسلتمکدن عبارتدر که، انعکاسات تجاریه‌سی به‌قدر یواش‌اولور ایسه‌اولسون، بو کوندن اعتباراً تأثیرلرینی کوسترمکه باشلامشدر، تلقی اولونه‌بیلیر.

٣ — اعشارك الغاسی : ایلك واضح ومتبلر نتیجه‌سی : طوپراق قیمتلرینده کوسترمك لازمدر. ایشلك وساحلی موقعلرده اولان، انباتی قوتی ریاضی حسابلر ایله معلوم اولان طوپراقلرده بوزاید قیمت بردن یره تحول ایتمك اوزره بشده بردن اون واون بشده بر درجه‌سنده وقوعه کلمك لازم وبعض موافق اسباب تجاریه واقتصادیه انضمام ایدر ایسه طوپراق قیمتلرینك بر، مثلی درجه‌سنده برچوق برلرده آرتمجغی محققدر.

حکومت جمهوریه‌جه وجوده کتیریلن اصلاحات مهمه‌نك کویلی‌یی سرمایه قیمتی نقطهٔ نظرندن مهم بر انتفاع اقتصادی‌یه کوتوردیکی میدانده‌در. اشبو ترفع قیمتلره استانبول وجوارنده آز تصادف ایدیلمکده

٧

ایسه‌ده، بروسه، مرمره ساحللری ایله داخلی شمندوفر کذرکاهلرنده ترفعلر نظر دقتی جلب ایتمکه باشلامشدر. مع مافیه، عمومی طوپراق ترفع قیمتی جریان عظیمی هنوز باشلامشدر، دیه‌بیلهمز.

٤ — اعشارك قالقمسی بعض نوع مالرمزك پیاسه‌یه سوق، بویوك استهلاك مرکزلرینه نقلی امرنده ماضی‌یه نظراً متفاوت تأثیرلر یاپمقده وبوحال اولا کویلی لهنده وصکره عمومی تجارت لهنده بر نتیجهٔ اقتصادیه تولید ایتمکده‌در. اسکی زمانلرده حصادی متعاقب ملترملر بویوك پارتیلرده کذرکاهلره ذخیره وسائره سوق ایدرلر وبوشاناده کویلیلرده بورجلری وسائر احتیاجاری سبیله مالرینی پازاره کوتورورلر ایدی. تورکیده بویوك ذخیره نقلیاتی اوللری ایکی اوچ، نهایت درت آی دوام ایدن ابصتمه‌لی برحرکت ایدی وعینی استقامتده بویوك پارتیلر ایله کوچك پارتیلر اضطراری بر صورتده پازاره جیقاریلمق یوزندن فیأتلر قیریلیر ایدی. لکن، سنه‌نك اورته‌سنه طوغری ذخیره نقصانك پیاسه‌لرده تحققی اوزرینه فیأتلر عظیم ترفعلر کوسترایدی. ایشته شیمدی جری تنزل فیأتلر اولمیه‌جغی کبی عظیم ترفعلرده وقوعه کلمیه‌جك وکویلی اسکی ملتزم دردلرندن قورتولدیغی کبی، پیاسه‌یی اداره وتعقیب ایده‌بیلمك اقتدارینی ده قازاندیغی ایچون الك ایی فیأت زمانلرینی قوللایه‌بیله‌جکدر.

بو وضعیت بالخاصه کویلینك لهنده‌در؛ چونکه، کویلی برکره سربستدر وصکره کندیسنه الك اویغون زمانلری انتخاب ایده‌جك وفیأتلر ترومسز برصورتده قیریلمجغی ایچون، محصولنه لایق اولان فیأتلری بولغه مهما امکن اقتدار قازانه بیله‌جکدر. صنعی تدبیرلر ایله کویلینك محصولنه دها یوکسك قیمت بولدیرمق خصوصنده کی هردرلو ترتیباته توسلدن اول مملکتك کویلی‌یی فیأت خصوصنده حمایه ایده‌جك بویله بردورهٔ طبیعی‌یه کیرمسی شایان شکراندر.

کویلی لهنه تزاید فیأتی نسبهٔ استلزام ایدن وضعیت حاضره‌یی شویله جانلاندیرا بیلیرز : ١ — کویلی یوکون سربستدر. ملتزم قیدلرینك آلتنده قالدیغی ایچون، کوچك کوچك پارتیلرده کویلی مالنی پازارلره

Levent Şahverdi Arşivi

٨

دها ایرکن ایندیره بیلمکده‌در. ۲ ـ کویلی مالنك مهم قسمنی ماضیده بنه ملتزم وتوابعی اضطراری یوزندن حصاد ایله برابر الدن چیقارمق اضطرارنده ایکن، بوکون بوندن قورتولمشدر. ۳ ـ ملتزم مالی کویلی مالنه رقیب ایدی؛ کوچك پارتیلر اوزمانك بویوك تجاری وتشکیلاتی طرفندن مظهر التفات اولماز ایدی. حالبوکه، بوکون بالخاصه ذخیره جیلك تجارتی شکل اجراسی اعتباریله یکی بردوره یه کیردیکی ایچون، کویلیلر مالاری ایله آرائمقده وآره لرندن قوشولمقده‌در.

ایشته، بوسیلر مملکتمز ذخیره وسائر محصولات ترابیه پیاسه سنده یکی موازنه شرطلرینی تأسیس ایتمش وبوموازنه اول باول کویلینك لهنه اولدیغی ایچون، عینی مقدار مالك مقابلنده اسکی سنه لره نظراً کویلینك الله دها فضله پاره کیرمکه، تعبیر آخر ایله مال دها فضله پاره ایتمکه باشلامش ویاخود ضعیف، اورته حالی وقوی کویلیلردن هیچ برینك مالنی ده کر فیاتی ویرلیه رك آلمق امکانك قالدیغی بوکون کورولمکده بولنمشدر.

اسکی ملتزم وذخیره جیلردن بر چوغنك یکی سرپستی دائره سنده ایشی تماماً تجارلغه دوکدیکی نظردقت ومنویتی جالبدر. بوصنف یکی تورك بورژووازیسنك اساسلرینی یکی تلقیلره کوره قورمقده وبونلرك کویلی یه قارشی مقرض وضعیتلری ده دکیشمك اوزره اولدیغندن، تجارایله تورك کویلیسی ومستحصلین زراعیه سی آره سنده کی مناسبات مستحصل وسپارشکاری حال طبیعیسنه کیرمکده‌در.

بوحاله کوره، سنه لر توالی ایتدکجه، تورك کویلری موخر مالاری بولونان وقیم عظیمهٔ تصرفیه یه مالك اولان انبارلر حالنه کلهجکدر.

۵ ـ کرك زراعت عادیه وکرك حیوان یتشدیرمك وتوابعی کبی ایشلر، کیرمك اوزره بولوندیغمز یکی دوره یه نظراً، دها فضله سرمایه تخصیص ومساعی صرف ایتمکه مساعد برزمین اقتصادی اولمقده‌در. وضعیتی تجربه و امتحان ایتمك اوزره مملکتمزك سرمایه دارلرندن بعض کیمسه لر ایله متشئین اجنبیه دن بعضلرینك بومقصد ایله برطاقم سرمایه غروپ مالاری وجوده کتیرمك ایستدکلرینی وطالعلرینی تجربه

٩

ایتمك نیتنده اولدقلرینی کورمه‌مك ممکن دکلدر. اورته وبویوك مقیاسده چفتچیلك، پنبه‌چیلك، سودجیلك واودونجیلق یاپمق اوزره اورته اناطولیده بعض تشبثلر ظهور ایتمشدر. یکی ویرکیلر ایله بونلرك وضعیتی علاقه‌دارلردر.

۶ ـ مملکتمزده پاموق ساحه‌سی کنیشلهمکده، تونون ساحه‌سی ایله فندق ساحه‌سی یکی طورپاقلر قازانمقده‌در. داخلی احتیاجی اسنیفا ایتمك وظیفه‌سنی دها ایی ادرا که باشلامش اولان مهم زراعی منطقه‌لر، ایشلنمین طورپاقلرینده حبوبات ایچون قیلدانمغه جالیشمقده‌در. اعشارك الغاسی بالخاصه زراعی فعالیتی قورتاریشلی یاپمغه باشلادیغی ایچون، بو حرکتك عمومیلشمسی طبیعی‌در. نقدی سرمایه نقصانی تلافی وحیوان وآلات زراعیه‌نك تدارکی تورك تجاری طرفندن تسهیل وبوحرکت دولتجه تشویق وتشجیع ایدیلتجه، هنوز عمومیلشمه‌ین بوحرکتك عمومی وملی بر «زراعی قیلدامه» شکل وحالنه انقلاب ایده‌جکی میدانده‌در.

۷ ـ اعشارك الغاسی یوزندن اورته وبویوك چفتچیلك دونه نظراً دها مؤثر، حسابلی وقورتاریشلی عصری وسائط ایله تجهز ایتمکده اولدیغنه وکندی ایشنی کندی امکی وفطانتی ایله کوردیکنه شاهد اولمقده‌یز.

استانبول منطقه‌سی ایله برابر ساحلی منطقه‌لرمزده وبالخاصه شمندوفر کذرکاهلرمزده ویرکی تبدلاتی ایله علاقه‌دار اولمه‌رق کوریلن بوحادثه‌لر بزه کوستریبور که، مملکتمز اهسته اهسته ایلریله‌مك اوزره اولاً دها فضله وواسع ساحه‌لره طوغری زرعیاتی ایلریله‌تیور؛ ثانیاً، دها قورتاریشلی برزراعت دوره‌سنه کیریبور.

ثالثاً: دها فضله مقداردہ محصول ادراك ایدیبور وبونلر ماضیه نظراً دها نفیس اولمغه استعداد کوستردیکندن فی الاصل مالی دها زیاده پاره ایدیبور. رابعاً: کویلی مالی اسکیسی کبی حصادی متعاقب تماماً کویلینك الدن بالاضطرار چیقمدیغی وپیاسه یی کویلی پیدرپی غدالاندیردیغی ایچون، مالنه تجارةً دخی دها ایی فیاتلر بولویور.

Levent Şahverdi Arşivi

١٠

بوتون بوافاده‌لرنده تورك كوبلرينه طوغرى عصريلكلك ويكى بر ذهنيت اقتصاديه وتجاريه‌نك فعلاً كوتورولمكده اولديغنه وكوبلينك بوندن استفاده ايده‌يلمسى تأمين ايديلديكنه دلالت ايدر. كوى استحصال سيستمى بوتون اجهزه‌سى، وسائطى ايله تشكل ايتمكده ودها سريست استحصال ايتمك ودها قولاى سرمايه بولمق، دها ايى زمانلرده پياسه‌لره ايتمك ومالنى ايندرمك قوتى قازانان تورك كوبلسى كندينى سريست وسر آزاد كوزدكدن ماعدا، يوزده قاچاره قدر كيتديكى بيلنمين وبعضاً صافى قازانجنك هپسنه يافين بر قسمنى آلان واونى متصل ملتزمه وشهرلى به بورجلى بايان اعشاردن‌ده قورتولونجه، تورك كوبلسى زنكين اولمغه نامزد كورونمكده‌در. تورك كوبلسنك زنكين اولوب اولامه‌يجغى اون سنه ايچنده بللى اولاجقدر. معناى خاص ايله تورك كوبلسى زنكين اولاماسيله برابر رفاهى يوكسلمه‌جك وماضى به نظراً دها مهم برمستهلك كتله‌سى وجوده كتيره‌جك وهله اعشارك الغاسى سبيله وضع ايديلن وشهرليلره بدايةً يوكلتن ويركيلرك، بالخاصه استهلاك ويركيلرينك انعكاسى طريقيله كلن آغيرلقلرينى تورك كوبلسى هيچ حس ايتمدرك اوموزلرنده طاشيه‌جقدر.

فحواه: [كلهجك سنه‌لر اراضى ويركيسى ضبمه‌لرينك تطبيقى تحقق ايدنجه كوبلينك حالى بوسه‌دن زياده كوچلشه‌جكى اونودولمامليدر.]

قازانج ويركيسى:

حكومت جمهوريه‌اعشارك الغاسندن متولد اولان بوشلغى طولديرمق اوزره، تورك ويركى سيستمنده عمومى وجدى تحولات وجوده كتيرمك اضطرارنده قالدينى زمان، بايه‌جغى اصلاحاتى بر طرفدن خزينهٔ ماليه‌نك بوشلغنى طولديرمغه خادم برصورتده يابديغى كبى، بر طرفدن‌ده ويركى سيستمنده عصرى تلقيلرى نظر دقته آلمغه عزم ايتمش وقازانج ويركيسى بوصورتله ميدانه چيقمشدر.

بو ويركى روحى اعتباريله، آوروپالىلرك ايراد ويركيسى رولنى ايفايه نامزددر. فى الحقيقه: بو ويركيده همان همان عمومى قازانجلرى

١١

ايچنه آلمغه چاليشمق وتوركيده ياشايوب قازانان كيمسه‌لرك كافهٔ مكسوباتى طوغريدن طوغرىيه بو ويركيه تابع طوتق ارزوسى كورولمكده‌در. لكن، واضع قانون هنوز زمانك كلديكنى ظن ايدرك بوراده تماماً رادىقال طاورانمامش واقتباس ايلديكى قانونلرك برچوق جانبى وتزويلى نقطه‌لرينى اهمال وقازانج قانونى ساده‌جه اسكى متنع قانونه نظراً برنسخهٔ مكمله خالنه ايصال ايله اكتفا ايتمشدر.

ويركى تأثير اقتصاديسى نقطهٔ نظرندن: واضع قانونك نقطهٔ نظرينه مطابق برتأثير اجرا ايتمكه نامزددر. واضع قانونك: هركاسبك حقيقى ومستحق ايراديندن، يعنى صافى قازانجندن برحصه افراز ايتمك نيتنده‌در. واضع قانون: هرقازانج صاحبنك حالنه كوره، كنديسنده ويركى بوكى قانعى اوزره بوويركيى وضع ايتمكده‌در. قازانج ويركيسى معتدل اولدقلرى وحقيقى، صافى قازانجى محمول قيلدقلرى تقديرده: مكلفينه بار اولورلر وغيرى كيمسه‌لره معاملهٔ تجاريه‌لرى بوزندن نقل ودور ايديلمزلر.

ويركى نسبتى مأمورين ومستخدمينده ٣-٤ دن باشلايه‌رق صنوف تجاريه‌ده ٣٠٠٠ ليرادن صكره ٪٦ دن باشلايه‌رق ترقى كوسترديكى واللى بيك ليرانك فوقنده‌كى يوبوك ونادرقازانجلردن ٪١٤ درجه‌سنده برحصه افرازايلديكى ايچون، آشيرى آغير ومخربانه تأثيراقتصادى اقناعنه مقتدر برنسبت تلقى اولونه‌ماز. بو نقطهٔ نظرمز، اسكى اعشار ويركيسى ثقلى ايله مقايسه يابيلديغنه كوره‌در. ويركى قانونك اقتباس ايديلديكى مملكتلرده بونسبت برآز دها خفيف ولكن اواره‌لرده‌كى وضعيت‌ده ديكر برطاقم ويركيلر ايله آغيرلاشمغه متمايلدر.

ويركينك توجيهى: فى الاصل كار موجوديتى حالنه نظراً قبول ايدلمش اولديغى ايچون، بيانسامه ويرمكه مجبور وبونى بحق ايفايه مقتدر وخواهشكر اولان مملكتمز مكلفينى اقتصاداً بوويركينك بوكندن هيچ برصورتله مشتكى اولامازلر. اسكى ويركيلره قياساً بوويركى نسبتى اولدقجه يوكسكدر وشهرلى كاسبلرى اوروپا مملكتلرى مكلفينه ويركى مواجهسنده بولنمق نقطهٔ نظرندن بكزه‌مكده‌در.

Levent Şahverdi Arşivi

تورك مملكتى هر صاحه‌ده غريبلره بكزه‌ديكى وبوتشابه وتمائلك فائده‌سى اقتضا ايتديكى كبى، بونك ضروريات ونتائجنى‌ده عيناً قبول ايتمكده ذره قدر تردد ايده‌مك لازم اولديغى ايچوندر كه، كرك وطنى احتياج وضرورتلرى شخصاً مدرك اولان مكلفلر وكرك صنوف مختلفهٔ تجاريه بووركينك فى الاصل آغيرلغندن اصلاشكايت ايده‌جك برسبب ومحل بوله‌مامشلردر.

قازانج وبركيسنده اقتصادى آغيرلق وتأثير خربانه اجراسى امكانلرينه مستنداً شكايت اولامقله برابر، عدالتك تماميله بوراده تأمين اولونه‌ميه‌جغنه عائد انديشه‌لر موجود وبوده بيانامه سيستمنده اساساً مكلفيتك قابليت، اقتدار نفسانى، وطنه مربوطيت، وظيفه حسى وناموسكارانه حركت احتياجى نقطهٔ نظرندن خزينه‌نك بكه‌ديكى درستى به نائل اولاميه‌جغى ظن وتخمينلرينه مستنددر. مكلفين برسويه، تلقى وعفت وناموسده بولونسه‌لر وخزينه‌يى اغفال اعتبارى ايله مهارت، لاقيدى، هوسده برعيارده اولسه‌لرايدى، بوشكايتلر ايله‌انديشه‌لره‌ده‌لزوم وامكان قاليه‌جق ايدى. مسئله‌نك بوجهتى برعدالت مسئله‌سى اولديغى وبونك اقتصادى تأثيرى مكلفلر آره‌سنده برنوع متفاوت رقابت شرائطى الده ايتمك ديمك بولنديغى ايچون، برى بالواسطه علاقه‌دار ايتمكده ومسئله بالكز اوجهتدن تدقيقى استلزام ايتمكده‌در. عينى درجه وقوتده اولديغى حالده، برى قازانجنك ٪ ١٤ بنى ويرر ايكن، ديكرى قازانجنك ٪ ٥ - ٦ سنى بيله ويرمين مؤسسهٔ تجاريه‌نك رقبنه قارشى ممتاز موقعده‌قاله‌جغى شبه‌دن وارسه، بويله بروضعيتده مملكتده صنوف تجاريه‌يى دوشونديره‌جك مقدارلره بالغ اولمه‌جغى حقنده‌كى انديشه‌لر تحققى ايتسه بوحالك اختلاط كارانه تلقى اولنه‌جغى طبعى ايسه‌ده، برطرفدن خزينهٔ ماليه‌نك كوندن كونه دها ايى تربيه احضار ايده‌جكى مأمورلرينى حركته كتيره‌جكى كبى، برطرفدن‌ده صنوف مختلفهٔ تجاريه ممثلرينك وظيفه‌لرينى ادراك ايدرك، مملكتده ظهورى ملحوظ اولان بواقتصادى - مالى آثارشبهنك اوكنه كچمك چاليشه‌جغى ودبكر جهتدن عمومى سويه‌مليه واخلاقيه‌نك يوكسلمك، سوءاستعمللردن اجتنابه خلقى وعموميته‌مكلفيتى دعوت وامياله

ايله‌جكى‌ده اونودولماملدير. بناءً عليه، وجدانلرى تطمين ايده‌جك درجه‌ده تام بروركى عدالتى الده ايديله‌مسيله اقتصادى تخريب وسوء تأثيرلره مساعد حالده ميدان براقيلميه‌جغنه اولسون اينانيلمق قابل وقازانج وبركيسنك فنا رقابت شرطلرى توليد ايده‌جكى شبه وتخمينلرى جرحه لايقدر.

قازانج وبركيسنده الك زياده اقتصاداً قورقوله‌جق اولان وضعيت بيانامه وبرمكه غيرمقتدر تلقى ايديلن ووضعيتلرى كنديلرندن بيانامه ايسته‌مكه امكان براقمديغندن، قازانجلرى مطرحى ثابت اساسلره وقرينهٔ ظاهره‌لره استناد ايتديرىلن مكلفيتك حاللرى‌در. بونلره عندالحساب وبركى نسبتى دها متفاوت درجه‌لرده شخصدن شخصه ده كيشه‌جك ورقابت شرائطى بوراده دها بيوك تخلف كوسترمه‌جكدر. بالخاصه ايشلرى بوزوق كيدن وهنوز ايشلره باشلايان مؤسسه‌لر ايله عرقلرك اولادنده ديكر مجرب واسكيلره نظراً وبركى بوكى دها فضله محسوس اولاجقدر.

قازانج وبركيسى داخلنده بولونان وعنوان خرجى، رخصتيسى صورتنده تظاهر ايدن مقطوع قسملره كلنجه، بونلر اقتصادى تأثير عظيم اجراسنه مستعد اولمادقلرى كبى، اساساً اصلارينه ملتحق وحكم اعتباريه اورايه تابعدر.

قازانج وبركيسنده متحقق حاصلات صافيه‌لرينى حساب ايتمك اعتباريه آره‌لرنده تفاوت پايدر مامفر اقتضا ايدر. آتونيم شركتلرايچون مصارف عموميه حسابلرينه داخل وكار وضرر حسابنه آلنمسى مجاز اولان مصرف ويا محتمل ضرر ويا مشكوك مطلوبلر ايله كسبلرك انتظام دوامنى تأمينه خادم اولان هرنوع سيغورطه مصرفلرينك واحتياطلرينك قبول ايديلمسى اشبو مساوات وعدالتى تأسيس ايتمك اعتباريله ضرورى تلقى اولونور. بوكيفيت فى الاصل وبركيدن عفو ايتمك اولميوب، كلهجك سنه‌لره وبركيلرى تأجيل وحقيقى مطرحى تحرى ديمكدر. ايشته، سرمايه مسالك اصحابنك معقول وتنبيتى سهل اولان بر مقداردە

Levent Şahverdi Arşivi

١٤

سیغورطه‌لرینك مصارف مبانیه ادخالی وهرنوع مؤسسات تجاریه‌ده سرمایه ومعامله مقدارلری ایله مناسب بر احتیاط تشکیله موافقت ایدیلمسی مقتضیدر .

متأهل وافراد عائله‌سی متعدد و تحصیل دوره‌سنده اولادی موجود اولان قازانج اصحابی حقنده سهل‌التطبیق بعض آثار شفقت وحمایه واردرکه ، تماثل قانونلرك هیسنده بر طوتمش ایکن ، تورك قازانج قانونیده بونلرك نه ایچون بر بولدیغنی آکلامق ممکن دکلدر .

بیانامه‌لره مربوط بیلانچو و کار وضرر حسابلری محتویاتنك مادة محافظه واخفاسنه مدار اولهجق تشکیلاتك خزینهٔ مالیه‌جه اکمال وتأمینی ایله تجارك اندیشه‌لری ازاله ووجدانلری قسماً تطمین اولونمق اتخاذی سهل اولان تدابیردن اولسه کرکدر .

مقطوع ویرکی :

اراضی ، مسقفات وقازانج ویرکیلرندن برینه تابع اولان مکلفین، سنوی ١٠١ غروشدن زیاده ویرکی ویردکلرینه نظراً ، اشبو ویرکیلرینك حاصل مجموعه نظراً آلهجقلری آلتی صنفدن برینه داخل اولهرق یازیم لیرادن اعتباراً باشلایان وصفنه کوره ثابت بروضعیت اکتساب ایدن مقطوع ویرکی ایله‌ده مکلف قیلنمقده‌درلر . اشبو ویرکی نوعاً وصنف ویرکیسیدر وویرکیلرك ویرکیسی شکلنده تجلی ایتمکده‌در . ثابت بر ماهیتی حائز اولدیغنه وویرکیلر حاصل مجموعی بوکسلدیکجه صنفنه عائد ویرکیده مهم تزاید کورولدیکنه کوره ، اشبو ویرکی متدنی برتکلیف صنفیدر . تورکیده اراضی ، مسقفات اعتباریه علی طریق- الاشتراك تصرف ایدیلن موضوعاتك کثرتی وطاغینیقلغی یوزندن ، بو ویرکینك مکفلری مهم بر مقداره بالغ اولهجق و ویرکی بویوك شهرلرده یوکی اعتباریله اهمیتسز تلقی ایدیلمك ایجاب ایدر ایکن ، کویلرده وکوچك قصبه‌لرده اولدیغی مزعج وحتی آغیر تلقی اولونهجقدر .

خزینه‌یه بر قاچ میلیون لیرا ویرمسی ممکن اولان بویرکینك آتیده مستقبل بیانامه‌یه تابع اولوشی ، ویرکیلرك ویرکیسی ، شکلنده اولان

١٥

بوتکلیفاتك ازعاجاتی آتیرمغه وسیله اولمقده وبوجهتله بر کسر منضم حالنه انقلابنی امید وتمنی ایتمك لازم اولان ویرکی اقتصاداً بعض طبقه‌لره یوکی آغیرجه حس ایتدیرمکده ایسه‌ده ، عکس ایتدیریله‌یلمسی قابل اولدیغنه نظراً بالواسطه ویرکی وضعنده واضع قانونك آرادیغنه تام مطابق بروبرکی اولهرق مقطوع ویرکی‌نی قبول ایتمك واقتصادی تأثیرلرینی آرامقدن صرف نظر ایتمك موافق اولور .

(بالواسطه ویرکیلر)

عمومی وخصوصی استهلاك ویرکیلری :

اعشارك الغاسندن متولد اولان بوشائی طولدیرمق اکر قازانج ومقطوع ویرکیلر ایله مسقفات واراضی ویرکیسی ضمائم معتدله‌سی وحیوانلاردن آلنان صایم ویرکیسی حاصلات متزایده‌سی ایله تلافی اولونه‌یلسه ایدی ، تورك واضع قانونك بویله بروبرکیه مراجعت ایتمك ایسته‌یکی خاطره کلهمز ایدی . لکن ، احتیاج وارایدی وباشقه مملکتلرده «ایش یکونی» ویرکیسی اسمی آلان chiffre d'affairers ویرکیسی یزده « استهلاك ویرکیلری » نام غریبی ایله حیات مالیه‌مزه ادخال ایدیلدی .

بونلردن عمومی استهلاك ویرکیسی « دور تجارلر » ایله هرنوع اعمالات وتعمیرات وتعهداتده‌کی « مساعی قیمنی » استادکاه پاره‌رق طرح ایدیلن ومستهلکی شخصاً آرامغه قالقیشان بروبرکیدر . مکلف قانوناً واصلاً مستهلکدر ولکن ، استیفاسی متوسطر واسطه‌سیله‌وقوعه کلمکده وهیچ برمملکتده تطبیق ایدیلمش براصول اولق اوزره ، پول الصاقی طریقیله اکثر واردانی جبایت اولونمقده‌در .

خصوصی استهلاك ویرکیسی ، دها محدود محالرده اولق ونوع تکلیفاتدن معدود اولان استهلاکات غذائیه ایله لذائذ مختلفه‌یه تکلیف اولق اوزره وضع اولونمقده ونسبتی بوسیله درجه‌ده تابع ووضعیت وحالك مساعده‌سی ایله متناسباً متزاید بولونمقده‌در .

هوز مکلفینی بوقدر چوق زمان ، مکالرایله برسنده میلیارلر ایله

Levent Şahverdi Arşivi

مقداره بالغ کوچکلی ، بویوکلی استهلاکاتده تعقیب ایتمهنك امکانی مالیه نه قیمکی نه باشقه برلرده ونه ده بزده حاضر لاندیغی حالده ، قونولان عمومی وخصوصی استهلاك ویرکیسنك موجب اولدیغی تردد واندیشه لر ایله شکایتلر صایلاماز وقولای قولای ده تلخیص اولونماز . انجق بزی علاقه دار ایدن مسئله بو ویرکیلرك صرف اقتصادی تأثیری اولمق اعتباریله ، بزجه مزی سهولتله دارالتابلیرز .

١ — استهلاك ویرکیلری بوزدن هر نوع امتعه واشیای مبرمه وغیر مبرمهنك استهلاك واشتراسی آزالمشدر . مملکتك آلیش وبریش حرکتنده موجود اولان وهر صنفه آز چوق طوغریدن طوغری یه ویا طولایسیله سرایت ایدن نسبی طورغونلق ، ایشته بو ویرکیلرك اول باول نتیجه سیدر . بوطورغونلق برمدت صوکرا بلکه آزالهرق قابله جق ومستهلکین ایله برابر صاتیجیلر و بونلرك اوزرنده مراقبه وظیفه سنی ایفا ایدن مأکنه نك حرکتلری انتظام قازانه جق ومعمافیه یه بر استهلاك ویرکیلرینك فروخت واشترایی تأخیر ، تعویق ، مقدار معاملاتی تنزیل اعتباریله حصوله کتیردکلری نتیجهٔ وسطیه آرتق کسب قطعیت ایده جکی انجون ، او حال بزم انجون مؤسس یکی نورمال بروضعیت تلقی اولونه جقدر . اعتراف ایتمك اضطراریده رکه ، استهلاك ویرکیلری قانونك چیقدیغی ظن ایدلدیکی کبی اقتصادی وضعیتی فلجه اوغرادیجقدر . قورقولری تحقق ایتمهش وفضله قورقانلرك اندیشه لری براز تخفف ایتمشدر .

٢ — استهلاك ویرکیلری علی العموم اموال وامتعهنك هر دفعهٔ تداولنده آلندیغی انجون ، استثنا ایدیلن ساحه لر خارج ، صاتیش بدللرینك ویرکی نسبتندن براز دها فضله آرتمه تمایل کوستردیکی واکثر امتعه ده ترفع تمایلنك کندیسنی محافظه یه چالیشدیغی وبناءً علیه ، ویرکیلرك مستهلکه طوغری کیتمکه بویوك بر استعداد کوستردیکی نظر دقتی جالبدر .

بوخصوصده امتعهٔ تجاریه یی مختلف قسملره آیرمق اقتضا ایدر :

١ ـ ادخالات امتعه سی ٢ ـ اخراجات امتعه سی ٣ ـ داخلده

استحصال وداخلده استهلاك ایدیلن امتعه ٤ ـ مواد ابتدائیه سی خارجدن ادخال ایدیلن ومواد ابتدائیه سی هم داخلدن تدارکی قابل وهم خارجدن جلبی ممکن اولان امتعهٔ معموله .

ادخالات امتعه سی : ادخالات امتعه سی انجنده ، استهلاك ویرکیسی تزایدی ودورلرك تعاقبی بوزدن بوکك ترفعی سبیله ، سورومی مهم نسبتلرده طوران ویاخود ادخالدن تماماً فراغت ایدیلن هیچ برمماله تصادف ایدیلهمکده در . بوندن شو نتیجه یی استخراج ایتمك امکان حاصل اولمشدر .

ادخالات امتعه سی اکثریتله تزاید فیأته نائل اولمقده ومستهلکه طوغری ویرکینك دوری قابل بولونمقده در .

لکن ، حال طبیعیده ادخالات تجاری ایله اونلرك مستهلکینه طوغری کیدیلیر ایکن کندیلرینه توسط اجرا ایدن اورته تجارك اوروپایه سپارشلری آزالمقده ودیکر جهتدن آناطولینك انجریلرندن طلب وسپارش اسکی درجه سنده شدتلی بولنمامقده در . مملکتك بوکون کیردیکی دور کویلینك ، شهرلینك محتاج اولدیغی برچوق حاضر امتعه ایله برابر یاری سرمایه کی قوللانیله جق اولان کوچك آلات وادواتی مهم درجه لرده آرتیرمغه مساعد اولان برتجهیز وحاضر لانمه دوریدر . تجار خارجدن ادخال ایتدیکی وسهولتله تأدیه سنه کندیسنی مقتدر کوردیلدیکی اموال متزایده مواجه سنده کورمدکجه ، وضعیتی وتجارتی امین کورمك ایسته مه جکی انجون ، ادخالات تجاری واونلرك پیکری اولان متوسطار وضعیتدن ممنون دکلدر . ادخالات جریانك انکشافی اوکنه ویرکینك کیندکجه بوکسلن مانعه کبی چیقماسنی تأمین انجون ، بوخصوصده اورته ده کی متوسطلرك وقابلیتسزلرینی قالدیرمق وجوق مساعد اولان محلرده بویوك تجار طرفندن شعبه لر وجوده کتیرمك ، ویرکی بوکنك تخفیفه مدار اولور . هرویرکی کبی استهلاك ویرکیسی ده ، مؤسسه لری توسیع ویاخود دها دار دائره ده حصر ایتمکه برسبب مؤثر اولدیغندن ، ادخالات تجارینك بو جهتلری

Levent Şahverdi Arşivi

١٨

اهمیتله درپیش ایتدکلری کورولمکده ومع مافیه کرك استانبول و کرك ازمیر تجارت مؤسسه‌لرنجه، استهلاك ویرکیلری بوزندن مملکت داخلنده متعدد شعبه‌لر وجوده کتیرن وسرعتله حرکته کلن مؤسسه‌لر کورولمکده‌در. وضعیت کسب قطعیت ایدر وویرکیلرده تعدیلات وجوده کلیه‌جکنه قناعت حصوله کلیرایسه: بعض مصرف فدا کارلقلرینه کیریشیله‌رك صوك مستهلکلره طوغری برآدیم دها یاقین اولمق اوزره شعبه‌جیلکه اهمیت ویریله‌جکی وبناءً علیه، کوچوك متوسطلر علیهنده برحرکت تجاریه اولمه‌جغی محققدر. بووضعیت مملکتك عمومی سیمای اقتصادیسنی تبدیل ایده‌مز وتورك ملی اقتصادی ایچون برضرر محض ده تلقی اولونه‌ماز. لکن، بوراده برشرطی اونوتمامق لازمدر. اوده یکی حصوله کلن شعبه‌جیلك تمایلی حقیقةً زائد بعض مصرفلری تنقیصه خدمت ایدر وطولایسیله ویرکی یوکی درجه‌سنده مستهلکینی منفعتدار ایده‌جك برنفع اقتصادیه سبیت ویرر ایسه.

بویوك مانیفاتوره‌ایله تحافیه ودمیرجیلك ایله بوکا مقیس اوله‌جق شعبات تجاریه‌ده کوچك متوسطلرك نسبی برتضییق دالغاسنه متوجه حرکتلرك قولای موفق اولیه‌جغی واندن تشبثلرك اورتهردن قالدیریله بیله‌جکی پیاسه‌مزده ظن وتخمین ایدلمکده‌در. اکر بو تخمین تحقق ایدر ایسه: ادخالات امتعه‌سنك اکثریسنده، ویرکی مستهلکینه طوغری عیناً العکاس ایده‌جك وتجارت حلقه‌لری ازالیه‌رق، ویرکی اقتصاداً مهم برمؤثر اولیه‌جق، دیمك اولور.

آنجق، صوك مستهلکین اولان کوبلیك وکوچك شهرلیلرك استهلاك قابلیتی برطرفدن آرتماز وياخود آرتسه‌بیله یاکحرومیت قبولی وياخود باشقه امتعه‌لرك اقامه‌سی وياخود مجادله‌جیلك حسنك تماسی یوزندن بوخصوصده کری یه طوغری فیأت ترفعاتی اینه‌جك برجریان ووضعیت حاصل اولور ایسه: بویوك طوبدالمجی ویا ادخالاتجی تجارك ضررندن وقایه‌سی وویرکی بوکندن ولو برقسمنی اولسون اوزرینه آلمقدن اجتنابی سبیله، استهلاك ویرکیلری کوچك واورتهر متوسطلرك اوزرنده ایکنجی برتوزعه دوچار اولمق امکان ایدر. شهرمزك کوچك اصناف

١٩

عمومیتله حسابلری بومرکزده‌در وقناعتلری استهلاك ویرکیلرندن برقسمنك کندی اوزرلرنده قالدیغی طرزنده‌در.

اخراجات امتعه‌سی:

بوراده ایلك اول خاطره کلن: هر دور تجاریده استیفا ایدیلن یوزده‌لر اوسته قونه قونه فیأتلر مادامکه آرتمقده‌در، انتهاءً اجنبیلر طرفندن بونلرك اوده‌ئمسی طبیعی اولمق لازمدر. تورك مستهلکلری کیم بیلیر، نه قدر اجنبی ویرکیلرینی علی طریق الانعکاس اوده‌مکده‌در، بوحاله کوره، اخراجات امتعه‌سی واسطه‌سیله مهم برمقدار استهلاك ویرکیلرمزك اجنبی مستهلکلر طرفندن اوده‌ئمسی مستبعدمیدر؟

وضعیت حاضره‌یی شویله خلاصه ایده‌بیلیرز:

هرنه‌زمان تورك تونون، فندق، اوزوم، انجیری ایله آقیون، پالاموط، یاموق ودریسی ومواد ابتدائیهٔ معدنیه وسائره‌سنك جهان پیاسه‌سنده موقعی کندیسنه فیأتلری تثبیت ایتمك اعتباریله حاکم‌موقع تأمین ایدر وایتمشدر. اشبو امتعه اوزرینه یوکلان ویرکیلرده مالکر ایله برابر سورولمکده سورولکده اجنبی مستهلکلرك و اول باول تجار وفابریقه‌تورلرینك طبیعةً صیرتلرینه یوکلنه‌بیلیر. لکن، بوراده دقیقه توقفه لزوم واردر:

جهانده هیچ برمتاعمز یوقدرکه، بلاقید وشرط فیأت حاکمیته رقیبسز اوله‌رق، مالك اوله‌بیلسین.

صوکرا، چوق نفیسلرینی بتشه‌یردیکمز اخراجات امتعه‌مزك الك قدرتلیلری مواجهه‌سنده بیله بی آمان رقیبلرقارشوسنده بولنمقده‌یز. مختلف وسیله‌لر ایله قونغره هیئت عمومیه‌سنده مذاکره ومناقشه ایدیلن اولدیغی وجهله، تورك اخراجات امتعه‌سنك نفاستی، خصائص مرغوبه‌یه مالکیتی وحتی اهویتی مطلق برروقابت قاهرانه اساسنه مالك ایکن، تشکیلات تجاریه نقصانی، ملی واپورلر ایله وملی متوسطلر ایله مالکرمزك سورولمه‌سی وآرقه‌دن تورك مالکرینی تقویه ایده‌جك قره‌دینك بوله‌ماسی وصایشلرمزك برازده اجنبی مشتریلره قره‌دی ایله صاتیلاماسی

Levent Şahverdi Arşivi

وضعیتمزی کوتولشدیرمکده وتورك مالارینك فیاتی براز قیرمقدهدر.
ایشته ، بونلر دلالت ایدر واجنبیلرك تورك مالی آلیر ایکن خارجده دکل ، داخلده بیله آجیقدن دائما استهلاك ویرکیلرینی اوزرلرینه آلیهجقلرینی بیان وبونده اصراری وبالنتیجه موفقیتلری کوستریرکه، تورکلر ایچون ، بوکون اجنبی پیاسهلره کندی ویرکی یوکلرینی عکس ایتدیرمك چوق کوچدر ؛ غیر ممکن دکلدر . فقط ، اینجه مهارت ونطاشتره متوقفدر .

اخراجات امتعهسنده اصل مستحلرك استهلاك ویرکیلری امرندهکی وضعیتی ایی قاوراتیلمدیقجه ، استهلاك ویرکیلرینك زیادهلرده وکیملرك اوزرنده قالدیغی آکلاشیلاماز .

توتون ، فندق ، آفیون ، اوزوم وایجیر الخ اخراجات امتعهسی مستحصللری ، مالارینك اوزرینه بینهجك وعدد دوره کوره آرتهجق اولان ویرکیلری قبول ایدوب ایتمهمده وضعیتلری نهدر ؟

خارجی پیاسهده کی بین المللل فیاتلره ومحل استحصالدن اجنبی پیاسهلره چیقنجیه قدر کچیریلهجك دورلرده اودهنهجك ویرکی حاصل مجموعنه مساوی بر مقدارده چفتچیدنده اکر تنزیل فیاته موافقت استحصال ایدیلهبیلسه : بونك معناسی رجعی بالعکاس حصوله کتیرمك ومستهلك یرینه مستحصله ویرکیلری یوکلتمك دیمکدر .

اکثر یوبوك تجاره واز دورلر پایهرق مالارینی آلوب اجنبی پیاسهلره سوق ایدهبیلن مکلفلره کوره :

بوکون کرك توتونده وکرك آفیون ایله فندق ودری وسائرهده ویرکیلرك اك مهم قسمنی - تمامنی دکل - مستحصل یوکلمکدهدر . چونکه تجار ، هله حسابلرینی ایی باپلان ، استحصال محلارنده متعدد شبکهلره مالك اولان تجار جهان فیاتلرینی وویرکی حمولهلرینی - نقلیهلری وسائرهیی اینجهدن اینجهیه مکملاً حساب ایتمکده وبوکلرك یا تمامنی ویاخود اك یوبوك قسمنی مستحصله یوکلتمدیکه ، آلیجی اولمامقدهدر . مستحصله کلنجه ، ضعفی ، بورجلی اولوشی ، اولدن باغلانیشی ومشتریسنی قیرماق ارزوسی یوزندن ، اکثریا بوکاموافقت

ایتمکده ویالکز جهان پیاسهسی فیاتلری براز مساعد ایسه، کچن سنهدن دها فضله بر بدل ایله مالنی صاتهبیلدیکی تقدیرده اشبو موفقیتدن ممنون اولقده وویرکی یوکلرندن مهم اقسامنی اوزرینه آلدیغندن بی خبر کورونمکدهدر .

استهلاك ویرکیلرینك اخراجات امتعهسنده مستحصل طرفندن بالموافقه قبولی اخراجاتجی تجارك اهلیت وقدرتی ومستحصلرك ضعفی ایله متناسباً وقوعه کلیبور وجهان پیاسهسنك فیاتلرده کی وضعیتی مسئلهیی براز اشکال ویاخود تسهیل ایدییور .

بوحاله دها دار برساحهیه کیرهبیلیرز :

مثلا، بوسنه توتون محصولی فیات اعتباریله، جهان پیاسهسنده مهم عرض یاپمغه وفیاتلری قیرابیلمك نقطهٔ نظرندن بزه شدتلی بر رقابت اجرا ایتمکه رقیلریمزك اقتدارلری بوقدر. فیاتلر یوکسلمکه میال وکوبلینك وضعیتی ویرکیلردن برقسمنك رقیلریمز طرفندن قبول ایدیلمهسی تسهیله خادمدر. مع مافیه : ویرکی یوکنی تجارده اوزرینه الیهجق ، بلکه اجنبیلره عکس ایتدیرهبیلهجکدر .

فندق محصولیده توتون ایله عینی درجهدهدر .

آفیون توتوندن دها ایی موقعدهدر، چونکه ایکی مهم آفیون رقیبنك جهان پیاسهسنده مهم عرضلری یوسنه یوقدر.

اوزوم وایجیر ایله آو دریلری قوزه وایپك ومواد ابتدائیهٔ سائرهدن یاپاغ، تفتیك اورته وضعیتدهدرلر . بونلرك مستحصللری ایله اورته متوسطلرینك اوزرنده مهم درجهده ویرکی یوکی قالهبیلمسی قابلدر .

کچیردیکمز سنه مهم اخراجات امتعهمزك سهولتله فیاتلرینی بولهبیلدکلری برسنه اولدیغی ایچون، ویرکینك سهولتله پارچهلاندیغی، قایدیغی مستحصلهمهم کری انعکاسی یاپمدیغی نظردقتی جالبدر. کلهجك سنهلرده بویله اولور ایسه : استهلاك ویرکولرینك استحصالی تحدید واشکال ایدهجك ماهیت مخربانهیه مالك بر تأثیر ایقاع ایتمهسی دائرهٔ امکانه کیرمز .

Levent Şahverdi Arşivi

٢٢

كرك ادخالات امتعه سنده وكرك اخراجات امتعه سنده اورته متوسطلرى قالديرارق، ويركى يوكندن استفاده ايديلمسى اقتصاداً بر ضرورت اولديغى كبى، امكان تحققى اولونجه، ملى اقتصاد جهازمزك برطرفندن تكمله مساعده بخش ايده جكى ايچون بحق آرزواولونور. فقط بوراده برنقطه فوق العاده جالب دقتدر.

ادخالات امتعه سنده بالذات اجنبيلرك شعبه جيلكه كيتمكه چاليشمه لرى هيچ آرزو ايديلمه جكى كبى، اخراجات امتعه مزده ده كذلك بالذات اجنبيلرك مملكتمزده كلهرك تا بدايت استحصاله قدر فعاليتلرينى تشميل ايتمارى وشعبه جيلكى بو صورتله يرلى تجارمز علهنده اونلرك تطبيق ايتمارى فوق العاده مضردر. واقعا تورك مؤسسات تجاريه سنك تام برادراك تجارى ايله تشكيلات مكمله يايه مديغى واخراجات شعبه لرينه مالك اولانلرك بيله آنجق قارشيلرنده اجنبى آليجى رقيلر كوردكلرنده تورك مستحصلنه حقى اولديغى يارەيى ويردكلرى نظر دقته آلينير ايسه، اجنبى آليجى واخراجاتجى مؤسسه لرك مملكتمزده آرتمسى كويليلر نامنه بحق آرزو اولونور. لكن، اونودولماملى كه، بو آرزو طلب مجرد تورك كويلسنك حقنى تأمينه مدار اولهجق بردرجه وماهيتده قالدقجه فائده لى وتورك موازنهٔ تجاريه سنى اخلال ايده جك، بردرجه يه واريرايسه، تورك تجارينك كأن كويلى يه تحكمى وآشاغى فياتلر ايله مالرينى آلدقلرى فرص احتماله نظراً، قات قات ضرريلدر.

استهلاك ويركيلرى يرلى واجنبى طانيديغنه، قابليتلى، لياقتلى، اى تشكيلاته مالك اولان كيمسه لره دور تجارى مقدارلرينى تنزيل ايتمكه حق ويرديكى ايچون، تورك مؤسسات تجاريه سنك مستهلى كمال اهميته نظر دقته آلمارى ومستعجلاً كندى آره لرنده اتلافات يايه رق هر جهتك منافعنى تأمين ايده جك صورتله حركته كلمارى لازمدر.

بعض امتعه داخليه استحصال وداخليه استهلاك ايديلن امتعه دن احتياجات ضروريه يه عائد اولان ويركيدن معاف اولديغى ايچون، فقراى خلقك وضعيتى نسبةً تخفيف ايديلمش ايسه ده، داخليه اعمالات واصلاحات متعاقبه يه تابع اولان موادابتدائيه نك الدن اله كچيشى اثناسنده

٢٣

استهلاك ويركيلرينك تطبيقى مهم مشكلات حدوثنه باعث اولمقده در.

مواد ابتدائيه استهلاك ويركيلرينى قبل الاعمال تأديه ايدن فابريقه. تورلرمز وكوچك ارباب اعمالا آغز ايچون، استهلاك ويركيسى «اعمال واستحصال» ويركيسى ماهيتى سهواتله وجوق دفعه اكتساب ايده بيلير وبواونلرك اساساً مشكل اولان وضعيتلرينى كوتولشديريور. ايشته بوحال، فابريقه مواد ابتدائيه سى اولان ملى كافهٔ امتعه نك بورسه لره ادخاله تشبث وبوكا مساعده اعطا ايدلمك ايله، نسبةً طى وتلافى ايديله بيلير ايسه، تورك يده هنوز تأسسه باشلايان نسيج، دريجيلك ومرانغوزلق وسائر صنايع صغيره نك تشكله عارض اولهجق اولان مانعه لر برطرف ايدلمش اولمق قابل اولور.

مواد ابتدائيه سى خارجدن ادخال ايديلن امتعه يه كلنجه،

بونلر مملكت داخلنده اشبو مواد ابتدائيه نك اصلاحى ايله وجوده كلديكنه وا كثريا مواد ابتدائيهٔ اجنبيه برايكى الدن كچمك، اضطرارنده قالديغنه كوره استهلاك ويركيلرى مملكتده تشكل ايتمكده اولان صنايع مليه نك تأسسنه شدتله مانع اولهجق بر وضعيت اكتساب ايده بيلورلر. تورك يده دريجيلك ايله صابونجيلغك وديكر بعض صنايع مليه مزك اجنبى فابريقه لرى محصولاتنه رقابت ايده بيلمك امكانلرى بو سبيله جوق كوچلشديرلمش بولونمقده در.

استهلاك ويركيلرينك مقطوعيته ربطى معامله لرى بسيطلشديرمك اعتباريله قيمتدار وباشقه مملكتلرى واضع قانونلرى طرفندن اختيار اولونان اصوله امثالى متضمن ايسه ده، بركره اكتساب مقطوعيت ايدن استهلاك ويركيلرينك فابا پاسه وايش وضعيتلرى طولايسيله ممتاز بعض صنعتلر ايله كوچك اضافه لرها مهم بر بار اقتصادى اولهجغنى اهميته دوشونمك اقتضا ايدر.

انحصارلر. مفيفى استهلاك ويركيلرى:

شكر، پترول وبنزين وكرك كبريت، مشروبات كحوليه، سيغاره كاغدى انحصارلرى خصوصى استهلاك ويركيلرينك اك مقبول اولانلرندندر.

Levent Şahverdi Arşivi

بونلردن کرك شکر ، پترول وبنزین وکرك کبریت وسیغاره کاغدلری معمول حالده اجنبی مملکتلردن کتیرتمکده اولدقلری ایچون ، بوکونه نظراً الك تازه ایی اولان اشیو امتعه‌یی ادخالات امتعه‌سی میانده وصف مخصوص ومتازه مالك اموالدن صایمق لازمدر . علی العموم دیکر ادخالات امتعه‌سنك اوزرینه موضوع اولان ویرکیلر نصل انعکاس امکانی سهولتله کوسترمکده‌در ایسه : بوراده برده انحصار اداره‌لرینك موجودیتی طولایسیله ، ویرکیلرینك مستهلکه طوغری سهولتله نقل ودور ایدیله‌جکنی قبول ایتمك لازمدر . دیمك : ویرکی یوکنی بوراده نه اداره‌لر وه‌ده متوسط تجار همان هیچ بر زمان اوده‌من واوده‌یه‌جك حالده دوشمزلر ؛ ویرکیلری انحصار مالارنده اوده‌ین صوك مستهلکلردر .

پترول وبنزین ایله شکر مستهلکلری : کمرك ، استهلاك وانحصار ویرکیلرینی هپ برابر حل اضطراریده قالان مستهلکلر بعضاً امتعه‌نك مالیت فیأتنه یوزده یوز مقدارنده انضمام ایدن بر ویرکی مواجهه‌سنده‌درلر (شکرده اولدیغی کبی) ، بعضاً پترولده استحصال فیأتنك اون وحتی اون ایکی مثلنی اوده‌مك اضطراریده‌درلر . نهایت یدی سکز مثلنه یاقین بر مقدار ضمیمه‌یی ده کبریت انحصارینه تأدیه مجبوریتنده بولنمقده‌درلر . بو وضعیت کوسترمکده‌درکه ، تورك مستهلکلری خصوصی استهلاك رسمی جنایت ایدن انحصارلر سایه‌سنده اولدقجه آغیر یوك آلتنده‌درلر . تورك مستهلکلرینك قابلیت استهلاکیه‌سی اشبو انحصارلرك وضعنه تقدم ایدن بعض احوال طولایسیله آرتمامش اولدیغی کبی ، انحصارلرك تأسسندن صوکرا ، احوال اقتصادیه‌ده حصوله کلن بکی انکشافلر سایه‌سنده کذلك استهلاك قدرتنك آرتدیغی ادعا اولونه‌مماز . بناءً علیه ، اشبو استهلاك فیأتلرینك تزایدی سبیله ، خلق ، ایرادلرینك مختلف مقاصده صرف وتوجیهی امرنده ، ماضیه نظراً بکی برطرز حسابی اختیار ایتمك ضرورتنده وبو صورتله مثلا پترول وبنزینه ، شکره ، کبریته الح اسکیدن تفریق ایتدیکی قازانجی نسبتندن دها چوق یوکسك برقسمنی براقق احتیاجنده‌در . خلقك بوسیله قازانجی کفایت ایتمیور

ایسه ، وارینی نوعنی بیدیکی وبواوغورده صرف ایتدیکی ادعا اولونه‌مماز . جمعاً یکون اوتوز کسور میلیون لیرا مقدارینه بالغ اولدیغی ویا اولاجغی ظن ایدیلن اشبو ویرکیلرك تورکیه خلقی بودجه‌لرنده یوزده اوندن زیاده تبدیل استقامت اجرا ایتدیره‌بیلمسی قابل اولایه‌ایدی ، وضعیت بك زیاده کوچ تلقی ایدیلیر ایدی . فقط ، مبلغ عمومی بودرجه‌لره وارمقده اولدیغندن طولایی ، ده‌نیله‌بیلیرکه ، براز کوچ ده اولسه ، بوبوکلر الآن سهولتله قابل تحمل اولان تکلیفاتدن عبارتدر .

یاپیلان بعض تدقیقاته کوره ، شکر استهلاکی مقدار عمومیسنده یوسنه برتنزل کورولیور وپترول وبنزین استهلاکاتنده بالکز جه یوسنه تحققی مأمول اولان تزایدلره اسکی نسبت ودرجه‌ده انتظار اولونمق قابل بولونمیور . بوحال بزه ویرکینك آغیرلغی اعتباریله خلقك برشی حس ایتمدیکنی اثبات ایده‌من ایسه‌ده ، وضعیتك تحملسوز اولدیغی ادعالرینه بوراده هیچ مساغ اولمدیغنی مکملاً کوستریر . دیمك : غائب اولان مهم شیلر بوقدر ؛ عظیم جریحه‌لر آچیلدیغی وحتی ضعیف وفقیر خلقك بیله آغیر بریوك آلتنده قالدیغی سویله‌مز . بالکز ، رفاهه سرعتله کیده‌جك اولان خلقك مثلی سرعتی نسبتی براز خفیفله‌مش دیمك اولور . خصوصی استهلاك ویرکیلرینك آغیرلغنی کویلرمزك بالانعکاس حس ایده‌جکی وشهرلرده‌کی منوران صنفنك ، تعمیر اخراجیله اسباب مختلفه تحت تأثیرنده قاله‌رق برطرفدن استهلاك ویرکولرینك برطرفدن مقطوع ویرکی ایله قازانج ویرکیلرینك تحت تأثیرنده قالوب بالمقابله صاندیغی خدمات بدنیه وعقلیه‌سی اجرتلری ایچون متناسباً دها فضله اجرت سعی آرامق اضطرارنده اولدیغی حالده ، سنی اسباع ایتمکه امکان بولهمیه‌جق اولانلرك الك مضطرب موقعی اشغال ایله‌جکی مهم ونظر دقته آلنمه لایقدر . بوصنفك بیدیکی ضربه‌لر تحت تأثیرنده فنا النفسامله اوغرایه‌جغنی واستقامت حیاتی ده کیشدیره‌رك کندی اقتصادی مالی موقعنی اصلاح ایچون ایفا ایلدیکی وظائفدن اوزاقلاشه‌جغنی وبوسیله مملکتی دها جائلی قطه‌لردن اضرار ایده‌جکنی تخمین ایتمك قولای ایسه‌ده ، بومسئله‌نك حلی چاره‌لرینی کوستره‌بیلمك بك سهل دکلدر .

Levent Şahverdi Arşivi

خلاصهٔ عمومیه :

مطالعات سالفه‌یه مستنداً بروجه آتی تکلیفلرك هیئت عمومیه‌یه عرضی موافق کورولمشدر :

١ — تورك ویرکیلری سیستمنده عمومی وجدی اصلاحات وجوده کتیرمك امرنده احتیاج حس ایدن حکومت جمهوریه‌جه اتخاذ ایدیلن تدبیر ووضع اولونان یکی ویرکیلری تورك تجارت عالمی ممنونیت ایله قبول ایتمش وبونلرك کرك اساسلرینه وکرك تطبیقاتنه متدائر مسئله‌لرك اغلاقی طولایسیله کچیریلن مشکلات دوره‌سنك طبیعی اولدیغنی دائما تسلیم ایلمشدر .

٢ — کچن سنه وضع اولونان ویرکیلر طولایسیله کرك برطرفدن مستهلکین وکرك بر طرفدن ارباب اعمالات ومتوسطلر ایله تجارك معاملاتی اوزرنده بوسبیله حصوله کلن تأثیرلری اراشدیرارق بونلردن فنالرینك ازاله‌سنه چالیشمق خصوصنده حکومت جمهوریه‌نك ایفاسندن کری قالمدیغی تعدیل وتصحیح تشبثلرینی تورك تجارت عالمی کمال شکران ومنت ایله قید ایتمکده‌در .

٣ — اعشارك الغاسی طولایسیله حصوله کلن بوشلغی طولدیرمق اوزره تشبث ایدیلن ویرکی اصلاحاتنده برطرفدن بلاواسطه ویرکیلر تعدیل وبعض یکیلری احداث ایدیلیر ایکن ، دیکر طرفدن عینی اهمیتله عمومی وخصوصی استهلاك ویرکیلرینه کیدیلمسی استانبول تجارت قونغره‌سی ممنونیت ایله کورر وبوندن صوکرا یاپیله‌جق تعدیلاتك‌ده دائما آهنکدار ومتوازی برصورتده‌وقوعه کلمسنی امید ایلر .

٤ — مستقبل تورك ویرکی سیستمی بلا واسطه اقسام تکلیفیه‌سی ایچنده قازانج ویرکیسنك محورلك وظیفه‌سنی ایفا ایلمسی‌واشبو ویرکینك تورکیه‌ده حصوله کلن بالجمله قازانجلرك منابعنه متوزع اولمسی لزومنه تورك تجارت عالمنك نظردقتنی جلب ایلر .

ویرکیلرك اقتصادی تأثیرلری

قومیسیونی

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN İZMİR'DEKİ HUBUBAT ÜRETİMİNE ETKİSİ

Pakize ÇOBAN KARABULUT*

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile stoklarda yeterli miktarda olmayan ihracat ürünlerinin, özellikle hububat çeşitlerinin fiyatlarında birkaç ay içinde ciddi artışlar görülmeye başlanmıştır. Köylü, fiyatları artan ürünlerin ekimine yönelerek, savaş buhranı nedeniyle yaşadığı olumsuz etkileri minimize etmek istemiştir. Hükümet ise stoklarda yeteri kadar hububat bulunmasını sağlayarak, yabancı ülkelerle yaptığı ihracat anlaşmalarını devam ettirmiştir. Bu sebeple, Millî Korunma Kanunu (MKK) ile savaş yıllarında piyasanın düzenlenmesi, halkın gıda ihtiyacının karşılanması ve köylünün ihtiyaç duyduğu ürünü ekmesinin sağlanması amacıyla gerekli düzenlemeleri yapma yetkisi hükümete tanınmıştır. Ayrıca, fiyatların olağanüstü artışının da önüne geçilebilmesi için önlemler alınmış, ancak alınan tüm önlemlere rağmen savaş sonuna kadar bu konuda başarılı olunamamıştır. Çalışmada İkinci Dünya Savaşı sürecinde hububat çeşitleri gibi temel tüketim maddelerinin, alınan kararlardan nasıl etkilendiği ve İzmir köylüsünün bu ürünün ekimine verdiği önem detaylı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, İzmir Vilayeti, Millî Korunma Kanunu, Hububat, Türkiye Ekonomisi.

* Arş. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, pcoban@beu.edu.tr, pakizecoban@gmail.com

Levent Şahverdi Arşivi

THE EFFECT OF THE SECOND WORLD WAR TO GRAIN PRODUCTION IN IZMIR

ABSTRACT

With the beginning of the World War II, export products that were not abundant in stock, especially grain varieties, began to show a significant increase in their price in a few months. The peasant, who tended to the cultivation of products increasing in price, wanted to minimize the negative effects experienced by the war crisis. On the other hand, the government, by ensuring that there was enough grain in stock, continued export agreements made with foreign countries. For this reason, the authorization was given to the government via Turkish National Security Law to stabilize the market in the war time and to meet the food needs of the people and to make some arrangements to ensure the cultivation of the needed product. Moreover, some precautions were also taken in order to prevent the extraordinary increase in prices, but, in spite of all the precautions, it was not successful in this regard until the end of the war. In this work, how the grain, which was an important product in the Second World War period, was affected by the decisions accepted and the importance that Izmir peasant gave to the cultivation of this product, are discussed in detail.

Key Words: Second World War, Izmir Province, Turkish National Security Law, Grain, Turkish Economy.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda savaş dışı kalarak, sıcak savaşın etkilerinden kaçınmış olmasına rağmen, sosyal ve ekonomik ilişkiler içinde olduğu devletlerin savaşa dâhil olması nedeniyle azalan dış ticaret hacmiyle, savaşın etkilerini dolaylı olarak yaşamıştır. Özellikle gıda ihtiyacının sağlanması konusu, savaş yıllarında hem şehirlerde yaşayan halkın hem de orduda sayısı hızla artan askerin beslenmesi açısından önemle üzerinde durulan konuların ilk sırasında yer almıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin silahlı bir tarafsızlık politikası izlemesi bir yandan silahlı tarafsızlık politikasının gerektirdiği büyük bir ordunun gıda ihtiyacının sağlanması öte yandan üretimi yeterli olmayan bir ülkenin ithalatının birden büyük ölçüde kısıtlanmasına neden olmuştur[1].

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Birinci Dünya Savaşı'na katılan ve Kurtuluş Savaşı veren Türkiye, savaş zamanında ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan nelerin yaşanabileceğini tahmin edebiliyordu. Bu nedenle, henüz savaşın Avrupa topraklarında başlamasının dördüncü ayında, Türkiye'de yaşanması muhtemel bir gıda sıkıntısı tehlikesine karşı ürünlerin birçoğu piyasadan çekilmiş, satışa sunulan ürünler de yüksek fiyatlarla piyasaya sürülerek, piyasada karaborsaya sebep olunmuştur[2]. Karaborsacılığın önlenmesi için tek şart, piyasada ihtiyaç duyulan ürünleri bol miktarda stoklarda tutmaktı. Bu durumda da köylüye önemli görevler düşmüştür. Köylünün kendi kendine kalkınması, salma adıyla toplanılan vergilerle neredeyse imkânsız olduğu için, başta Dâhiliye Vekâleti olmak üzere diğer vekâletlerin de köylüyü daha fazla tarımsal ürün yetiştirmesi için teşvik etmesi gerekiyordu[3].

Refik Saydam Hükümeti, savaş başlamadan önce Şevket Süreyya Aydemir'in de içinde bulunduğu uzmanlar grubuna "Müdafaa Ekonomisi" ile ilgili bir rapor hazırlama görevi vermiştir. Rapor 1939 yılının son aylarında tamamlanarak Başbakanlığa sunulmuş, bunun üzerine hükümet, bu rapora dayanarak bir

1 İlhan Tekeli- Selim İlkin, **Cumhuriyetin Harcı- Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s.410.

2 **TBMM, Zabıt Ceridesi**, 7. Dönem, 2. Yasama, 10. Cilt Fihristi, 58. İnikat, Ankara 22.05.1944, s.151; **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararları (BKK)**, Fon Kodu (F.K.) 030.01.00.00. Yer Numarası (Y.N.) 34.204.1.

3 **Aydın Gazetesi**, 25 Mart 1941; **Aydın Halkın Dili Gazetesi**, 11 Temmuz 1941.

Levent Şahverdi Arşivi

yasa tasarısı hazırlamasını Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) grubundan istemiştir. Bu arada "*Millî İktisat Kanunu*" tasarısı hükümet tarafından hazırlanarak gruba gönderilmiştir. Tasarı hükümete emek, tasarruf, şirket kurma hürriyetini kısıtlayıcı ve alınıp satılabilen her türlü ticaret eşyası ile ilgili yetki vermiştir. Hükümete sunulan tasarıda verilen bu yetkilerin anayasaya uygun olup olmadığı konusu tartışmaya yol açmış, yasaya karşı CHP grubunda ciddi bir direniş ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Recep Peker başkanlığında bir komisyon kurularak, uzlaşmanın sağlanması gündeme gelmiştir. Komisyonun hazırladığı uzlaşma metni *"Millî Korunma Kanunu*" adıyla meclise sunulmuş, yasa ile ilgili yapılan uzun tartışmalar sonunda, barış zamanındaki kanunlarla savaş koşullarının üstesinden gelinemediği anlaşılınca 18 Ocak 1940 tarihinde TBMM'de kabul edilmiştir[4]. MKK'da, üretim ve ürünlerin dağıtımı ile ilgili alınan kararlar, köylüyü yakından ilgilendirmiştir. Bu konuyla ilgili özellikle 14, 20, 21, 25, 40 ve 41. maddelerinin köylüye ve tarımsal üretime etkisi bu çalışmada detaylı olarak incelenmiştir. Çalışmada örnek olarak İzmir vilayetinin ele alınması, vilayetin çok önemli ihracat kanalı olan İzmir-Alsancak Limanı'na sahip olması ve savaş yıllarında bu limandan yapılan ithalat ve ihracatın, Almanya'nın İtalya'yı ve Balkanlar'da Yunanistan da dâhil işgal etmesi ile Ege Denizi'nin güvenliğinin etkilenmesinden kaynaklanmıştır[5].

MİLLÎ KORUNMA KANUNU'NUN DOĞRUDAN KÖYLÜYE ETKİSİ

MKK'da, tarımsal ürünler ve maden yatakları ile ilgili alınan kararlar, ülkenin millî gelirini ve savaş yıllarındaki ticaret antlaşmalarını oluşturmasından dolayı, dönemin hükümeti tarafından madenlerde çalışan işçiler ve ekim işleriyle uğraşan köylüler için ağırlıklı olarak uygulanmıştır. Sadece MKK uygulamaları köylünün ve ülkenin kalkınmasında yeterli bir unsur olmamış[6], çiftçiler, savaş

4 **Anadolu Gazetesi**, 1 Mart 1940; **Anadolu Gazetesi**, 21 Şubat 1940; **Aydın Gazetesi**, 20 Şubat 1940. 8 Ocak 1940 tarihinde kabul edilen 3780 numaralı MKK, 19 Şubat 1940 tarihinden itibaren uygulamaya girmiştir; **Resmî Gazete**, 26 Ocak 1940.

5 Hüsnü Özlü, "Arşiv Belgelerine Göre, İkinci Dünya Savaşı'nda İzmir ve Trakya'nın Savunmasına Yönelik Türk İngiliz Heyetinin Görüşmeleri ve Alınan Önlemler", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XII/24, İzmir 2012, s.235.

6 **Aydın Halkın Dili Gazetesi**, 11 Temmuz 1939.

Levent Şahverdi Arşivi

boyunca daha fazla ekime teşvik edilmiş ve üretimde verimliliği arttırma adına birçok karar alınmıştır[7].

Stokların bolluğu fiyatlarda düşüşlere neden olmuş, bu da 1939-1940 yıllarında hububat çeşitlerindeki üretimin düşmesine sebep olmuştur. Bu nedenle fiyatların da düşmesiyle 1939 ve 1940 yıllarında birçok hububat çeşidinde üretim düşüşleri gözlenmiştir. Ancak savaşın başlaması ile ithal edilen ürünlerin fiyatlarının, geldiği ülkelerde yükselmesi Türkiye'de de yerli ürün fiyatlarının yükselmesine sebep olmuştur[8]. Artan fiyatların, işçi ücretlerine yansıması, yol masraflarının artmasına ve ürün fiyatlarının şehirlerde kısa zamanda yükselmesine yol açmıştır. Bu durum ürünlerin pazardan çekilmesine ve tüccarların depolarında bekletmesiyle sonuçlanmıştır. Bu nedenle, ticaretle uğraşmayanlar da ellerindeki malları stok yapmaya başlamıştır. MKK'nın 25. maddesi tüccar olmayanların ellerindeki malları stok yapmasını yasaklaması açısından önemli olmuştur. Bu şekilde karaborsacılığın da önüne geçilmek istenmiştir. Aynı zamanda Başbakan Refik Saydam, savaşın etkisinin Türkiye'ye yansımasını hafifletmek adına, köylüye üretimi arttırması çağrısında bulunmuştur[9].

Savaş nedeniyle sınırları güçlendirmek isteyen Türk ordusu, sınır bölgelerine asker sevkiyatına başlamış ve yeni asker alımları ile bu açık kapatılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda ordudaki hareketlilik, ordu araç ve gereçlerinin sevk edilmesine sebep olmuştur. MKK'nın 41. maddesiyle ordunun at ve sığır gibi taşıma işlerinde kullanılacak hayvan ihtiyacının sağlanması amacıyla her dört hektar arazi için, çiftçinin bir çift hayvanına geri verilmek üzere el konulması, vergilendirilen hayvan sayısında azalmaya neden olmuştur. Bu nedenle toplanan hayvan vergilerindeki düşüşün engellemesi için hayvan vergilerinde artış yaşanmıştır. Savaş döneminden önce vergiye dâhil olmayan at, eşek ve katır gibi binek hayvanlarından da vergi alınmaya başlanmıştır. Üç yaş altı at, iki yaş altı sığır ve orduya ait hayvanlar vergiye tabi değildi. Savaş döneminde bu hayvanlardan alınan vergi Tablo 1'de verilmiştir.

---

7 **BCA, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü (BÖKM)**, F.K. 030.01.0.0. Y.N. 34.204.1; **Aydın Halkın Dili Gazetesi**, 11 Mayıs 1942.

8 **BCA**, **CHP**, F.K. 490.01.0.0. Y.N. 5.26.30.

9 **Aydın Gazetesi**, 2 Mart 1940; **Anadolu Gazetesi**, 1 Mart 1940.

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo 1. At ve Sığır İçin Yıllık Vergi Miktarları[10]

Yıllar	1938	1941	1942-1945
Sığır Vergisi (Kuruş)	35	35	45
At Vergisi (Kuruş)	-	10	125

Tablo 1'e bakıldığında attaki vergi artışı oranı savaş zamanı ciddi değişimler göstermiştir. Kanunun bu maddelerinin İzmir vilayetine doğrudan etkilerini görebilmek için İzmir vilayetinde vergiye tabi at ve sığır sayıları incelenmiştir. İzmir vilayetindeki vergiye tabi at ve sığır sayılarındaki değişimler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. İzmir Vilayetinde Sayım Vergisine Tabi Hayvan Sayısı[11]

Yıllar	At Sayısı	Sığır Sayısı
1940	-	146143
1941	30246	145570
1942	29462	136001
1943	28766	133813
1944	30503	139650

Tablo 2'ye bakıldığı zaman, hayvan sayılarında 1943 yılına kadar ciddi düşüşler görülmektedir. En fazla düşüş, 1941-1942 dönemi arasında gerçekleşmiştir. 1941 yılı kış aylarında İzmir'de ölen at sayısı 642, ölen sığır sayısı da 3.448 adettir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda ve üç yaşına giren at ve iki yaşına giren sığır sayılarının da artmasıyla, vergiye tabi hayvan sayılarındaki düşüşün, 1942 yılında bu kadar etkili olmaması gerekiyordu. Bu düşüşün sebebi ilgili hayvanlara ordu tarafından el konulmasından kaynaklanmıştır.

Ordunun hem sayısı hızla artan askerin gıda ihtiyacı sağlanması hem de sahip olduğu hayvanların beslenmesinin sağlanması amacıyla hububat çeşidi ekiminin arttırılması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmiştir.

10 **TBMM, Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 4. Yasama, 25. Cilt Fihristi, 64. İnikat, Ankara 27.05.1942, s.370; **Resmî Gazete**, 31 Mayıs 1941; **Resmî Gazete**, 30 Mayıs 1942; **İzmir'de Köycülük Emirler ve Öğütler Dergisi**, Sayı 9, Şubat/1945, s.39.

11 **T.C. Başvekâlet İstatistik Genel Müdürlüğü (B.İ.G.M.), Hayvanlar İstatistiği 1944**, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul 1946, s.50-75; **Resmî Gazete**, 15 Temmuz 1931.

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo 3. İzmir Vilayetinde Hububat Ekim Oranları (x 100 Hektar)[12]

Ürün	Buğday			Arpa			Mısır			Yulaf			Çavdar		
Yıl	1940	1941	1942	1940	1941	1942	1940	1941	1942	1940	1941	1942	1940	1941	1942
Ekim	40.0	29.8	42.0	40.0	31.3	35.1	8.4	10.2	14.9	5.0	3.7	6.2	3.7	3.4	4.2

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'de tarımsal faaliyetlerin en önemli bölümü hububat üzerine yoğunlaşmış, Türkiye'nin tarım konusunda aldığı her önlem, büyük ölçüde hububat üretimini arttırmak adına olmuştur. Hububat grubu içinde yer alan buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır, pirinç, kaplıca, kuşyemi, darı ve mahlut arasında üretimin çok büyük bir bölümünü hem ekili alan hem de miktar olarak buğday ve arpa oluşturmuştur. Hububat hem insan hem de hayvan gıdasının temelini oluşturduğu için üretiminin ve dağıtımının düzenlenmesi, savaş döneminde yönetimin başarısı açısından kritik bir öneme sahip olmuştur[13].

Hububat ekiminin arttırılması amacıyla MKK'nın 40. maddesi ile 8 hektar ve daha fazla arazisi olanların, arazilerinin yarısına hububat ektirmeye zorlanması, hem hububat fiyatlarındaki artışı önleyecek hem de ordunun, aldığı asker ve çift hayvanlarının doyurulmasını sağlayacak bir önlem olarak uygulamaya konulmuştur.

Tablo 3'e bakıldığında 1941 yılındaki, mısır ürünü hariç diğer hububat ürünlerinin ekim oranlarının düşmesi, doğal afetlerden etkilenen birçok köylünün, Kasım ve Aralık ayında ektiği ürünleri söküp, onların yerlerine Şubat ayında mısırı ekmesinden kaynaklanmıştır. 1941 yılındaki hububat ekimindeki

12 **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1942)**, Ankara.

13 İlhan Tekeli- Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**, İletişim Yayınları, C 2, İstanbul 2014, s.236.

Levent Şahverdi Arşivi

azalma, fiyatların önemli oranlarda artmaması ve eldeki ürün bolluğundan kaynaklanmıştır. 1942 yılında ürünlerin fiyatlarındaki etkili artış, ekim oranlarının 1940 yılına göre daha fazla olmasını sağlamıştır. Çift hayvanlarının orduya teslim edilmesi gerektiğini belirten 41. madde, 1942'deki ekim oranındaki artıştan dolayı köylüyü etkilememiştir. Ayrıca, 8 hektar ve üstü arazilerin yarısına hububat ekimini zorunlu tutan 40. madde ise, 8 hektar ve üstü arazi sahiplerinin az olması ya da arazi sahiplerinin daha önceden de hububat ekmelerinden dolayı uygulamada hububat üretiminin arttırılmasında etkili olmamıştır. Bu nedenle kanundaki 40. madde, 1941 yılındaki hububat ekim oranının düşmesinden dolayı, İzmir vilayetini etkilememiştir.

MİLLÎ KORUNMA KANUNU'NUN TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ ARACILIĞIYLA KÖYLÜYE ETKİSİ

Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) ilk olarak eldeki hububat ürünlerinin ülke genelinde ihtiyaç doğrultusunda dağıtımı, üretimi ve bu ürünlerin ithal ve ihraç hallerinin belirlenmesi amacıyla kurulmuştur. Ayrıca piyasadaki hububat fiyatlarını belirleyerek, çiftçinin mağdur olmasını önleme sorumluluğunu da üstlenmiştir. Ancak ofis, savaş koşullarında MKK'nın etkisiyle kuruluş amacı dışında hareket etmek zorunda kalmıştır. TMO'nun bu konudaki müdahalesi 1940 yılının son dönemlerinde stoklardaki ürün bolluğunun da tükenmesi ve vilayetlerde ürünlerin piyasadan çekilmesi sonucunda gerçekleşmiştir[14]. Ürünlerin piyasada erimesi ile savaşın ilk aylarında yapılan değişiklikle, arpa ve yulafın TMO aracı-

14 Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi, İstanbul 2001, s.199. Hüseyin Topuz, "Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi (1923-1950)", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C 12, S 3, 2007, s.384-386; **Balıkesir Gazetesi**, 2 Ekim 1939. **BCA**, **BKK**, F.K. 030.18.01.02. Y.N. 93.107.10; İsmail Bulmuş, **Tarımsal Fiyat Oluşumunda Devlet Müdahalesi**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1978, s.177; Şefik Taylan Akman-İnci Solak Akman, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Hububat Üretiminin Vergilendirilmesi", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, S 1/2, 2011, s.77-78. İkinci Dünya Savaşı'ndaki gelişmeler doğrultusunda TMO'ya Bakanlar Kurulu'nun 20 Ocak 1941 tarih ve 2/15114 sayılı kararnamesi ile un stokları meydana getirme ve bunları olağanüstü hallerin gerektirdiği şekil ve yerlerde muhafaza ve idare etme yetkisi verilmiştir. Hemen ardından 2/14713 numaralı kararnamenin hükümete tanıdığı hububat ürünlerine el koyma yetkisini genişleten yeni bir düzenleme yürürlüğe girmiştir. Bakanlar Kurulu'nun 12 Şubat 1941 tarih ve 2/15164 sayılı kararnamesi ile üreticilerin elinde bulunan tohumluk ve yemeklik ihtiyacından fazla olan hububatın el koyma hükümlerine tabi tutulmasına karar verilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

lığı ile stok yapılması kararı alınmıştı[15]. Ayrıca, hükümet tarafından MKK'nın 14. maddesi gereğince, halkın ve ordunun ihtiyacı olan her türlü maddenin tespit edilen fiyattan alınmasına karar verilmişti. Bu karar doğrultusunda arpa ve yulaftan sonra ordu için buğday ve çavdarın da TMO tarafından peşin olarak satın alınmasına karar verilmiştir[16]. Daha sonra 25 Nisan 1941 tarihinde mısır ürünü de TMO tarafından satın alınacak ürünlerin listesine dâhil edilmiştir[17]. Ordunun temel ihtiyacı için gerekli olan ürünlerin saklanması veya ordunun alması için fiyatların serbestçe yükseltilmesi, ordunun bu durum karşısında zor durumda kalmasına sebep olmuştur. Bu nedenle Ocak 1942 tarihinde, TMO veya Ticaret Ofisleri aracılığı ile vilayetlerin gezilerek, ordunun ihtiyaç duyduğu tüm tarım ürünlerinin belirlenmesi ve belirlenen ürünlerin tespit edilen fiyattan alınarak, ordu birliklerine verilmesine karar verilmiştir[18].

Savaş koşullarına göre sürekli değişen MKK, 15 Temmuz 1942 tarihinde alınan 366 sayılı karar ile 14. maddede hububat ürünlerinin toplanması ile ilgili düzenlemede değişikliğe gidilmiştir. Bu kapsamda, 1942 yılında istihsal edilen buğday, çavdar, mısır, yulaf ve arpa mahsulünün 50 tona kadarının %25'ine; 50 tondan sonraki 100 tona kadarının %35'ine, 100 ton ve daha fazla olan kısmının ise %50'sine el konularak satın alınması kararı alınmıştır[19]. TMO ise satın alacağı belirtilen ürünleri, üreticinin kendisine zamanında satması için piyasada

15 **Resmî Gazete**, 4 Kasım 1939.

16 **Resmî Gazete**, 05 Aralık 1940. Elinde 500 kilodan az olan ürünü olan köylü hariç tutulmuştur; **BCA**, **BKK**, F.K. 030.18.01.02. Y.N. 89.104.5. Adı geçen mahsullerin 3491 sayılı kanunun 3. maddesine göre ofisin iştigal konuları arasına alınması; Ticaret Vekilliğinin 24 Ekim 1939 tarih ve 3563/14548 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından 27 Ekim 1939 tarihinde kabul edilmiştir; **BCA**, **BKK**, F.K. 030.18.01.02. Y.N. 93.107.9. Çavdarın TMO'nun iştigal konuları arasına alınması; Ticaret Vekilliğinin 28.11.1940 tarih ve 4/9122 sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 28.11.1940 tarihli toplantısında kabul edilmiştir; Akman-İnci Solak Akman, "a.g.m.", s.77-78; **BCA**, **BKK**, F.K. 030.18.01.02. Y.N. 93.107.11; **BCA**, **BKK**, F.K. 030.18.01.02. Y.N. 93.107.12.

17 **BCA**, **BKK**, F.K. 030.18.01.02. Y.N. 94.34.12.

18 **BCA**, **Muamelat Genel Müdürlüğü (Mua.)**, F.K. 030.10.0.0. Y.N. 50.324.51.

19 **Resmî Gazete**, 17 Temmuz 1942; Hasan Çetin, İkinci Dünya Savaşı Süresinde Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Durumu (1939-1945), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ 2007, s.137; Şerafettin Pektaş, **Millî Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi**, İstanbul Fırat Yayınları, 2010, s.447; Tevfik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)**, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s.313; Sabri Yetkin-Erkan Serçe, **Kuruluştan Günümüze İzmir Ticaret Borsası Tarihi, Ticaret Borsası**, İzmir 1998, s.179.

Levent Şahverdi Arşivi

ürünlerin fiyatları düştüğü dönemlerde, ürün fiyatlarını arttırmış ve bu fiyat zammını sadece birkaç ay ile sınırlı tutmuştur[20]. Örneğin; 17 Temmuz 1942'de buğdayın TMO'da alım fiyatı 20 kuruş iken, 25 Temmuz 1942'de 26 kuruş, 1 Ağustos 1942'de 10 kuruştu. Diğer hububat çeşidi fiyatları da bu doğrultuda değişiklik göstermiştir[21].

Hububat fiyatlarındaki sürekli artış daha sonra, hükûmet tarafından el koyma kararı dışında tutulan temel tüketim maddelerinin ordu tarafından karşılanmasında güçlükler yaşanmasına neden olmuştur. Alımların azaldığı ve depolardaki gıda maddelerinin tükendiği 1943 yılı içinde istihsal edilen hububat ürünlerinin 6 tona kadar olan kısmının %20'sine, 6 tondan 15 tona kadar olan kısmının %30'una, 15 tondan fazla olan kısmının da %50'sine el konulmasına karar verilmiştir. Ayrıca fasulye, börülce, nohut, mercimek ve bakla mahsullerinin %25'ine, İcra Vekilleri Heyetinin 13 Mayıs 1943 tarihli toplantısında, hükûmet tarafından el konulmasına karar verilmiştir[22].

Tablo 4. İzmir Vilayetinden Alınan Toprak Mahsulleri Vergisi (TMV)[23]

Yıllar	Toprak Mahsulleri Vergisi (Lira)
1942-43	2.055.000
1943-44	4.959.000
1945	1.220.000

4 Haziran 1943 tarihinde TMV Kanunu ile çiftçiler için yeni bir vergi uygulamaya konulmuştur[24]. Bu vergi ile köylünün daha fazla üretime geçeceği düşünülmüş, ancak vergi borcunu ödeyemeyen köylü, tarlasını, bağını, öküzünü

20 **Aydın Gazetesi**, 7 Ağustos 1941; **Aydın Halkın Dili Gazetesi**, 8 Ağustos 1941. 28 Mayıs 1941 tarih ve 2/15888 sayılı kararnamede yazılı buğday, çavdar, arpa, yulaf ve mahlut alım fiyatlarına 8 Ağustos 1941 tarihinden itibaren kilo başına 1 kuruş zam yapılmıştır. Yapılan zamların 31 Ekim 1941 tarihine kadar geçerli olacağı ilan edilmiştir.

21 **Resmi Gazete**, 17-25 Temmuz -1 Ağustos 1942.

22 **BCA**, **BKK**, F.K. 030.18.01.02. Y.N. 101.34.16.

23 **T.C. B.İ.G.M., Maliye İstatistikleri (1936-1947)**, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1949, s.126.

24 Sevilay Özer, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulamaya Konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi", **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 5, 2011, s.221; Yetkin- Erkan Serçe, **a.g.e.**, s.178.

Levent Şahverdi Arşivi

satarak vergi borcunu ödemek zorunda kalmıştır[25]. Bu şekilde köylünün üretim araçlarını tehdit eden bir durumun oluşması, temelinde yatan fazla üretim fikrini sarsmıştır[26]. Bu vergi tarıma yönelik geniş çapta ilk dolaysız vergi olduğu için aşara benzetilmiştir[27]. Kanun ile hububat, bakliyat, fındık, fıstık, incir, üzüm, zeytin ve pamuk gibi ürünler ayni; afyon, kendir, keten, pancar, narenciye, patates ve tütün gibi ürünler de nakdi olarak vergilendirilmiştir. Vergi oranı, belli fiyattan alınan ürünlerde %8, diğerlerinde ise %12 olarak kabul edilmiştir[28]. Afyon, pancar ve tütün mahsullerinin vergisi bunların dışında tutulmuştur. Çünkü Türkiye Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi satın aldığı afyon ve pancar mahsulüne ait vergileri müstahsile yapacağı ödeme sırasında, müstahsilin alacağını kesmek suretiyle tahsil etmiştir. Tütün Vergisi de İnhisarlar İdaresi tarafından tahsil olunmuştur[29] ve savaşın sonunda kaldırılmıştır[30].

HUBUBAT ÜRÜNLERİNDEKİ DURUM

Buğday

Türkiye'nin neredeyse tüm bölgelerinde yetiştirilen, ithalata ihtiyaç duymayan bir hububat çeşididir. Hububat çeşitleri arasında üretimi en fazla yapılan üründü.

Savaş başlamadan önce Ağustos 1939 tarihinde piyasadaki kilo fiyatı 6,5 kuruş idi[31]. Bu fiyat birkaç ay önceki fiyatına göre düşüktü. Piyasada buğday ihtiyacın çok üzerinde olması nedeniyle fiyatlardaki düşüşü önlemek için, TMO çalışmalar başlatmış ve köylünün elinde kalan buğdayları yaklaşık 5 kuruşa almak istemiştir[32]. Fiyatların bu seviyede seyretmesinin sağlanması için, tüccarlar

25 Kemal H. Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)**, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.164-165.

26 Mehmet Yüce, "Avarız Vergisinin Muhteşem Dönüşü: Olağanüstü Vergiler", **Akademik Bakış**, S 3, Temmuz/2004, s.7.

27 Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.237; Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)**, İmge Kitabevi, İstanbul 2005, s.85-86.

28 Timur, **a.g.e.**, s.206.

29 Özer, "a.g.m.", s.223.

30 **Resmî Gazete**, 26 Ocak 1946.

31 **Resmî Gazete**, 10 Ağustos 1939.

32 **BCA**, **BKK**, F.K. 030.18.01.02. Y.N. 88.91.5.

Levent Şahverdi Arşivi

tarafından kurulan birliklerin aldığı ortak bir karar ile[33] hükûmet tarafından ihracat birliklerine üye olmayanların MKK gereğince satış izinleri kaldırılmıştır[34]. Böylelikle Mayıs 1940 tarihinde buğdayın bir önceki yıl ile aynı değerde olması sağlanmıştı[35]. 1940 yılının başlarında bazı milletvekillerinin buğday ihracatının azaltılması yönündeki uyarıları dönemin Ticaret Vekili B. Nazmi Topçuoğlu tarafından dikkate alınmamış[36] ve buğday 1940 yılında fazla miktarda ihraç edilmiştir[37]. Ancak, 1940 yılının son aylarında, TMO tarafından uygun fiyatlarla ordu ve kurumların ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için buğdayın stok yapılması gerektiği belirtilmiştir[38]. Bu nedenle köylü tarafından ofise satılması için, buğdayın kilosu Kasım 1940 tarihinde 8 kuruşa yükseltilmiştir[39]. Buğday mahsulünün 1941 yılı itibari ile ihracatına son verilmiş, ihtiyaçların artması, yaşanan kuraklık ve sellerin de etkisiyle ithalat yapılmaya başlanmıştır[40]. Buğdayın kilosu tüm bu olumsuzluklardan sonra Mayıs 1941'de 9 kuruşa yükselmiştir[41]. Savaşın, toprak mahsullerinin yetiştirilmesinde kullanılan yardımcı maddelerin fiyatları üzerinde devamlı artışa neden olmasını göz önünde bulunduran hükûmet, 1942 istihsal yılında ekimin arttırılması ve çiftçilerin bu alandaki çalışmalarının hızlandırılması amacıyla 10.12.1941'den itibaren tüm ülke genelinde buğdayın fiyatını 13.50 kuruş olarak belirlemiştir[42]. Buğday fiyatına yapılan bu zammın tüketiciye ve ekmek fiyatlarına etkisinin azaltılması için hükümetin gerekli ön-

33 **Anadolu Gazetesi**, 7 Ocak 1940.

34 **Anadolu Gazetesi**, 10 Mart 1940.

35 **Resmî Gazete**, 7 Mayıs 1940.

36 **TBMM, Zabıt Ceridesi,** 6. Dönem, 2. Yasama, 8. Cilt Fihristi, 20. İnikat, Ankara 03.01.1940, s.10; **Resmî Gazete**, 15 Ocak 1940; **Anadolu Gazetesi**, 9 Ocak 1940; **TBMM, Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 2. Yasama, 8. Cilt Fihristi, 22. İnikat, Ankara 08.01.1940, s.27.

37 **Balıkesir Gazetesi**, 5 Şubat 1940; **Anadolu Gazetesi**, 16 Şubat 1940; **T.C. B.İ.G.M., Tarım İstatistikleri Özeti (1942-1963)**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1964, s.4; **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1942)**, Ankara, s.3; **T.C. B.İ.G.M.**, Selim Sabit Aykut, **Rakamlarla Türkiye**, C 1, Ankara 1947, s.74-76; **T.C. B.İ.G.M., İstatistik Yıllığı, 1948**, C 16, s.424; **T.C. B.İ.G.M.**, Selim Sabit Aykut, **Rakamlarla İktisadi ve İçtimai Türkiye**, Recep Ulusoğlu Basımevi, C 2, Ankara 1943, s.12-14.

38 **Resmî Gazete**, 5 Aralık 1940.

39 **Resmî Gazete**, 27 Kasım 1940.

40 **TBMM, Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 4. Yasama, 27. Cilt Fihristi, 77. İnikat, Ankara 05.08.1942, s.22; **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C 4, s.982; Zühal İzmirli-Yücel İzmirli, **Makedonya'dan Esen İmbat**, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2010, s.164.

41 **Resmî Gazete**, 10 Mayıs 1941.

42 **Resmî Gazete**, 7 Aralık 1941.

Levent Şahverdi Arşivi

lemleri alması istenmiş[43] ve 1942 yılında İngiltere'den fazla miktarda buğday ithalatı gerçekleştirilmiştir[44]. Ürünün ekimi için İzmir Ticaret Odası, buğday fiyatlarını önemli oranda arttırmıştır.

Un sıkıntısı nedeniyle börekçi, pastacı ve simitçi esnafının işlerini bırakma noktasına gelmesiyle[45], MKK'nın 21. maddesine göre[46] buğday unundan ekmek, francala, makarna, şehriye, peksimet, bisküvi ve simitten başka yiyeceklerin yapılması yasaklanmıştı[47]. 1941 yılı buğday yetiştiren diğer ülkelerde de kıtlıkların yaşandığı bir yıl olduğu için, ithalat da istenilen düzeyde yapılamamıştır[48]. Köylü ürünlerini saklamaya başlamış ve ambarlara buğday mahsulü teslim edilmemiştir. Bu sebeple, Buğday Koruma Vergisi kaldırılarak bu durumun üstesinden gelinebileceği düşünülmüştür[49]. Böylece, Buğday Koruma Kanunu 2 Ocak 1942 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılmıştır[50]. Ayrıca ekmek tüketimi, yedi yaşına kadar olan çocuklar için günlük 187,5 gram, yedi yaşından büyük olanlar için 375 gram ve ağır işte çalışan işçiler için ise ihtiyaçlarını karşılayamamasına rağmen 750 gram olarak sınırlandırılmıştır[51]. Şubat 1942 tarihinde buğdayın kilo fiyatı 2 kuruş daha yükselmiş ve TMO'daki kilosu yaklaşık 16 kuruşa çıkmıştır[52]. Buğday fiyatlarının oldukça arttığı dönemlerde, kişi başına tüketilecek ekmek miktarı 3 Haziran 1942 tarihinde ağır işçiye 600 gram (tam ekmek), büyüklere 300 gram (yarım ekmek) ve küçüklere 150 gram (çeyrek ekmek) olarak değiştirilmiştir[53]. Buğdayın TMO kilo fiyatı da 20 kuruşa yükselmiştir[54]. Hükümet tarafından Ocak 1943 tarihinden itibaren hububat ve un satışlarının ve

43 **Aydın Halkın Dili Gazetesi**, 18 Aralık 1941.

44 **T.C B.İ.G.M., Dış Ticaret Yıllık İstatistik (1942-1945)**, C 4, Ankara 1946, s.3.

45 **Aydın Halkın Dili Gazetesi**, 14 Kasım 1941.

46 **Resmî Gazete**, 3 Şubat 1942.

47 **Resmî Gazete**, 27 Kasım 1941.

48 **Aydın Gazetesi**, 6 Ağustos 1941.

49 **TBMM, Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 4. Yasama, 22. Cilt Fihristi, 20. İnikat, Ankara 18.12.1942, s.44.

50 **Aydın Gazetesi**, 11 Ocak 1942; **Resmî Gazete**, 2 Ocak 1942.

51 **Resmî Gazete**, 19 Ocak 1942; Gönül Güneş, **İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ankara'da Günlük Yaşam**, Alter Yayınları, Ankara 2013, s.67; Murat Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam**, Homer Kitabevi, İstanbul 2007, s.224.

52 **Resmî Gazete**, 11 Şubat 1942.

53 Kazım Karabekir, **Günlükler (1906-1948)**, çev. Budak Kayabek, C 2, İstanbul 2009, s.1265; İhsan Bayram, **Değirmendağı**, Heyamola Yayınları, İstanbul 2011, s.83.

54 **Afyon Haber Gazetesi**, 13 Ağustos 1942; **Akdeniz Gazetesi**, 18 Temmuz 1942.

Levent Şahverdi Arşivi

makarna imalatının serbest bırakılması ile piyasanın rahatlamasının sağlanması, fiyatların daha da artması ile sonuçlanmıştır[55]. Yasaklanan ihracatlar ve yapılan ithalatlardan dolayı piyasanın nefes alması ile Ocak 1944 tarihinden sonra buğday 27 kuruşa düşmüştür[56]. Böylece verilen ekmek gramajlarında artışlar görülmüş ve 1 Ekim 1944'ten itibaren çocuklara 375 gram, ağır işlerde çalışanlara 750 gram ekmek verilmesi kararlaştırılmıştır[57]. 1945'te fiyatların çok fazla artmasıyla daha az ihracat ile daha fazla gelir elde edilmiştir. Savaş sonrasında, savaşa katılan devletlerin özellikle ihtiyaçlarının artması ve ihracat yollarının açılması ile ekonomi yeniden canlanmaya başlamıştır. Bu durum Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5. 1939-1946 Yıllarında İzmir Vilayetinde Buğday İstihsali (Ton) ve Fiyatları (Kuruş)

Yıllar	**Üretim[58]**	**Fiyat[59]**
1939	50069	5,59
1940	23447	7,66
1941	11885	9,23
1942[60]	35605	24,91
1943[61]	45445	94,26
1944	37715	26,89
1945	21399	36,18
1946	33606	24,19

55 Yetkin- Erkan Serçe, **a.g.e.**, s.181; **Resmî Gazete**, 19 Ocak 1943.

56 **Resmî Gazete**, 3 Ocak 1944; **Aydın Gazetesi**, 7 Haziran 1944.

57 **Resmî Gazete**, 2 Ekim 1944.

58 **T.C. B.İ.G.M., Tarla Ürünleri İstatistiği (1937-1939)**, Recep Ulusoğlu Matbaası, Ankara 1940, s.19-21; **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1942)**, Ankara, s.4-6; **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1937-1946)**, Ankara 1947, s.5-11.

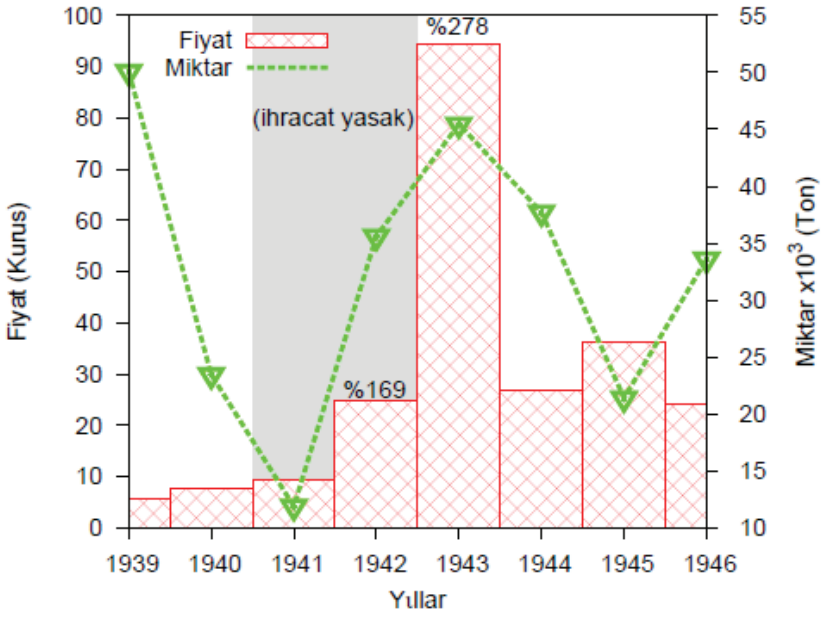
59 **T.C. B.İ.G.M., Fiyat İstatistikleri (1935-1943)**, Biricik Matbaa, Ankara 1947, s.23; **T.C. B.İ.G.M., Fiyat İstatistikleri (1934-1948)**, Akın Matbaası, Ankara 1950, s.30.

60 **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1945)**, Ankara 1947, s.2.

61 **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1945)**, Ankara 1947, s.2.

Levent Şahverdi Arşivi

Şekil 1. *İzmir Vilayetindeki Buğday Üretiminin Yıllara Göre Değişimi*

Savaş döneminden önce, buğdayın stoktaki bolluğu 1940 üretimine de yansımıştır. Ancak 1941 ve 1942 yıllarında ihracatın yasaklanması ile birlikte 1942 ve 1943 yıllarında yapılan ciddi fiyat artışı buğday üretimini etkilemiştir. Stoklardaki iyileşme ile birlikte fiyatların düşmesi, 1944 yılı ile birlikte üretimin düşmesine neden olmuştur. Buğday üretimi de 1941 ve 1945 yıllarındaki doğal afetlerden etkilenmiştir.

Arpa

Arpa, buğdaydan sonra en fazla üretimi yapılan hububat çeşidiydi. 1939 yılında savaş başlamadan önce arpanın kilosu ortalama 5,5 kuruştu[62]. Savaştan önce ihracatın üretime göre oldukça az olması, stoklarda yeterli arpa mahsulünün depolanmasını sağlamıştır[63]. Savaşın başlaması ile birlikte birkaç aylık zaman

62 **Resmî Gazete**, 30 Mayıs 1939; **Resmî Gazete**, 10 Ağustos 1939.

63 **TBMM, Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 2. Yasama, 8. Cilt Fihristi, 22. İnikat, Ankara 08.01.1940, s.27. 1936 yılında 2.153.000 ton üretime 23.000 ton ihraç, 1937 yılında 2.276.000 ton üretime 113.000 ton ihraç; 1938 yılında 2.400.000 ton üretime 123.000 ton ihraç; 1939 yılında

Levent Şahverdi Arşivi

diliminde ihracat fiyatı da ortalama olarak aynı (5,5 kuruş) fiyattan seyretmiştir[64]. TMO'nun savaşın ilk aylarında ordudaki hayvanların beslenme ihtiyaçları için arpa stoku yapma çabası nedeniyle, diğer ürünlerin ihracatında olduğu gibi arpa mahsulünün de ihracat yetkisi ihracat birliklerine devredilmiştir[65]. Arpa sıkıntısı, bira fabrikalarını da zor durumda bırakmış, gazino ve içkili lokantalar bu nedenle İnhisarlar Vekâletine şikâyette bulunarak, tedbir alınmasını istemişlerdir[66]. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda hükûmetin, arpa stokunu arttırma çabası arpanın kilosunun 7 kuruşa çıkmasına neden olmuştur[67]. 1940 yılının son aylarında TMO tarafından köylüden arpa mahsulünün belirlenen fiyattan alınacağı, arpa ihtiyacının olduğu tekrar vurgulanmıştır[68]. Ofisin hububat ürünlerini piyasa değerinin çok altında bir fiyatla satın almak istemesi, çiftçileri kızdırmış ve ürünlerin saklanmasına sebep olmuştur. 1941 yılında meydana gelen don ve sel olaylarından dolayı ürünler zarar görmüş ve hububat ürünlerinde yaşanan düşüşten arpa da etkilenmiştir[69]. Bu nedenle arpa fiyatı da Mayıs 1941 tarihinde 8 kuruşa yükselmiştir[70].

Savaşın etkilerinin Türkiye'ye daha fazla yansımaya başladığı günlerde, ithalatın azalması ve dış ticaret hacminin daralması, tüm hazır eşya ve gıda maddelerine bir kez daha zam yapılmasına neden olmuştur[71]. Arpa mahsulü de bu

---

2.295.000 ton üretime ise 67.000 ton ihraç edilmiş ve elde de yeterli ürün kalmıştır; **Anadolu Gazetesi**, 9 Şubat 1940.

64 **Anadolu Gazetesi**, 7 Ocak 1940.

65 **Anadolu Gazetesi**, 10 Mart 1940.

66 **Anadolu Gazetesi**, 13 Şubat 1940.

67 **Anadolu Gazetesi**, 8 Ocak 1940; **Anadolu Gazetesi**, 21 Şubat 1940; **Resmî Gazete**, 17 Mayıs 1940.

68 **Resmî Gazete**, 30 Kasım 1940; **Aydın Gazetesi**, 16 Temmuz 1941.

69 **BCA**, **Mua.,** F.K. 030.10.0.0. Y.N. 184.268.18; **BCA**, **Mua.,** F.K. 030.10.0.0. Y.N. 184.268.23.

70 **Resmî Gazete**, 10 Mayıs 1941.

71 Aytaç Yıldız, **Üç Dönem Bir Aydın: Burhan Asaf Belge (1899-1967)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.166; Ulvi Keser, **Yunanistan'ın Büyük Açlık Dönemi ve Türkiye**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s.336; Serdar Sarısır, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu Sahillerine Sığınan Yunanlı Sivil Mülteciler", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** S 27, Bahar/2010, s.508-509. Almanya, Türkiye'yi kendi yanında savaşa katabilmek için Ege'deki Yunan adalarını vaat etmiş ve bu adalara çıkarmada bulunmuştur. Bunun üzerine adada yaşayanlar, açlık ve sefaletten kurtulmak için Türkiye'nin Ege kıyılarına iltica etmiştir. Gelen göçmenler Kıyı Ege'de özellikle İzmir, Aydın ve Muğla vilayetlerinin sahil kasabalarına gelmiştir; İsmail Gezgin, **Tarih Boyunca Çeşme**, Şenocak Yayınları, İzmir 2009,

Levent Şahverdi Arşivi

zamdan etkilenmiş ve kilo fiyatı için TMO'nun verdiği fiyat, Aralık 1941'de 11 kuruş olmuştur[72]. Ordu ihtiyaç duyduğu arpa ürününe alternatif olarak, vitamin açısından daha yararlı olduğu anlaşılan pancar ve pamuk çekirdeği küspeleriyle bu açığı gidermeye çalışmıştır[73]. 1941'de ciddi oranda düşen ihracat, 1942 yılında tamamıyla durmuştur. Şubat 1942'de hububat çeşitlerine yapılan 2 kuruş zam ile arpa 13 kuruş olmuştur[74]. Arpa gibi diğer hububat ürünlerini de kapsayan 15 Temmuz 1942 tarihindeki düzenleme ile hububat ürünleri belli oranlarda devlet tarafından toplanmıştır[75]. Bu durum ürünlerin saklanmasına neden olacağı için kilo fiyatı arttırılmış ve TMO arpanın kilosunu 15 kuruşa çıkarmıştır[76]. Arpa, 1943 ve 1944 yıllarında az da olsa ihracata açılmıştır[77]. Almanya'nın tüm gücüyle Rusya'ya yöneldiği dönemde kilo fiyatı Ocak 1944 tarihinde 20 kuruş olan arpa, Mayıs 1944 tarihinde 14 kuruşa kadar düşmüştür[78]. Bu durum İzmir vilayeti için Tablo 6'da gösterilmiştir.

---

s.81. Bu iltica edenlerin bir kısmı da İngiliz, İtalyan ve Amerikan askerleridir; Zehra Önder, **II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası**, çev. Leyla Uslu, Bilgi Yayınları, Ankara 2010, s.271; Süleyman Seydi, **1939-1945 Zor Yıllar! 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı,** Asil Yayınları, Ankara 2006, s.252; Murat Özata, **Türkiye-ABD İlişkileri (1943-1945)**, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul 2014, s.150; Sabit Dokuyan, **1945-1950 Yılları Arasında Türkiye (Dış Politika-İç Politika)**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s.8. Türkiye'ye saldırmaktan vazgeçen Almanya, Türkiye'nin kendisine saldırmayacağına dair güvence de aldıktan sonra Rusya'ya doğru yönelmiştir. Bunun üzerine İngiltere ve ABD Türkiye'ye kendi çıkarları için yaptığı silah sevkiyatını 28 Şubat 1944 tarihinde durdurmuştur; Turhan Feyizoğlu, **Bir Paylaşma Planının Perde Arkası Türkiye 1945**, Bizim Kitaplar, İstanbul 2007, s.35. Ancak Türkiye bu kez silah ihtiyacını Almanlardan karşılamıştır. Türkiye ise Almanya ile ticari ve siyasi ilişkilerini kestiğini 2 Ağustos 1944'te açıklamıştır; **TBMM, Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 4. Yasama, 23. Cilt Fihristi, 28. İnikat, Ankara 11.11.1941, s.62.

72 **Resmî Gazetesi**, 17 Aralık 1941.

73 **Afyon Haber Gazetesi**, 23 Kasım 1942.

74 **Resmî Gazetesi,** 11 Şubat 1942.

75 Çetin, a.g.t., s.137; Pektaş, **a.g.e.**, s.447; Çavdar, **a.g.e.**, s.313; Yetkin- Erkan Serçe, **a.g.e.**, s.179.

76 **Resmî Gazete**, 7 Temmuz 1942; **Afyon Haber Gazetesi**, 13 Ağustos 1942; **Akdeniz Gazetesi**, 18 Temmuz 1942.

77 **T.C. B.İ.G.M.**, Selim Sabit Aykut, **Rakamlarla İktisadi ve İçtimai Türkiye**, Recep Ulusoğlu Basımevi, C 2, Ankara 1943, s.16; **T.C. B.İ.G.M., İstatistik Yıllığı 1948**, C 16, s.424.

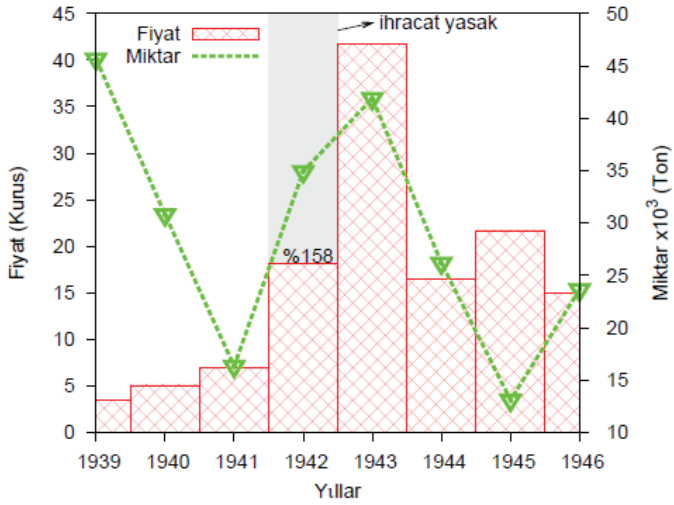
78 **Resmî Gazetesi**, 03 Ocak 1944; **Aydın Gazetesi**, 1 Haziran 1944; **Aydın Gazetesi**, 7 Haziran 1944; **Aydın Gazetesi**, 17 Haziran 1944.

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo 6. 1939-1946 Yıllarında İzmir Vilayetinde Arpa İstihsali (Ton) ve Fiyatı (Kuruş)

Yıllar	Üretim[79]	Fiyat[80]
1939	45.668	3,39
1940	30.804	5,03
1941	16.311	7
1942[81]	34.919	18,10
1943[82]	41.887	41,74
1944	26.174	16,46
1945	13.079	21,68
1946	23.635	15

Şekil 2. *İzmir Vilayetindeki Arpa Üretiminin Yıllara Göre Değişimleri*

79 **T.C. B.İ.G.M., Tarla Ürünleri İstatistiği (1937-1939)**, Recep Ulusoğlu Matbaası, Ankara 1940, s.29-30; **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1942)**, Ankara, s.14-15; **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1937-1946)**, Ankara 1947, s.16.

80 **T.C. B.İ.G.M., Fiyat İstatistikleri (1935-1943)**, Biricik Matbaa, Ankara 1947, s.10; **T.C. B.İ.G.M., Fiyat İstatistikleri (1944-1948)**, Akın Matbaası, Ankara 1950, s.11

81 **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1945),** Ankara 1947, s.4.

82 **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1945),** Ankara 1947, s.4.

Levent Şahverdi Arşivi

Şekil 2'de bakıldığında diğer hububat ürünlerinde olduğu gibi, arpa mahsulünün de ihracatının yasaklanması ve birim fiyatlarındaki ciddi artışlar, köylüyü savaş yıllarında arpa üretimine yönlendirmiştir. Diğer ürünlerde olduğu gibi aşırı fiyat artışları, ihtiyaç fazlası üretimle sonuçlanmış ve sonraki yıllarda üretimde ve birim kilo fiyatında düşüş yaşanmasına sebep olmuştur.

Mısır

İzmir vilayetinde mısır, tahıllar içinde üretim açısından buğday ve arpadan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Mısır, insanların gıda maddesi ve hayvan yemi olarak farklı alanlarda kullanılmıştır.

Alman ordusunun ülkeye yaklaştığı dönemde, Nisan 1941 tarihinde mısır TMO alım listesine girmiş ve ihracatı 1944 yılına kadar durdurulmuştur[83]. 1941 yılında bu ürüne iç piyasada daha fazla ihtiyaç duyulması, karaborsa fiyatlarında ciddi artışlara sebep olmuş ve piyasada ürünün 37 kuruştan satışı gerçekleştirilmiştir[84]. Karaborsa fiyatlarının ciddi oranda yükselmesi ile ürünler TMO'ya teslim edilmemiş ve bu nedenle 1942 yılı için ofis, fiyatlarda önemli oranda artışa gitmek zorunda kalmıştır[85]. Bu artışlar özellikle kıyı Ege köylüsünü bu ürüne yönlendirmiş ve İzmir köylüsü de 1942 yılında en iyi üretimini gerçekleştirmiştir[86]. Fiyatlarda yüksek oranlarda yaşanan artışları önlemek için 1942 yılı ile birlikte Türkiye, İngiltere ve Filistin'den önemli oranda mısır ithalatı gerçekleştirmiştir.[87] Mısırın MKK'nın 20. maddesi gereği, üç yıl ihracata kapalı olması, eldeki mısır stoklarını arttırmıştır. Bu durum 1943 yılı ile birlikte fiyatların düşmesine ve mısır üretiminin savaşın sonuna kadar azalmasına sebep olmuştur. 1944 yılında ise kilo fiyatı belli dönemlerde 13 kuruşa kadar düşmüştür[88]. Bu

83 **BCA**, **BKK**, F.K. 030.18.01.02. Y.N. 94.34.12.

84 **Aydın Halkın Dili Gazetesi**, 9 Eylül 1941.

85 **T.C. B.İ.G.M., İstatistik Yıllığı (1942-1945)**, C 15, Ankara 1955, s.254; **Aydın Gazetesi**, 6 Ocak 1942.

86 **T.C. B.İ.G.M., Tarım İstatistikleri Özeti (1942-1963)**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1964, s.4; **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1942)**, Ankara, s.3; **T.C. B.İ.G.M.**, Selim Sabit Aykut, **Rakamlarla Türkiye**, C 1, Ankara 1947, s.83; **T.C. B.İ.G.M., Zirai İstatistik (1936-1956)**, Ankara 1957, s.14; **BCA**, **Mua.**, F.K. 030.10.00.00. Y.N. 18.268.34.

87 **T.C. B.İ.G.M., Dış Ticaret Yıllık İstatistik (1942-1945)**, C 4, Ankara 1946, s.3.

88 **Aydın Gazetesi**, 1 Haziran 1944; **Aydın Gazetesi**, 7 Haziran 1944; **Aydın Gazetesi**, 14 Haziran 1944.

Levent Şahverdi Arşivi

nedenle köylü, diğer hububat çeşitlerine geri dönüş yapmıştır. 1944 yılında mısırın ihracata açılması[89], İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük vilayetlere bu ürünün serbestçe satılabilmesi ve Yunan adalarına ürün ihracatının yapılabilmesi, 1945 yılında fiyatları tekrar yükselmesiyle sonuçlanmıştır[90]. Böylece 1946 yılında mısır üretimi yeniden artmıştır. Ülke genelindeki tüm bu durumların İzmir vilayetine yansıması Tablo 5'te gösterilmiştir. Tablodaki fiyat listesi, İzmir ve Manisa Ticaret borsalarının ortalama fiyatlarıdır.

Tablo 7. 1939-1946 Yıllarında İzmir Vilayetinde Mısır İstihsali (Ton) ve Fiyatı (Kuruş)

Yıllar	**Üretim[91]**	**Fiyat[92]**
1939	8861	3,61
1940	10413	5,92
1941	8569	8,55
1942[93]	14542	59,13
1943[94]	10568	43,63
1944	5566	16,97
1945	3813	22,06
1946	6547	28,34

89 **Aydın Gazetesi**, 11 Haziran 1944.

90 **Aydın Gazetesi**, 15 Mart 1944; **Aydın Gazetesi**, 12 Nisan 1944.

91 **T.C. B.İ.G.M., Tarla Ürünleri İstatistiği (1937-1939)**, Recep Ulusoğlu Matbaası, Ankara 1940, s.74-75; **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1942)**, Ankara, s.41-42; **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1937-1946)**, Ankara 1947, s.44.

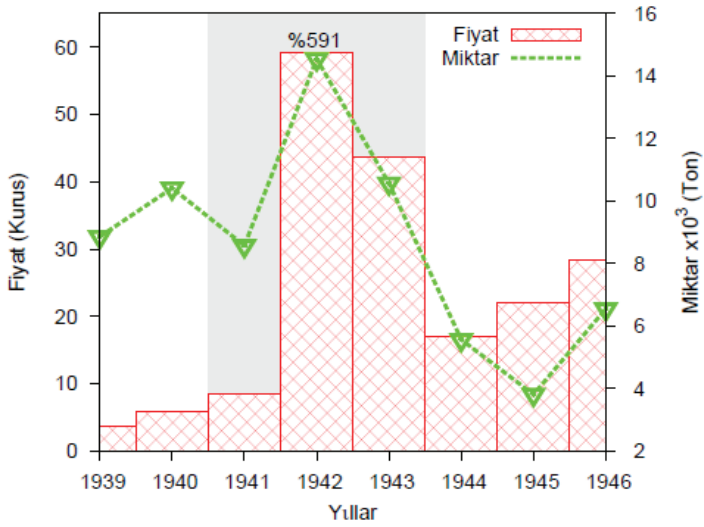
92 **T.C. B.İ.G.M., Fiyat İstatistiği (1935-1943)**, Akın Matbaası, Ankara 1950, s.50; **T.C. B.İ.G.M., Fiyat İstatistiği (1944-1948)**, Akın Matbaası, Ankara 1947, s.49.

93 **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1945)**, Ankara 1947, s.14.

94 **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1945)**, Ankara 1947, s.14.

Levent Şahverdi Arşivi

Şekil 3. *İzmir Vilayetinde Mısır Üretimi ve Fiyatının Yıllara Göre Değişimi Grafikteki gri renkli bölge ihracatın olmadığı yılları belirtir*

Şekil 3'te Tablo 7'ye ait veriler değerlendirilmiştir. İzmir köylüsünün 1942 yılında mısır üretimine ilgi göstermesinde ürün fiyatlarındaki %591 oranında artışın önemli etkisi olmuştur. Ayrıca aynı yıl üretimle birlikte, grafikte gri alan ile gösterilen 1941, 1942 ve 1943 yıllarında ihracatın olmaması, mısır ürününün stoklarda yeterli miktarda olmasını sağlamıştır. Böylece, 1943 ve 1944 yıllarında kademeli olarak mısır fiyatlarında ve buna paralel olarak üretiminde düşüş gözlenmiştir. Grafikte İzmir vilayetinin 1941 ve 1945 yıllarında doğal afetlerden etkilendiği de belirgin bir şekilde görülmektedir.

Çavdar

Çavdar üretimi de, diğer hububat ürünleri gibi, 1941 yılında fiyatında yeterli artış olmadığı için ve doğal afetlerin de etkisiyle üretimi azalmış bir üründür. Ancak 1941 yılında ihracatının yasaklanması ve fiyatındaki ciddi artış nedeniyle stoklarda önemli miktarda biriken bir ürün olmuştur. Çavdarın fiyatı, diğer hububat ürünleri gibi 1941 ve 1945 yıllarında bahar ve kış dönemlerinde yaşanan kuraklıktan etkilenmiştir[95].

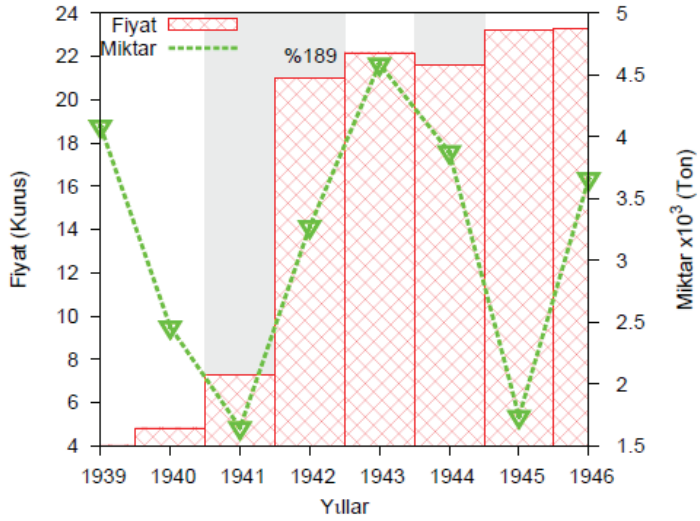
95 **T.C. B.İ.G.M.**, Selim Sabit Aykut, **Rakamlarla İktisadi ve İçtimai Türkiye**, Recep Ulusoğlu Basımevi, C 2, Ankara 1943, s.19; **T.C. B.İ.G.M.,** Selim Sabit Aykut, **Rakamlarla Türkiye**, C 1, Ankara 1947, s.86.

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo 8. 1939-1946 Yıllarında İzmir Vilayetinde Çavdar İstihsali (Ton) ve Fiyatı (Kuruş)

Yıllar	Üretim[96]	Fiyat[97]
1939	4.086	4,02
1940	2.462	4,83
1941	1.647	7,25
1942[98]	3.274	21
1943[99]	4.589	22,17
1944	3.879	21,6
1945	1.739	23,2
1946	3.662	23,3

Şekil 4. *İzmir Vilayetindeki Çavdar Üretimlerinin Yıllara Göre Değişimleri*

96 **T.C. B.İ.G.M., Tarla Ürünleri İstatistiği (1937-1939)**, Recep Ulusoğlu Matbaası, Ankara 1940, s.38; **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1942)**, Ankara, s.23; **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1937-1946)**, Ankara 1947, s.25.

97 **T.C. B.İ.G.M., Fiyat İstatistikleri (1935-1943)**, Biricik Matbaa, Ankara 1947, s.32; **T.C. B.İ.G.M., Fiyat İstatistikleri (1944-1948)**, Akın Matbaası, Ankara 1950, s.38.

98 **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1945)**, Ankara 1947, s.6.

99 **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1945)**, Ankara 1947, s.6.

Levent Şahverdi Arşivi

Şekil 4'te çavdar üretiminin, diğer hububat ürünleri gibi 1942 ve 1943 yıllarında önemli oranda arttığı görülmektedir. Ancak diğer ürünlerden farklı olarak kilo fiyatında ciddi düşüşler olmamasına rağmen, çavdar mahsulü köylünün önem verdiği bir hububat çeşidi olmamıştır.

Yulaf

Yulaf ürününün, savaşın başlarında kilo fiyatı 7 kuruştu, daha sonra hükümetin tohum alanındaki destekleme politikası ile yulaf ucuzlamış ve kilosu 6,5 kuruşa düşmüştür[100]. Avrupa'da savaşın neden olduğu bunalımın Türkiye'yi etkilemesi ile yapılan zamlar yulaf mahsulünü de etkilemiş ve kilo fiyatı 1940 yılında 7,5 kuruş olmuştur[101]. Yaşanan doğal afetler bu ürünü de etkilemiş ve ürün açısından kıtlık yılı olan Mayıs 1941 tarihinde yulaf 8 kuruşu görmüş ve aynı yılın sonlarına doğru Aralık 1941'de kilo fiyatı 11,5 kuruşa ulaşmıştır[102]. Diğer hububat çeşitlerinde olduğu gibi Ocak 1942'deki 2 kuruş zam yulafa da yapılmıştır[103]. Savaşın etkisinin en fazla hissedildiği dönemde köylünün ürünlerini devlete satması için, 1942 yılı hasat zamanı yulafın kilosu 16 kuruşa çıkarılmıştır[104]. Yulaf, ihracatı erken yasaklanan hububat çeşidi olmuş ve 1940, 1941 ve 1942 yıllarında ihracatı yasaklanmıştır[105]. İzmir vilayeti için yulaf ürünü üretim ve satış fiyatı Tablo 9'da gösterilmiştir.

---

100 **Resmî Gazete**, 30 Mayıs 1939; **Resmî Gazete**, 10 Ağustos 1939.

101 **Resmî Gazete**, 7 Mayıs 1940.

102 **Resmî Gazete**, 10 Mayıs 1941; **Resmî Gazete**, 7 Aralık 1941.

103 **Resmî Gazete**, 11 Şubat 1942.

104 **Resmî Gazete**, 17 Temmuz 1942; **Afyon Haber Gazetesi**, 13 Ağustos 1942; **Akdeniz Gazetesi**, 18 Temmuz 1942; **Resmî Gazete**, 15 Mayıs 1943.

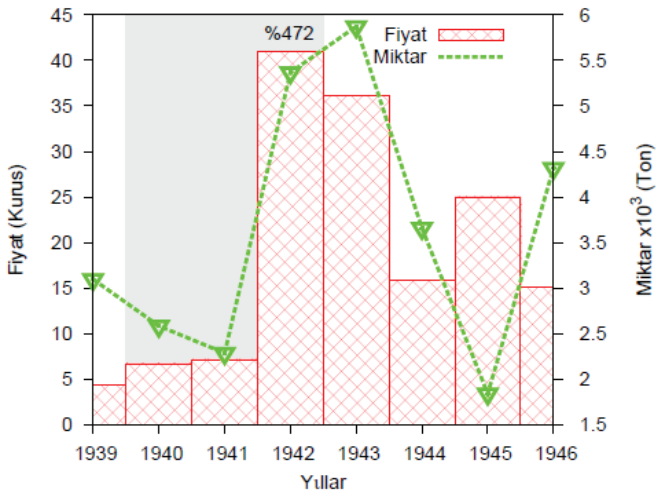
105 **T.C. B.İ.G.M.,** Selim Sabit Aykut, **Rakamlarla İktisadi ve İçtimai Türkiye**, Recep Ulusoğlu Basımevi, C 2, Ankara 1943, s.22; **T.C. B.İ.G.M.**, Selim Sabit Aykut, **Rakamlarla Türkiye**, C 1, Ankara 1947, s.89.

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo 9. 1939-1946 Yıllarında İzmir Vilayetinde Yulaf İstihsali (Ton) ve Fiyatı (Kuruş)

Yıllar	Üretim[106]	Fiyat[107]
1939	3.096	4,37
1940	2.584	6,70
1941	2.286	7,15
1942[108]	5.367	40,92
1943[109]	5.872	36,10
1944	3.659	15,82
1945	1.840	25
1946	4.318	15,03

Şekil 5. *İzmir Vilayetindeki Yıllara Göre Yulaf Üretimi ve Fiyatı Değişimleri*

106 **T.C. B.İ.G.M., Tarla Ürünleri İstatistiği (1937-1939)**, Recep Ulusoğlu Matbaası, Ankara 1940, s.47-48; **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1942)**, Ankara, s.31-32; **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1937-1946)**, Ankara 1947, s.34.

107 **T.C. B.İ.G.M., Fiyat İstatistikleri (1935-1943)**, Biricik Matbaa, Ankara 1947, s.78; **T.C. B.İ.G.M., Fiyat İstatistikleri (1944-1948)**, Akın Matbaası, Ankara 1950, s.40; **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1937-1946)**, Ankara 1947, s.34.

108 **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1945)**, Ankara 1947, s.8.

109 **T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1945)**, Ankara 1947, s.8.

Levent Şahverdi Arşivi

Şekil 5'te savaşın ilk yıllarında, 1940 yılında, ihracatı yasaklanan yulaf mahsulünde, ciddi oranlarda fiyat artışları ile birlikte fazla miktarda üretim gerçekleşmiştir. Diğer hububat ürünlerindeki üretim ve fiyat değişimleri aynı şekilde yulaf ürününde de görülmüştür. 1941 ve 1945 yıllarında yaşanan doğal afetler aynı şekilde bu ürünü de etkilemiştir. Yulaf ihracatı 1940 yılında yasaklanmasına rağmen, kilo fiyatındaki etkili artışın 1942 yılında görülmesi, köylüyü yulaf ekimine ciddi anlamda çekmiştir. 1942 yılında üretimin ihtiyaç fazlası gerçekleşmesi sonucunda, 1943 yılında yulafın kilo fiyatı da düşmüştür. Ancak yulaf üreticileri diğer hububat üreticileri gibi bu fiyat düşüşünden etkilenmemiş ve üretimlerini arttırmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı yıllarında hububat ürünlerinde meydana gelen ciddi fiyat artışları ve stoklardaki azalma, bu ürünlerin savaş yıllarında önemli bir yer işgal etmesine sebep olmuştur. Bu nedenle savaşın başlaması ile hububat ürünleri ile ilgili alınan kararlar, MKK'da önemli bir yer teşkil etmiştir. Ancak MKK, hububat üreticileri üzerinde önemli bir etkiye neden olmamıştır. Bu çalışmada savaşın Avrupa topraklarında başladığı 1939 yılı, savaşın sona erdiği 1945 yılı ve savaş buhranının en etkili yılları olan 1942-1943 döneminin hububat üretimlerine bakıldığında, orduya asker alımlarının ordunun gıda ihtiyacını arttırmasına rağmen, bu durumun İzmir vilayetindeki hububat üretimini etkilemediği görülmüştür. Hatta 1942 hasat zamanı belli oranlarda hububat ürünlerine, istenilen fiyatlardan el koyma kararları da köylüyü olumsuz etkilememiş, aksine yükselen fiyatlar köylünün bu ürünlere yönelimini arttırmıştır. Böylelikle söz konusu olan hububat ürünlerinde en iyi üretimler, savaşın etkisinin önemli derecede hissedildiği 1942-1943 yıllarında gerçekleşmiştir. 1944 yılındaki genel üretim düşüşü de TMV'den değil, arz-talep dengesi neticesinde gerçekleşen fiyatların düşüşünden kaynaklanmıştır. Hükûmetin, hububat çeşitlerinin ihracatını yasaklaması, savaşın olumsuz etkilerinin çok kısa zamanda atlatılmasını sağlamıştır.

Bu çalışmayla farklı disiplinlerdeki ve farklı bakış açılarındaki araştırmacılara yeni çalışmalar için temel de sağlanmış olunmaktadır. Çalışmanın iktisadi boyutu, Örümcek Ağı (Cobweb) Teorisi ile savaş zamanı, savaştan önce ve savaştan sonraki zaman dilimleri göz önünde bulundurularak farklı bir çalışma yapılabilir. Böylelikle savaşın etkileri, arz-talep dengeleri ve zaman serisi analizleri ile yeniden değerlendirilebilir. Ayrıca, savaş döneminde İzmir limanlarındaki hububat ürünlerinin ihracat ve ithalat durumları, hangi ülkelerle ve ne zaman gerçekleştirildiği detaylı bir şekilde incelenirse, savaşın, siyasi oluşumları nasıl etkilediği farklı bir çalışma kapsamında ele alınabilir. Bu açıdan ele alındığında çalışmanın, nice çalışmalara kaynak teşkil edecek olması muhtemeldir.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

1. ARŞİV BELGELERİ

A.Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Bakanlar Kurulu Kararları

Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü

Muamelat Genel Müdürlüğü

Cumhuriyet Halk Partisi Fonu

B.Türkiye Büyük Millet Meclisi Belgeleri

TBMM, Zabıt Ceridesi, 6. Dönem

TBMM, Zabıt Ceridesi, 7. Dönem

C.Türkiye İstatistik Kurumu Arşiv Belgeleri

T.C. B. İ. G. M., **Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1942)**, Ankara.

T.C. B.İ.G.M., **Dış Ticaret Yıllık İstatistik (1942-1945)**, C 4, Ankara 1946.

T.C. B.İ.G.M., **Fiyat İstatistiği (1944-1948)**, Akın Matbaası, Ankara 1947.

T.C. B.İ.G.M., **Fiyat İstatistikleri (1934-1948)**, Akın Matbaası, Ankara 1950.

T.C. B.İ.G.M., **Fiyat İstatistikleri (1935-1943)**, Biricik Matbaa, Ankara 1947.

T.C. B.İ.G.M., **Hayvanlar İstatistiği 1944**, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul 1946.

T.C. B.İ.G.M., **İstatistik Yıllığı (1942-1945)**, C 15, Ankara 1955.

T.C. B.İ.G.M., **İstatistik Yıllığı 1948**, C 16.

T.C. B.İ.G.M., **Maliye İstatistikleri (1936-1947)**, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1949.

T.C. B.İ.G.M., Selim Sabit Aykut, **Rakamlarla İktisadi ve İçtimai Türkiye**, Recep Ulusoğlu Basımevi, C 2, Ankara 1943.

T.C. B.İ.G.M., Selim Sabit Aykut, **Rakamlarla Türkiye**, C 1, Ankara 1947.

Levent Şahverdi Arşivi

T.C. B.İ.G.M., Tarım İstatistikleri Özeti (1942-1963), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1964.

T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1937-1946), Ankara 1947.

T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1942), Ankara.

T.C. B.İ.G.M., Tarla Mahsulleri İstatistiği (1940-1945), Ankara 1947.

T.C. B.İ.G.M., Tarla Ürünleri İstatistiği (1937-1939), Recep Ulusoğlu Matbaası, Ankara 1940.

T.C. B.İ.G.M., Zirai İstatistik (1936-1956), Ankara 1957.

2. GAZETELER

Afyon Haber Gazetesi

Akdeniz Gazetesi

Anadolu Gazetesi

Aydın Gazetesi

Aydın Halkın Dili Gazetesi

Balıkesir Gazetesi

Resmî Gazete

3. DERGİLER

İzmir'de Köycülük Emirler ve Öğütler Dergisi, S 9, Şubat 1945.

4. KİTAPLAR

Akşin, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)**, İmge Kitabevi, İstanbul 2005.

Bulmuş, İsmail, **Tarımsal Fiyat Oluşumunda Devlet Müdahalesi**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1978.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)**, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

Levent Şahverdi Arşivi

Dokuyan, Sabri, **1945-1950 Yılları Arasında Türkiye (Dış Politika-İç Politika),** IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013.

Feyizoğlu, Turhan, **Bir Paylaşma Planının Perde Arkası Türkiye 1945,** Bizim Kitaplar, İstanbul 2007.

Gezgin, İsmail, **Tarih Boyunca Çeşme, Şenocak Yayınları,** İzmir 2009.

Güneş, Gönül, **İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ankara'da Günlük Yaşam**, Alter Yayınları, Ankara 2013.

İhsan Bayram, **Değirmendağı**, Heyamola Yayınları, İstanbul 2011.

İzmirli, Zuhal - İzmirli, Yücel, **Makedonya'dan Esen İmbat,** Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2010.

Karabekir, Kazım, **Günlükler (1906-1948),** çev. Budak Kayabek, C 2, İstanbul 2009.

Kemal H. Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012),** Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Keser, Ulvi, **Yunanistan'ın Büyük Açlık Dönemi ve Türkiye**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Metinsoy, Murat, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam**, Homer Kitabevi, İstanbul 2007.

Önder, Zehra, **II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası,** çev. Leyla Uslu, Bilgi Yayınları, Ankara 2010.

Özata, Murat, **Türkiye-ABD İlişkileri (1943-1945),** Akademi Titiz Yayınları, İstanbul 2014.

Seydi, Süleyman, **1939-1945 Zor Yıllar! 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı**, Asil Yayınları, Ankara 2006.

Pektaş, Şerafettin, **Millî Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi,** Fırat Yayınları, İstanbul 2010.

Tekeli, İlhan – İlkin, Selim, **Cumhuriyetin Harcı- Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi,** İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.

Tekeli, İlhan- İlkin, Selim, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi,** İletişim Yayınları, C 2, İstanbul 2014.

Timur, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası,** İmge Kitabevi, İstanbul 2001.

Levent Şahverdi Arşivi

Yetkin, Sabri- Erkan Serçe, **Kuruluştan Günümüze İzmir Ticaret Borsası Tarihi**, İzmir Ticaret Borsası, İzmir 1998.

Yıldız, Aytaç, **Üç Dönem Bir Aydın: Burhan Asaf Belge (1899-1967)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

5. MAKALELER

Akman, Şefik Taylan-İnci Solak Akman, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Hububat Üretiminin Vergilendirilmesi", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, S 1/2, 2011, ss.73-91.

Özer, Sevilay, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulamaya Konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi", **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S 5, 2011, ss.215-234.

Özlü, Hüsnü, "Arşiv Belgelerine Göre, İkinci Dünya Savaşı'nda İzmir ve Trakya'nın Savunmasına Yönelik Türk İngiliz Heyetinin Görüşmeleri ve Alınan Önlemler", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** XII/24, İzmir 2012, ss.73-91.

Sarısır, Serdar, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu Sahillerine Sığınan Yunanlı Sivil Mülteciler", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 7, Bahar/2010, ss.508-509.

Topuz, Hüseyin, "Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi (1923-1950)", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** C 12, S 3, 2007, ss.367-380.

Yüce, Mehmet, "Avarız Vergisinin Muhteşem Dönüşü: Olağanüstü Vergiler", **Akademik Bakış,** S 3, Temmuz/2004, ss.1-19.

6. TEZLER

Çetin, Hasan, İkinci Dünya Savaşı Süresinde Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Durumu (1939-1945), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ 2007.

7. ANSİKLOPEDİLER

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, C 4.

Levent Şahverdi Arşivi

ARAPÇA EZAN YASAĞI VE KALDIRILMASI

Zakir AVŞAR[*] - Ayşe Elif EMRE KAYA[**]

ÖZET

Erken Cumhuriyet döneminde yönetim, ülkenin dönüşümünü sağlamak için bazı ilkeler hedeflemiş ve bu doğrultuda da inkılaplar gerçekleştirmiştir. Bu ilkelerden olan laiklik çerçevesinde üzerinde durulan konulardan biri de ibadete çağrının dili olmuştur. Laikliğin yorumlanış biçimi olan çağdaşlaşmak ve millî bir toplum oluşturma hedefinden hareketle ibadete yapılan çağrının Türkçe olması gerekliliği üzerinde durulmuş ve bunun bir din meselesi olmayıp, dil meselesi olduğu yönünde vurgu yapılmıştır. Bu yönde ilk adımda bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenleme, yönetim tarafından dil meselesi olarak yansıtılsa da, halk bunu dine müdahale olarak görmüş ve uygulamak konusunda isteksiz davranmış yer yer ciddi tepkiler göstermiştir. İlerleyen yıllarda bu ihlallerin artması üzerine yönetim düzenlemeyi bağlayıcı hale getirmiş ve kanunlaştırmıştır. Bu haliyle çok partili hayata geçiş sürecine gelinmiş, yeni dönemin konjonktürel ortamı millî bir yapıyı güçlendirmeden çok, uluslararası yapılara angaje olma biçiminde ortaya çıkmasıyla birlikte, yönetim de katı biçimde uyguladığı bazı ilkelerini gevşetmiştir. Özellikle de Demokrat Parti'nin kurulmasıyla oluşan rekabetçi yapılanmada halkın rahatsızlık duyduğu konular önem kazanmıştır. Bu ortamda halkın da tepkisini çeken Arapça ezan yasağının kaldırılması gündeme gelmiştir. Kısa süre sonra da gerçekleştirilen seçimlerde yönetimi devralan Demokrat Parti halkın bu yöndeki isteğini yerine getirmiş ve Arapça ezan yasağını kaldırmıştır.

Bu çalışma yasak ve kaldırılması süreçlerinde Türkçe ezanı ve çok partili hayatla birlikte dinî özgürlükler alanında yaşanılan yansımaları, keza buna bağlı olarak da Arapça ezan yasağının kaldırılması konularını ele almaktadır. Çalışma yapılırken, literatür taraması gerçekleştirilmiş ve buna ek olarak, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesinde var olan konuya ilişkin tüm bilgi ve belgelere birinci elden kaynaklara ulaşılmış; dönemin önemli gazeteleri taranmış, konuyla ilgili haber ve köşe yazıları tespit

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo TV Sinema Bölümü, zakiravsar@gmail.com

** Doç. Dr., Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, elifemrekaya@gmail.com

Levent Şahverdi Arşivi

edilerek notlar alınmış ve bunların hepsi çalışmanın akışı içerisinde değerlendirilmiştir. Üzerinde az çalışılan, orijinal konulardan biri olan ezan düzenlemesine ilişkin bu makale, siyasal iletişim disiplini bakımından öneme sahip olmakta olup, bu alana özgün ve nitelikli bir katkı sağlama hedefi taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Ezan, Arapça Ezan, Demokrat Parti, Basın.

Levent Şahverdi Arşivi

BAN ON ARABIC AZAN AND ITS LIFTING

ABSTRACT

During the early republican period, the government focused on some principles and made some revolutions for the transformation of the country. Language of the call to prayers was one of the emphasized issues within the scope of secularism. In line with the aim of modernisation and creating a civil society, it was emphasized that the language of call to prayer should be in Turkish language and that it was not a religious issue but a language problem. Then, the first arrangements were made based on this idea. Although the said arrangement was reflected as a language issue by the government, the public viewed it as an interference to the religion, acted reluctantly to follow it and even reacted strongly in some cases. In the upcoming years, upon increasing violations, the government made the said arrangement a binding one through legislation. However, with the new multi-party era where the focus of the conjunctural ambient was being engaged to international structures rather than strengthening the national structure, the government loosened some of the principles. The issues which the public was feeling uncomfortable with became important especially after the establishment of the Democrat Party. In the period, removing the ban on call to prayer drawing reaction of the public came to the fore. The Democrat Party taking control of the government in the elections held in a short span of time fulfilled the request of the public and removed the ban on call to prayer in Arabic language.

The present study includes the reflections of Turkish azan and multi-party life on religious freedom during the era when Arabic azan was banned to be lifted afterwards. While conducting the study, a literature review was made in addition to reviewing and evaluating all the related data and documents available at the General Directorate of State Archives, all the important newspaper of the era together with the news and articles. The present study on a rarely studied subject, namely azan, has an importance in terms of political communication discipline and aims at making a unique and high-quality contribution in this regard.

Key Words: Turkish Azan, Arabic Azan, Democrat Party, Press.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

Erken Cumhuriyet döneminde laiklik ilkesi kapsamında din alanında düzenlemelere gidilmiştir. Yönetimin laiklik ilkesi çerçevesinde hedefi, "çağdaşlaşmak, çağdaş bir toplum oluşturmak ve millî bir devlet kurmak" olarak ifade edilmiştir (Dağıstan 1999: 395). Din alanında yapılan düzenlemelerde de "millileştirme" kaygısı ön planda tutulmuştur. Keza, ezanın Türkçeleştirilmesi yönünde yapılan çalışmalar bu hedef doğrultusunda geliştirilmiş bir proje olarak karşımıza çıkmıştır. Öyle ki, Atatürk Türkçe ezana giden yolu ifade ederken, ezanın bir çağrı olması ve bu yapılan ibadete çağrısının da Türklere yapılması göz önüne alınarak, bunun anlamadıkları bir dilde değil, kendi dilleriyle olması gerektiğini belirtmiştir (Toker 1991: 46). Bu doğrultuda 1932 yılında bir genelge yayımlanmıştır. Fakat Burçak'ın da ifade ettiği gibi (1998: 55) bu bağlayıcı hale büründürülmemiş, kanunlaştırılmamıştır. Bu genelgeye kamuoyunun tepkisi yoğun olmuş, ülkenin pek çok kent ve köyünde bu düzenlemeye yönelik çok ağır, önemli itirazlar yükselmiştir. İnsanlar devletle ve hükûmetle ilişkilerinin bozulmasını göze alma pahasına, bu inkılaba ciddi şerhler düşmüşlerdir. Arapça ezan okunma yasağının yer yer delinmesi ve olayların mahkemeye intikal etmesi, mahkemelerin de zaman zaman karar vermekte zorlanmaları ile birlikte, konunun bir kanun bağlayıcılığına dönüştürülmesi gereği doğmuş (Öymen 2004: 486) ve yasak katı bir şekilde uygulanmıştır. (Dikici 2008: 171) Bu tarihten itibaren devlete ve hükümete karşı kimi zaman bağlılıktan, kimi zaman korkudan ötürü kısmi bir uygulama alanı bulunmakla birlikte, Türkçe ezan konusunda teskin edilemeyen bir itiraz sürekli dillendirilmiştir.

II. Dünya Savaşı Avrupa'da totaliter sistemlerin iflası ile son bulduğunda ise, Türkiye de kendi yapısını gözden geçirme gereğini hissetmiş, 1945 baharında San Francisco Konferansı'nda her türlü demokratik hareketlerin gelişmesine izin verileceğini duyurmuştur (Avşar 1992: 41). Böylelikle başlayan çok partili hayata geçiş süreci, yalnızca farklı siyasi partilerin oluşumuna ön ayak olmakla kalmamış, tek partili yıllarda konuşulamayan, tartışılamayan hususları özellikle de dinsel özgürlükler konusunu gündeme taşımıştır[1]. Bu noktada şunu da

1 Türkiye'de demokrasiye geçiş, iç veya dış gerekçeler ya da her iki sebepten ötürü de olsa, CHP yöneticilerinin aldığı bir karardır. Bu nedenle de, Türkiye'de demokrasi, Batıdaki gibi oluşmamış, tıpkı modernleştirme projesinde olduğu gibi, halkın dışında geliştirilmiş, fakat içine nüfuz ettirilmeye çalışılmıştır. Böyle bir durum, Türkiye'de oluşturulmaya çalışılan demokrasinin, toplumsal alt yapının bir ürünü olarak gerçekleşmediğini ortaya sermektedir. Başka bir deyişle, Türkiye'de demokrasi bir üst yapı kurumu olarak tepeden inme ve bürokrasinin kararıyla gündeme gelmiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin demokrasi tarihi, toplumsal tabandan gelen halk hareketleri ve toplumsal sınıfların bir kazanımı olarak değil, yöneticilerin algılama biçimleri ve izin verdikleri sınırlar çerçevesinde olmuştur (Avşar ve Emre Kaya 2012: 117).

Levent Şahverdi Arşivi

belirtmekte fayda vardır ki, iktidarın dinî alandaki açılımları aslında dünya siyasetinin geldiği nokta ve Türkiye'nin bu gelişmeler içindeki yeri ile oldukça alakalıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki mücadele devam ederken Sovyetlerin Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı yenilemeyeceklerini bildirmesi (Ahmad ve Ahmad 1976: 12) Türkiye'de "Sovyet fobisi"ni yeniden gündeme getirmiştir[2]. Bu noktada din, komünizm tehlikesine karşı bir koruma kalkanı olarak işlevsel bir hale büründürülmüş ve farklı gerekçelerle dini alandaki kıpırdanmalara bir ölçüde müsamaha edilen yeni bir politika uygulanmaya konulmuştur. Daha başka bir deyişle, erken cumhuriyetin millileştirme çerçevesinde yürütülen laiklik politikaları uluslararası konjonktürün etkisiyle birlikte gevşetilmiş, farklı bir yorum kazanmıştır. Bu yaklaşım doğrultusunda CHP yönetimi özellikle de katı bir şekilde uyguladığı laiklik politikalarında esneklikler meydana getirmiştir (Zürcher 2000: 339)[3].

Demokrat Parti'nin (DP) kuruluşu ile birlikte her alanda olduğu gibi dinsel özgürlükler konusunda da iki parti birbirleri ile "daha demokrat" olma ya da görünme konusunda yarışa girişmişlerdir. İktidar, kamuoyundaki olumsuz imajı kaldırmak ve olabildiğince muhalefetin eleştirdiği konuları boşa çıkarmak için uyguladığı politikalarını yumuşatma eğilimi içine girmiştir. Özellikle de din alanında yürütülen politikalarda bazı değişikliklere gidilmiştir[4]. DP ise, CHP'nin içinden kopmasına rağmen, onunla olan organik bağını yok sayarak ciddi bir muhalefet sergilemiş özellikle halkın rahatsız olduğu noktaları ön plana çıkarmıştır. Fakat laiklik konusunda temkinli davranmış, dinsel özgürlüklerle

2 Eroğul, bu durumun en çok Türk egemen sınıflarının işine yaradığını, bu şevkle körükleyerek, bir yandan dış politikada Batı bloğuna yaklaşılmasını sağladıklarını, öte yandan da içte halkın etkin politikaya sokulduğu bir dönemde kendileri için son derece tehlikeli olacak bütün sol akımları Moskova yani, düşman ajanı gibi göstererek ezdiklerini belirtmiştir (1998:22). Eroğul, egemen sınıfların Sovyet düşmanlığı temasını kullandığını ifade ederken, Bernard Lewis de dini canlanmanın en güçlü destekleyici öğelerinden biri olarak gördüğü tüccar sınıfın komünizme karşı her ek teminat şekline ilgi gösterdiklerinden bahsetmiştir(2000: 418).

3 Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, CHP yönetimi her ne kadar bazı esneklikler oluşturmaya çalışsa da, bazı hassas dengeleri hala gözettiği de Zürcher'in verdiği örnekten de anlaşılacağı üzere ortadadır. Zürcher, dinsel alanda yapılan bazı düzenlemeleri belirttikten sonra, CHP'nin ceza yasasına devletin laik niteliğine saldıran propagandayı kesinlikle yasaklayan 163. maddeyi koymak suretiyle dinî tepkiye karşı önlem almaya çalıştığını ifade etmiştir (2000: 339).

4 Bu dönüşüm tarihi olarak özellikle yedinci parti kongresi işaret edilmiştir (Zürcher 2000:338-339). Kurultay sonrasında CHP, din siyasetinde bazı değişiklikler yapmış ve bir vicdan işi olan inancın her türlü taarruz ve müdahaleden korunması gerektiği anlayışını kabul etmiştir (Nal 2005: 139-140). Parti'nin Kurultay sonrası politika değişikliğine gitmesine sebep olarak uygulanan "dar laiklik anlayışına" yöneltilen eleştiriler gösterilmiştir (Toprak 2003: 247-248).

Levent Şahverdi Arşivi

ilgili olarak net bir tavır takınmak yerine, toplantılarda seçmenlere vaat vermek ile yetinmişlerdir (Bigat Cerrahoğlu 1996: 10; Nal 2005: 143; Aktaran Şenşekerci 2000: 208-209)[5]. DP'nin bu belirsiz tutumu, "devletin laik temelinde hiçbir esaslı değişikliğe izin vermeyeceklerini vurgulamaya itina göstermeleri" nedeniyle *Sebilürreşat* gibi yayın organlarınca temsil edilen İslamcı akımlar tarafından hakarete uğramalarına neden olmuş ve bunun da ötesinde içlerinde en önemlileri olan Millet Partisi (MP) gibi daha köktenci bir takım muhalefet partilerinin kurulmasına yol açmıştır (Zürcher 2000: 339)[6].

Bu bağlamda çok partili hayata geçiş sonrası yeni partilerin kurulması ile birlikte oluşan rekabet ortamında laiklik ilkesi çerçevesinde simgesel bir önem kazanan Türkçe ezan konusunda da tutumlar gevşetilerek, siyasi bir malzemeye dönüştürülmüş; bundan sonra da ezan muvafık, muhalif bütün partilerin halkın oyunu alma/alamama hesapları çerçevesinde değerlendirilen hassas bir denge oyununun parçası olmuştur.

1950 Milletvekili Genel Seçimleriyle DP iktidarı devralmıştır. Yeni iktidardan en büyük beklentilerden birisi Arapça ezan yasağının kaldırılması olmuştur. Nitekim bu beklentiler sadece DP tarafından karşılanmamış, aynı zamanda muhalefete düşen CHP'nin de katkılarıyla cevaplanabilmiştir. Yasağın kaldırılmasıyla birlikte, herhangi bir mani bulunmamasına rağmen, Türkçe ezan ile namaz çağrısı yapan bir tek cami, cemaat kalmamıştır.

Bu çalışma yasak ve kaldırılması süreçlerinde Türkçe ezanı, çok partili hayatla birlikte dinî özgürlükler alanında yaşanılan yansımaları ve buna bağlı olarak Arapça ezan yasağının kaldırılması hususunu ele almaktadır. Çalışma ya-

---

5 Metin Toker, ezan dili konusunda CHP'nin net bir tavrı olduğu bilgisini aktarır. Ona göre, demokrasiye geçildikten sonra Arapça ezana dönüş isteği bütün partilerde, CHP'de ama asıl DP'de yankı bulmuştur ve CHP'nin bazı konularda, bu arada dinî konularda ufaktan ufağa da olsa ödünler verdiği de bilinmektedir. Fakat ezanın dili konusunda ne açıktan ne kapalı kapılar arkasında vaatte bulunmamıştır (1991: 47).

6 *Sebilürreşat*'ın sahibi ve başyazarı olan Eşref Edip, bir yandan özgürlük ve demokrasi yolunda verdiği savaşım nedeniyle Bayar'ı överken; diğer yandan partisinin din siyasetini açıklamadığı için eleştiriyordu. Edib'e göre halk, en çok DP ile CHP'nin din siyaseti arasındaki farkı bilmek istiyordu. Ayrıca yazara göre halk, DP'nin din siyasetini ve bu konuda özellikle de şunları merak ediyordu: Müslümanlar DP döneminde peygamberin dilinde ibadet edebilecekler mi? Diyanet İşleri Başkanlığı devlete bağlı bir kurum olmaya devam edecek mi? Din eğitimi ne olacak? Yazar, bunları sorduktan sonra, Bayar'ın bu konularda sustuğunu, partisinin din siyasetini halk kitleleri önünde dile getirmese bile; gazetelerinde, broşürlerinde, TBMM kürsüsünde açıklayabileceğini belirtiyor ve bir parti liderinin en önemli görevinin partisinin din siyasetini açıklamak olduğunu ileri sürüyordu (Aktaran Nal, 2005:144).

Levent Şahverdi Arşivi

pılırken, çok ciddi bir literatür taraması gerçekleştirilmiş; konuya ilişkin her ne bilgi varsa ulaşılmaya çalışılmıştır. Ek olarak, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesinde var olan konuya ilişkin tüm bilgi ve belgelere ulaşılmış; dönemin önemli gazeteleri taranmış, konuyla ilgili haber ve köşe yazıları tespit edilerek notlar alınmış ve bunların hepsi çalışmanın akışı içerisinde değerlendirilmiştir.

Üzerinde az çalışılan, orijinal konulardan biri olan ezan düzenlemesi, iletişim disiplini bakımından birkaç önem taşımaktadır. Birincisi takdir olunacağı üzere, ezanın bizatihi kendisinin bir ileti olmasından kaynaklanmaktadır. Bu iletinin kaynak ve alıcı arasındaki iletişim trafiği içinde kaybolmaması, yerine ulaşıp ulaşmaması elbette ki, iletişimcilerin üzerinde durup değerlendirmesi gereken hususlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, ikinci olarak dil konusu öne çıkmaktadır. Mesajın dilinin alıcı tarafından anlaşılabilir olması, mesajın kodlarının çözümü bakımından önem taşımaktadır. İşte tam bu noktada, Cumhuriyet'in ilk yıllarında dinî hayatın güncellenmesi, ibadetlerin bidat ve hurafelerden temizlenmesi, toplumun ileri, kalkınmacı bir anlayışı benimsemesi için her konuda aydınlatılması gibi hususlar öne çıkmaya başlamıştır. İnsanların anlamadıkları bir dilde ibadet ettikleri, dolayısıyla dinin emir ve yasaklarının içeriğine dair bir bilgiye sahip olmadıkları; dinî hayatın daha anlaşılabilir ve yararlı bir boyuta taşınması, laikliğin benimsetilmesi için Kuran'ın Türkçe mealinin hazırlanması, namaz ibadetinde sure ve duaların, hutbe ve vaazların ve ezanın Türkçeleştirilmesi gibi bir takım öneriler ileri sürülmüştür.

Bu önerilerden ilk kabul gören ve uygulamaya sokulanı ezanın Türkçeleştirilerek okunmasıdır. Mamafih, bu düzenleme hiçbir zaman karşılık görmemiş, devlet zoruyla camilerin minarelerinden Türkçe ezan okunur olmasına rağmen halk tarafından benimsenmemiş ve hatta CHP ile halk arasındaki mesafenin büyümesine, DP'nin iktidara doğru hızla yol almasına zemin hazırlamıştır. Burada görülmesi gereken en temel hususlardan birisi, dilin anlaşılabilir olması mesajın iletilmesine tek başına yetmemekte veya aracılık etmemektedir. Yüzyıllardan beri uygulanagelen ve orijinal haliyle "mukaddes" bir ileti taşıyan ezanın dilinin Türkçeleştirilmesi özünde çağrının aynılığına rağmen, mesajı bozan, tahrif eden, anlaşılmaz kılan bir unsur gibi değerlendirilmiş, geniş halk yığınları arasında bir inkılap olarak kabul görmemiş ve hatta pek çok inkılabın da toplumsal yararına rağmen, aynı süreçte ve aynı siyasal aktörler tarafından yapılmasından dolayı sorgulanmasına neden olmuştur.

Kuşkusuz ki, daha sonraki yıllarda farklı biçimlerde ve formlarda da olsa, sıklıkla ortaya çıkan, laikliği yerleştirme, irticaya karşı tedbir kabilinden izah

Levent Şahverdi Arşivi

edilen devletin dine aşkın müdahaleleri arasında değerlendirilebilecek uygulamalardan birisi olan Türkçe ezan düzenlemesinin perde arkasına ve mantığına dair pek çok şey söylemek mümkündür. Ancak, yapılan düzenlemenin, getirilen bir yeniliğin kabul görmesi ve sürdürülebilir olması için bir toplumsal taban tarafından kabul görmesi, bu kabul üzerinden bir meşruiyetin ortaya çıkması gerekmektedir. Aksi takdirde, düzenlemelerin ömrü yapanların erkte olma süreleri ile sınırlı kalmaktadır. Nitekim, Türkçe ezan düzenlemesinin ömrü de, ortaya konulan her türlü ikna yöntemine, benimsetme girişimine, yasal düzenlemeye ve cezai önlemlere rağmen uzun olmamıştır.

1. Ezanın Türkçeleştirilmesi

Cumhuriyet yönetiminin din anlayışının laiklik üzerine kurulu olduğu, fakat bunun da dinsizlik olmayıp, amacının İslamlığı devletten ayırmak yani siyasal, toplumsal ve kültürel işlerde dinin ve onun temsilcilerinin yetkisine son vermek ve bunu inanç ve ibadet konularına hasretmek olduğu ifade edilmiştir (Lewis 2000: 408). Bir başka görüş tarafından da Atatürk'ün, "Türkiye'de halk egemenliğinin amacı, iktidarın kaynağını halkta görmek ve bu iktidarın kişi hakimiyetinden kurtarılıp topluma mal edildiği demokratik bir cumhuriyet kurmak" olarak özetlediği hedefinin, günümüzde "dini ortadan kaldırmak ve din ve vicdan hürriyetinin yok etmek" olarak yorumlandığı, fakat durumun tam tersi bir niyeti olduğu şu cümlelerle ortaya konulmuştur:

"… oysa laik bir devlette bireyler üzerinde hiçbir baskı söz konusu değildir. Herkes istediği dini seçme hakkına sahiptir. Aslında laikliği dinsizlik olarak ortaya atan görüşlerin tam tersine, gerçek din hürriyeti laik bir devlette mümkün olabilir. Çünkü ancak böyle bir devlette kişiler hiçbir zorlama olmaksızın dinlerini seçebilir ve bu inançlarının gereğini yerine getirebilirler (Dağıstan 1999: 396) [7].

Kemalistlerin İslamlığı, çağdaş, Batılı ve bir ulus-devletteki dinin rolüne indirger iken, aynı zamanda dinlerine daha modern ve daha milliyetçi bir şekil vermeğe de çalıştıkları söylenmiştir (Lewis 2000: 408). Bir başka görüşe göre, Türkiye'de laikliğin kendine özgü gelişimi şu şekildedir:

7 Erik Jan Zürcher ise, Kemalistlerin, kendilerinden önceki İttihatçılar gibi, pozitivist dünya görüşüne dayanan bir modernleşme stratejisinin uygulayıcısı olduklarını ve bu strateji içerisinde din, devletin ve toplumun modernleştirilmesinde mesafe almaya bir engel olarak görüldüğünü belirtmiş ve Kemalistlerin laiklik anlayışını, kilise ile devletin ayrılmasından çok, devlet bürokrasisi içinde onun bir parçası haline getirilmesi ve itaat altına alınması olarak özetlemiştir (2000: 338).

Levent Şahverdi Arşivi

"Türkiye'de laikliğin oluşum şartları Batıdan oldukça farklıdır. Batıda laiklik millî bir devletin oluşumundan sonra ortaya çıkarken, Türkiye'de millî bir devlet olmanın ön şartı olarak ortaya çıkmıştır. Batıda laiklik vicdan özgürlüğüdür. Batı Kilise-Devlet çatışmasına sahne olurken, Osmanlı Devleti döneminde din devletin kontrolünde olduğu için bir din- devlet çatışması söz konusu olmamıştır. Türkiye laikliğin hedefi çağdaşlaşmak, çağdaş bir toplum oluşturmak ve millî bir devlet kurmak olmuştur" (Dağıstan 1999: 395).

Ahmad ise, Batı taraftarı olan yeni rejimin, laikliği Batılılaşmanın ayırt edici özelliklerinden biri olarak kabul ettiğini ve yönetici elitin yeni dogması halini aldığını belirtmiş ve Cumhuriyetin ilk kuşağında yöneticilerin dini ihmal ettiğini (muhalefet grupları tarafından kullanıldığında onu ezmenin dışında) buna karşın İslamın nüfusun yüzde 98'inin dini olarak kalmaya devam ettiğini ve dini ihmal etmekle hükümet ve partinin, yönettiği halktan yabancılaştığını ifade etmiştir (1996: 362).

Yönetim öncelikli olarak Şeyhülislamlık makamının ve Şer'iye ve Evkaf Vekaletinin yerine Diyanet İşleri Reisliği ve Evkaf Umum Müdürlüğünün kurulması, medreselerin kapatılması, imam ve hatip okullarının ve İlahiyat Fakültesi'nin kurulması gibi faaliyetlere girişmiştir. 1928 yılında da, İlahiyat Fakültesi dinin bir toplumsal kurum olduğu, diğer toplumsal kurumlar gibi dinin de toplumsal hayatın gereklerini karşılaması ve değişim ile gelişime ayak uydurması gerektiğini belirten bir rapor hazırlamıştır (Lewis 2000: 409-410). Burada verilen tavsiyeler dört başlık altında gruplanmıştı. İlk olarak, "İbadet şekli", oturacak sıraları ve gardrobları ile temiz ve düzenli camiler ihtiyacından bahseder. "Halk buralara temiz ayakkabılarla girmek zorunda olmalıdır". "İbadet dili" hakkındaki ikinci başlık, bunun Türkçe olmasında, bütün dua ve hutbelerin Arapça değil, ulusal dilde olması gereğinde ısrar eder. "İbadetin niteliği" hakkındaki üçüncü başlık, ibadeti güzel ve ilham verici ve ruhani yapmanın çarelerini arar. Bunun için, camilerin yetiştirilmiş müzikçilere ve ayrıca müzik aletlerine ihtiyacı vardır. "Modern ve kutsal enstrümantal müzik ihtiyacı acildir". Dördüncüsü ve sonuncusu, "İbadetin düşünce yanı" üzerinde durur. Basılı hutbe dizileri yerine, vaaz ve hutbeleri ancak gerekli felsefi eğitimi görmüş vaizlerin vermek yetkisinde olacağı gerçek bir dini rehberlik geçmelidir (Aktaran Lewis 2000: 410).

Komisyonun ortaya koymuş olduğu "İbadetin dili" başlığı altındaki tavsiyeleri Ezanın Türkçeleştirilmesi ile ilgili çalışmalar için hazırlık niteliğindedir. Dua ve hutbelerin ana dilde yapılması gerekliliği üzerindeki vurgu, pek çok araştırmacının da zaman zaman ifade ettiği üzere ezanın Türkçeleştirilmesi ko-

Levent Şahverdi Arşivi

nusunun yalnızca bir "din" meselesi olarak ele alınamayacağını aynı zamanda bir "dil" meselesi olduğunu da gözler önüne sermektedir. Cumhuriyetin bütün toplumsal projeleri ile birlikte özellikle de "millî bütünlüğü" sağlama anlayışı ile beraber düşünüldüğünde ezanın Türkçeleştirilmesi isteği daha net anlaşılacaktır. Metin Toker, ezanın Türkleştirilmesi konusunu ele alırken, sorunun "dil" temelli olarak yorumlandığını gösterir biçimde Atatürk'ü bu kararı almaya iten etkenin, ezanın bir çağrı olması ve bu yapılan ibadete çağrısının da Türklere yapılması göz önüne alınarak, bunun anlamadıkları bir dilde değil, kendi dilleriyle olması gerektiğini ifade etmiştir (1991: 46).

30 Ocak 1932'de "Tanrı Uludur" ünlemi[8], Ayasofya minarelerinden ilk kez Türkçe olarak duyulmuş ve kısa bir süre sonra ezanın arı Türkçesi Dil Kurumu tarafından hazırlanıp, Diyanet İşleri Başkanlığınca yayınlanmıştır. Ardından da Ankara Konservatuarından, bunun için bir Türk melodisi bestelenmesi istenmiştir (Aktaran Lewis 2000: 411)[9]. Bütün Türkiye'de müezzinlere yeni ezan öğretilmiş ve 1933 başlarında çıkarılmış olan bir emir, fiilen yasaklamamakla beraber[10], Arapça ezanın yerine Türkçesini koymuştur.

Uygulama hayata geçirilmiş fakat bu durum halkta tepkiyle karşılanmış ve yer yer de direnişe dönüşen çeşitli olaylar meydana gelmiştir. Bu olaylar arasında dikkat çeken Bursa'da yaşanan olaylardır. Ramazan ayı başı itibariyle Türkçe ezan ve kamet okunması uygulanmasına geçilmiş, fakat bayrama yakın bir tarihte yasağın delinmesi söz konusu olmuştur, bunun üzerine ilgililer uyarılmış fakat bu defa da görevlilerin vazife başına gitmemeleri ve vazifelilerin yerine cemaatten görevi üstlenen kişilerin ezan ve kameti Arapça okudukları gözlenmiştir. 1 Şubat 1933 günü de Bursa Ulu Camii'nde de benzer olaylar yaşanmış[11], bir sivil polisin Arapça ezan okuyan kişiyi tespiti üzerine cemaatte tepkiler doğmuş-

---

8 Ezanın Türkçeleştirilmiş metni şu şekildedir: "Tanrı uludur/şüphesiz bilirim, bildiririm Tanrıdan başka yoktur tapacak/ şüphesiz bilirim, bildiririm Tanrının elçisidir Muhammed/ haydin namaza, haydin felaha / namaz uykudan hayırlıdır" (Toker 1991: 46).

9 Bu durum için Zürcher, "1930'larda İslam'ı ulusallaştırmak ve yenileştirmek için hükümetin teşvikinde girişimler oldu, ama bu "Türk reformu" seçkinlerin küçük bir bölümünün ilgisiyle sınırlı kaldı. Bu reformun en açık tezahürü, Arapça ezanın yerini devlet konservatuarı tarafından bestelenen Türkçe ezanın alması idi" yorumunu yapmıştır (2000: 280).

10 Bir başka kaynakta ise, yönetimin ezanın Türkçeden başka bir dille okunmasını yasakladığını ifade edilmiş ve kanunun aşırı dinci kesim içinde rahatsızlık yarattığı bilgisi verilmiştir (Birand ve diğerleri 1999: 73).

11 Cumhuriyet,1Şubat'ta gerçekleştirilen eylemlerin 6 Şubat'a kadar verilememesini savcının koyduğu yayın yasağı ile açıklamaktadır (10 Şubat 1933: 3).

Levent Şahverdi Arşivi

tur. İçlerinden birinin itirazı şu yönde olmuştur: "Bu nedir yahu? Yahudiler havralarında, Hıristiyanlar kiliselerinde serbestçe ayinlerini yaparlarken neden bizi böyle kanunsuz tazyik ediyorlar, gidip derdimizi anlatalım". Bu konuşmanın sonrasında cemaat Evkaf Müdürlüğünün önünde toplanmış, bir grup içeri girmiş ve içlerinden birisi müdüre: "Halkın Türkçe ezan istemediğini ve bu maksatla dışarıda toplandıklarını" ifade etmiştir, bu esnada da dışarıdaki grup "İstemeyiz" sloganı atmışlardır. Evkaf müdürünün kendisinin değil yetkili ismin vali olduğunu belirtmesi üzerine, kalabalık bu defa da vali konağı önüne yürümüştür[12]. Polis burada bekleyen gruba müdahale etmiş ve bazı kimseleri yakalayıp, müdüriyete sevk etmiştir. Yakalananların hepsi ilkin tahliye edilmişler, daha sonra ise bunlardan hadiseye ön ayak oldukları tespit edilenler yeniden tutuklanmışlardır. Tutukluların üzerinde tespit edilen bazı evraklarda Türkçe ezanın halka zorla uygulattırıldığına ilişkin ibareler olduğu da belirtilmiştir. Olayların geçtiği Bursa ilinin müftüsü de görevinden alınmıştır[13]. Haberde belirtilen bir başka gelişme ise, Mustafa Kemal Atatürk'ün hadiseyi duyması üzerine Bursa'ya gitmesidir (**Cumhuriyet**, 6 Şubat 1933: 1,3).

Atatürk incelemeleri sonrası yaptığı açıklamada ezan meselesinin çerçevesini bir kez daha şu sözlerle çizmiştir:

"…Hadise hattı zatında fazla ehemmiyeti haiz değildir. Her halde cahil mürteciler cumhuriyet adliyesinin pençesinden kurtulamayacaklardır. Hadiseye dikkatimizi bilhassa çevirmemizin sebebi dini siyaset ve herhangi bir tahrike vesile etmeğe asla müsamaha etmeyeceğimizin bir daha anlaşılmasıdır. Meselenin mahiyeti esasen din değil dildir. Kat'i olarak bilinmelidir ki Türk milletinin millî dili ve millî benliği bütün hayatında hakim ve esas kalacaktır" (**Cumhuriyet**, 7 Şubat 1933:1).

Atatürk'ün olayın önemli bir hadise olmadığı yönündeki beyanı basında da yansımalarını bulmuş, aynı gün haberlerde olayın önemli ve kapsamlı olmadığının ve olayın ardında iç veya dış güçlerin bulunmadığının altı çizilmiştir (**Cumhuriyet**, 7 Şubat, 1933: 1). Cumhuriyet'te Türkçe ezan uygulamasının halk tarafından da benimsediği fikri şu sözlerle verilmeye çalışılmıştır: "Başında Büyük Gazi gibi bir dehanın bulunduğu devlet mekanizmasının inkılapların korunması meselesinde daima müteyakkız ve kuvvetli bulunduğunu hüküme-

12 Gazete haberinde göstericilerle halk şu sözlerle ayrılmıştır: "Halk hiçbir şekilde nümayişe iştirak etmemiş, yalnızca seyirci vaziyetini muhafaza etmiştir" (**Cumhuriyet**, 6 Şubat 1933: 3). Böylelikle olayın, kamuoyunda genel kabul görmediği intibası uyandırılmaya çalışılmıştır.

13 Daha sonra olayla ilgilenen savcı ve sulh hakime de işten el çektirilmiştir (**Cumhuriyet**, 7 Şubat 1933; 8 Şubat 1933).

Levent Şahverdi Arşivi

tin olduğu kadar milletin de iman etmiş bulunduğu bir daha anlaşılmıştır" (7 Şubat 1933: 4). Gazetede ayrıca memleketin farklı yerlerinden gönderilmiş "imzalı teessür telgrafları" da yayınlanarak halkın olayları tasvip etmediği izlenimi güçlendirilmiştir (**Cumhuriyet**, 9 Şubat 1933: 6). Yine benzer bir yaklaşımla, vatandaşın Türkçe ezana ilişkin müftüden dinlediği ilmi vaızı, "Hay Allah razı olsun, bizi şimdiye kadar böyle aydınlatan olmadı" tepkisiyle alaka ile dinledikleri ve çok memnun kaldıkları yönünde bir haber yapılmıştır (**Cumhuriyet**, 16 Şubat 1933: 1)[14].

Bu tarz olayların tekrarlanmayacağı fikri, her ne kadar yerleştirilmeye çalışılsa da, basına irili ufaklı haberler yansımaya devam etmiştir. Örneğin "İzmir'de hadise yok" başlıklı haberde, İzmir'de Türkçe ezan aleyhine olaylar olduğu yalanlanmakta sadece bir "meczubun" Türkçe ezan okunurken, Arapça eşlik ettiğinden onun da hastaneye sevk edildiğinden söz edilmektedir (**Cumhuriyet**, 7 Şubat 1933).Buna karşın bir gün sonra İzmir'de dört kişinin Arapça ezan okuduklarından dolayı tutuklandıkları söylenmektedir (**Cumhuriyet**, 8 Şubat 1933: 6). Sadece basında değil, kaynaklarda da çok sıkı tedbirler alınmasına rağmen, ülkenin bazı yerlerinde ezanın yine Arapça okunmaya devam ettiği belirtilmektedir (Dikici 2008: 170).

Bu noktada, Rıfkı Salim Burçak'ın Ezanın Türkçeleştirilmesi sürecine ilişkin verdiği bilgi önemlidir. Burçak, Arapça ezan okunmasını yasaklayan kanunun Atatürk döneminde çıkarılmadığını, Atatürk'ün ezanın ve kametin Arapça okunmasını Diyanet İşleri Başkanlığının 18 Temmuz 1932 tarihli bir tamimi ile yasaklattığını, fakat bu alanda, şapka işinde ve diğer inkılap konularında olduğu gibi, bir kanun çıkartmadığını ifade etmiştir (1998: 55)[15]. Bir başka görüşe göre de, 1930'larda Türkiye'de laikleştirme baskısının cidden kuvvetli ol-

14 Yunus Nadi, Bursa olaylarının ardından bazı yazılar kaleme almıştır. Bunlardan ilkinde Bursa'da yaşanan olayların sadece cezalandırılması gereken bir suç olmasının yanı sıra ayıp kabul edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Nadi diğer yazılarında ise, ezan uygulamasının din meselesi olarak değil dil meselesi olarak görülmesi gerekliliği üzerinde durmuştur ("Bursa'daki Çok Ayıp İrtica Hadisesi", **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1933: 1-2; "Mes'elenin Mahiyeti, Din değil, Dil! ", **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1933:1). Burada dikkati çeken nokta, olayın "irtica" olarak tanımlanmış olmasıdır.

15 Burçak'ın bu ifadelerinin, aslında bir konuyu netleştirme kaygısı olduğu izlenimini doğurmuştur, Burçak'ın Atatürk'ün ezan meselesi ile ilgili bağlayıcı bir tavrı olmadığını, bu durumu da kanunla bu girişimi desteklemeyerek ortaya koyduğunu kısaca DP'nin iktidara gelir gelmez bu meselenin üzerine gitmesinin devrimlere yönelik bir girişim olarak ele alınmaması gerektiğinin açıklaması gibi durmaktadır. Özetle, anlatılmak istenen şuydu: Atatürk diğer inkılaplarında olduğu kadar bu konuda bir kararlılık içinde değildi bu nedenle bunun üzerine gidilmesi Atatürk'ün politikaları ile ters düşmek olarak yorumlanamazdı.

Levent Şahverdi Arşivi

duğunu ve her ne kadar rejim alenen anti-İslamik bir politikayı hiçbir zaman benimsememiş olsa da örgütlü İslamiyet'in iktidarına son vermek ve Türk halkının zihninde ve kalbinde onun gücünü kırmak arzusunun açık olduğunu ifade edilmiş ve bütün bunlara rağmen, Türkiye'de laikleşmenin hiçbir zaman, bazen zannedildiği kadar tam olmadığına dair bir çok kanıtların var olduğu ileri sürülmüştür (Lewis 2000: 411-412). Zürcher de, hükümetin popüler dinin çoğu dışavurumunu bastırmada, en azından kentlerde başarılı olmasına karşın[16], popüler dinin kuşkusuz yok olmadığına işaret etmiş ve hükümetin bu politikasının yarattığı toplumsal muhalefeti şu şekilde izah etmiştir:

"…Tarikatlar, büyük ölçüde yeraltlarına kaydı. Ama otoriter ve - bilhassa 1940'larda- gitgide gözden düşen bir yönetim biçiminin dayatılması ve popüler İslam'ın bastırılması yoluyla, hükümet İslam'ı siyasallaştırdı ve onu bir muhalefet aracına dönüştürdü. Denebilir ki, Kemalistler popüler dine sırt çevirmekle, kendileriyle halk kitlesi arasındaki bağları kesmişlerdi (2000: 279-280).

Arapça ezan okunma yasağının yer yer delinmesi ve olayların mahkemeye intikal etmesi, mahkemelerin de zaman zaman karar vermekte zorlanmaları ile birlikte, konunun bir kanun bağlayıcılığına dönüştürülmesi gereği doğmuştur. Bu kararın alınmasına giden süreç bir kaynakta daha ayrıntılı bir biçimde şu sözlerle anlatılmaktadır:

"…1941 yılında bir gelişme olmuş, "Arapça ezan okuma suçu" dolayısıyla para cezasına mahkum edilenlerden biri veya avukatı "Bu ceza kanunsuzdur" gerekçesiyle Yargıtay'a başvurmuştu. Yargıtay da durumu inceledikten sonra, başvuruyu haklı bulup, mahkeme kararını bozmuştu[17]. Ceza kararını veren mahkeme, Yargıtay'ın kararına uymuş ve bunun duyulması üzerine diğer mahkemeler de "Arapça ezanı okuyanlara" ceza vermemeye başlamış ve bununla birlikte Arapça ezan okuma fiilleri de giderek artmıştır" (Öymen 2004: 486)[18].

16 "Reformların kentlerdeki etkisi çok daha büyük olmuştur. Buralarda Kemalistler pozitivist, laik ve modernlikten yana olan ülkülerini destekleyen kümeyi hayli genişletmekte gerçekten başarılı idiler. Kemalist "devrimin" kentlerdeki belkemiğini genellikle, bürokrat, subay, öğretmen, doktor, avukat ve büyük ticari işletmelerin girişimcileri oluşturuyordu. Sanatkar ve küçük tüccarlar ise, bastırılmış olan geleneksel kültürün belkemiğini meydana getiriyorlardı" (Zürcher 2000: 282-283).

17 Yargıtay'ın kararı bozma gerekçesi şu şekilde idi: "Arapça ezan okumak maddedeki ifadesiyle "Yetkili makamlar tarafından kanun ve nizamlara aykırı olmayarak verilen bir emre itaat etmemek veya o yolda alınmış bir tedbire riayet eylememek" sayılmazdı" (Öymen 2004: 486).

18 Rıfkı Salim Burçak anılarında yasağı değerlendirirken, şu noktaya değinmiştir. "… Arapça ezan okunmasını yasaklayan kanun Cumhuriyet Türkiye'sinin karşılaşmış olduğu en büyük tehlike önünde bulunduğu günlere rastlıyordu. Hitler'in namağlup orduları Avrupa karasın-

Levent Şahverdi Arşivi

Şunu da söylemekte fayda vardır ki, Atatürk'ün ölümünün ardından başlayan Millî Şef döneminde tavizsiz bir politika güdülmesi ve yasağın katı bir şekilde uygulanması (Dikici 2008:171) yaklaşımının da bu süreçte önemli bir rol oynamıştır.

Bu yaklaşımın hakim olduğu dönemde, Mecliste Türk Ceza Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine ilişkin yapılan görüşmeler esnasında, Arapça ezan ve kamet okuyanların, Arapça harf yazanlar ve şapka giymeyenlerin cezalandırılması konusu da gündeme gelmiştir (**TBMMZC**, İ: 55, C: 1, 23.05.1941: 130). Tasarıda, Arapça ezan ve kamet okuyanların 7 günden 3 aya kadar hafif hapisle birlikte 25 liradan 200 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılmaları gereği öngörülmüştür (Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Lâyihası (1/78), S. Sayısı: 186, 15 Nisan 1939). Oturumda Adliye Encümeni adına konuşan Salah Yargı bu düzenlemeyle hedefleneni net bir biçimde şu sözlerle ortaya koymuştur: "Eski şekilde okumanın memnu bulunmasının bir ceza müeyyidesi altına konması" (**TBMMZC**, İ: 55, C: 1, 23.05.1941:143).

Aynı oturumda söz alan milletvekili Nevzat Ayas, ilkin konuya ilişkin bir özet yapmış, ardından da şu öneriyi getirmiştir:

"Hükümetin mucip sebepler lâyihasında tasrih olunduğuna göre, ezan ve kametin Arapça okunması Diyanet İşleri Reisliğinin bir emri ile menolunmuş ve bu emrin tatbik olunmaması yüzünden ihtilâf çıktıkça iş mahkemeye intikal etmiş, fakat temyiz mahkemesi demiş ki, bu, bir vicdanî emirdir, bunun üzerinde Diyanet işlerinin emrini esas tutarak hüküm vermek varit görülemez. Bu yolda bir temyiz anlayışı mevzubahistir. Şimdi bu anlayış üzerinde Teşkilât Esasiye prensibi noktasından düşünmek lâzım gelir. Çünkü ezan ve kametin Türkçe veya Arapça okunması mevzuunda iki cephe vardır: Lâiklik ve milliyetçilik. Lâiklik prensibi noktasından bu mevzu dinîdir, kanun mevzuu olmamak lâzım gelir. Fakat milliyetçilik prensibi noktasından kendi dilimizi ileriye sürmek için böyle bir hükmün kanun mevzuu olması doğru olabilir. Bu iki prensibi karşılaştırınca, bu hükümden maksat ezan ve kametin Türkçe okunması, Türkçeden başka dillerle okunmaması matlup olduğu düşünülünce : "Arapça ezan okumamak" diyecek yerde, Türkçe okumak demek; hem prensiplere daha

daki bütün cepheleri zaferle tasfiye ettikten ve Balkanları da işgal altına aldıktan sonra gelip Türk hudutlarına dayanmışlardı. Türkiye'nin akşama, sabaha kadar tecavüze uğraması bekleniyor ve savaş bizim için artık kaçınılmaz görünüyordu. Memleketin böylesine bir tehlike ile kuşatıldığı bir sırada Türk parlamentosunun ezan meselesiyle uğraşmasını yadırgamamaya imkan var mıydı" (1998: 56).

Levent Şahverdi Arşivi

muvafık olur, hem de ezan ve kametin yalnız Arapça değil, bütün diğer ecnebi dillerle de okunmamasını temin noktasından uygun düşer. Maksat da, daha sağlam surette arzettiğim prensip noktasından ifade edilmiş olur. Binaenaleyh, metni "ezanı ve kameti Türkçe okumayanlar" şeklinde ifade etmek arzettiğim sebeplerden dolayı, bendenizce daha muvafıktır. Zannederim Encümen de bu ufak tadile iştirak eder" (**TBMMZC**, İ: 55, C: 1, 23.05.1941: 142) .

Ayas'a bu noktada itirazlar gelmiştir, Arapça okunmasının yasak edilmesinin daha yerinde olduğu belirtilmiştir, bunun üzerine tekrar söz alan milletvekili, meselenin Arapça ezanı yasaklamak olmadığı, Türkçeye yabancı bütün lisanları hariç bırakacak şekilde "Ezanı ve kameti Türkçe okumayanlar" şeklini tercih etmenin anayasadaki milliyetçilik esasına uygun olduğunu belirtmiştir (**TBMMZC**, İ: 55, C: 1, 23.05.1941:142). Bunun üzerine söz alan milletvekili Rasih Kaplan, bu konunun ceza mevzuu olmadığını, konunun Evkaf Umum Müdürlüğünün yayınlandığı tamim ile düzenlendiğini, laiklik prensibi nedeniyle konuya karışılmaması gerektiğini belirtmiştir. Kaplan ayrıca, bu konunun nazik bir konu olduğunu vatandaşlar arasında tepkilere sebep olabileceğini bu düzenlemenin yerinin ceza kanunu olmadığı gibi, eklenmesinin de zamanı olmadığının altını çizmiştir (**TBMMZC**, İ: 55, C: 1,23.05.1941: 142-144). Bu tartışmalar doğrultusunda 2 Haziran 1941 tarihinde tasarı kanunlaşmıştır. Arapça ezan yasağı, 2 Haziran 1941 tarihinde kabul edilen 4055 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Kanuna göre, "Arapça ezan ve kamet okuyanlar 3 aya kadar hapis veya 10 liradan 200 liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılacaktır" (**TBMMZC**, İ: 61, C: 1, 02. 06.1941: 6).

Arapça ezan okunmasına ilişkin olarak hapis ve para cezaları getirilerek, caydırıcılığının artırılmasına karşın, 1945 yılı ortalarına doğru alınan çok partili hayata geçiş kararı ile birlikte oluşan yeni siyasal atmosferde Arapça ezan okunması konusuna ilişkin tartışmaların canlandığı görülmüştür. Burada önemli olan nokta tutanakların bize yer yer Arapça ezan okuma hadiselerinin varlığını göstermesinin ötesinde, seçim kampanyalarında muhalefet partilerinin "camilerde okunan Türkçe ezanın Arapça ezan haline getirileceği" dair verdikleri sözlerden CHP milletvekillerinin duyduğu rahatsızlıkları dile getirmeleridir (**TBMMTD**, B: 8, O: 1, 26.08.1946: 136, 137, 146, 191). Görüldüğü gibi çok partili hayata geçiş sonrası yeni partilerin kurulması ile birlikte oluşan rekabet ortamında artık ezan siyasi bir malzemeye dönüşmüş, bundan sonra da ezan muvafık muhalif bütün partilerin halkın oyunu alma/alamama hesapları çerçevesinde değerlendirilen hassas bir denge oyununun parçası olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Her ne kadar, Adalet Bakanı Şinasi Devrin tarafından 1947 yılına ait mahkemelere intikal eden Arapça ezan ve kamet okuma suçunun sayısının sadece birer tane olduğunu ifade edilerek olayların azaldığı intibaı verilse de (**TBMMTD**, B: 11, O: 1, 26.11.1947: 211), yasağın alternatifler geliştirilerek başka yöntemlerle delinmeye çalıştığı böylelikle ceza kapsamından muaf olunmaya çalışıldığı da ileri sürülmektedir. Ezanın çocuklara ve akıl hastalarına okutturulması, ezanın Türkçe olarak yüksek sesle okutulmasından sonra Arapçasının hafif bir sesle okutulması veya görevli olmayan kişilere Arapçasının okutulması başvurulan bu yollar arasında sayılmış ve polis kayıtlarında Arapça ezan yasağını çiğnemekten dolayı yakalananlar arasında çok sayıda akli dengesi bozuk vatandaşın bulunması bu kaçamak yolların sıklıkla uygulandığının ispatı olarak kabul edilmiştir (Dikici 2008: 173)[19].

Bu tip hadiselerin dışında, Arapça ezan okuma yasağını delen daha örgütlü eylemler de söz konusudur. Bu eylemleri gerçekleştiren kesimlerin başında da Ticani tarikatı[20] mensupları gelmiştir. Ticani tarikatının en ses getiren eylemleri Meclis çatısı altında giriştikleri olmuştur. 4 Şubat 1949'da gerçekleştirilen bu eylem, kayıtlara "Arapça ezan okunmaya başlandı" şeklinde not düşülmüştür (**TBMMTD**, B: 41, O: 1, 04.02. 1949 : 20).

---

19 Kamuoyuna ilişkin yapılan tespitlerde her ne kadar Arapça ezan yasağına yönelik genel bir tepki olduğunun altı çizilse de, emniyet arşivlerindeki mevcut belgeler de, bu yasağın uygulanması konusunda birçok vatandaşın büyük bir duyarlılıkla derhal güvenlik kuvvetlerine haber verdikleri ve güvenlik kuvvetlerinin de bu tür ihbarları değerlendirerek, yasağı çiğneyen şahıslar hakkında gerekli yasal işlemleri başlattıkları bilgisi de yer almaktadır (Dikici 2008: 174).

20 "Türkiye'deki Ticanilere, daha çok 1940'lı, 50'li yıllarda rastlanır. Bunların, gerçek Ticaniye tarikatiyle doğrudan bir alakası yoktur. Ticaniye tarikatı, 1740'larda Cezayir'in güney kesiminde ortaya çıkmış ve daha ziyade Tevhidi zikirler ile iştihar etmiş, etrafa yayılmıştır. Kemal Pilavoğlu (1906-1977), gördüğü bir rüya ile Ahmed Et-Ticani'ye intisap ettiği iddiasıyla yola çıkmıştır. Ankara Hukuk Fakultesi'nden son sınıfta iken ayrılan Pilavoğlu, 1940`lardan itibaren, faaliyetlerini Ankara'nın Çubuk ilçesi, ve Çankırı'nın Şabanözü ilçesinde yoğunlaştırmıştır. 1943 de, tarikat faaliyetleri suçundan 24 müridiyle beraber mahkemeye verilmiş, akabinde serbest bırakılmıştır. Kemal Pilavoğlu liderliğindeki Ticanilerin, 1950 seçimleri öncesinde ve sonrasında CHP ile hareket ettiği bilinir. O tarihlerde Zafer gazetesinde yayınlanan haberlere göre, Pilavoğlu ve müritleri 10 Nisan 1950 günü CHP Ankara İl Başkanlığı binasında üye kayıtlarını yaptırmışlar. Ardından da, köylere kadar gidip toplantılar düzenleyerek bu partinin propagandası için seferber olmuşlar ve partiye pek çok yeni üye kazandırmışlar. Nitekim, seçimlere kadar açıkça DP aleyhinde görünen Ticaniler, seçimden sonra da DP iktidarını sıkıntıya sokacak, başını ağrıtacak tahripkar faaliyetlerde bulunmuşlardır. Seçimlerden sonra, Atatürk büst ve heykellerini kırmaya yönelmişler; CHPliler de bu gerekçelerle iktidar partisini protesto eden mitingler düzenlemişlerdir. Bu gösteriler sonucu 25 Temmuz 1951'de 5816 sayılı Atatürk`ü Koruma Kanunu çıkarılmıştır" (Salihoğlu, 2013).

Levent Şahverdi Arşivi

Olayın ayrıntılarını Başkan vekili Feridun Fikri Düşüncel Meclis'te yaptığı konuşmada şu sözlerle aktarmıştır:

"… bugünkü içtimain başında, alt kat samiin locasında, Muhittin Ertuğrul isminde biri tarafından Arapça ezan okunmaya başlandığını müteakip emniyet memurları kendisini dışarı çıkarırlarken Osman Yaz isminde diğer biri tarafından da gene Arapça ezan okunmaya başlanmıştır. Bunlar Karakola götürülmüşler, ifadeleri alınmıştır. Bunlardan Muhittin Ertuğrul, Devlet Demiryollarında ki vazifesinden üç dört ay evvel ayrılarak tarikat işleriyle uğraşmakta devam etmiş bir adamdır. Osman Yaz'a gelince Ticanî tarikatının müritlerinden biridir. Aslen Çubuklu olup Solfasol Köyünde oturur, tarikat propagandası yapmakla meşguldür. Bunlar, muhtelif zamanlarda, Eskişehir ve Ankara'nın kaza ve köylerindeki camilerde arapça ezan okuduklarından dolayı adalete verilmiş ve mahkûm olmuşlardır. Bunlar şimdi Ankara Emniyetine tealim edilmişlerdir ve haklarında kanuni takibat yapılmaktadır".

Düşünsel konuşmasına devam ederken, milletvekilleri bu göstericilere Meclise giriş kartını verenin kim olduğu sorulmuş, Düşünsel de, İhsan Şerif Özgen tarafından verildiğini ifade etmiştir. Dinleyicilerden birinin milletvekilinin DP'den olduğunu ifade etmesine yine milletvekili sıralarından tepki gelmiş, " Böyle şeyler karıştırmayalım", "Ben de olsam verirdim" şeklinde sözler yükselmiştir. Bunun üzerine Düşünsel de konuşmasını şu sözlerle tamamlamıştır:

"Hayır, böyle bir şeyi mevzuubahis etmeyelim. Yalnız şunu tebarüz ettireyim ki, bu kartlardan ikisi de aynı zata verilmiştir: Birisi doldurulmuş, birisi ise imzalanıp isim yeri boş bırakılarak verilmiş ve bu adam taraf nidan arkadaşının ismi yazılarak bu adama verilmiştir. Bu vesile ile şunu huzurunuzda tebarüz ettirmek icap ediyor ki; isimlerin daima arkadaşlarla kendileri tarafından doldurulması ve tesadüfe bırakılmaması icabı mantık olur" (**TBMMTD**, B: 41, O: 1, 04.02.1949 : 37-38).

Basında olay geniş yer bulmuştur. *Hürriyet,* yaşanan olayı "Meclis'te Garip Vaka" başlığı ile vermiştir. Yaşananların aktarılmasının ardından olaya ilişkin tahmin şu sözlerle verilmiştir: "İleri sürülen tahminlere göre, son günlerde okullarda din tedrisatına karar verilmiş olması, İmam-Hatip mekteplerinin açılması gibi hadiseler bu gibi adamları tahrik etmiş olabilir. Bu hadise irticaın memleketimizde henüz tamamen bertaraf edilmesinin en canlı bir ifadesi olarak karşılanmıştır (5 Şubat 1949: 1, 4). *Ulus*'ta da olay *Hürriyet*'le benzer biçimde anlatılmış olup, *Hürriyet*'ten farklı olarak olayın Ticani tarikatı ile olan bağı daha güçlü biçimde kurulmuştur (5 Şubat 1949: 1, 3). *Yeni Sabah*'ta da olayın Ticani tarikatı ile ilgisi olma ihtimalinden söz edilmekle beraber, yaşananların bu tarikatla

Levent Şahverdi Arşivi

bağlantısı olmaması halinde olayın ardında kimin olabileceği sorgulanmış ve "komünist parmağı mı var" sorusunun ardından şunlar ifade edilmiştir:

"…memlekette her çeşit hürriyeti soysuzlaştırmağa çalışmakta hususi bir menfaat güden Bolşevik taktiğinin bu iki adamı kullanmış olması niçin hatıra gelmesin? Eğer böyle bir ihtimal tahakkuk ederse bu hareketi tertib edenler şöyle bir kanaat uyandırmaya çalışmış olacaklardır: Siz din hürriyetini, vicdan hürriyetini tanıyorsunuz, imam hatip kursları mı açıyor, mektebinizde din dersi vermek istiyorsunuz işte olacağı budur. Meclis salonunda Arapça ezan okurlar" (6 Şubat 1949: 1, 3).

Vatan'da ise olayla ilgili verilen bilgilerde dikkat çekici nokta ise, aşırı sol ve sağ cereyanlara ilişkin komisyonun toplanması ve bu komisyonda ceza kanunundaki belirsiz maddelerin netleştirileceği, cezaların şiddetlendirileceği bir güne rastlamasının manidar olduğunun bununla beraber şahısların "cahil" oluşlarının bu ihtimali azalttığı yorumudur (5 Şubat 1949: 1,3)[21]. *İkdam Gece Postası*'nda da yaşanan olayların ardından dikkatlerin son zamanlarda çoğalmış olan dinî yayınların üzerine çekildiği ve bunlara ilişkin tedbirler alınmasının gerekliliği üzerinde durmaktadır (6 Şubat 1949: 1,3).

Olayın üzerinden bir müddet geçtiği halde, konu Meclis tutanaklarına yansımaya devam etmiştir. Meclis konuşmalarından birinde İzmir milletvekili Ekrem Oran, Mecliste Arapça ezan okuyan göstericiler için "bir serseri işi" diyenlere cevaben şunları söylemiştir:

"Hayır, yalnız öyle bir serserinin işi değildi, belki bir serserinin işidir ama inkılâp çocukları bu hususta hassastır. Belki bir budalanın, belki de bir serserinin işi de olsa yarın, öbür gün bir teşkilâta mal edilmesi keyfiyetinden endişe ederiz, bunu dikkatle nazarı itibara almak mecburiyetinde olduğumuzu zannederim. Ne muvafık, ne de muhalif arkadaşlarım görüyorum ki, beni tekzip etmiyorlar, hepsi benimle beraberdirler" (**TBMMTD**, B: 104: O: 3, 08.06.1949: 593) .

Mecliste tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılmasına ve türbedarlıklarla ilgili bir takım unvanların yasaklanması ve yürürlükten kaldırılmasına dair ka-

21 Bu olay, Ulus ve Kudret arasında bir polemiğin doğmasına yol açmıştır. Yeni Sabah, Ulus'un partilerin laiklik prensibi üzerinde açık bir görüşe sahip olmaları ve halka telkinde bulunmaları gereğine işaret ettiği ve Millet Partisi'ni herkesin dilediği dil ve şekilde ibadet hakkını tanıma gibi karışık fikirlere programında yer vermesi nedeniyle eleştirdiği belirtilmektedir. Öte yandan Kudret'te de Hikmet Bayur'un ise ithamları şiddetle reddettiği ve memleketteki irtica ve komünizm hareketlerinden iktidarın sorumlu olduğunu söylediği ifade edilmektedir (7 Şubat 1949: 1).

Levent Şahverdi Arşivi

nuna bir fıkra eklenmesi görüşmelerinde söz alan Çoruh milletvekili Ali Rıza Erem ezan okuma hadiselerinin komünist propagandasının tahriki ile oluştuğunu ifade etmiştir (**TBMMTD**, B: 106, O: 1,10.06.1949: 682).

CHP iktidarı ve milletvekilleri, ezanın Arapça okunması konusunda hassas olmakla beraber, diğer dinî ritüellerde Arapça kullanımına serbesti tanımaktan da geri durmamıştır. Örneğin, Diyanet İşleri Başkanı imzalı bir yazıda, mevlitlerde, hatim esnasında, bayram namazında ve bayram günlerinde alınan tekbirlerde yasak bulunmadığı yinelenmiş ve görevlilerin de bu konuda bilgilendirilmesi salık verilmiştir (**BCA**, 051.33/4.31.3, 22.9.1948).

1950 seçimlerine bu belirsiz tablo içinde girilmiş, ezan ve diğer konulardaki halk hassasiyetini lehine çevirmeyi başaran DP, ezici bir çoğunlukla iktidarı elde etmiştir. Yeni iktidar için başlayan bu dönem artık seçim meydanlarında halka ettikleri vaatleri yerine getirme zamanına işaret etmektedir ve iktidar da bu sözlerini yerine getirme konusunda kendisine duyulan inancı boşa çıkarmayacaktır.

2. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması

14 Mayıs 1950 seçimleri ile DP iktidara gelmiş ve Başbakanlık görevini üstlenen Adnan Menderes, kısa süre içinde hükümetini kurmuş ve programını Meclis'e sunmuştur. Menderes burada yaptığı konuşmada, dikkat çekici ifadeler kullanmıştır. Bunlardan ilki, Menderes'in "millete mal olmuş inkılaplarımızı mahfuz tutacağız" yönündeki sözleridir (Burçak 1998: 52)[22]. İlk olarak genel bir çerçeveden bakacak olursak, Başbakan, 29 Mayıs 1950'den itibaren artık ideolojik ilkeler ve uygulamalar bakımından "devrimin değil devrimlerin" olduğunu belirtmiştir (Nal 2005: 147). Konuyla ilişkili olarak daralttığımızda ise, bu sözler halkın benimsenmeyenlere yönelik olarak düzenlemeler yapılacağı bilgisini içerdiği ve bunun CHP tarafından da ilk kez o gün anlaşıldığına işaret

22 Tanel Demirel, DP'nin iktidara gelişi, Cumhuriyetin bir yenilgisi, bir karşı-devrim midir? sorusuna, Adnan Menderes'in kendilerinin iktidara gelmesini şimdiye kadar yapılan devrimlerden daha önemli bir olay olduğunu söylemesi, tutan ve tutmayan devrimler ayrımı yaparak, sadece tutan devrimleri muhafaza edecekleri yönünde açıklamalarda bulunması bu iddiaları desteklemek için ortaya atılan belli başlı kanıtlar olarak sunulduğu yanıtını vermiştir (2011: 112). Demirel'e göre ayrıca, "Cumhuriyetçilik (ya da Kemalizm) ekonomik kalkınma (muasır medeniyete ulaşma) ve kişiyi siyasal anlamda vatandaş yaparak vatandaşların bir biçimde siyasi iktidarın oluşumuna katkıda bulunmalarını amaçlayan pragmatik milliyetçi/modernleşmeci bir proje olarak düşünülürse, DP karşı devrimci olmaktan öte, Cumhuriyetin "millet egemenliği" söylemini hayata geçirmeye gayret eden ve sırf bu özelliği ile bile Cumhuriyet ideallerini ileri götüren modernleşmeci bir hareket olarak görülebilir" (2011: 112-113).

Levent Şahverdi Arşivi

edilmiştir (Birand ve diğerleri 1999: 67). Bir diğer değerlendirmede ise, partinin yaklaşımının "eskiye artık geri dönülemez fakat bu kritik geçiş sürecinde özellikle İnönü döneminde atılmış bazı hatalı adımlar, aşırılıklar törpülenmelidir mealinde özetlenebileceği" şeklindedir (Demirel 2011: 114). Bu yorum, Arapça ezan yasağının kaldırılmasının ardında yer alan mantığın anlaşılmasına ışık tutucu mahiyettir[23]. Hükümetin kısa bir süre sonra Arapça ezan yasağının kaldırılması yönünde atacağı adımlar bakımından bu sözler, bir meşruiyet zemini oluşturmaktadır.

Başbakanın aynı konuşmasında dikkati çeken ikinci nokta ise şudur:

"… Bu konuda bilhassa üzerinde duracağımız mesele memleket içinden yıkıcı aşırı sol cereyanları kökünden temizlemek için icab eden kanuni tedbirleri almaktır. İrticai ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları vasıta olarak kullanan ve çok defa kendisini bu maskeler altında gizleyen aşırı solcu hareketlere karşı gereken bütün kanuni tedbirleri almakta asla tereddüt etmeyeceğiz. Biz bugünün şartları içinde aşırı sol cereyanları fikir ve vicdan hürriyeti mevzuunda mütalaa etmek gafletinde bulunmayacağız. Bugün aşırı sol cereyanlara mensup olanların mücerret bir fikir ve kanaat sahibi olmaktan ziyade yıkıcı cereyanların aletleri olduklarına şüphemiz yoktur" (Burçak 1998: 52).

Başbakan konuşmasında, "sağ cereyanların, sol cereyanların tahriki ile meydana geldiğini" belirterek, sol akımları "esas" yıkıcı faaliyetler olarak tanımlamış ve kanuni tedbirleri bu akım üzerine yoğunlaştıracaklarının altını çizmiştir. Başbakanın sol akımların hareket alanını daralttığı ölçüde, sağ akımların üzerindeki baskıları azaltmış ve kendilerini daha rahat ifade etme olanağını bulmalarını sağlamış, böylelikle bahsedilen dinsel canlanmanın beslenmesine yol açmıştır[24]. Eroğul, hükümetin sağa ilişkin bu tutumunu, şeriatçı akımları tam anlamıyla serbest bırakmamış olmakla beraber, seçmene hoş görünmek maksadıyla Atatürk'ün laiklik anlayışını epeyce sulandırmak olarak görmüş ve bu

23 Tanel Demirel'in DP'ye ilişkin yaptığı şu tespitinde bilinmesinde yarar vardır: "Dindarlığın gerilik olmadığı, bireylerin dinî pratikleri üzerinde siyasi iktidarın kontrolünün sınırlandırılması gerektiği, İslamiyet'in modern olma haliyle çatışmadığı gibi iddialar partinin tanımlayıcı özelliklerindendir. DP, CHP'nin dinselliği dışlamaya çalışan milliyetçiliğini dini geleneksel değerlerle barıştırmayı denemiştir. Bu, tabanda yankı bulmayan, sokaktaki adama iğreti gelen laik milliyetçiliğin ilerleyen yıllarda yerini alacak olan mukaddesatçı ya da muhafazakar milliyetçiliğin de tohumlarını atmıştır" (2011: 115).

24 Menderes'in yapmış olduğu konuşma ile, seçim öncesi dönemde din siyasetini açıklamadığı için dinci kesimin eleştirisine hedef olan DP, Menderes'in ağzından adı geçen çevrelere yanıt olarak yorumlanmıştır (Nal 2005: 147-148).

Levent Şahverdi Arşivi

yöndeki uygulamalarından biri olarak da Arapça ezan yasağının kaldırılmasını işaret etmiştir (2003: 121).

Hükümetin programını Mecliste okumasıyla birlikte iş artık icraatların ortaya konmasına gelmiştir. DP'nin iktidara ardında, "benzeri görülmemiş bir koalisyon" ile geldiğini fakat daha ilk icraatlarında bahsedilen koalisyonun çatladığı ifade edilmiştir (Birand ve diğerleri 1999:72). İşaret edilen konu, ezanın Arapça okunma yasağının kaldırılması girişimidir[25]. Birinci Menderes Hükümeti Programı'nın Parti Meclis Grubu'nda görüşülmesi sırasında, Arapça ezan yasağının kaldırılması konusu, bazı milletvekilleri tarafından gündeme getirilmiş ve daha sonraki günlerde Hükümet, bu konuda bir deklarasyon kabul etmişti. Bu konu, 5 Haziran 1950 tarihinde DP yanlısı basın tarafından yeniden gündeme getirilmişti (Aktaran Albayrak 2004: 19)[26].

Başbakanın konuya ilişkin olarak basında yer bulan sözleri şu şekildedir:

"Her taassup cemiyet hayatı için zararlı neticeler doğurur. Cemiyet hayatında esas değişikliklerin yapılabilmesi evvela taassup zihniyetinin yıkılmasına bağlıdır. Bu hakikatin iyice kavranmış olması neticesidir ki, büyük Atatürk bir takım hazırlayıcı ön inkılaplara başlarken taassup zihniyetiyle mücadele etmek lüzumunu duymuştu. Ezanın Türkçe okunması mecburiyeti de böyle bir zaruretin neticesi olarak kabul edilmelidir. Zamanında çok lüzumlu olan bu mecburiyet ve tedbir, diğer tedbirlerle birlikte bugünün hür Türkiye'sine zemin hazırlamıştır. Ezanın Türkçe okunmasına mukabil, cami içinde bütün ibadet ve duaların din dilinde olması garip bir tezat teşkil eder gibi görünür. Bunun izahı arzettiğim gibi, geçmişteki hadiselerin hatırlanmasına ve taassup zihniyetine karşı mücadele zaruretinin kabul olunmasına bağlıdır. Aradan bunca yıllar geçtikten ve vaktiyle zaruri görülen tedbire artık ihtiyaç kalmadıktan sonra bunda ısrar bu sefer vicdan hürriyetine karşı bir taassup teşkil eder. Şimdi meselenin laiklik ve vicdan hürriyeti bakımından halline sıra gelmiştir" (Aktaran Burçak 1998: 56-57).

---

25 Demokratların bu girişimi, "ilk iktidar döneminde liberal söyleminin bir yansıması olarak dinî konular ve kurumlarla ilgili bazı düzenlemeler yapması" şeklinde ele alınmıştır (Göktepe 2011: 367-368).

26 Metin Toker, konuya ilişkin daha ayrıntılı bilgiler paylaşmıştır. Toker, Arapça ezan konusunun 5 Haziran 1950 günü, DP organı Zafer'de ortaya atıldığını, başyazar Mümtaz Faik Fenik'in, Başbakan Adnan Menderes ile bir mülakat yaptığını ve manşetin "Arapça ezana müsaade ediliyor" şeklinde olduğunu ifade etmiş ve bunun olağan bir gazetecilik olayı olmadığını, o yıllarda başyazarların Başbakanlarla mülakat yapıp, bunu manşete vermediklerini belirtmiştir (1991: 48).

Levent Şahverdi Arşivi

Aynı gün Cumhuriyet'te konunun DP Meclis Grubuna götürülerek, burada alınacak karara göre hareket edileceğine dair Başbakan Menderes'in açıklaması yer almış, kısa süre sonra da 13 Haziran'da yapılan grup toplantısında konu yeniden gündeme getirilmiştir[27]. Başbakan bu toplantıda, Arapça ezan okunmasını yasaklayan yasanın "bugün için faydasız ve laikliğe de münafi bulunduğunu" ifade etmiş ve bu konunun grupta çözümlenmesini istemiştir (Aktaran Albayrak 2004: 195)[28].

Başbakanın açıklamasının siyasal çevrelerde yankıları farklı olmuştur. Demokratların, ibadetin Arapça yapılırken, çağrının Türkçe okunması gerektiğini ileri sürmenin anlamsız olduğunu ve laiklik ilkesinin DP programında belirtildiği gibi anlamak ve uygulamak gerektiğini ifade ettikleri belirtilirken, CHP'lilerin demeç karşısında şaşkına döndükleri, laiklik ilkelerine bağlılığını her fırsatta yineleyen demokratların böyle bir karara nasıl vardıklarından acı bir dille söz ettikleri, oy avcılığı amacıyla DP'nin bu kararı aldıklarını ve yeni kararların bunu izleyeceğini düşündüklerini ifade ettikleri bilgisi aktarılmıştır. Bu kaynakta ilginç olan ayrıntı ise, Halkçıların hükümetin bu yolda bir karar almasında Ankara milletvekili vaiz Ömer Bilen ve arkadaşlarının büyük etkisi olduğunu söyledikleri bilgisidir (Karakuş 1977: 166-167).

Bütün bu tartışmalar sürerken, Sıtkı Yırcalı (Balıkesir), Emin Kalafat (Çanakkale) ve Mithat Benker (İstanbul) tarafından Grup Başkanlığına bir önerge verilmiş ve ezan hakkındaki yasal kısıtlamanın Anayasa'nın laiklik ilkesine aykırı olduğu ve bunun kaldırılması için, hükümetin bir yasa tasarısının hazırlanıp, 16 Haziran'dan önce TBMM'ye sunulması istenmiştir (Aktaran Albayrak 2004: 196)[29]. Bu noktada, kısıtlamanın kaldırılması yönündeki girişimi milletvekilleri yerine, Bakanlar Kurulu üyelerinin yapmasının ilginçliğine ilişkin Ahmad'ın aktardığı bilgi önemlidir. Buna göre; Menderes önergenin Bakanlar Kurulu tarafından verilmesini istemiştir, böylelikle "itibarlı Kemalistlerle" dolu hükümet

27 Metin Toker,'e göre, "DP Arapça ezanı tezgahlıyordu. Konu, Meclis grubunda konuşulmaya başlanmıştı bile… Böyle olması doğaldı, çünkü milletvekillerinin çoğu vaktiyle bunun sözünü vermiş yerel yöneticilerdi. Şimdi halk kendilerine "Haydi" diyordu" (1991: 48).

28 Tanel Demirel, DP'nin kendine özgü Türk laikliğinden yakındığı noktanın, devletin din üzerindeki kontrolüne karşı çıkmak olmayıp, nüfusun büyük çoğunluğunu (ve DP'nin seçmen tabanının çok büyük bir kesimini) oluşturan Sünni Müslüman kesimin din ve vicdan hürriyeti üzerindeki bazı sınırlamaların kaldırılması olduğunu ifade etmiştir (2011: 115).

29 Tasarı, Menderes Hükümeti'nin TBMM'ye sunduğu ilk tasarı olması bakımından dikkat çekici bulunmuş, bu girişimin DP'nin önceliğinin ne olduğunu ortaya koyduğunu gösterdiği ifade edilmiştir (Nal 2005: 148).

Levent Şahverdi Arşivi

gerici olmakla suçlanmazken yeni meclis böyle suçlanabileceği için, Meclis üyelerinin vermesini tercih edenlere karşı çıkmıştır (1996: 363).

Yasa tasarısının hazırlanması aleyhinde DP Meclis Grubunda hiçbir üye söz almadığı, oy birliği ve alkışlarla kabul edildiği belirtilmiştir. Ezan konusundaki Kayseri milletvekili İsmail Berkok ve 13 arkadaşı ile Tokat milletvekili Ahmet Gürkan'ın hazırladığı yasa tasarısı önerisi, 16 Haziran 1950 günü[30], TBMM'ye sunulmuştur (Aktaran Albayrak 2004: 196; Burçak 1998: 57; Türk Ceza Kanununun 4055 sayılı Kanunla değiştirilmiş olan 526'ncı maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun Tasarısı, T.C. Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Tetkik Müdürlüğü 15.06.1950: 1-3)[31].

Tasarının Meclise sunumunda, Başbakan Adnan Menderes şunları ifade etmiştir:

"Muhterem arkadaşlar; Arapça ezan hakkında Demokrat Parti Meclis Grubunda verilen kararın gazeteler ve radyo ile yayınlanması neticesinde kanuni mâniin kaldırılmış olduğu telâkkisinin hâsıl olması ve bâzı vatandaşların Arapça ezan okuması muhtemel olduğu için bu bapta Hükümetçe Meclise sevk etmiş olduğumuz lâyihanın bugünkü ruznameye alınmasını ve müstacelen müzakere edilmesini yüksek tasvibinize arz ediyorum" (**TBMMTD**, B: 9, O: 1, 16.06.1950: 181).

Tasarının iktidar için ne denli önemli olduğu tasarıya koyulan "ivedilikle görüşülmesine öncelik verilmesi" isteğinden de bellidir. Oturumu yöneten Meclis Başkanı Fuad Hulusi Demirelli bu durumu da oya sunmuş ve tasarının "ivedilikle" görüşülmesi uygulamasının nasıl gerçekleştirildiğini şu sözlerle açıklamıştır: "… İvedilik teklifi de vardır. İvedilik teklifi, biliyorsunuz ki, kanunun yalnız bir kere müzakere edilip intaç edilmesini tazammun eder" (**TBMMTD**, B: 9, O: 1, 16.06. 1950:181).

Tasarının Meclise sunulması üzerine en önemli merak noktası, CHP'nin tavrı olmuştur. Cumhuriyet manşetten CHP'nin prensip bakımından tenkit ederek siyasi bir mesele yapmayacağını duyurmuştur. Haberin detaylarında ise, İsmet İnönü'nün muhalefetin görüşünün hazırlanması ile bizzat ilgilendiği ve bir çok CHP'linin Arapça ezan yasağının kaldırılmasına taraftar olduğu bilgisi verilmiştir. Haberde ayrıca CHP'li milletvekillerinin bu desteğinin ardında

30 Rıfkı Salim Burçak, tasarının görüşüldüğü günün Ramazan Bayramı'nın arifesine denk geldiğine işaret etmiştir (1998: 57). Oysa, 16 Haziran 1950 günü Ramazanın ilk günüdür (**Son Posta**, 17 Haziran 1950).

31 Fahri Belen, Arapça ezan okuma yasağının kaldırılması yönündeki değişiklik girişiminin "kokteylerle alındığını" ileri sürmüştür (Aktaran Ahmad 1996: 363).

Levent Şahverdi Arşivi

yasağın kaldırılmasına itiraz etmenin muhalefete karşı hoşnutsuzluk yaratacağı endişesi olduğu bilgisi de verilmiştir (**Cumhuriyet**, 16 Haziran 1950: 1). *Son Posta*'da ise CHP'nin tasarıların görüşüldüğü ilk gün CHP'lilerin genel bir aleyhtarlık halinde olduklarını ve konuyu "inkılaba ihanet, irticanın avdeti" çerçevesinde ele alarak, aleyhte bir tavır sergilemeleri gerektiğini belirttiklerini, fakat daha sonra genç CHP milletvekillerinin ezan tasarısının inkılapçılık prensibini zedelemeyeceğini, milliyetçilikle alakasının olmadığını hatta laiklik prensibini zedelediğini söyleyerek itiraz ettiklerini ve bu konuşmaların gruptaki havayı değiştirdiği ifade edilmiştir (17 Haziran 1950: 6).

Arapça ezanın görüşüleceği oturumda ilk olarak CHP'nin lehte mi aleyhte mi konuşacağı konusu sorun teşkil etmiştir. DP'li bir milletvekili lehte yapılacak iki konuşmayı, aleyhte iki konuşmanın izlemesini önermiş, Başkan Fuat Hulusi Demirelli ise, ilk defa kürsüye gelecek muhalefet sözcüsünün aleyhte konuşacağını belirtmiştir. Bunun üzerine, CHP sıralarından "Belli değil… Belli değil…" itirazları gelmiş ve bunun üzerine de sözcü tasarının aleyhinde veya lehinde değil "hakkında" konuşacağını bildirmiştir (**Cumhuriyet**, 17 Haziran 1950; **TBMMTD**, B: 9, O: 1, 16.06.1950: 182; Toker 1991: 49). Halk Partisi grubunun görüşlerini Trabzon Milletvekili Cemal Reşit Eyüboğlu ortaya koymuş ve Eyüboğlu ezan meselesini bir din meselesi olarak değil de, "dil" meselesi olarak gördüklerinin altını çizdiği şu konuşmayı yapmıştır:

" Bu memlekette millî devlet ve millî şuur politikası Cumhuriyetle kurulmuş ve CHP bu politikayı takip etmiştir. Bu politika icabı olarak ezan meselesi de bir dil meselesi ve millî şuur meselesi telakki edilmiştir. Milli devlet politikası, mümkün olan her yerde Türkçenin kullanılmasını emreder. Türk vatanında ibadete çağırmanın da öz dilimizde olmasını bu bakımdan daima tercih ettik. Türkçe ezan-Arapça ezan mevzuu üzerinde bir politika münakaşası açmaya taraftar değiliz. Millî şuurun bu konuyu kendiliğinden halledeceğine güvenerek Arapça ezan meselesinin ceza konusu olmaktan çıkarılmasına aleyhtar olmayacağız" (Burçak 1998: 57; **Hürriyet**, 17 Haziran 1950; **Milliyet**, 17 Haziran 1950; **Son Posta**, 17 Haziran 1950; **TBMMTD**, B: 9, O: 1, 16.06.1950: 182; **Ulus**, 17 Haziran 1950)[32].

Cemal Reşit Eyüboğlu'nun ılımlı üslubunun ardında İsmet İnönü'nün direktifi olduğu belirtilmiştir. Buna göre İnönü, grubunu serbest bırakmıştır (Toker 1991: 49). Fakat tam tersine, CHP Meclis Grubunun, "İnönü'nün bütün

32 Burçak'ın aktardığından farklı olarak Mustafa Albayrak, Cemal Reşit Eyüpoğlu'nun bu tasarının partilerin müşterek malı olarak kabul edilmesini önerdiği bilgisini aktarmıştır (Aktaran Albayrak 2004: 196).

Levent Şahverdi Arşivi

etkilemelerine karşın", yasağın kaldırılmasını olumlu karşıladığının görüldüğü ve hatta grup üyelerinin "neredeyse çoğunluk, Türkçe ezan okumanın bir hata olduğunu itirafa giderek, Demokratların önerisini özlemle onamaya karar verdikleri" iddiası da söz konusudur (Aktaran Albayrak 2004: 196)[33]. Bir başka görüşe göre de, Arapça ezan yasağının kaldırılmasına ilişkin CHP'nin grup kararı almamış olması, CHP'nin, devrimlerin parçalanmasına göz yumması ve DP ile işbirliği yapması olarak yorumlanmış, partinin bu tavrının nedeni olarak ise, seçim yenilgisini uygulamış olduğu din siyasetine bağlaması gösterilmiş bu nedenle de CHP'nin, ilerideki seçimlere "yatırım" olması amacıyla, DP'nin Arapça ezan konusundaki girişimine destek verdiğinin söylenebileceğine işaret edilmiştir (Nal 2005: 152)[34].

Son Posta, CHP'nin Arapça ezan yasağının kaldırılmasının lehinde oy verişini şu başlıklarla manşete taşımıştır: "Arapça ezan ve kamet aleyhtarları CHP grubunda da yenildi", "İnkılaba ihanet ve irticaya avdet edebiyatı yapanlar ekalliyette kaldılar". Haberin içeriğinde ise, CHP'nin lehte oy verişinin hayretle karşılandığı, o güne kadar Arapça ezanı bir inkılabı inkar ve bir irticaya dönüş diye vasıflandırmaktan çekinmezken ve DP'nin ihtirazi kayıtlarına ve inkılapsever taahhütlerine karşın aynı kanaatlerini muhafaza ederken, Mecliste olumlu oy kullanmalarının şaşkınlık verici olduğuna dikkat çekilmiştir (17 Haziran 1950).

Meclis oturumunda söz alan isimlerden biri de Sinan Tekelioğlu'dur. Tekelioğlu konuşmasında ezanın Arapça okunmasının dil meselesi olarak görülemeyeceğinin altını çizmiş ve ezanın Türkçe, ibadetin Arapça yapılmasının yarattığı ikiliğin ortadan kaldırılmasına işaret etmiştir. Milletvekili ayrıca yalnızca Arapça ezan yasağının kaldırılmasının yeterli olmayacağına, dine ait bir çok sınırlamayı bünyesinde barındıran diğer antidemokratik kanunlarında kaldırılması gerekliliğini ifade etmiştir (**TBMMTD**, B: 9, O: 1, 16.06.1950: 183).

Bütün bu tartışmalar etrafında oturum gerçekleştirilmiş, hükümetin sunduğu tasarı, yapılan oylama sonucunda; DP ve CHP milletvekillerinin "oy birliğiyle" kabul edilmiştir[35]. Oylamaya CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün

33 CHP'nin bu tutumu, iktidar ile muhalefetin işbirliği biçiminde yorumlanmıştır (Eraslan 2004: 556).

34 Şunu belirtmekte fayda vardır ki İsmet İnönü tasarıya yaklaşımı olumsuzdur, fakat grubu üzerinde hakimiyet kuramadığı için "serbest" bırakma durumunda kalmıştır. Bu durumda partinin ilk muhalefet deneyiminde hem de kendi çıkardıkları bir kanunu destekleme gibi önemli bir konuda uzlaşma yakalayamaması ve parti liderinin etkisiz duruma düşmesi, partinin birliği ve tutarlılığı açısından kötü bir başlangıç teşkil etmiştir.

35 CHP'nin Meclis'te tasarıya karşı çıkmayışı, parti yayın organı *Ulus*'un da uzun süre süren olumsuz propagandaları ile birlikte ele alınarak samimiyetsiz görülmüş hatta CHP milletve-

Levent Şahverdi Arşivi

yanı sıra, aynı partiden Cemal Reşit Eyüboğlu, Cevdet Kerim İncedayı, Yusuf Ziya Ortaç, Hasan Reşit Tankut, katılmamışlardır. Ancak geri kalan CHP'liler olumlu oy kullanmışlardır (Aktaran Albayrak 2004: 197). Bedii Faik, CHP'nin suskunluğunu oturumun hoparlörle halka dinletilmesinin CHP üzerinde baskı oluşturmasına bağlar, çünkü aslında CHP'li vekillerin celsede tasarıya aleyhte konuşmak üzere söz aldıklarını, fakat bu durumu öğrenince vazgeçtiklerini bizzat Avni Doğan'dan öğrenmiştir (2003: 109)[36]. Böylece Keskin'in ifadesiyle, genel siyaset anlayışı itibari ile daha liberal ve özgürlükçü bir yaklaşım içerisinde bulunan DP, din konusundaki hassasiyetinin bir sonucu olarak, 16 Haziran 1950'de Türkçe ezan yerine Arapça ezan okunmasının önündeki engeli kaldırmıştır (2012: 114).

*Son Posta, "*Bugünden itibaren ezanın Arapça okunması serbesttir" manşetini kullanmıştır. Spotta ise, "Meclis dün Ceza Kanunundaki ceza hükmünü kaldırdı, kanun Cumhurbaşkanı tarafından tasdik edildi" ifadesi yer almaktadır (17 Haziran 1950: 1)[37].

Kanunda yapılan değişiklik, 17 Haziran 1950 tarihinde, Başbakanlık tarafından bütün illere telgrafla bildirilmiştir (**Son Posta**, 17 Haziran 1950:1). Diyanet İşleri başkanı imzalı bir belge, hem ezanın Arapça okunması gerekliliğini vurgulaması, hem de bu uygulamanın sıkı bir şekilde denetleneceğine ilişkin bilgi vermesi bakımından oldukça önemlidir. Belgede ilk olarak ezan ve kametin kitap ve sünnetle sabit, ilmi ve dini bir hakikati olan bir ilam ve ilan olduğunun altı çizilmekte ardından da, kendi dilinin haricinde, en doğru bir tercüme ile de olsa itibarı olmayacağı belirterek Türkçe ezan okunmasının yanlışlığına işaret edilmektedir. Belgede ayrıca, ezanın Arapça yasağının kaldırılmasının halk üzerinde büyük "ferahlık ve hoşnutluk" yarattığın söz edilmektedir. Müftülüklere gönderilen yazıda, bölgelerde Arapça ezan uygulamasına ne zaman başlandığının, ezanı Arapça okumayı bilmeyen müezzinlerin olup olmadığının ve bu tür aksaklıklara karşı ne tür tedbirler alındığının bilgisi sorulmaktadır (**BCA**, 051. 33/4.31.12, 25.06.1950).

killerinin tasarının görüşülmesi esnasında "Essalamü aleyküm ve aleykümüssela" diye birbirlerini selamladıkları ve böylelikle alınan kararla alay ettikleri öne sürülmüştür (**Hürriyet**, 17 Haziran 1950: 1, 4).

36 Cem Eroğul ise, geçmiş devre karşı ilk etkili saldırı olarak gördüğü ve vaktiyle gericilik tehlikesine karşı alınmış bir sahada ortaya çıktığına işaret ettiği Arapça ezan yasağının kaldırılması konusunda, Halk Partililerin, demagojiye son derece uygun olan bu konuda muhalefet etmekten çekindiklerini ifade etmiştir (1998:101).

37 Cumhurbaşkanının tasarıyı hemen imzalamamasından doğan krizin pek çok kaynakta yer aldığı göz önüne alındığında, bu bilgi dikkat çekicidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyet, İstanbul müftüsü ile büyük camilerden birinin baş imamı ile görüşmüştür. Müftü, ezanın Arapça ve Türkçe olarak okunmasına taraftar mısınız? sorusuna, ezanın ayrı ayrı dillerde okunmasının bir ahenksizlik meydana getirebileceği, lisanın bozulacağı ve dedikoduya mucib olacağı cevabını vermiştir. Başimam da, hükümetin bu kararını halkın sabırsızlıkla beklediğini, dünyanın her yerinde ezanın Arapça okunduğunu, ezanı Türkçe olarak okuyacak bir müezzin tahmin etmediğini ifade etmiştir (18 Haziran 1950).

Rıfkı Salim Burçak, DP'nin çıkardığı kanunla ezan ve kametin Arapça okunması yolundaki yasağın kaldırıldığını buna karşın kanunda ezanın Türkçe okunması şeklinde bir kısıtlamanın yer almadığını belirtmiş, fakat ülkedeki tek bir camide bile ezanın Türkçe olarak okunmadığı bilgisini vermiştir (1998: 57)[38]. Cumhuriyet'te çıkan bir haber, ezanın niçin Türkçe de okunmadığını ortaya serer niteliktedir. Haberde ezanın Arapça okunmasının serbest bırakıldığı ve vilayetlere bildirildiği, fakat bütün camilere duyurulamadığından bazılarında Arapça, bazılarında Türkçe okunduğu, bunun üzerine de İstanbul müftülüğünün bekçiler vasıtasıyla öğleye kadar bütün baş müezzinleri durumdan haberdar ettiği ve "ezanın bundan sonra Arapça okunacağını"[39] bildirmiştir (**Cumhuriyet**, 18 Haziran 1950:1). Kanun Arapça ezan okunması yasağı kaldırmış olup, Türkçe ezan okunma getirmemekle beraber, bu haberde geçen ifadelerden de anlaşılacağı üzere müezzinlere verilen emir bir tercihten ziyade bağlayıcı bir emir şeklindedir. Gazetelere kanun ile ilgili gelişmeler yansırken de kullanılan ifadeler bu bakımdan anlamlıdır. Örneğin *Ulus* (17 Haziran 1950) "Arapça ezan okuma yasağı kaldırıldı" şeklinde olayı duyururken, *Milliyet* (17 Haziran 1950: 1) ise, "Meclis ezanın Arapça olarak okunmasını kabul etti" sözleriyle okurlarına haberi ulaştırmıştır. Görüldüğü gibi iki ifade arasında önemli bir anlayış farkı söz konusudur.

---

38 Zürcher'e göre, "Demokratlar iktidara geldikten sonra, CHP'nin dinî duyguların ifadesi üzerindeki kısıtlamaları gevşetme ve Müslüman halkın duygularına ödün verme siyasetini sürdürdüklerini fakat bir yandan da laiklik aleyhtarı eğilimlerle mücadele ettiklerini ifade etmiştir. Zürcher, Demokratların Arapça ezan yeniden yasallaştırdıklarını (ve bir anda ülkedeki bütün camilerde benimsendiğini), din eğitiminin genişletildiğini ve ebeveynlerin, din eğitimini istemek yerine istememeyi bildirmek zorunda kaldılar (toplumsal baskı şüphesiz istememeyi son derece zorlaştırmaktaydı). İmam hatip okulları çoğaldı. Cami inşasında (hükümetin siyaseti sayesinde olduğu kadar kırsal kesimde artan servet sayesinde de) belirgin bir artış vardı ve dinî yayınların satışına yeniden izin verilmişti. Yine de 1950'lerde DP'nin laik devlet anlayışında CHP'ninkinden önemli bir farklılık yoktu" (2000: 339).

39 Metindeki vurgu yazarlara aittir.

Levent Şahverdi Arşivi

Metin Toker de Türkçe ezan okunmamasını verilen talimattaki "okunabilir" yerine "okunacaktır" ifadesinin yer almasına bağlamıştır (1991: 49). Bu yorumu, tek parti döneminde uygulamaya konan ve İslami "Allah" kelimesi yerine "Tanrı" gibi pagan bir kelimenin kullanıldığı Türkçe ezanı yürürlükten kaldırılmış olduğunu, bu konunun ezanın özgün Arapçasıyla okunması gerektiğini, çevrilemeyeceğini öne süren dini bütün Müslümanlar için hayli önemli olduğunu yönündeki görüş (Toprak 2003: 248) ile beraber düşünüldüğünde Toker'in aksine talimatta "okunabilir" gibi bağlayıcılığı olmayan bir ifade yer alsa dahi, halkın bu yönde davranacağı ihtimalinin yüksek olduğu düşünülmektedir. Halkın kanunun çıkması sonrasında gösterdiği tepkiler de göz önüne alındığında bu görüşümüz daha da kuvvetlenmektedir.

Halkın konuya ilişkin tepkisi bir kaynakta şu sözlerle ortaya konmuştur:

"Köyden kente, o güne kadar sinmiş olan mollalar, bu kararı tekbir sesleriyle karşılıyorlar ve Menderes'e hayır dualar ediyorlardı. Bu ödüncü tutum, dinci çevreleri cesaretlendiriyor, imamlar/vaizler aldıkları bu cesaret ve destekle siyasal içerikli vaazlar vermeye başlıyorlardı. Aslında bu çevreler, Arapça ezan yasağının kalkmasını bile beklemeden, hükümet programının okunmasından hemen sonra harekete geçmişlerdi" (Nal 2005: 152).

Kanunun kabulünün ardından gündeme gelen bir diğer husus da, o güne kadar Arapça ezan okuma suçundan dolayı yargılanmış ve hüküm giymiş kimselerin durumu olmuştur. Kanunun çıkmasıyla beraber ezan okuma suçundan dolayı haklarında takibat yapılmakta olan veya muhakeme edilerek mahkum edilmiş bulunanların hakkında takibatın durdurulacağı ve infaz edilmemiş mahkumiyetler varsa bunların da infaz edilmeyeceği belirtilmiştir. Buna örnek olarak da Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenaze merasiminde Arapça ezan okumak ve kamet getirmek işlerinden dolayı haklarında adli soruşturma açılmış bulunan 45 kişi hakkında takibatın durdurulacak olması verilmiştir (**Hürriyet**, 18 Haziran 1950: 1).

Halk arasında genel kabul gören, hatta muhalefet ile iktidar arasında dahi bir uzlaşma bulan Arapça ezan konusu, DP hükümeti ile Çankaya arasında soğuk rüzgarların esmesine yol açmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Arapça ezan yasağının kaldırılması kararına çekimser kaldığı, hatta bu durumun Başbakan Menderes'i de istifaya yönelttiği belirtilmiştir (Birand ve diğerleri 1999: 69). Kanunun Meclis'ten geçmesi ardından, onaylanmak üzere Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a gönderilmiştir. Fakat bu noktada şu belirtilmelidir ki, bu süreç kaynaklarda farklı biçimlerde aktarılmaktadır. "İlk güç gösterisi" olarak nitelendirilen, konunun detaylarına bakıldığında, Menderes'in yasanın Ramazana

Levent Şahverdi Arşivi

yetiştirmek için acele ettiğini ve bu yüzden de tasarıyı hızlıca Meclis'ten geçirip, onay için Köşk'e göndermesiyle süreç başlamaktadır. Bu noktada olayları krize götüren süreç, Başbakanın konunun bir an önce halli için acele etmesine karşın, konu Köşk'e geldiğinde Bayar'ın ağırdan alma şeklinde bir tutum sergilemesi ile oluşmuştur (Birand ve diğerleri 1999: 73).

Bayar'ın konuyu yavaşlatmasının ardındaki gerekçelerin ne olabileceği noktasını devrin Başbakanı Adnan Menderes'in oğlu Aydın Menderes şu şekilde izah etmiştir:

"Sayın Bayar belki bunu zamansız bulmuş olabilir. Tabii kendisi devletin kuruluşunda bulunmuş bir insan olarak devletin o gün için ortaya konmuş belli ilkelerine sonuna kadar bağlı kalmakta çok kararlı olabilir. Kendisini bir tarafta bir demokratik istek, bir tarafta ise, devletin kuruluş yıllarına göre biraz ters düşebilecek bir uygulama arasında bocalamış hissetmiş olabilir. Yani biraz geciksin, ya da en azından takvimi biraz uzasın diye düşünmüş olabilir. Burada bir istifa olur. Yani "Bu bizim taahhüdümüzdür. Biz bunu yapacağız" şeklinde bir tepki var" (Birand ve diğerleri 1999: 73-74).

Aydın Menderes'in konuşmasında Bayar'ın kararsızlığının ardındaki olası sebepleri izah ederken, "bir istifa olur, yani bu bizim taahhüdümüzdür, biz bunu yapacağız" yönündeki değerlendirmeleri önemlidir. Aydın Menderes, bu sözleri ile Adnan Menderes'in daha önce de belirttiğimiz üzere seçim kampanyaları boyunca halka vermiş olduğu sözü yerine getirmekte kararlı olduğu ve bunun aksi halinde Köşk'e direneceği" bilgisini ortaya koymaktadır.

Cihat Baban ise, Menderes'in Türkçe okunan ezanı Arapçaya çevirterek, Atatürk'ün devrimci cephesinde ilk yarığı açtığını ve Bayar'ın devrimlerden fedakarlık edilmesine katiyen karşı olduğunu, ne denirse densin samimiyetle inkılapçı ve Atatürkçü olduğunu vurgulamış, bununla beraber Menderes'in karşısındaki zaafının da gerçek ve içtenlik dolu olduğundan çok kızmasına hatta "istifa etmeyi düşünmesine" karşın sonunda Menderes'in politik hünerbazlığına teslim olduğu yorumunu yapmıştır (1970: 54). Burada Celal Bayar'ın "istifa etmeyi" düşündüğü yönünde bilgi önemlidir. Kaynaklarda istifa düşüncesi, yalnızca Menderes'in kullandığı bir koz olarak söz edilmiş, Bayar'ın böylesi bir düşünce içinde olduğuna dair bir görüş yalnızca bu kaynakta yer bulmuştur.

Celal Bayar'ın Adnan Menderes'in ısrarlı tutumuna karşın kanunu imzalamaması üzerine Menderes Köşk'ten ayrılmış ve bir müddet ortadan kaybolduktan sonra, istifa mektubunu köşke ulaştırmıştır. Başbakanın istifasına, Bayar'ın çok şaşırdığı ve hemen kendisini arattığı ve Mersin'de olduğunu öğrenince birkaç

Levent Şahverdi Arşivi

gün ayrı kalmanın iki tarafa da iyi geleceği düşüncesiyle sevindiği belirtilmiştir. Bu noktada Bayar, Menderes'in yakın arkadaşlarını Köşk'e çağırmış ve durumu anlatıp, istifa mektubunu iade etmiş ve Menderes'e haber göndermiştir. Bunun üzerine birkaç gün sonra Menderes, Ankara'ya dönmüş ve kendisini havaalanında karşılayan Bayar'ın elini öpmüş, böylelikle konu kapatılmıştır. Arapça ezan yasasının Cumhurbaşkanı tarafından onaylanması ile yaşanan kriz son bulsa da, bunun devletin zirvesinde bir burukluk doğurduğu bilgisi not düşülmüştür (Birand ve diğerleri 1999: 74). Bir başka kaynakta da, Bayar'ın süreçteki tutumu "Menderes'e söz geçiremeyip, oldu bittiye boğun eğmesi" olarak yorumlanmış ve bu durumun "Bayar aleyhinde fena bir puan olduğu ve sonraları açılan bu gedikten çok su gireceği" belirtilmiştir (Baban 1970: 30)[40].

Arapça ezan yasağının kaldırılması aydınlar açısından oldukça tepki ile karşılamış ve 1950 yılında kararın alınmasının ardından toplumda yaşanan bazı eylemler hep bu yasağın kaldırılması ile cesaretlendirildiği temeline oturtulmuştur. Rıfkı Salim Burçak anılarında aydınların bu yöndeki yorumlarından bahsetmiş ve aydınların yeni iktidar, işe başlar başlamaz memlekette irtica kapısını araladığı ve Atatürk devrimlerine daha ilk günden ters düştüğü yönündeki görüşlerini aktarmıştır (Burçak 1970: 57). Alınan bu kararı, bir çok açıdan DP için bir dönüm noktası olarak niteleyen bir başka çalışmada da o güne dek DP'ye destek vermiş olan bazı ilerici aydınların "ilk kez" bu karardan sonra DP'den koptukları ifade edilmiştir (Birand ve diğerleri 1999: 73).

Dinî çevredeki hareketlenme ile Arapça ezan yasağının kaldırılması arasındaki ilişki başka yazarlar tarafından da kurulmuştur. Örneğin, yasağın kaldırılmasıyla birlikte, DP ile dinci/gelenekçi kesim arasında çok sıcak bir ilişki kurulduğu, DP'nin "dini kurtaran parti" sanını aldığını, ezan ile ilgili düzenlemenin olumlu karşılandığını gören DP'nin dinci/gelenekçi kesime dönük ödünlerini artırarak devam ettirdiği, bu uygulamaların, DP'nin dine fırsatçı bir biçimde yaklaştığını, dini, halkı yanında tutmak, halkın desteğini sağlamak için kullan-

40 Bayar'ın kendi prensipleri ile çelişen durumlarda sessiz kalışının muhalefet yıllarında da olduğuna dair anlatımlar söz konusudur. Cihat Baban konuyla ilgili olarak bizzat kendisinin tanık olduğu bir olayı anlatmıştır. Baban, DP'nin diğer kurucularının oy toplama kaygısıyla vermiş oldukları tavizlerin Celal Bayar'ı DP içinde tesirsiz hale getirdiğini belirttikten sonra, muhalefet devrinde Zonguldak'taki kongrede bir delegenin , "Kadınlar evlerine dönmelidir" dairelerde bunlara maaş vermek kötülüğü teşvik etmektir. Biz ezan sesiyle uyanmak, ezan sesiyle uyumak istiyoruz" dediğini, Bayar'ın da kendisine "Bu geri ve iptidai insanlarla ne yapacağız" diye sorduğunu, fakat söz sırası kendine geldiği zaman oyları ürkütmemiş olmak için o densiz delegenin haddini bildirmediğini söylemiştir (1970: 31).

Levent Şahverdi Arşivi

dığını, bu çerçevede de dinci/gelenekçi kesimlere ödünler verdiğini gösterdiği ifade edilmiştir (Nal 2005: 168)[41].

Zürcher de, 1950'lerin başından itibaren CHP'nin Demokratların dini siyasal maksatlarla kullandığını diline doladığını, daha sonra da bu temanın giderek daha çok aydın tarafından işlendiğini ifade etmiştir. Demokratların bir dereceye kadar dini siyasal amaçla kullandıklarını düşünen Zürcher, diğerlerinden farklı olarak, DP'lilerin Cumhuriyetin laik niteliğini giderek zayıflatmış oldukları görüşüne katılmamaktadır (2000: 338). Rıfkı Salim Burçak için de bu aşırı bir iddiadır. Ona göre, DP bu yasağı kaldırırken, ezanın Türkçe veya Arapça okutulması ile irtica arasında hiçbir ilişki görmemiş fakat bu sahada kanuni bir zorunluluk koymanın laiklik tatbikatı bakımından aşırı bir müdahale olacağını düşünerek, ibadeti ve onun şekillerini vatandaşın vicdanına bırakmıştır. Burçak ayrıca, bu yasağın kaldırılması ile birlikte, Müslüman Türklerin de, Türkiye'de mevcut azınlıkların sahip bulundukları ibadet hürriyetine kavuşmuş olduklarını belirtmiş ve Atatürk'ün diğer sahalarda gerçekleştirdiği inkılaplardan farklı bir tutum takınarak ezan işinde bir kanun çıkarmamış olmasının da manalı olduğunun altını çizmiştir (1998: 57- 58).

Her ne kadar aydınlar ve muhalefet iktidarın almış olduğu kararı bazı kaygı ve endişelerle yorumlamış olsalar da, iktidarın hedefine ulaştığı açıktır. Politikalarını popülist bir çerçevede tutup, halkın isteklerini yerine getirerek oy potansiyelini canlı tutmayı hedefleyen DP'nin amacına ulaştığını hem 1954 seçimleri neticeleri ile hem de halktan yansıyan tepkilerden belli olmuştur. Bu durumu ortaya koyan bir durumu Emin Karakuş şu cümlelerle aktarmıştır:

"… 1954 yılı seçim propagandası gezileri sırasında Başbakan Adnan Menderes'e üç gazeteci arkadaşı eşlik ediyorduk. Ben Sabahattin Sönmez ve Mekki Sait Esen, aynı otomobil içinde Menderes'i izliyor, onun yaptığı konuşmaları gazetemize bildiriyorduk. Otomobilde şoförle birlikte dört kişiydik. Günün belli başlı konuları üzerinde konuşurken, Erzurumlu olduğunu daha sonra

41 "DP hükümeti, din ve vicdan hürriyeti konusunda, dindar/muhafazakar kesim ile Celal Bayar'ın başını çektiği klasik laiklik anlayışını savunanlar arasında bir denge tutturma çabası içindedir. Bir yandan, en azından Sünni kesimin din ve vicdan hürriyeti üzerindeki kısıtlamalar kaldırılırken, diğer yandan da CHP tarzı laiklik anlayışından taviz verilmediği görüntüsü sürdürülmek istenmektedir. Bayar'ın Arapça ezan ve radyolarda Kur'an-ı Kerim okutulmasına muhalefeti üzerinde durmuştuk. Bu anlayış sadece Bayar'a münhasır değildir. Çarşafın yasaklanması için kanun teklifi DP'li üç kadın milletvekilinden gelmiştir. Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes, Said-i Nursi hareketini büyük tehdit olarak görmektedir" (Aktaran Demirel 2011: 138).

Levent Şahverdi Arşivi

öğrendiğim şoför bana döndü: "Bey" dedi, "dikkat ettim, sen bizim partinin aleyhinde bulunuyorsun. Öbür arkadaşların ileri sürdüğü düşüncelere karşısın". Bunun üzerine şoföre döndüm. "Söylediklerim yalan mı diye sordum". Şoförün cevabı şu oldu: "Doğru söylüyorsun, doğru söylüyorsun, ama bir şeyi unutuyorsun", "Neyi" "Değil mi ki, bu parti bize Allahü ekber" dedirtmiş, minarelerimizde bunu bize duyurmuştur, bu bize yeter. Bunun dışında DP ne yaparsa yapsın, hiçbir değeri yoktur. Bizi dinimize kavuşturan bu parti olmuştur. Şimdi kimseden çekinmeden "çok şükür Müslümanım" diyebiliyorum". Şoföre söyleyecek bir söz yoktu, onun inancı buydu. DP, Arapça ezanı yeniden okutmaya başlatmakla, oy bakımından çok önemli bir atılımda bulunmuştu" (1977: 167-168).

Konuya ilişkin olarak son bir noktaya daha değinmekte fayda vardır. Ezan konusu bir müddet daha mevzu olmaya devam etmiştir. Örneğin o tarihlere ait belgelerde müezzinlerin ezanı minareye çıkmadan aşağıdan okumalarına ilişkin şikayetler göze çarpmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı müftülüklere gönderdiği yazı ile ezanın minareden okunmasının zorunlu olmasından dolayı hoparlör tesisatının buna uygun olması gerekliliğinin altını çizmiş ve buna uymayanlar hakkında işlem yapılacağı kati bir dille belirtmiştir (**BCA**, 051.33/4.31.41, 04.06.1953). Bu bilgilendirmenin üzerine benzer şikayetlerin Anamur'dan alınması üzerine, zorunluluk bölge müftülüğüne tekrar bildirilmiş ve ilgililer uyarılmıştır (**BCA**, 051.33/4.32.20, 28.02.1956). Anamur beldesinin bir belgede daha konu olduğu, bunda da ikindi vakitlerinin okunma zamanına ilişkin bir uygulama belirsizliğinden söz edilmekte ve ilgililerin "kadim teamülden olan vakitlerde ezanı muntazam okumaları" yönünde uyarılmaları istenmiştir (**BCA**, 051. 33/4.33.8, 15.6.1959). 1963 yılına ait belgelerde de müezzinlerin ezanı hoparlörle dahi olsa minareden okuması gerektiği hususuna dikkat çekilmektedir. Bu belgelerde farklı olarak minareye çıkmadan ezanı aşağı kısımdan okumadan kaynaklı olarak iç kısımların bakımsız kaldığından söz edilmektedir. Buna ek olarak gelen şikayet göz önünde tutularak sabah ezanı vaktinde sesin ayarlanmasına ilişkin uyarılar bulunmaktadır (**BCA**, 051.32/4.34.39, 18.05.1963; **BCA**, 051.33 / 4.34.39, 02.10.1963; **BCA**, 051.33/ 4.34.40/ 15.10.1963). Bir müddet sonra ise ezan diline ilişkin tartışmalar veya uygulamada karşılaşılan sıkıntılar da gündemdeki yerini kaybetmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ

Ezan bu ülkenin gündemine bir mesele olarak erken Cumhuriyet döneminde girmiştir. Halkın aydınlanması hedefi doğrultusunda girişilen toplumun inşa hareketinde din alanı da ele alınmıştır. Fakat bunu yaparken laikliğin çizdiği ana hatlardan ayrılınmamış, ibadet özgürlüğü esas alınmıştır. Bu nedenle de ibadete millî toplum oluşturma hedefini ön planda tutmuş ve milliyetçi bir anlayışla hareket ederek, konunun "din meselesi olmadığının dil meselesi olduğunun" altını kuvvetle çizmiştir. Kimi konulardaki gelişebilecek refleksleri çok iyi tahlil edebilen kişiliğinden ötürü de hassas dengeleri gözetmiş, konuya ilişkin diğer konularda olduğu üzere bağlayıcı bir hüküm geliştirmemiştir. Fakat Atatürk'ün ölümünün ardından gelişen zaman diliminde, ardılı olan yönetim konunun üstüne daha katı biçimde eğilmiş, yaşanan bazı gelişmelerin de zemin hazırlaması ile birlikte konunun çerçevesinin hukuki düzlemde belirlenmesine karar verilmiştir. Bu minval üzere, Türk Ceza Kanunu'na eklenen maddelerle, Türkçe ezana muhalif her türlü girişimin hapis ve para cezası ile caydırıcılığı hedeflenmiştir. Her türlü zorlayıcı girişime rağmen halk arasında ezanın Arapça okunması yasağı kabul görmemiş, her kesimden vatandaşlar, her fırsatta ve türlü yollarla öngörülen cezaları da göze alarak bu yasağın hilafına hareket etmiştir. Bu noktada dikkat çeken ise dayanışmacı bir ruh hali ile iktidara karşı ilginç direnme biçimleri geliştirmeleri olmuştur. Tek parti dönemi boyunca, halkın cezaları göze alarak ortaya koyduğu bu itirazi kayıtlar, müspet siyasi bir zemin bulamasa da, siyasete DP'nin dahil olması ile, iktidara duyulan öfke ve bıkkınlığın bir dışa vurumu olarak bu kayıt üzerinden bir ciddi halk muhalefeti neşet etmiştir.

Milletçe benimsenmeyen ve destek verilmeyen bu ve benzeri konuların düzeltilmesine dair halk taleplerini, icraata taşıyacağının sözünü veren Demokratlar bunun oy olarak karşılığını almışlar, ilk girdikleri seçimde parlamento içi muhalefet ve ikinci seçimlerinde de tek başlarına iktidarın sahibi olmuşlardır. Meclis'te muhalefete karşı ezici üstünlüğü olan iktidar istediği konuları rahatlıkla gündeme taşımış ve iktidarda bulunduğu 10 yıllık süre boyunca CHP'li muhalefetin her türlü karşı çıkışlarına, olumsuz yaklaşımlarına rağmen milletin vicdan ve izanında yer bulmayan pek çok hususu ortadan kaldırmışlardır. Kuşkusuz ki, DP iktidarının daha birinci ayı dolmadan, milletin onaylamadığı bir inkılap olan Arapça ezan yasağı da, bunlardan birisi sayılabilir. Fakat burada mühim bir nokta vardır ki, CHP iktidarı döneminde kendi eliyle hazırladığı, katı bir şekilde uyguladığı ve belki de iktidarının son bulmasındaki etkenlerden

Levent Şahverdi Arşivi

biri olan bu kanunun değiştirilmesine siyasi taktik gereği karşı çıkamamıştır. Bu durum da aslında, CHP'nin, çok partili hayatın rekabetçi ve yarışmacı ortamına adapte olduğunu, halkın katılımının önemini fark etmeye başladığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. DP ise bu konudan oldukça kazançlı çıkmıştır. Girdiği ilk iki seçimdeki başarılarında yasağın varlığının; üçüncü seçimi olan 1954 seçimlerinde almış olduğu başarıda ise yasağın kaldırılmış olmasının payını hesaba katmamak mümkün değildir.

Şüphesiz ki, halkın benimsemediği hiçbir inkılap girişiminin arkasındaki baskı ne kadar yüksek olursa olsun yaşamayacağını, tutunamayacağını göstermesi bakından da Türkçe ezan yasağı ve yasağın kaldırılması süreci çok önemli bir örnek olaydır.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

Ahmad, Feroz ve Ahmad, Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Birinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976.

Ahmad, Feroz (1996), **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, İkinci Baskı, Hil Yayınları, İstanbul, 1996.

Albayrak, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.

Avşar, Zakir, "Demokrat Parti'nin Kuruluşu", Ankara, **Yeni Forum**, Eylül 1992, s. 41-50.

Avşar, Zakir ve Emre Kaya, Elif, "Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Millî Kalkınma Partisi, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C13, S 2, s.113-132, 2012.

Baban, Cihat, **Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 051.33/4.31.3, 22.9.1948.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 051. 33/4.31.12, 25.06.1950.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 051.33/4.31.41, 04.06.1953.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 051.33/4.32.20, 28.02.1956.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 051. 33/4.33.8, 15.6.1959.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 051.32/4.34.39, 18.05.1963

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 051.33 / 4.34.39, 02.10.1963;

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 051.33/ 4.34.40/ 15.10.1963.

Bigat Cerrahoğlu, Piraye, **Demokrat Parti Masalı**, Ad Yayıncılık, İstanbul 1996.

Birand, Mehmet Ali, Çaplı, Bülent ve Dündar, Can, **Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu**, 8. Baskı, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999.

Burçak, Rıfkı Salim, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Birinci Baskı, Nurol Matbaacılık, Ankara 1998.

Dağıstan, Adil, "Laiklik", **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, ed. Temuçin Faik Ertan ve diğerleri, Siyasal Kitabevi, Ankara 1999, s.390-398.

Levent Şahverdi Arşivi

Demirel, Tanel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

Dikici, Ali, "Milli Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 42, 2008, s.161-192.

Eraslan, Cezmi, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Durmuş Yalçın ve diğerleri (Yazarlar), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s.519- 632.

Eroğul, Cem, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, 3.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1998.

Eroğul, Cem, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der: İrvin C. Schick ve E. Ahmet Tonak, Dördüncü Baskı, Belge Yayınları, İstanbul 2003, s.112-158.

Faik, Bedii, **Matbuat Basın Derken …. Medya**, C 2, 2. Baskı, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2003.

Göktepe, Cihat, "Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960)", **Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi, İç ve Dış Politika**, Ed. Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göktepe ve Hüsnü Kaplı, 3. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara 2011, s.361-394.

Karakuş, Emin, **40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü İle İşte Ankara**, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1977.

Keskin, Yusuf Ziya, "Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları", **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 5, S 1, 2012, s.107-130.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu** (İngilizceden Çeviren: Prof. Dr. Metin Kıratlı), 8. Baskı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, IV. Dizi, Sayı 8, Ankara 2000.

Nal, Sabahattin, "Demokrat Parti'nin 1950-1954 Dönemi Din Siyaseti", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C 60, S 3, 2005, s.137-171.

Öymen, Altan, **Değişim Yılları**, 8. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2004.

Salihoğlu, M. Latif (22 Nisan 2013). "Ticanî tertibi ve Koruma Kànunu (1)", (Internet Erişim Tarihi: 16.07.2014), http:// www.yeniasya.com.tr /yazi_ detay .asp ?id=10789.

Levent Şahverdi Arşivi

Şenşekerci, Erkan, **Türk Devriminde Celal Bayar (1918-1960)**, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2000.

TBMM Zabıt Ceridesi, "Türk Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında 1/78, Türk Ceza Kanunu'nun 494 üncü Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında 1/241, ve Türk Ceza Kanunu'nun 18 inci ve 403 üncü Maddelerinin Tadili Hakkında 1/604 Sayılı Kanun Lâyihaları Ve Adliye Encümeni Mazbatası", Devre: 6, Cilt 18, İçtima: 2, 55. İnikat, 23.05.1941.

TBMM Zabıt Ceridesi, "Türk Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında 1/78, Türk Ceza Kanunu'nun 494 üncü Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında 1/241 Ve Türk Ceza Kanununun 18 inci ve 403 üncü Maddelerinin Tadili Hakkında 1/604 Sayılı Kanun Lâyihaları Ve Adliye Encümeni Mazbatası", Devre: 6, Cilt 19, İçtima: 2, 61. İnikat, 02.06.1941.

TBMM Tutanak Dergisi, "Ankara Milletvekillerinin Seçim Tutanakları Hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu Raporu Münasebetiyle Sözleri", Dönem: 8, Cilt 1, 8. Birleşim, 26.08.1946.

TBMM Tutanak Dergisi, Seyhan Milletvekili Ahmet Remzi Yüregir'in, İnkılâp Ve Rejim Aleyhinde Yapılan Neşriyat Hakkındaki Sorusuna Adalet Bakanı Şinasi Devrin, Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak ve İçişleri Bakanı Münir Hüsrev Göle'nin Sözlü Cevapları", Dönem 8, Cilt 7 , Toplantı: 2, 11. Birleşim, 26.11.1947.

TBMM Tutanak Dergisi, "Dinleyicilerden Arapça Ezan Okuyanlara Dair, Başkanvekili Feridun Fikri Düşünsel'in Açıklaması", Dönem: 8, Cilt: 16, Toplantı: 3, 41. Birleşim, 04.02.1949.

TBMM Tutanak Dergisi, "Türk Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Münasebetiyle Sözleri", Dönem 8, Cilt 20, Toplantı 3, 104. Birleşim, 08.06.1949.

TBMM Tutanak Dergisi, "Tekke Ve Zaviyelerle Türbelerin Kapatılmasına Ve Türbedarlıklar İle Birtakım Unvanların Meni Ve İlgasına Dair Olan 677 Sayılı Kanunun Birinci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun", Dönem 8, Cilt: 20, Toplantı: 3, 106. Birleşim, 10.06. 1949.

TBMM Tutanak Dergisi, "Türk Ceza Kanunu'nun 526'ıncı Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun", Dönem 9, Cilt: 1, Toplantı: Olğ., 9. Birleşim, 16. 06. 1950.

Türk Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Lâyihası (1/78), S. Sayısı: 186, 15 Nisan 1939.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Ceza Kanunu'nun 4055 Sayılı Kanunla Değiştirilmiş Olan 526 ıncı Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Tasarısı, T. C. Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Tetkik Müdürlüğü, Sayı: 71 -1626; 15.06.1950: 1-3.

Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları, 1944-1973, DP'nin Altın Yılları**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998.

Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları, 1944 -1973, Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998.

Toprak, Binnaz, "Dinci Sağ", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der: İrvin C. Schick ve E. Ahmet Tonak, Dördüncü Baskı, Belge Yayınları, İstanbul 2003, s.237-254.

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev: Yasemin Saner Gönen, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

GAZETELER

Cumhuriyet, Hürriyet, İkdam Gece Postası, Milliyet, Son Posta, Ulus, Vatan ve Yeni Sabah gazeteleri T.B.M.M. Mikro Film Arşivi'nden temin edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

ISMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ*

Özbay GÜVEN**
Baybars Recep EYNUR***

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, 1 Ocak 1934 ve 20 Haziran 1979 yılları arasında yayınlanmış olan ve kuruculuğunu Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun yaptığı "*Yeni Adam*" adlı gazete ve Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu'na ait temel eğitim eserlerinde yer alan beden eğitimi ve spor konularına ilişkin yazıların incelenmesidir. Araştırmada tarama yöntemi kullanılarak, Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim konusunu incelediği temel eserleri gözden geçirilmiştir. Araştırma sonucunda, Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun genel eğitim anlayışı içinde beden eğitimi ve spor konusuna yönelik düşünceleri ortaya çıkartılmış, Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu'na ait olan genel terbiyenin içinde beden eğitimi ve spor faaliyetlerinin nerede bulunması gerektiği hakkındaki görüşleri belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu, Beden Eğitimi, Spor, Yeni Adam.

---

* Bu çalışma, 10-12 Kasım 2010 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen *"11'inci Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi"*nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Sporda Psiko-Sosyal Alanlar Bilim Dalı Başkanı ozbay@gazi.edu.tr

*** Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu Öğretim Üyesi baybars.eynur@dpu.edu.tr

Levent Şahverdi Arşivi

ISMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'S VIEWS ON PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS

ABSTRACT

The purpose of this study is to investigate the views of Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu about physical education and sport as the founder in *Yeni Adam* which was a newspaper published from 1 Jan 1934 to 20 June 1979 and his other puplications. In this study, using survey methods, the fundamental works of Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu about education was reviewed. At the end of this study, the views of Ismayil Hakkı Baltacıoğlu was revealed and it stated as to where physical education and sports events should be placed in his views.

Keywords: Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu, Physical Education, Sport, New Man.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ VE AMAÇ

Türk eğitim tarihinde çok önemli bir yeri bulunan Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu, yaşadığı zaman diliminde, eğitim dünyasına çok değerli eserler vermiştir. Onun anlayışına göre yaşadığı dönemin en büyük sorunu, "maarif" sorunudur. Kendisi bu konuyu şöyle açıklar: *"Maarifin, memleketin en büyük yarası olduğunda kimsenin şüphesi yoktur. Ancak bu noksan, ekseriya yanlış olarak mektepsizlik sözü ile ifade edilmektedir. Hakikati haldeyse yok olan mektepler değil, belki içerisinde dinî, millî, ilmî, içtimaî terbiye veren mekteptir. İşte bizde asıl noksan olan ve en çok yokluğunu hissettiren bu nevi mektepler ve bu nevi talim ve terbiyedir."*[1] Bu noktada Baltacıoğlu, kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin de kendisi gibi yeni bir insan profili ile desteklenmesi gerektiğini ve oluşması gereken bu "*Yeni Adam*"ın ne gibi özellikler taşıması gerektiğinin belirtilmesini önemli görmüştür. Önceleri haftalık olarak yayınlanmış, daha sonraları aylık basılmış olan *Yeni Adam*'ın ortaya çıkma sebebi aşağıdaki satırlardan öğrenilmektedir. *Yeni Adam'ın* yayınlanması ne yazınsal bir istekten, ne sanatsal bir kaygıdan, ne de düşünsel bir özlemden doğdu. Yalnızca geçinecek kadar para kazanma istencinden doğdu. Ancak üniversitedeki kürsüsünden uzaklaştırılan Baltacıoğlu için bir tür bilim laboratuvarı da oldu. Baltacıoğlu "Niçin Gazete Çıkarıyorum?" adlı yazısında yeni Cumhuriyet'in "yeni insanı"na şöyle diyerek hitapta bulunmuştur:

"Gazete çıkarmak benim idealimdir. Bu idealime kavuşuyorum. Dünya her yüzden değişiyor. Değişmenin bilgisini kazanmalıyız. Değişmeyen varlıklar ölüyor. Değişme gücünü taşımalıyız. Hiçbir değişme yalnız başına olmuyor. Değişenlerden haberdar olmalıyız. Her gazete, sahibinin tabiatını taşır. Benim gazetem de bana benzeyecektir. Yaratıldığım günden beri demokratça yaşadım. Ölünceye kadar da demokrat kalacağım. Bütün yaşayışımda güzellik, iyilik ve doğruluk için çalıştım. Gazetem bu ülkülere hıyanet edemez. Gerçi şimdiye kadar bu prensiplerin maddece bir faydasını görmedim. Gazetem aynı prensipleri süründüremez. Millî ihtilalin başından beri hep onun şerefi için elimden geldiği kadar çalıştım. Bu yuvarlağın üzerinde benim inandığım insanlar olduğu gibi bana inananlar da vardır. Onlar beni yardımsız bırakamaz. Ben hep insanlara söyledim. Gazetem de insanın gazetesi olacaktır. Haftalık bir gazete, sahibinin bütün zamanını yutmaya yetişir. Ben de

1 Baltacıoğlu, İ.H. "Hayatım", **Yeni Adam Dergisi**, S 286, 20 Haziran 1940, s.18.

Levent Şahverdi Arşivi

bütün zamanımı ona verdim. Çocuklar, talebeler, meslektaşlar, yurttaşlar, güzellik, doğruluk ve iyilik işi yapınız ve sakın yurdunuzu sevmek dininden dönmeyiniz."[2]

Yeni Adam adlı gazete içerisinde çok sayıda konu yer almakla birlikte Baltacıoğlu'nun bu gazetede en çok bahsettiği konular içerisine beden eğitimi ve spor konusunu da yerleştirmesi araştırmaya değer görülmektedir. İlgili araştırma *Yeni Adam* gazetesinde yer alan ve Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun beden eğitimi ve spor konusuna ilişkin görüşlerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Genel Eğitim ve Terbiye Konularına İlişkin Görüşleri

Baltacıoğlu, 1900–1945 yıllarında dünyada görülen Eğitim Reformu akımından kendisi de etkilenmiştir. Zamanın reform anlayışına bakıldığında; "Geleneksel eğitimi köklü bir değişimden geçirmek. Çağa uygun yeni eğitim modelleri yaratmak. Bu yolla da Yeni Adamlar yetiştirme"nin bu reform anlayışının temelinde yer aldığı görülmektedir. Baltacıoğlu, eğitimin ilk hedefinin insan yetiştirmek olduğunu vurgulamaktadır. Baltacıoğlu bu nedenle yazdığı ve temel eseri olarak nitelediği "*İçtima-i Mektep*" adlı yayınında bir eğitim unsurunun temelinde yatan beş ilkeden bahsetmektedir. Bu beş temel ilke; kişilik, ortam, çalışma, başlatma ve verim ilkeleridir[3]. O, yazılarında umumi terbiyenin, meslekî terbiyenin temeli olduğuna dikkati çekmektedir. *"Evvela adam yetiştirin ondan iyi asker, iyi edip, iyi sanatkâr yetiştirin ki ondan adam çıksın. Ressamlık yerine terbiyevî resim, askerlik yerine kıraat, sanatkârlık yerine yalancı elişi insan terbiye etmez, ukala muhayyilesi şişkin insan yetiştirir. Adam demek, mütehassıs demektir."* diyerek terbiyenin asıl gayesinin kişilik eğitimi olduğunu ileri sürmektedir[4].

Baltacıoğlu'nun çalışmalarına bakıldığında, eğitim ile ilgili konuların hemen başında her şeyden önce eğitimin tanımını yaptığı görülmektedir. Eğitime yönelik yazılarında eğitimin temel yapılarında tanımlamalar yaptığı ve bu yapıların özelliklerinin neler olması gerektiği açıkça görülmektedir. Baltacıoğlu'na göre eğitim; aynı içeriği betimleyen ancak farklı yazılarında yer alan birçok tanımlama ile yapılmıştır. Baltacıoğlu bunlardan bazılarını yazılarında şöyle belirtmiştir:

---

2 İsmail Hakkı, "Niçin Gazete Çıkarıyorum?", **Yeni Adam Dergisi**, S 1, 1 Ocak 1934, s.1.

3 Aytaç, K., "Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C 7, S 1, 1984 s.241.

4 İsmail Hakkı, "Terbiye'nin Yalanları", **Yeni Adam Dergisi**, S 21, 21 Mayıs 1934, s.2.

Levent Şahverdi Arşivi

"*Terbiye yalan kabul etmeyen tekâmülün adıdır.*"[5] *"Terbiye almak yaşamak, Terbiye etmek yaşatmaktan başka bir şey anlatamaz." "Terbiye yalan yapmacık uydurma kabul etmeyen oluşun adıdır."*[6]

"Terbiye, dış âlemindeki maddelerin kör ve gelişi güzel bir tesiri değil, dış âlemindeki insanların gerek tek tek, gerek toplu olarak yaptıkları kasıtsız ve sonsuz telkinler de değil, belki cemiyetleşmiş insanların, olgun adamların henüz cemiyetleşmemiş acemi insanlar üzerine cemiyetleştirme maksadı ile ve bu terbiyeye mahsus bir ortalıkta ve bu cemiyetleştirme sonuna yarayan bir teknikle yaptıkları kasıtlı ve meramlı müdahaledir."[7]

Baltacıoğlu'nun bu tanımlamaları incelendikten sonra öncelikle verilecek eğitimin içeriğinin gerçek bilgi olması gerektiği, eğitimin yaşanarak ve yaşatılarak yapılması gerektiği, belli bir toplum için yapılması gereken bir çalışma olduğu için toplumun kendi tekâmülünün ortaya konması gerektiği anlaşılmaktadır. Bunun devamında da Baltacıoğlu, eğitimin tanımını yaptığı yazılar içinde veya takip eden yazılarında Cumhuriyet'in okullarının nasıl olması gerektiği sorusuna da cevap vermektedir. Ona göre; "*İnkılâbın mektebi, ancak bir demokrasi yurdu olabilir. Demokrasiden anlaşılan mana, yaratıcı gücü ve cihanı dolduran sevgisi ile Mustafa Kemalciliktir. Bir inkılâp vardır, bir inkılâp terbiyesi de olacaktır. Bu terbiyeyi bulmak ya da olmakta olan bu terbiyeyi anlamak düşünce adamlarının işidir.*" Burada, Baltacıoğlu tanımlamayı yapmakla birlikte eğitimsel sürecin nasıl olması gerektiğini de şöyle açıklamaktadır:[8]

"*Birinci mühim mesele, mademki yeni bir yaşama anlayışı vardır, yeni yaşama anlayışı ile yaşama anlayışının eğitimi arasında anlaşmama olamaz. Çünkü her zaman ve her yerde yaşamış ve yaşamakta olan medeniyetler ve onların terbiyeleri arasında sıkı bağlar vardır. Eğer bu yaşama ile bu terbiye arasında yabancılık var ise işte aksaklıklar olacaktır. O halde, bizim terbiye olgularımız bu zarurete uygun mudur, değil midir? Bunun bilinmesi lazımdır. İkinci mühim mesele terbiyenin bu yaşama gayesini kazanmak ve uymak zarureti mutlaka terbiye tekniğinde bir deği-*

5 İsmail Hakkı, "Liseler Nasıl Islah Edilmelidir?", **Yeni Adam Dergisi**, S 5, 29 Ocak 1934, s.2.

6 İsmail Hakkı, a.g.m., S 21, 21 Mayıs 1934, s.2.

7 İsmail Hakkı, "Terbiye", **Yeni Adam Dergisi**, S 25, 18 Haziran 1934, s.2.

8 İsmail Hakkı, "İnkılabın Mektebi", **Yeni Adam Dergisi**, S 7, 12 Şubat 1934, s.5.

Levent Şahverdi Arşivi

şiklik doğurur. Her rejim kendi insan anlayışına uygun varlıklar yetiştirmek için bu isteğine uyan aletleri, şartları, usulleri ve muhitleri hazırlar. Eğer gaye ile teknik arasında yabancılık varsa işte aksaklıklar olacaktır. O halde terbiye ülkümüzle, terbiye tekniğimiz arasında bir uygunluk var mıdır? Bunun da bilinmesi lazımdır. Üçüncü mühim mesele bu gaye ve bu teknik elde olduktan sonra şuurlu teknikçilere lüzum görülecektir. Yani terbiye edicilerin hazırlanması lazımdır."

Baltacıoğlu'nun ilgili yazısı incelendiğinde, içerisinde eğitimsel sürecin bütün temel yapılarına yönelik eleştirilerde bulunduğu görülmektedir. Baltacıoğlu ilk önce eğitim temel felsefesine göndermede bulunarak, burada inkılâp mektebinin yine inkılâp anlayışı ile çocukları yetiştirmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. İnkılâbın sosyal olgular bünyesinde toplumda yer alması gerektiğini vurgulamaktadır. İkinci önemli nokta olarak hocanın öğretim yöntemlerine vurgu yaptığı görülmektedir. Yani inkılâbın yeni yöntemlerle yeni nesillere verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Baltacıoğlu'nun inkılâp mektebi anlayışında vurguladığı üçüncü mühim mesele de bu terbiyeyi verecek kişiler olarak öğretmenlerdir. Baltacıoğlu'nun bu anlayışında öğretmen kavramı çok farklı özelliklerle birlikte kendisini göstermektedir:

"*Mürebbi; terbiye edici değil, kendi kendini terbiye etmesi lazım gelen çocuğun yahut gencin harici şartlarından biridir. Hakiki bir bahçıvan gibi ki sebzelerini yahut ağaçlarını büyütecek yerde, onları yaşama inancı sayesinde kendi kendilerini büyütmeleri için su, gübre, hava, güneş gibi harici şartların varlığına ziyan veren engelleri kaldırır."*[9]

"Bir köprü yapılırken duvarcı, taşçı, kaldırımcı, demirci hep bulunur. Fakat köprünün köprü olması için en evvel bir mühendise ihtiyaç vardır ve mühendis yüksek tahsil görmüş bir insandır. İnsan kafası yapacak mühendislerin de bu soydan bir kültür sahibi olması gerekecektir."[10]

"Terbiyeci diye bir şey yoktur. Bu adamlar ruhiyat ve içtimaiyatın yetici doneleri üzerinde idrak binalarını yükselten feylesoflardır. Felsefesi olmayan bir terbiyeci, bir şarlatandan daha zararlı bir insandır."[11]

Yukarıda verilen tanımlama örneklerine bakıldığında, Baltacıoğlu'nun öğretmen tanımının yapısal bir tanımlamadan çok işlevsel bir tanımlamaya dönük olduğu görülmektedir. Onun için öğretmen gerçek bilgiye öğrencilerin ulaşma-

9 İsmail Hakkı, a.g.m., S 5, 29 Ocak 1934, s.2.

10 İsmail Hakkı, a.g.m., S 7, 12 Şubat 1934, s.5.

11 İsmail Hakkı, a.g.m., S 21, 21 Mayıs 1934, s.2.

Levent Şahverdi Arşivi

sına yardımcı olan hem psikoloji hem de sosyoloji bilgi dünyasına hâkim, toplumda yer alan en üst düzey meslek grubudur. Bu tanım bile Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde var olan eğitim anlayışının günümüz eğitim anlayışının çok üzerinde bir anlayış ile gerçekleştirildiğini ve eğitimde yapılan uygulamaların Atatürk'ün de dediği gibi "*Yüce Türk ulusunu muasır medeniyetler seviyesinin üzerine taşıması ülküsüne*" tam teslimiyetle hizmet ettiğini gözler önüne sermektedir. Türk Millî Eğitimi günümüz uygulamalarında ortaya konan vizyonun, yıllar önce Baltacıoğlu ve İnkılabın aydınları tarafından ortaya konduğu da bu doğrultuda tespit edilmiştir[12]. Türkler bir devrim yapmıştır. Eğitim ve öğretim de kendi alanında bir devrim yapmak zorundadır.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Beden Eğitimine İlişkin Görüşleri

Baltacıoğlu'nun beden eğitimine ilişkin tanımlamaları uzun anlatımlar içinde kendini bulmaktadır. O, her şeyden önce bir meseleden bahsederken her zaman yaptığı gibi ilk önce neden sorusuna cevap vermektedir. Bu noktada, beden eğitimi meselesine ilk yönelimlerinde de *Terbiye-i Avam* adlı eserinde, "*Bizde halkın beden eğitiminin ne durumda olduğunu söylemeye gerek var mı? Bunu savaşlar daha açık, daha kesin olarak söyledi*." diye belirterek o zaman yaşayan halkın bedence beceri ve kondisyon açısından yetersiz olduğunu tespit etmiştir. Baltacıoğlu, bahsi geçen bu eksikliği gidermek için gerekli olanın kişilere, "*Çalış, Çabala*" gibi telkinlerden ziyade temeli sporla örtüşen "*oyun*" kavramının önemine işaret etmektedir[13]. Baltacıoğlu bu oyun kavramı ile ülkenin vücudu gibi aklının, duygusunun, isteğinin ve girişiminin de değişeceğini umarak oyun kavramı üzerinde vurguda bulunmaktadır. Anlayışında oyun basit bir olgu değil, eğitimin içeriğini düzenleyen bu etkinlikleri kapsayan ve sadece bedensel değil, bütün gelişim boyutlarının desteklendiği etkinlikleri içeren bir kişilik eğitimi faaliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. O, temel beden eğitimi anlayışını ifade ederken "*beden kültürü*" ifadesini birçok yerde kullanmaktadır[14,15,16,17].

12 YÖK, Dünya Bankası Raporu, 1999; **Tebliğler Dergisi**, 1999.

13 Baltacıoğlu, İ.H. **Terbiye-i Avam**, İkdam Matbaası, Dersaadet 1330.

14 Baltacıoğlu, İ.H. "Beden Kültürü", **Yeni Adam Dergisi**, S 98, 14 Ekim 1935, s.3.

15 Baltacıoğlu, İ.H. "Beden Kültürü", **Yeni Adam Dergisi**, S 110, 6 Şubat 1936, s.2.

16 Baltacıoğlu, İ.H. "Beden Kültüründe Prensiplerimiz", **Yeni Adam Dergisi**, S 177, 20 Mayıs 1937, s.9.

17 Aynı m., s.9.

Levent Şahverdi Arşivi

O; beden eğitiminin kendi anlayışında var oluş temellerini şu şekilde ifade etmektedir:[18]

"Spor derken herkes bir şey istiyor. Fenerbahçe yahut Galatasaray'ın galip gelmesini istiyor. Büyük bir stadyum istiyor. Uluslararası yarışmalara katılmak istiyor. Federasyon bilmem nesini istiyor, herkes bir şey istiyor. Spor derken biz de bir şey istiyoruz. Ancak ne istediğimizi biliyor muyuz? Bu soruyu sorabiliyoruz, çünkü karşılığını verebileceğimize inanıyoruz. Yeni adamın spor bahsinde istedikleri yalnız istemekle kalmayıp müdafaa ettikleri nelerdir? Bunları son bir açıklıkla anlatalım ki içinde olan da olmayan da iyice anlasın.

1. Yalnız spor diye her şeyi içine alan her şeye yarayan ve bin bir derde deva olan bir şey kabul edemiyoruz. Biz bir beden terbiyesi kabul ediyoruz ve her şeyi bu beden terbiyesi içine alıyoruz. Her şeye bu beden terbiyesi topluluğunda kendi yerini veriyoruz, hiçbir şeyin ötekilere çullanmasını istemiyoruz.

2. Beden terbiyesinden ne anlıyoruz? Herkes türlü türlü şeyler anlarken biz yalnız bir türlü şey anlıyoruz. Beden terbiyesi bedenlik şahsiyetin teşekkülünden başka bir şey değildir. Her şahsiyet bir takım vazifelerden, fonksiyonlardan ibarettir. Bu vazifeleri yaparak insanın vücudu cemiyetine uyar. İşte beden terbiyesinin sonuğu bu uymadır. Demek ki beden terbiyesinin sonuğu da sosyal bir sonuğudur. (Baltacıoğlu'nun dilde özleşme hareketi çerçevesinde türetmiş olduğu bu sözcük, nihai amaç, sosyal illiyet, neden-sonuç bağlantısı anlamına gelmektedir. Bu sözcüğü kapsamamakla birlikte, TDK yayını sözlükte bugün tutmamış veya bazı değişikliğe uğrayarak tutunmuş sözcükler vardır.)

3. İki türlü terbiye iki türlü de beden terbiyesi vardır. Genel terbiye, profesyonel terbiye ve genel beden terbiyesi ve profesyonel beden terbiyesi. Genel terbiye herkes içindir, profesyonel terbiye yalnız meslek adamları içindir. Herkesin hail atlaması gerektir, herkesin ip üzerinde yürümesi cambaz olması gerek değildir. Atlama terbiyesini herkesin atlaması gerektir, ip üzerinde yürümeyi cambazlar öğrense yeter.

4. Genel beden terbiyesinin kaç türlüsü olabilir? Bu sorunun cevabı kendiliğinden çıkıyor. Bir insanın içinde yaşadığı topluluk muhitine uyabilmesi için kaç türlü de beden terbiyesi çeşidi olacaktır. Bunu beden kaç türlü sosyalleşirse o kadar türlü beden terbiyesi vardır.

a. Beden sıhhîleşerek sosyalleşir. Ham aciz dış tesirlere, yabancı düşman varlıklara, mikroplara karşı dayanıksız, hazırlıksız olan beden bu hazırlığı ve bu dayanıklılığı kazanarak sosyalleşir.

18 Baltacıoğlu, İ.H. "Bir Spor Şuuru İstiyoruz", **Yeni Adam Dergisi**, S 68, 18 Nisan 1935, s.12.

Levent Şahverdi Arşivi

b. Beden, yaradılışında hazır bulmadığı bir takım faydalı hareketleri öğrenir: Yüzmek, yüksek atlamak, kürek çekmek, ata binmek gibi.

c. Beden güzel hareketler ve vaziyetler kazanarak da sosyalleşir. Dans etmek, güzel oturmak güzel yürümek güzel hareket etmek gibi.

5. Genel bir beden terbiyesinin üç prensibi vardır.

A. Sağlık prensibi

B. Fayda prensibi.

C. Güzellik prensibi.

Herkes için bütün ulus için gerekli olan beden idmanları sağlıklı, faydalı ve güzel olanlardır. Bu üç prensip karşısında yanlış olarak genel terbiye vasıtası olarak gösterilen bazı angın idmanların hesabını görebiliriz. Cambazlık ne sağlık için ne fayda için ne de güzellik içindir. Bu bir soy bedenlik bir cebir, bir hüner, bir mucizedir. Öyleyse cambazların işine yarar, başka kimsenin işine yaramaz. Cambazlık bir beden terbiyesi değil, bir beden mesleğidir. Futbol da böyledir. Futbolcu daha sağlam, daha faydalı ve daha güzel bir adam olmadığından beden terbiyesinin bir örneği olamaz.

6. Mücerret bir terbiye yoktur. Denilecek ki futbol yahut pehlivanlık kendisi bir işe yaramaz ama hazırladığı mebdeler işe yarar. Futbolcu her şeye müsait bir adamdır. Çünkü futbol fikri kalbi iradeyi inkişaf ettirir. İşte büyük yanlışlık bu anlayıştadır. Böyle iksir gibi her derde deva bir terbiye yoktur. 23 yıl önce Talim ve Terbiyede İnkılâp adlı eserimde koymuş olduğum prensiplerden biri de şu idi: Her faaliyet kendi nevinden itiyatlar verir. Keman çalma faaliyeti keman çalma itiyadından, yüzme yüzmeden, okuma okuma itiyadını. İnsan iyi anlamaz. Âlim cahilden daha iyi yüzemez. Futbol, pehlivanlık, cambazlık için de böyledir. Ne yapıyorsak onun alışkanlığını alırız, başka şeylerin değil."

Yukarıda da belirtildiği gibi, Baltacıoğlu beden eğitimini üç boyutta değerlendirmektedir. 1. Sağlık amaçlı hareketler 2. Fayda amaçlı hareketler 3. Estetik amaçlı hareketler.

Baltacıoğlu, bunların yanında beden eğitiminin sadece fizyolojik bir yapı olmadığını belirterek bedensel zekâ ve bedensel iradeden de yazılarında bahsetmektedir.[19] Baltacıoğlu bu konulardan bahsederken toplumun beden eğitimi anlayışının da bu noktalara gelmesi üzerinde önemle durmaktadır. Beden

19 Baltacıoğlu, a.g.m., S 98, 14 Ekim 1935, s.3.

Levent Şahverdi Arşivi

kültüründen sık sık bahsedilmesi noktasındaki memnuniyetini her zaman dile getirmekle birlikte beden eğitiminin gerçek anlamı ile bilinmesi gerektiğini ve yalnızca oyun, futbol açısından değerlendirilmesinden rahatsız olmakla birlikte zihinsel ve sosyal gelişim boyutlarının da değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır[20]. Aynı doğrultuda günümüz beden eğitimi uygulamalarının yapılma nedenleri için beden eğitimi faaliyetlerinin her insan için geçerli olduğu ve çalışmaların ve amaçların bu bağlamda değerlendirildiği de tespit edilmektedir. Milletlerin gelişme raporlarında sıklıkla yer verdikleri yaşam kalitesinin artırılması fikri de Baltacıoğlu'nun vatan evlatları için uygun gördüğü beden kültüründe yerini bulmaktadır. Bu zihniyet için en önemli vurgularından biri de şudur: *"Kültür atalet, yarım yamalak yüzde fikirleri ile birleşmeyen yüksek idrak adıdır."*[21] Baltacıoğlu, beden eğitimine yönelik tanımlamalarını yaptıktan sonra beden eğitimine yönelik anlayışını oluşturan temel prensiplerini de şu şekilde ifade etmektedir:[22]

"*Bir spor bayramı yapılıyor, yapılsın, iyi şeydir. Bu münasebetle daha geniş bir söylevimle beden kültürü hakkındaki düşüncelerimizi prensipler şeklinde bir defa daha ortaya koyuyoruz.*

1. Beden kültürü bedenin kültürleşmesi, bu da insanlaşması, bu da yeni adamın insan anlayışına layık bir hale gelmesi demektir.

2. Yeni adamın gözünde insan ve onun vücudu totem için ilahlar için ve Allah için değil, en yakın hedef olarak millet için daha yüksek bir hedef olarak insanlık içindir.

3. Yeni adam beden için üç laik değeri değer olarak alabilir. Sağlık, yararlılık, güzellik öyleyse bir beden kültürü ergeleri (erge=maksud, maksad, garaz, meram)[23] bedende sağlık, yararlılık ve güzellik olmalıdır.

4. Cimnastiği ilmi bir beden gelişimini sağlık prensibi adına, sporları hem sağlık, hem yararlık hem de güzellik prensipleri adına, dansları güzellik prensibi adına istiyoruz.

5. Bizim için beden kültürünün faydası kendindedir. O insan vücuduna en sağlam en yararlı ve güzel şeklini verir ve bunları yalnız o ve ancak o verebilir.

---

20 Baltacıoğlu, a.g.m., S 110, 6 Şubat 1936, s.2.

21 Baltacıoğlu, İ. H. "Beden Kültürü Teşkilatımız Var Beden Kültürü Zihniyetimiz Var mı?", **Yeni Adam Dergisi**, S 117, 26 Mart 1936, s.2.

22 TDK, **Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1935.

23 Baltacıoğlu, a.g.m., S 177, 20 Mayıs 1937, s.9.

Levent Şahverdi Arşivi

6. Bizde beden kültürü her şeydir: Fikir yapar, kalp yapar, irade yapar, karakter yapar, millîyet yapar diyecek kadar bön insanlar değiliz; onun her şey olmadığını fakat büyük bir şey olduğunu biliyoruz.

7. Beden kültürünün bir mektep, bir sınıf kültürü olarak kalmasını istiyoruz. Onun zengin ve fakir, münevver ve cahil, şehirli ve köylü, bütün Türklere ait ve şamil olmasını istiyoruz.

Bir beden kültürünün softa istibdadından kurtulduğu gibi, ideologların sübjektif tesirlerinden de kurtulmasını, büsbütün ilmîleşmesini istiyoruz."

Baltacıoğlu'nun bu çalışmalarının günümüz sağlıklı yaşam anlayışının, toplumun tüm bireyleri tarafından sahiplenilmesi gerektiğini savunan günümüz politikalarına da zamanın çok öncesinden ışık tuttuğunu göstermektedir.

Spora İlişkin Görüşleri

Baltacıoğlu kendi anlayışında yer alan sporu şu şekilde ifade etmektedir:[24]

"Spor teknik bir sözdür, ilim ıstılahı (bilimsel terim) değildir, onun için açık ve kati bir şey anlatmaz futbol spordur, dağcılık spordur, tenis yine spordur. Fakat köşe kapmaca niçin spor değildir de oyundur? Futbol niçin oyun değildir de spordur? Denilecek ki: sporda rekabet var, dağcılıkta yok! Denilecek ki: sporda zahmet tahammül var, hangi oyunda yok? Spor mefhumu karışık karanlık bir mefhumdur, onu bir tarafa bırakalım, yalnız en çok spor sayılan bir şeyi, mesela futbolu biz de şimdilik spor olarak alalım ve düşünelim. Futbol fikri açar, iradeyi kuvvetlendirir, seciye kazandırır diyorlar. Bunlar kuru iddialardır. Futbolun kazandıracağı şahsiyet yalnız sporcu şahsiyetidir ve yalnız profesyonellere yarar, umumiyetle cemiyet adamı için futbolun hiçbir lüzumu ve faydası yoktur. Zannedildiği gibi futbol millî şahsiyetin şekillenmesine hizmet etmek şöyle dursun, sporun şekillenmesine hizmet eden, millî şahsiyetin kendisidir. Kuvvetli millî şahsiyeti olmayan milletler kuvvetli takımlar da yapamazlar o halde futbol nedir? Zarar mıdır? Ne hayırdır, ne de şerdir. Futbol köşe kapmaca, pehlivanlık, cambazlık gibi sadece bir oyun ve oyun mesleğidir. Onun faydası oynayanlardan ziyade oyunlarını seyredenleredir. Stadyumlar bir soy laik mabetlerdir. Orada parti ve kulüp ruhu ile heyecanlı dakikalar geçirmek mümkündür. Bu uğraşma bizde olduğu gibi sonuna kadar götürülürse daima Fenerbahçe-Galatasaray örneğinde görüldüğü gibi bir türlü kast ve parti ruhu

24 "Terbiye", **Yeni Adam Dergisi**, S 29, 16 Temmuz 1934, s.2.

Levent Şahverdi Arşivi

da çıkar. Futbol bir spor değil, bir oyundur. Çünkü futbolun sonu dışında değil, içindedir. Topta yenen adam ne fiziklik ne de cemiyetlik, hiçbir muhite hazırlanmış olmaz. Yalnız top meydanına intibak edebilir. Askerlik, kürek çekme, dağa tırmanma, bahçıvanlık hiç de böyle değildir; bunlar sahici cemiyet işleri, cemiyet adamının vazifeleridir. O halde spor fikrini hakikatlik vazifeler fikriyle birleştirmek lazımdır. Böyle yapınca spor fikri hayır fikrine karışır. Ferdi hakiki vazifelere alıştırmayan faaliyetler spor değil belki oyundur. Türkiye er geç beden işlerini devletleştirmeye mecburdur. Bu yapılacağı zaman bir takım idare edici prensipler lazım olacaktır. Bu yazılarımız ne kadar tuhaf görülürse görülsün en canlı bir bahis üzerine olduğundan üzerinde uzun uzun düşünülmeye değerleri vardır."

Bu betimlemede spora ait genel görüşlerini ifade ettikten sonra Baltacıoğlu'nun spor anlayışı içinde sporu; iş-spor, eğlence-spor olarak ikiye ayırdığını ve sportif aktiviteleri bu ayırım içerisinde değerlendirdiği görülmektedir[25]. Bu tanımlamaları yaparken çok basit bir ayrıştırma yöntemi kullanmıştır. Bu ayrıştırma yönteminde, sporları toplumun her kesiminde insanın işine yaraması ya da yaramaması durumuna göre düzenlemektedir. Bu sporlardan özellikle doğa sporlarına önem vermiş ve her fırsatta bu sporların Türk genci için elzem sporlar olduğunu belirtmiştir[26,27,28,29,30]. Baltacıoğlu sporlara ilişkin görüşü içerisinde futbol, güreş vb. birçok spor dalını da eğlence-spor anlayışı içinde tutmaktadır. Onun bu yerleştirmeyi yapmasındaki en büyük nedeni ise futbol ve güreş gibi branşların hayata dair becerileri içermemesidir. Onun anlayışında, futbol becerileri sadece futbol sahaları içinde etkin olmakta ve aynı durum güreş becerileri için de geçerli olmaktadır. Baltacıoğlu zamanı için önemli olan beden tipinin endüstri çağına uyan insan tipi olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle doğa şartlarına uygun ve doğa üzerinde etkin bireyler onun beden algısında yerini almaktadır. Ayrıca o bahsettiği bu beden algısı için sürekli olarak doğa

25 İsmail Hakkı, "Sporculuğumuz", **Yeni Adam Dergisi**, S 35, 30 Ağustos 1934, s.9.

26 Hüseyin Avni, "İktisat Haberleri", **Yeni Adam Dergisi**, S 6, 5 Şubat 1934, s.9.

27 İsmail Hakkı, "Spor Hayır mıdır? Şer midir?", **Yeni Adam Dergisi**, S 20, 14 Mayıs 1934, s.2.

28 İsmail Hakkı, "Deniz Sporu Güzellik Mektebidir", **Yeni Adam Dergisi**, S 32, 6 Ağustos 1934, s.6.

29 Baltacıoğlu, İ. H. "Bir Kültür Devletinin İlk İşi Bir Gençlik Kurumu Yapmaktır", **Yeni Adam Dergisi**, S 76, 13 Haziran 1935, s.2.

30 Baltacıoğlu, İ.H. "Dağcılık ve Kültür", **Yeni Adam Dergisi**, S 99, 21 Ekim 1935, s.9.

Levent Şahverdi Arşivi

sporlarını örnek vermekte ve onların Türkiye'de gelişmesi için birtakım öneriler sunmaktadır[31]. Bu öneriler için yüzme konusunda yapmış olduğu önerilerle karşılaşılmaktadır[32].

"*Yüzmek, kürek çekmek, dağa çıkmak, atlamak, bisiklete binmek, marangozluk etmek, demir dövmek. Bütün Türkler için lazımdır. Bunlar eğlence değil, iştir, hayattır. Yüzmeyi ele alalım.*

1. Bütün Türk çocuklarının yüzmeyi öğrenmesi lazımdır.

2. Bütün Türk toplantılarının ortasında bir yüzme muhiti bulundurmak lazımdır.

3. Deniz olan yerlerde denizden istifade etmeyi bilmeliyiz.

4. Deniz olmayan yerlerde yüzme havuzu yapmak lazımdır.

5. Her köyde o köyün çocuklarına mahsus bir yüzme havuzu lazımdır.

6. Bütün yüzdürme teşekkülleri bir merkeze bağlanmalıdır.

7. Bu teşkilatı halkevleri idare etmelidir.

8. Beş senelik bir savaş neticesinde Türkiye Dünya'nın en yüzücü ve denizci bir milleti olmalıdır."

Yukarıda belirtilen noktalar incelendiğinde, Baltacıoğlu'nun temel olarak beden eğitimi ve spor algısını toplumsal amaçlı düşündüğü ortaya çıkmaktadır. Onun anlayışında beden eğitimi ve spor anlayışı toplum için var olmaktadır. Eğer toplum için bir olgu yararlı ise her şekilde toplumun gelişmesi için bu olgu desteklenmektedir. Bu nedenle yazılarında sürekli olarak beden eğitimi ve sporu desteklerken futbolun ve pehlivanlığın ve de cambazlığın tüm toplum için etkin bir beden eğitimi ve spor anlayışı içinde etkin bir şekilde yer almaması gerektiğini ve insan hayatında elzem olan becerilerin beden eğitimi derslerinde etkin olması gerektiğini savunmaktadır. Tüm bu olgulardan, programlardan ve gelişmelerden bahsederken Baltacıoğlu'nun üzerinde durduğu diğer bir husus olarak Türkiye'de beden eğitimi ve spora yönelik teşkilatlanmalara da örnekler verdiği görülmektedir. Baltacıoğlu'nun beden eğitimi ve spor teşkilatlanmasına yönelik fikirleri ve incelemeleri devam eden bölümde belirtilmektedir.

---

31 Hüseyin Avni, a.g.m., S 6, 5 Şubat 1934, s.9.

32 İsmail Hakkı, a.g.m., S 32, 6 Ağustos 1934, s.6.

Levent Şahverdi Arşivi

Sporda Ulusal ve Uluslararası Yapılanmalara İlişkin Görüşleri

Baltacıoğlu beden eğitimi ve spor teşkilatlanmasının dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çağın gereklerine uygun bir şekilde yapılmasını önermektedir. O, bu konu ile ilgili gelişmelere gazetesinde yer vermekle kalmayıp dünyadaki gelişmelerden de gazetesinin sayfalarında kendisi bahsetmektedir. Baltacıoğlu'nun beden eğitimi ve spor teşkilatlanmasına bakacak olursak özetle şunlar söylenebilmektedir. Baltacıoğlu Türkiye'deki gençlik cemiyetlerinin tek çatı altında toplanması gerektiğine, burada yapılan kültür ve spor faaliyetlerinin Halkevleri bünyesinde gerçekleştirilmesi gerektiğine, herhangi bir yabancı yapılanmanın ülke sınırları içinde bulundurulmaması ve bunun yanında bu yabancı yapılanmalara imtiyazların tanınmaması gerektiğine işaret ederken, gençlerimizin herhangi bir ideolojik yapılanma içerisinde yer almadan yalnızca Cumhuriyet doktrini ile büyümesi gerektiğine dikkat çekmektedir[33,34,35]. Baltacıoğlu, yurt genelinde gençlik programlarının belirlenmesine yönelik öneriler verirken, dünyadan da örnekler vermekte ve var olan zaman dilimi içerisinde etkin olan İtalyan ve Alman gençlik modellemelerine dikkati çekmektedir. Yazılarında, İtalya'da beden eğitimi ve spor uygulamalarının zorunluluğundan bahsetmekte ve Almanların da serbestçe arzu ettiği oyunları, sporları ve mesaiyi intihap etmekte hür bırakılan çocuğu bu terbiye sisteminin de hürriyetine kavuşturması gerektiğini savunduklarını belirtmektedir[36,37]. Baltacıoğlu dünyadaki beden eğitimi uygulamalarından haber vermekle birlikte güncel spor olaylarına da değinmekte ve toplum düşüncesindeki değişimlere dikkat çekmektedir. Baltacıoğlu, milletler arasında yapılan spor müsabakalarının neredeyse bir savaş ağırlığını aldığını belirtirken, sporda mükemmelliğin kültürel mükemmelliğin bir delili olup olmadığını sormaktadır[38].

33 İsmail Hakkı, "Toplu Gençlik", **Yeni Adam Dergisi**, S 12, 19 Mart 1934, s.8.

34 İsmail Hakkı, a.g.m., S 20, 14 Mayıs 1934, s.2.

35 İsmail Hakkı, a.g.m., S 35, 30 Ağustos 1934, s.9.

36 İsmail Hakkı, "Almanya'da Pedagoji", **Yeni Adam Dergisi**, S 1, 1 Kanunusani 1934, s.2.

37 İsmail Hakkı, "İtalya'da Spor", **Yeni Adam Dergisi**, S 2, 8 Ocak 1934, s.2.

38 İsmail Hakkı, "Milletlerarasında Spor", **Yeni Adam Dergisi**, S 131, 2 Temmuz 1936, s.7.

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ

Eğitim dünyamızda hakkı yenemeyecek kadar büyük bir yeri olan Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun beden eğitimi ve spor anlayışını incelerken, onun ilk önce eğitim anlayışının Türk toplumu için olduğuna dikkat etmek gerekmektedir. Onun hayatı incelendiğinde, Avrupa'da zamanında var olan tüm ekolleri incelediği ancak taklitçilikten tamamen uzak olarak tam bir sentezleme yaparak Türk toplumu için uygun bir eğitim anlayışı gündeme getirdiği görülmektedir. Eserleri incelendiğinde, eğitimi tüm yapısal ve işlevsel birimleri ile aldığı ve yorumlarını bu noktada yaptığı söylenebilir. Onun için Türk, Cumhuriyet doktrini ile büyümeli, sahip olması gereken temel becerileri edinmeden önce ona insanî değerler kazandırılmalı ve kişiliği eğitilmelidir. Baltacıoğlu'nun eğitim anlayışının temelinde insan olma gerekliliği vardır. Ona göre kişiliği gelişmemiş insan, muhayyilesi şişkin ukala bir insandır. Böyle bir insanın alacağı eğitim de ne kendisine ne de milletine faydalı olacaktır. Baltacıoğlu beden eğitimini de bu doğrultuda üç alt başlıkta değerlendirmektedir. Bunlar; 1.'si Sağlık amaçlılar, 2.'si Fayda amaçlılar ve 3.'sü Güzellik-Estetik amaçlılardır. Bu alt başlıklar içerisinde beden eğitimini değerlendirirken sporları da iş-spor ve eğlence-spor başlıkları altında değerlendirerek, Türk toplumunun beden eğitimi faaliyetlerinin tamamına katılmasını istemekle birlikte, spor noktasında da iş-spor temelli bir hareket içinde bulunulmasını desteklemektedir. O'nun anlayışında eğlence-spor amatör bir faaliyetten çok, profesyonel anlamda düşünülmesi gereken bir olgudur. Çünkü bu alanda yer alan spor dallarının bütün özelliklerinin hayat içerisinde kendi alanlarının dışında bir etkinliğe sahip olmadıklarını vurgulamaktadır. Baltacıoğlu, burada ayrıca beden eğitimi ve spor faaliyetlerinin dünya üzerinde bir değerlendirmesini yaparak Türk Beden Eğitimi ve Spor anlayışının nasıl bir yapı içinde nasıl bir işlevle bulunması gerektiği noktasında önerilerde bulunmaktadır.

Sonuç olarak; *Yeni Adam* fikri ve yazıları ile Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu tarafından kurulan yeni Cumhuriyet'in yeni insanını dünya üzerindeki gerçeklerle karşılaştırmış ve ufkunu genişletmesi noktasında büyük emekler vermiştir. Baltacıoğlu'nun eğitim anlayışının "Türk toplumu için olduğu" şeklindeki savı biraz karışıklık yaratmıştır. Onun *İçtimai Mektep*'te ifadesini bulan şahsiyet (kişilik) eğitimi kuramı, objektif, cihan-şumul ve bilimseldir. Bu itibarla önce beynelmileldir. Kuşkusuz Türkiye'ye de şamildir. Pratiği de Türkiye üzerinedir. Ancak salt Türkiye'ye münhasır değildir, bütün toplumları kapsar.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

Baltacıoğlu, İ.H. "Hayatım", **Yeni Adam Dergisi**, S 286, 20 Haziran 1 940, s.18.

İsmail Hakkı, "Niçin Gazete Çıkarıyorum?", **Yeni Adam Dergisi**, S 1, 1 Ocak 1934, s.1.

Aytaç, K. (1984). "Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C 7, S 1, s.241

İsmail Hakkı, "Terbiye'nin Yalanları", **Yeni Adam Dergisi**, S 21, 21 Mayıs 1934, s.2.

İsmail Hakkı, "Liseler Nasıl Islah Edilmelidir?", **Yeni Adam Dergisi**, S 5, 29 Ocak 1934, s.2.

İsmail Hakkı, "Terbiye", **Yeni Adam Dergisi**, S 25, 18 Haziran 1934, s.2.

İsmail Hakkı, "İnkılabın Mektebi", **Yeni Adam Dergisi**, S 7, 12 Şubat 1934, s.5.

YÖK, Dünya Bankası Raporu, 1999; **Tebliğler Dergisi**, 1999.

Baltacıoğlu, İ. H., **Terbiye-i Avam**, İkdam Matbaası, Dersaadet 1330.

Baltacıoğlu, İ. H., "Beden Kültürü", **Yeni Adam Dergisi**, S 98, 14 Ekim 1935, s.3.

Baltacıoğlu, İ.H. "Beden Kültürü", **Yeni Adam Dergisi**, S 110, 6 Şubat 1936, s.2.

Baltacıoğlu, İ.H., "Beden Kültüründe Prensiplerimiz", **Yeni Adam Dergisi**, S 177, 20 Mayıs 1937, s.9.

Baltacıoğlu, İ.H., "Bir Spor Şuuru İstiyoruz", **Yeni Adam Dergisi**, S 68,18 Nisan 1935, s.12.

Baltacıoğlu, İ.H., "Beden Kültürü Teşkilatımız Var Beden Kültürü Zihniyetimiz Var mı?", **Yeni Adam Dergisi**, S 117, 26 Mart 1936, s.2.

TDK, Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu, **Devlet Basımevi**, İstanbul, 1935.

"Terbiye", **Yeni Adam Dergisi**, S 29,16 Temmuz 1934, s.2.

İsmail Hakkı, "Sporculuğumuz", **Yeni Adam Dergisi**, S 35, 30 Ağustos 1934, s.9.

Hüseyin Avni, "İktisat Haberleri", **Yeni Adam Dergisi**, S 6, 5 Şubat 1934, s.9.

Levent Şahverdi Arşivi

İsmail Hakkı, "Spor Hayır mıdır? Şer midir?", **Yeni Adam Dergisi**, S 20, 14 Mayıs 1934, s.2.

İsmail Hakkı, "Deniz Sporu Güzellik Mektebidir", **Yeni Adam Dergisi**, S 32, 6 Ağustos 1934, s.6.

Baltacıoğlu, İ. H. "Bir Kültür Devletinin İlk İşi Bir Gençlik Kurumu Yapmaktır", **Yeni Adam Dergisi**, S 76, 13 Haziran 1935, s.2.

Baltacıoğlu, İ.H. "Dağcılık ve Kültür", **Yeni Adam Dergisi**, S 99, 21 Ekim 1935, s.9.

İsmail Hakkı, "Toplu Gençlik", **Yeni Adam Dergisi**, S 12, 19 Mart 1934, s.8.

İsmail Hakkı, "Almanya'da Pedagoji", **Yeni Adam Dergisi**, S 1, 1 Kanunusani 1934, s.2.

İsmail Hakkı, "İtalya'da Spor", **Yeni Adam Dergisi**, S 2, 8 Ocak 1934, s.2.

İsmail Hakkı, "Milletlerarasında Spor", **Yeni Adam Dergisi**, S 131, 2 Temmuz 1936, s.7.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

Yayın hayatına Kasım 1984 yılında başlayan Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, güz ve bahar olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Her yılın sonunda Derginin yıllık dizini ve 10 sayıda bir olmak üzere de genel dizini çıkarılır; uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Derginin Yayın Amacı

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk ve dünya tarihi kapsamındaki konular çerçevesinde, Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin bilgi ve belgelerle ilgili bilimsel araştırma ve çalışmaları yayımlayarak ulusal ve uluslararası düzeyde bilim dünyasıyla paylaşmaktır.

Derginin Konusu

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk ve dünya tarihi kapsamındaki konular çerçevesinde, Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin konuları ele alan yakın dönem tarih dergisidir. Derginin konusu, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin içine doğduğu siyasî, sosyo-ekonomik ve kültürel boyutlu ulusal ve küresel ortamı; beşeri ve sosyal bilimler bağlamında bilimsel ölçütlere göre inceleyen araştırmaları, değerlendirmeleri ve çalışmaları içermektedir.

Derginin İçeriğinde Yer Alacak Çalışmalar

- Alanında boşluğu dolduracak, araştırmaya dayalı özgün makaleler;

- İncelenen konuları zengin bir kaynakçaya dayanarak değerlendiren, eleştiren ve bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan araştırma, inceleme ve derleme yazıları;

- XIX. yüzyıldan günümüze değin Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili konularda hazırlanan proje kapsamında geliştirilmiş araştırmalar;

Levent Şahverdi Arşivi

- Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili eser, şahsiyet ve ilmi faaliyetleri tanıtan yazılar olmalıdır.

Gönderilecek yazıların, daha önce bir başka yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bir bilimsel kongrede sunulmuş bildiriler, yeni bilgi, belge ve yorum ilave edilmek kaydıyla ve yeni haliyle çalışmanın özgün olduğunun belirtilmesi koşuluyla yayımlanabilir.

Makalelerin Değerlendirilmesi

Gelen yazılar, yayın ilkelerine uygunluğu bakımından Yayın Kurulunca incelendikten sonra, alanında uzman iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır.

Yazar(lar), hakemlerin ve Yayın Kurulu'nun eleştiri, öneri ve düzeltmelerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçelerini bildirme hakkına sahiptirler. Yayıma kabul edilen ve edilmeyen makale/yazıların yazar(lar)ına bilgi verilir ancak makale/yazı metinleri iade edilmez.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanan yazıların telif hakkı Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı'na devredilmiş sayılır. Telif hakkı, yazılı, görsel ve sanal ortamda yayımlanmayı da kapsar.

Yayımlanan makale/yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayımlanması kararlaştırılan makale/yazıların yazar(lar)ına ve hakemlerine, telif ve inceleme ücreti yayın tarihinden itibaren iki ay içerisinde ödenir. Ücret miktarı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile Bağlı Kuruluşları Telif Hakkı, Yayın ve Satış Yönetmeliği'ne göre tespit edilir.

Yazım Dili

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde, diğer dillerde yazılmış makalelere de -Yayın Kurulu kararıyla- yer verilebilir.

Yayımlanacak makalelerin Türkçe ve İngilizce özetleri de, yazarları tarafından tespit edilen anahtar kelimeler ile birlikte verilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Yazım Kuralları

Makalenin Yapısı

Makalenin genel olarak aşağıda belirtilen düzene göre sunulmasına özen gösterilmelidir:

1- Başlık, koyu karakterde büyük harflerle yazılmalıdır.

2- Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i (Latin/Türk harfleriyle); yazar ad(lar)ı, soyad(lar)ı büyük olmak üzere normal karakterde ortalanarak yazılmalı, yazarların görev yaptığı kurum ve e-posta adresleri dipnotta verilmelidir.

3- Özet (anahtar kelimeler eklenerek)

4- İngilizce başlık ve İngilizce özet (anahtar kelimeler eklenerek)

5- Makale, amaç, kapsam ve çalışma yöntemlerini belirten bir Giriş, ana metin bölümleri, Sonuç ve Bibliyografyayı içerecek şekilde düzenlenmelidir.

Özet

75 kelimeden az, 200 kelimeden fazla olmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce olarak ayrı ayrı yazılmalıdır. Özet, makalenin ana fikrini ve katkısını yansıtacak nitelikte olmalıdır. Özetin altında bir satır boşluk bırakılarak en az 4, en çok 8 anahtar kelime verilmelidir.

Ana Metin

Makale, A4 boyutunda kâğıtların üzerine bilgisayarda 1.5 satır aralıkla ve 12 punto Times New Roman yazı karakteri ile MS Word programında yazılmalıdır. Yazılar ortalama 3000-7000 kelimeden oluşmalıdır.

Bölüm Başlıkları

Makalenin yapısını belirlemek ve ana metinde düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere, yazıda ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.

Ana başlıklar büyük harflerle; ara ve alt başlıklar ise ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harflerle ve koyu (bold) yazılmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Şekil, Çizelge ve Resimler

Şekiller, çizelgeler ve resimler birden başlayarak numaralandırılmalı ve açıklayıcı dipnotlara hemen altlarında yer verilmelidir. Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı aşmamalıdır.

Alıntılar

Alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Beş satırı geçen alıntılar metnin sağından ve solundan 1,5 cm içeride ve 11 punto ile yazılmalıdır.

Kaynak Gösterme

Kaynaklar dipnot şeklinde yazılmalı, 10 punto ve tek aralık olmalıdır.

a- Kitap: Baş harfleri büyük olmak üzere önce yazarın adı, soyadı, kitabın adı **(koyu karakterde)**, (varsa) Cilt, yayınevi, yayın yeri ve tarihi ve sayfa numarası verilmelidir.

Örnek 1:

Mehmet Saray, **Türk-İran İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1999, s.18.

b- Makale: Baş harfleri büyük olmak üzere; yazarın adı, soyadı, makalenin adı (tırnak içinde), içinde yer aldığı yayının adı **(koyu karakterde)**, Cilt, Sayı, yayın tarihi (varsa), yayın yeri ve yılı, sayfa numarası verilmelidir.

Örnek 2:

Abdurrahman Bozkurt, "Gelibolu Yarımadası'nda İtilaf Bloğuna Ait Harp Mezarlıklarının İnşası ve Statüsü", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 84, Ankara 2013, s.57.

Çok yazarlı kitap ya da makalelere atıf yapılırken, ilk yazar adı belirtilmeli, diğerleri için vd. harfleri kullanılmalıdır. Ancak bibliyografyada bütün yazarların isimleri yer almalıdır.

Örnek 3:

İkiden fazla yazarlı: Durmuş Yalçın vd., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Cilt I, 7. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s.511.

Levent Şahverdi Arşivi

Mülakat ve röportaj tarzı görüşmeler, metin içinde ad-soyad ve tarih belirtilerek değinilmeli, ayrıca bibliyografyada da gösterilmelidir.

Tekrarlanan atıflarda; soyadı, eser kitap ise **a.g.e.,** makale ise a.g.m., yazılmalı ve sayfa numarası eklenmelidir.

Saray, **a.g.e.,** s.82.

Bozkurt, a.g.m., s.5.

Kaynakça

Yazar soyadlarına göre ve alfabetik olarak sırayla yazılmalıdır.

a- Kitap: Yazar(lar)ın soyadı, adı, kitabın adı (Koyu Karakterde), yayınevi, yayın yeri ve tarihi.

Örnek 4:

Bayındır Uluskan, Seda, **Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

b- Süreli Yayın: Yazar(lar)ın soyadı, adı, makalenin başlığı (tırnak içinde), süreli yayının tam adı **(koyu karakterde)**, Cilt, Sayı, yayın yeri ve tarihi, sayfa aralığı.

Örnek 5:

Tokluoğlu, Ceylan, "Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Cilt XXVIII, Sayı 84, Ankara, 2013, s.103-142.

c- Bildiri: Yazar(lar)ın soyadı, adı, bildirinin başlığı (tırnak içinde), sempozyumun veya kongrenin adı, düzenlendiği yerin adı, düzenlenme tarihi, **Bildiriler,** varsa editör(ler)in adı, Cilt, basımevi/yayınevi, yayın yeri ve tarihi, sayfa aralığı.

Örnek 6:

Şimşir, Bilal N., "Atatürk ve Avusturalya", **Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi,** Ankara, 12-16 Kasım 2007, **Bildiriler,** Cilt I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s.35-73.

Levent Şahverdi Arşivi

Yazıların Gönderilmesi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanmak üzere yayın ilkelerine uygun olarak hazırlanmış yazılar, bir nüshasında yazarın tanıtıcı bilgileri (ad-soyad, kurum, telefon, e-posta vb) olmak üzere 3 (üç) nüsha halinde CD kaydı ile birlikte aşağıdaki adrese gönderilir. Yazarlar Yayın Kurulu'nca, esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapılabileceğini kabul etmiş sayılırlar.

YAZIŞMA ADRESİ

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı

Ziyabey Cad. No:19 Balgat – Çankaya / ANKARA

Tel: (0 312) 285 65 11 – 285 55 12 – 284 34 18

Belgegeçer: (0 312) 285 65 73

E-mail: dergi@atam.gov.tr • **Web:** http://www.atam.gov.tr

Levent Şahverdi Arşivi

PUBLICATION PRINCIPLES
OF THE JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

The Journal of Atatürk Research Center which began publishing in November, 1984 is published in two issues per year in Spring and Autumn. At the end of each year, the annual index and once in 10 issues, a general index are published and sent to international index institutions and subscribers in one month dating from the day they are published.

Publication Purpose of the Journal

Within the frame of topics as part of Turkish and world history since the second half of the 19th century, the aim is to share the scientific researches and studies about the information and documents relating to Turkish History, Atatürk and Republic of Turkey with science world by publishing on both national and international levels.

Topics of the Journal

Journal of Atatürk Research Center, within the frame of topics as part of Turkish and world history since the second half of the 19th century, is a contemporary history journal in which a wide range of topics relating to "Turkish History", "Atatürk" and "Republic of Turkey" are handled. The Journal includes the researches, evaluations and studies which inspect the political, socio-economic and cultural dimensional national and global atmosphere which Atatürk and the Republic of Turkey were born into according to scientific criteria in terms of humanities and social sciences.

Studies to Take Place in the Context of the Journal

They should be:

- Original articles, filling the gap in their field, based on research

- Research, review and compilation articles which evaluate and criticize the reviewed subjects according to a rich bibliography and put forward new and noteworthy opinions.

Levent Şahverdi Arşivi

- Developed researches within the scope of projects about Turkish History, Atatürk and Republic of Turkey History since the 19th century.

- Articles promoting the works, personage and scientific events about National Struggle and Republic of Turkey

Articles which will be sent should not be published elsewhere previously or accepted for publication. Papers presented in a scientific congress previously can be issued providing they are added new information, document and review, and stated as original with their new edition.

Evaluation of articles

After looking for the eligibility of the principles of the Editorial Board, incoming articles are sent to two referees expert in their field. In case of one of the reports is positive and another negative, the article can be sent to a third referee. Names of the referees are kept confidential and reports are kept for five years. The author(s) takes into account the corrections and suggestions of the referees and the Editorial Board. If they disagree, they have right for justification report. They give information to the author of articles / writings shall be accepted or not for publication, but the article / writing texts will not be refunded.

The copyright of the published articles in the Journal of Atatürk Research Center shall be turned over Department of Atatürk Research Center. The copyright also includes to be published in the written, visual and virtual environment.

Responsibility of the published articles/writings belongs to their authors. Text and photos can be cited by stating the source.

Copyright and investigation fees are paid within two months from the date of publication to author(s) and referees of the articles/writings agreed for publication. The amount of the fees is fixed according to the Copyright, Publishing and Sales Regulations of "Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History" and related institution.

Official Language

The official language of Journal's Atatürk Research Center is English and Turkish. However, articles written in other languages can be allowed by the deci-

Levent Şahverdi Arşivi

sion of the Editorial Board providing that they do not exceed one-third of each issue of the journal.

English and Turkish summary of the published articles can be given with the keywords determined by their authors.

Spelling Rules

Structure of the article

In general, the article must be taken into the order specified below:

1. The title should be written in bold capital letters.

2. Author name(s) and address(es) should be written by the Latin/Turkish Alphabet ; author's name(s) and surname(s) should be written in normal character and set in the midst; authors' institution and e-mail address should be given in the footnote.

3. Abstract (with keywords)

4. English title and abstract in English (with keywords)

5. An introduction should indicate article, purpose, scope and methods of work and sections of the main texts should be arranged to include Conclusion and Bibliography.

Abstract

The abstract should have no more than 200 words or less than 75 words and it should be written separately in Turkish and English. The abstract should reflect the contribution and the main idea of the article. Minimum 4 and maximum 8 keywords should be given by leaving one blank line below the summary.

Main text

The article should be written in MS Word Program with an A4 size sheets with 1.5 line spacing and 12pt Times New Roman font. Article length should be 3000-7000 words.

Levent Şahverdi Arşivi

Section Headings

The main heading, headings and sub-headings can be used to determine the structure and to ensure an orderly transfer of information in the main text.

The main heading should be written in capital letters; the first letters of headings and sub-headings should be in capital letters and bold.

Figures, Tables and Pictures

Figures, tables and pictures should be numerated beginning with one and the footnotes should be given beneath them. Figures, tables and pictures should not exceed 10 pages.

Citations

Citations should be in quotes. The citations passing five-line should be formatted left and right 1.5 cm and written in 11 pt.

References

References should be written in the form of a footnote, and should be 10 pt. with one line space.

a-Book: *Author's name and surname should be written in capital letters;* title in bold, (if any) Volume, publisher, date and place of publication and page numbers of the book should be given.

Abdurahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk (The Leader of National Independence and Modernization)**, Atatürk Research Center Publication's, Ankara 2002, p. 130.

b-Article: *Author's name and surname should be written in capital letters; title of article should be in quotes; name in bold , Volume, Number, publisher, date(if any), place, year and page numbers of the publication should be given.*

Mehmet Ali Beyhan, "The Literature of Reforms and Depressions: The Era of Selim III and Mahmut II", **Literature Journal of Research on Turkey**, Volume I, Issue II, Istanbul 2003, p. 57.

Levent Şahverdi Arşivi

In the repeated references : surname should be written; if work is a book, you should write **ibid** but if work is an article you should write **ibid**; page number should be added.

Çaycı, **ibid,** p. 11.

Beyhan, **ibid,** p. 60.

Bibliography

Bibliography should be put in alphabetical order by last names of authors.

a- Book: Author's (s') surname, name, the book's title, publisher, place and date of publication.

Abdurahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk (The Leader of National Independence and Modernization)**, Atatürk Research Center Publication's, Ankara 2002.

b- Periodical: Author's (s') surname, name, title of article (in quotes), periodical's full name, Volume, Number, place and date of publication, page range.

Mehmet Ali Beyhan, "The Literature of Reforms and Depressions: The Era of Selim III and Mahmut II", **Literature Journal of Research on Turkey**, Volume I, Issue II, Istanbul 2003, p. 57-99.

c- Report: Author's (s') surname, name, title of declaration (in quotes), symposium's or congress' name, name of organization place, date of issue, **Declarations**, (if any) editors' name, Volume, printing house/publishing house, place and date of publication, page range.

Beyhan, Mehmet Ali, "Ziya Gökalp's Understanding of History and His Work Entitled History of Turkish Civilization", Istanbul University Faculty of Letters Department of Sociology, Commemoration Meeting of Ziya Gökalp on His 130th Birthday March 23, 2006, **Istanbul University Faculty of Letters Journal of Sociology,** Istanbul 2007, p. 47-61.

Levent Şahverdi Arşivi

Submission of Writings

The writings prepared in accordance with the principles of publishing articles to be published in Journal of Atatürk Research Center are sent 3 (three) copies, one of them includes author's identifying information (name, institution, phone, e-mail, etc.), along with CD recording to address below. According to Authors Editorial Board, they are deemed to have accepted that minor corrections can be made.

CONTACT INFORMATION

Department of Atatürk Research Center

Ziyabey Caddesi No:19 Balgat - Çankaya / ANKARA

Tel: (0 312) 285 65 11 - 285 55 12 - 284 34 18

Fax: (0 312) 285 65 73

e-mail: dergi@atam.gov.tr • **web:** http://www.atam.gov.tr

Levent Şahverdi Arşivi